आँबुखैरेनी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

तनहुँ, गण्डकी प्रदेश, नेपाल

गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र २०७६

दुई शब्द

आबुखैरेनी गाउँपालिका नेपालको गण्डकी प्रदेशको पूर्वी प्रवेशद्वारमा रहेको गाउँपालिकाका हो । विविधतायुक्त प्राकृतिक सौजन्यले भरिपूर्ण र विभिन्न जातजाती तथा भाषाभाषीको बसोबास रहेको यस गाउँपालिकाको करिब १२८.११ वर्ग कि.मी क्षेत्रफलमा अनुपस्थित सहित कुल २२,९०७ जनसंख्या बसोबास गर्दछन् । यस आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको विकास गर्न भौगोलिक दृष्टिकोणले केही चुनौतिपूर्ण छ । तर पनि गाउँपालिकालाई समृद्ध बनाउनका लागि सम्भावित श्रोत र आधारहरू प्रशस्त मात्रामा छन् । यस आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको केन्द्र आँबुखैरेनी बजार मिलनचोकमा रहेको छ । साविकका एक नगरपालिका र दुई गा.वि.सहरू (आँबुखैरेनी नगरपालिका, छिम्केश्वरी र देउराली गा.वि.स) समावेश गरी हाल ६ वटा वडा कायमगरी गाउँपालिका गठन गरिएपछि प्राथमिक तथ्याङ्कको आधारमा यो गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति झल्कने पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ ।

राज्यको पुर्नःसंरचनाको सिलसिलामा स्थापित यस गाउँपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउने पार्श्वचित्र तयारीले गाउँपालिकाको विकासको वर्तमान अवस्थालाई चित्रित गरेको छ । यस प्रकारको चित्रणले आगामी दिनमा हामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सिमित श्रोत र साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी गाउँपालिकाको समग्र विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस अध्ययन प्रतिवेदनले प्रायः सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भएतापनि सिमित श्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैँमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

योजनाबद्ध विकासको आधारको रुपमा रहने यो पार्श्वचित्र तयार गर्न सहयोग पुऱ्याउने गाउँकार्यपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरू सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य वडा तहमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी, घर-घरमा गई घरधुरी तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सबैवडाका गणकहरूलाई तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण गाउँपालिकाबासी लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा गाउँपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसै गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन सम्पन्न गर्ने श्री इन्टेन्सिभ स्टडि एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौँलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्त्यमा गाउँपालिकाको विकासको आधार चित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालीन सोचकासाथ अगाडि बढ्न हामी सबैलाई उपयुक्त दिशा प्राप्त होस् भन्ने शुभेच्छा प्रकट गर्दछु ।

गिर बहादुर थापा
अध्यक्ष

मेरा दुई शब्द

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि गाउँपालिकाको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ । जसमा Android Apps द्वारा घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन गरी गाउँपालिकाका विभिन्न विषय समावेश गरिएका श्रोत नक्साहरू, विषयगत कार्यालयहरूबाट संकलन गरिएका तथ्यहरूमा आधारित भई उपलब्ध भएसम्म कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, वन, सिचाई, खानेपानी, विद्युत आदिका तथ्याङ्क समावेश गरी गाउँ पार्श्वचित्र तयारी गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, योजना निर्माणकर्ता तथा गाउँपालिकाबासीहरूलाई पार्श्वचित्रले सूचना प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु । पार्श्वचित्रमा उल्लेखित विवरणमा आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विवरण छुट्टिने नक्सा, भू-वर्गीकरण तथा भू-उपयोग नक्साका साथै घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ का विविध जनसांख्यिक पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

अन्त्यमा प्रस्तुत पार्श्वचित्र तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्षरुपमा सहयोग गर्नु हुने सबैवडाबाट खटिनु भएका गणकहरू, घरपरिवारको तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने गाउँपालिकाबासी, गाउँपालिकाका अध्यक्षज्यू विभिन्न विषयगत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण विषयगत शाखा तथा प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, कार्यालयका प्रमुख, वडा अध्यक्षज्यूहरू विभिन्न संघ/संस्था, वडा सचिवहरू, गाउँ कार्यपालिकाका कर्मचारीहरू तथा शुरुदेखि तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन गरी पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री इन्टेन्सिभ स्टडि एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि, काठमाडौंलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

पुष्पादेवी श्रेष्ठ

उपाध्यक्ष

मेरो भन्नु

साविकको एक नगरपालिका र दुई गा.वि.सहरू (आँबुखैरनी नगरपालिका, छिम्केश्वरी र देउराली गा.वि.स.) समावेश गरी जम्मा ६ वटा वडा कायम गरी मिति २०७३/११/२७ मा आँबुखैरेनी गाउँपालिका गठन गरिएपछि घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गरी प्राथमिक तथ्याङ्कका आधारमा पहिलो पार्श्वचित्र तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ । विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन ।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय सरकारबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन् । यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, जनसाङ्खिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) सिमित समय तथा स्रोत र साधनको सीमाभित्र रही तयार गरिएको हो । पार्श्वचित्रलाई सामान्य रुपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो गाउँपालिकाको बहुआयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ । यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर गाउँपालिकाको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ यस मार्फत् हाम्रा सम्भावना र चुनौतिहरूलाई अवगत गर्न सकिन्छ ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने अध्यक्षज्यू, उपाध्यक्षज्यू, वडा अध्यक्षज्यूहरू, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, विभिन्न विषयगत शाखाका प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडा सचिव साथीहरू, घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गर्नुहुने गणकहरू तथा तथ्याङ्क संकलनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता श्री इन्टेन्सिभ स्टडि एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहोस् भन्ने शुभेच्छा व्यक्त गर्दछु ।

लेखनाथ न्यौपाने

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषय सूची

खण्ड- १: भूमिका **१**

१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ उद्देश्य १
१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू २
१.४ तयारी प्रक्रिया (Methodology) २
१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा ३

खण्ड- २: गाउँपालिकाको चिनारी (भौतिक तथा समग्र चरित्र) **४**

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना तथा प्रशासनिक विभाजन ४
२.१.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना ५
२.१.२ प्रशासनिक विभाजन ५
२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण ६
२.३ धरातलिय अवस्था (भू-क्षेत्रको प्रकृति भिरालोपन तथा उचाइ, मोहडा) ६
२.४ भू-उपयोगको विवरण ८
२.५ माटोको बनावट १०
२.५.१ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण १०
२.६ जमिनको मोहडा (Aspect) १३
२.७ मुख्य प्राकृतिक सम्पदा (नदी, खोला, ताल, हिमाल, खनिज (खानी) खेतीयोग्य जमिन, वनजंगल, निकुञ्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र, जलाधार सिमसार) १४
२.८ साँस्कृतिक विशेषताहरू १६
२.९ विकासका मुख्य सम्भावनाहरू १६

खण्ड- ३: जनसांख्यिक विवरण **१८**

३.१ जनसंख्याको विवरण १८
३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण १९
३.३ उमेर समूह तथा लिङ्ग अनुसार जनसंख्याको विवरण २०
३.४ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण २३
३.५ उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण २५
३.६ जातजाती समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण २६
३.७ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण २७
३.८ धर्म अनुसार जनसंख्याको विवरण २९
३.९ नागरिकताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण ३१
३.१० अनुपस्थित जनसंख्या ३१
३.१०.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३३
३.१०.२ अनुपस्थित हुँदा उतीर्ण गरेको कक्षा अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको वडागत विवरण ३४
३.१०.३ लिङ्ग तथा उमेर अनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३५
३.१०.४ अनुपस्थित जनसंख्याको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण ३६
३.१०.५ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ३७
३.१०.६ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण ३८
३.१०.७ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको आधारमा विवरण ३९
३.१०.८ अनुपस्थित हुनुका कारणका आधारमा वडागत विवरण ४०
३.११ व्यक्तिगत घटना दर्ता ४२
३.११.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण ४२
३.११.२ तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्यको मृत्यु सम्बन्धी विवरण ४३
३.११.३ लिङ्ग र उमेर समुह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण ४४

३.११.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या ४६
३.११.५ मृतकको मृत्युदर्ता सम्बन्धी विवरण ४८
३.१२ बसाइँ सराइको अवस्था ४९
३.१२.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ५०
खण्ड- ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार ५१
४.१ मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरूको विवरण (मुख्य पेशा) ५१
४.१.१ आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण (सबै प्रकारको आम्दानी) ५१
४.१.२ ऋणको आधारमा घरपरिवारको विवरण ५२
४.१.३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५३
४.१.४ ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण ५४
४.२ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण ५५
४.३ परिवारको औषत आम्दानीको विवरण ५७
४.४ परिवारको औषत खर्चको विवरण (खर्चका मुख्य शीर्षकहरू) ५९
४.५ गरिवीको रेखामुनी रहेको जनसंख्याको विवरण (दैनिक प्रतिव्यक्ति आम्दानीका आधारमा) ६०
४.६ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था ६०
४.७ आयात तथा निर्यातको अवस्था ६१
४.८ स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थहरू जस्तै काठ, खोटो, जडिबुटी, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्वल स्लेट, फलफूल, खाद्यान्न आदि) ६१
४.९ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण ६१
४.१० बेसहारा सडक बालबालिका तथा जनसंख्याको विवरण ६१
४.११ कृषि तथा पशुपंक्षी, माछापालन तथा अन्य ६२
४.११.१ मुख्य कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण (वार्षिक उत्पादन उपलब्ध भएसम्म) ६२
४.११.२ खेतीयोग्य जमिनको विवरण ६३
४.११.३ खेतीयोग्य मध्य सिंचित र असिंचित जमिनको विवरण ६३
४.११.४ बाँझो जमिनको विवरण ६४
४.१२ पशुपालन ६४
४.१२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरपरिवारको विवरण ६४
४.१२.२ कृषि प्रयोजनको लागि हाल परिवारमा भएको पशुपन्छी सम्बन्धी विवरण ६५
४.१२.३ पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण ६८
४.१२.४ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ६९
४.१३ पशु नश्ल ७०
४.१३.१ पशुपंक्षी, खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, माछा, मौरी, रेशम खेती आदि सम्बन्धी व्यवसायिक फर्महरूको विवरण ७०
४.१४ कृषि ७०
४.१४.१ कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण ७०
४.१४.२ कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमिनको विवरण ७१
४.१४.३ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सिंचाइ सुविधासम्बन्धी विवरण ७२
४.१४.४ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सम्बन्धी विवरण ७३
४.१४.५ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण ७४
४.१४.६ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ७५
४.१४.७ कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ७६
४.१५ बाली पात्रो ७८

४.१६ कृषि बजारीकरण ७८
४.१६.१ कृषि सहकारी संस्थाको विवरण/कृषि समूहको विवरण ७९
४.१६.२ कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण ८०
४.१६.३ चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण ८०
४.१६.४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण ८१
४.१६.५ कृषि आधुनिकिकरण परियोजनाहरूको विवरण ८२
४.१६.६ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण ८२
४.१७ पर्यटन विकास ८२
४.१७.१ मुख्य पर्यटकिय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक) ८३
४.१७.२ पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विवरण ८७
४.१८ उद्योग व्यापार तथा बैङ्कीङ ८७
४.१८.१ हाल संचालित समग्र उद्योगहरूको विवरण ८७
४.१८.२ मुख्य व्यापारको विवरण (किराना थोक, आयात, निर्यात) ८८
४.१८.३ खनिज तथा खानी सम्बन्धी विवरण ८९
४.१८.४ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण ८९
४.१८.५ क्रमिक विकास भइरहेका बस्तीहरूको विवरण ९०
४.१८.६ सहकारी संस्थाहरूको विवरण ९१
४.१८.७ बैङ्कहरूको विवरण ९१
४.१८.८ बैंक खाता भएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण ९२
खण्ड- ५: सामाजिक अवस्था ९४
५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन ९४
५.१.१ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण ९५
५.१.२ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता/निरक्षरता विवरण (महिला/पुरुष दुबै) ९८
५.१.३ ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण १००
५.१.४ ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका सम्बन्धी विवरण१००
५.१.५ १० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका जनसंख्या औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी विवरण १०२
५.१.६ तालिमको अवधिको आधारमा विवरण १०४
५.२ अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण १०४
५.३ विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण १०६
५.४ स्वास्थ्य क्षेत्रको अवस्था १०६
५.४.१ एच. आई. भी./एडसको अवस्था १०८
५.४.२ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण १०८
५.४.३ विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धी विवरण ११०
५.४.४ १५-४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान जन्म दिए/नदिएको विवरण ११०
५.४.५ परिवार नियोजन १११
५.४.६ खोपको विवरण ११२
५.४.७ ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण ११३
५.४.८ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम ११३
५.४.९ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर ११३
५.४.१० बालपोषण सम्बन्धी विवरण ११४
५.४.११ जन्मदाको बखत शिशुको तौल सम्बन्धी विवरण ११५
५.४.१२ १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण ११६
५.४.१३ पहिलो बच्चा जन्मिदा महिलाको उमेरको विवरण ११७

५.४.१४ मुख्य रोगहरूको विवरण ११८
५.४.१५ दीर्घ रोगको प्रकारअनुसार दीर्घ रोगीहरूको जनसंख्या विवरण १२१
५.४.१६ २०७५/०७६ मा गाउँपालिकामा देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण १२३
५.५ महिला बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण १२३
५.५.१ बाल क्लबहरूको विवरण १२३
५.६ खेलकुद तथा मनोरन्जन १२५
५.६.१ रंगशाला, खेलमैदान, व्यायामशाला सम्बन्धी विवरण १२५
५.६.२ पार्क तथा पिकनिक स्थल सम्बन्धी विवरण १२६
५.७ शान्ति सुरक्षाको विवरण १२६

खण्ड- ६: जलवायू, वन तथा वातावरण १२८

६.१ जलवायू १२८
६.१.१ जलवायूको समग्र विवरण १२८
६.१.२ जलवायूको परिवर्तनका असरहरू १२९
६.१.३ जलवायूको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू १२९
६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता १२९
६.२.१ गाउँपालिकामा पाईने प्रमुख वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको विवरण १२९
६.२.२ प्रमुख वनस्पतिहरूको विवरण (काष्ठ तथा गैह्र काष्ठ) जडिबुटी छुट्याएर १३०
जडिबुटी सम्बन्धी विवरण १३०
६.२.३ प्रमुख वन्यजन्तुहरूको विवरण १३०
६.२.४ प्रमुख चराचुरुङ्गीहरूको विवरण १३०
६.२.५ वनका प्रकारहरू वर्गीकरण सहित सबैको विवरण (सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक आदि) १३१
६.२.६ वन पैदावार सम्बन्धी विवरण (निकासी भएमा) १३३
६.२.७ राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र आदि १३४
६.३ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र १३४
६.३.१ गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण १३४

खण्ड- ७: भौतिक विकास १३६

७.१ खानेपानी तथा सरसफाई १३६
७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा (घरधुरी तथ्याङ्क) १३७
७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण १३८
७.२ शौचालय १४०
७.२.१ घरधुरीको शौचालय प्रयोगको अवस्था (प्रकारको आधारमा) १४१
७.२.२ फोहर व्यवस्थापन प्रणाली सम्बन्धी विवरण (मुख्य बजार क्षेत्र साथै सर्वत्र) १४२
७.२.३ ढल निकासको अवस्था, ल्याण्डफिल साइटको अवस्था १४३
७.२.४ सडक नालाहरूको अवस्था १४३
७.३ यातायात पूर्वाधार १४४
७.३.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था १४५
७.३.२ सवारीका प्रकारहरू १५१
७.३.३ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रुटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा) १५१
७.३.४ गाउँपालिकाका वडा केन्द्र देखि गाउँपालिकाको केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १५२
७.३.५ वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १५३
७.३.६ बसपार्क सम्बन्धी विवरण १५३
७.३.७ वैकल्पिक यातायात सेवा १५४

७.४	विद्युत तथा उर्जा		१५४
	७.४.१	खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण	१५५
	७.४.२	विद्युतिकरणको अवस्था	१५६
	७.४.३	बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण	१५६
	७.४.४	बैकल्पिक उर्जाका श्रोतहरूको विवरण	१५७
७.५	रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, इन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल, हुलाक तथा कुरियर सेवा सम्बन्धी तथ्याङ्क विवरण		१५८
	७.५.१	परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण	१५८
७.६	आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू		१६०
	७.६.१	परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण	१६०
	७.६.२	परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण	१६१
	७.६.३	कच्ची, पक्की, अर्धपक्की घरको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण	१६२
	७.६.४	कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण	१६३
	७.६.५	घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धी विवरण	१६४
	७.६.६	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण	१६५
	७.६.७	सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहल सम्बन्धी विवरण	१६५
	७.६.८	गाउँपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण	१६७
	७.६.९	पाटी, पौवा, धर्मशाला, चौतारा तथा विश्रामस्थलहरूको विवरण	१६७
	७.६.१०	पशुबधशालाहरूको विवरण	१६८
	७.६.११	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण	१६८
खण्ड- ८:	**विविध**		**१७०**
८.१	समग्र विकास स्थिति		१७०
अनुसूचीहरू			**१७१**

तालिका सूची

तालिका नं. १:	आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको वडा विभाजन	५
तालिका नं. २:	भू-उपयोग विवरण	९
तालिका नं. ३:	जमिनको मोहडाको विवरण	१३
तालिका नं. ४:	नदी तथा खोलाहरूको विवरण	१५
तालिका नं. ५:	सार्वजनिक वा निजी पोखरी, तालहरूको विवरण	१५
तालिका नं. ६:	जनसंख्याको विवरण	१८
तालिका नं. ७:	अक्सर बसोबास गर्ने तथा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण	१९
तालिका नं. ८:	वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण	१९
तालिका नं. ९:	उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण	२०
तालिका नं. १०:	लिङ्ग र उमेर अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण	२२
तालिका नं. ११:	१० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण	२४
तालिका नं. १२:	उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण	२५
तालिका नं. १३:	जातजातिअनुसार जनसंख्याको विवरण	२६
तालिका नं. १४:	मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण	२८
तालिका नं. १५:	धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण	३०
तालिका नं. १६:	नागरिकताको आधारमा वडागत जनसंख्या विवरण	३१
तालिका नं. १७:	गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण	३२
तालिका नं. १८:	अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह अनुसार वडागत अनुपस्थितिको विवरण	३२
तालिका नं. १९:	उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण	३३
तालिका नं. २०:	अनुपस्थित हुँदा उतीर्ण गरेको कक्षा अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको वडागत विवरण	३४
तालिका नं. २१:	लिङ्ग तथा उमेर अनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण	३५
तालिका नं. २२:	अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण	३६
तालिका नं. २३:	अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण	३७
तालिका नं. २४:	अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण	३८
तालिका नं. २५:	अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण	३८
तालिका नं. २६:	अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको विवरण	३९
तालिका नं. २७:	अनुपस्थित हुनुका कारणका आधारमा वडागत विवरण	४०
तालिका नं. २८:	पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण	४२
तालिका नं. २९:	पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्यु सम्बन्धी विवरण	४३
तालिका नं. ३०:	लिङ्गअनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण	४५
तालिका नं. ३१:	मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण	४६
तालिका नं. ३२:	मृत्यु दर्ता गराउने घरपरिवार	४९
तालिका नं. ३३:	जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण	५०
तालिका नं. ३४:	आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण	५१
तालिका नं. ३५:	ऋण भएका घरपरिवारको विवरण	५२
तालिका नं. ३६:	ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)	५३

तालिका नं. ३७: ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण ५४
तालिका नं. ३८: विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थान सम्बन्धी विवरण ५६
तालिका नं. ३९: वार्षिक आम्दानीको विवरण ५८
तालिका नं. ४०: वार्षिक औषत खर्चका आधारमा परिवारको विवरण ५९
तालिका नं. ४१: प्रमुख कृषि बाली सम्बन्धी विवरण ६२
तालिका नं. ४२: गाउँपालिकामा भएको सिंचाई आयोजनाहरूको विवरण ६४
तालिका नं. ४३: घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारको आधारमा घर परिवारको विवरण ६४
तालिका नं. ४४: विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६५
तालिका नं. ४५: कृषि प्रयोजनका लागि हाल परिवारमा भएको पशुपंक्षीसम्बन्धी विवरण ६६
तालिका नं. ४६: पशुपंक्षीहरूको विक्रीका आधारमा घर परिवारको विवरण (गत १२ महिनामा) ६८
तालिका नं. ४७: पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ६९
तालिका नं. ४८: कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण ७१
तालिका नं. ४९: कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमिनको विवरण ७१
तालिका नं. ५०: कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सिंचाइ सुविधासम्बन्धी विवरण ७२
तालिका नं. ५१: कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सम्बन्धी विवरण ७३
तालिका नं. ५२: कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण ७४
तालिका नं. ५३: कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घर परिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ७५
तालिका नं. ५४: कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ७६
तालिका नं. ५५: बाली पात्रो ७८
तालिका नं. ५६: कृषक समूहहरूको विवरण ७९
तालिका नं. ५७: गाउँपालिकामा रहेका कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण ८१
तालिका नं. ५८: पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण ८५
तालिका नं. ५९: होटल, रिसोर्ट, रेष्टुरेन्ट र होमस्टेको विवरण ८७
तालिका नं. ६०: गाउँपालिकामा हाल संचालित उद्योगहरूको विवरण ८८
तालिका नं. ६१: नाचघर, चलचित्र घर सम्बन्धी विवरण ८८
तालिका नं. ६२: खानी तथा खनिजहरूको विवरण ८९
तालिका नं. ६३: वडाअनुसार मुख्य वस्तीहरू तथा बजार केन्द्रको विवरण ९०
तालिका नं. ६४: सहकारी संस्थाको विवरण ९१
तालिका नं. ६५: बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूको विवरण ९२
तालिका नं. ६६: परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घरपरिवारको विवरण ९२
तालिका नं. ६७: गाउँपालिकामा रहेको शैक्षिक संस्थाहरूको नामावली ९६
तालिका नं. ६८: शैक्षिक सत्र २०७६ अनुसार कक्षागत रुपमा विद्यार्थी संख्याको विवरण ९८
तालिका नं. ६९: ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति ९८
तालिका नं. ७०: ५ वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तहअनुसार विवरण ९९
तालिका नं. ७१: ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण १००
तालिका नं. ७२: ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूलरकलेज नजानुको कारण सम्बन्धी विवरण १००

तालिका नं. ७३: १० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका जनसंख्या औपचारिक/अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी विवरण १०२
तालिका नं. ७४: औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण १०३
तालिका नं. ७५: तालिम अवधिको आधारमा विवरण १०४
तालिका नं. ७६: अपाङ्गताको किसिमअनुसार जनसंख्याको विवरण १०५
तालिका नं. ७७: गाउँपालिकाको सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी विवरण १०६
तालिका नं. ७८: आँबुखैरेनी गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाको विवरण १०७
तालिका नं. ७९: सुरक्षित मातृत्वको विवरण १०९
तालिका नं. ८०: सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धी विवरण ११०
तालिका नं. ८१: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जन्म दिएका सन्तानहरूको आधारमा जसंख्याको विवरण १११
तालिका नं. ८२: गाउँपालिकामा भएका परिवार नियोजनका विधिहरू प्रयोगको विवरण १११
तालिका नं. ८३: गाउँपालिकामा भएका खोप सम्बन्धी विवरण ११२
तालिका नं. ८४: ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण ११३
तालिका नं. ८५: बालपोषण सम्बन्धी विवरण ११४
तालिका नं. ८६: विगत १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण ११५
तालिका नं. ८७: १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण ११६
तालिका नं. ८८: १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धी विवरण ११८
तालिका नं. ८९: गाउँपालिकामा देखापरेका रोग सम्बन्धी विवरण ११८
तालिका नं. ९०: दीर्घरोग रोग पीडित भए नभएका जनसंख्याको विवरण १२१
तालिका नं. ९१: दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण १२२
तालिका नं. ९२: दीर्घरोग रोगको भएको अवधिको आधार जनसंख्याको विवरण १२३
तालिका नं. ९३: रोगहरूको विवरण १२३
तालिका नं. ९४: क्लबहरूको विवरण १२४
तालिका नं. ९५: खेल मैदानसम्बन्धी विवरण १२५
तालिका नं. ९६: गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख सुरक्षा निकायहरूको विवरण १२७
तालिका नं. ९७: वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षी १३१
तालिका नं. ९८: सामुदायिक वनको विवरण १३२
तालिका नं. ९९: गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण १३४
तालिका नं. १००: गाउँपालिकामा भएका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण १३६
तालिका नं. १०१: खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण १३७
तालिका नं. १०२: खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण १३८
तालिका नं. १०३: खानेपानीको शुद्धताको आधारमा परिवारको विवण १३९
तालिका नं. १०४: सार्वजनिक शौचालयहरूको विवरण १४०
तालिका नं. १०५: परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण १४१
तालिका नं. १०६: गाउँपालिका अन्तर्गत फोहोरमैला व्यवस्थापन संस्थाको सम्पर्क व्यक्ति र नम्बर १४२
तालिका नं. १०७: घरबाट निस्कने ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा परिवारको विवरण १४२
तालिका नं. १०८: सडक सञ्जालको विवरण १४७

तालिका नं. १०९:	गाउँपालिकामा भएका पुल/पुलेसाहरूको विवरण	१४८
तालिका नं. ११०:	सडक सुविधा पहुचको प्रकारको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण	१५०
तालिका नं. १११:	यातायातका मुख्य रुट सम्बन्धी विवरण	१५२
तालिका नं. ११२:	टाढाको बस्तीवाट वडा केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय	१५२
तालिका नं. ११३:	खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण	१५५
तालिका नं. ११४:	बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण	१५६
तालिका नं. ११५:	गाउँपालिकामा भएका सञ्चारहरूको विवरण	१५८
तालिका नं. ११६:	परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण	१५८
तालिका नं. ११७:	परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण	१६०
तालिका नं. ११८:	परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण	१६१
तालिका नं. ११९:	घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण	१६२
तालिका नं. १२०:	कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण	१६३
तालिका नं. १२१:	घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धी विवरण	१६४
तालिका नं. १२२:	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण	१६५
तालिका नं. १२३:	सार्वजनिक तथा सामुदायिक भवन सम्बन्धी विवरण	१६६
तालिका नं. १२४:	चौतारा सम्बन्धी विवरण	१६८
तालिका नं. १२५:	शबदाहस्थाल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण	१६८

खण्ड- १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाली जनताको बलिदानपूर्ण लामो संघर्षपछि नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था कायम भएको छ । विश्वभर विभिन्न देशहरूमा सफल अभ्यासमा आएको यो व्यवस्था नेपालमा नौलो भएकाले यसमा अभ्यस्त हुन केही समय अवश्य लाग्नेछ । संघीय शासन प्रणालीको सबल पक्ष भनेको जनता केन्द्रित शासन हो । नेपालको संघीय प्रणाली अर्न्तगत राज्यको संरचनालाई तीन तहमा विभाजन गरिएको छ । संघीय अर्थात केन्द्रीय शासन, प्रादेशिक शासन बीचमा र तल्लो तहमा स्थानीय सरकार रहेको छ । नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई स्थानीय स्वायत्त सरकारको रुपमा स्थापित गरेको छ । संविधानको अनुसूची ८ को क्र.सं. ६ मा स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख संकलन सम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय सरकारलाई भएको उल्लेख छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (२) को च मा माथि उल्लेखित विषयलाई थप विस्तार गरिएको छ ।

तसर्थ संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको गाउँ/नगर वस्तुगत विवरण तयारी कार्यविधि, २०७५ अनुरुप नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी स्थानीय स्तरका विकासको योजना निर्माण, नीति निर्माण तथा स्थानीय सूचनाको प्रमुख श्रोतको रुपमा रहने यो वस्तुगत विवरणले गाउँपालिकालाई विकास र सम्वृद्धिको समुचित दिशातर्फ उन्मुख हुन सहयोग गर्ने विश्वासका साथ यो प्रतिवेदन तयार भएको छ ।

१.२ उद्देश्य

पार्श्वचित्र निर्माणको प्रमुख उद्देश्य भनेकै गाउँपालिकाको समग्र वस्तुगत अवस्थाको जानकारीहरूलाई सु-व्यवस्थित ढङ्गले अभिलेखिकरण गर्ने र ती तथ्याङ्क र सूचनाहरूलाई अध्यावधीक गर्दै आवश्यक पर्दा सरोकारवालाहरूलाई सूचना उपलब्ध गराउनु हो । पार्श्वचित्रका अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

क) गाउँपालिकाको समग्र भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक पक्ष, सामाजिक पक्ष, प्राकृतिक सम्पदा तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बद्ध पक्षहरूको सूचना तथा तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्ने ।

ख) गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह तथा संस्थागत संयन्त्रहरू बारेका सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गर्ने ।

ग) गाउँपालिकाका सबल पक्षहरू, दुर्बल पक्षहरू, अवसरहरू चुनौतिहरु तथा संभावनाहरुको विश्लेषण गर्ने ।

घ) गाउँपालिकाको विभिन्न विषयगत आधार नक्शा तयार गर्ने ।

ङ) गाउँपालिकाको समग्र जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, भौतिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक तथ्याङ्कहरूको व्याख्या र विश्लेषण गर्ने ।

च) प्राप्त सूचनाहरूको वर्गीकरण गरी सुव्यवस्थित र सरल ढंगले सर्वसाधारणले बुझ्न सक्ने गरी विभिन्न खण्डमा विभाजन गरी प्रस्तुत गर्ने ।

छ) माथि उल्लेखित सम्पुर्ण विषयसँग सम्बन्धित एकमुष्ट तथ्याङ्कीय आधार तयार पार्ने ।

१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू

पृष्ठभूमिमा उल्लेख भएजस्तै गाँउपालिकाको वस्तुगत विवरण तयारीका निम्न आधारहरू रहेका छन् ।

(क) वैधानिक आधार

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ लाई व्याख्या गर्न बनेको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गरी अध्यावधिक गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरेकोले गाँउपालिकालाई पार्श्वचित्र तयार पार्ने आधार बनेको छ ।

(ख) नीतिगत आधारहरू

नीतिगत आधारहरू अर्न्तगत नेपाल सरकारले तयार पारेको समग्र योजनाहरू, नीतिहरू, प्रादेशिक नीतिहरू र यी नीतिहरूका आधारमा तयार भएका स्थानीय तहका नीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्न आधारभुतरुपमा आवश्यक तथ्याङ्कहरूको अनिवार्यता हुने भएकाले गाँउपालिकाको समग्र सूचनाहरू तयार पानुपर्ने नीतिगत आवश्यकता रहेको र सूचना व्यवस्थापनको नीतिगत व्यवस्था समेत रहेकाले सोका आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार पारिएको हो ।

(ग) स्थानीय आवश्यकता

स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न तथा स्थानीय आश्यकताहरूको पहिचान गर्न वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । स्थानीय आवश्यकताहरूको पहिचान पश्चात विकास निर्माण नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरू तय गर्न सकिन्छ । तसर्थ समग्र विकास प्रक्रियालाई अगाडि बढाउँदै स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको संगालोको ट्डकारो आवश्यकता रहने हुँदा यो नै वस्तुगत विवरण तयारीको अर्को महत्वपूर्ण आधार हो ।

यी बाहेक नेपालले पक्ष राष्ट्र भई हस्ताक्षर गरेका अन्तराष्ट्रिय सन्धि तथा सम्झौताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न समेत वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न जलवायू परिवर्तनका असरहरू न्यूनिकरण गर्न, मानव अधिकारको सुनिश्चितता गर्न, पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी दिगो विकास गर्न तथ्यपरक सूचनाहरूको आवश्यकता पर्ने भएकाले यी आवश्यकताका आधारमा यो विवरण तयार पारिएको हो ।

१.४ तयारी प्रक्रिया (Methodology)

यस गाउँपालिकाको पार्श्वचित्रको तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधिहरू निम्नानुसार छन् –

- ✓ विशिष्टीकृत प्रश्नावली निर्माण गरी Android Apps द्वारा प्रत्येक घरपरिवारको जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक र भौतिक पक्षहरूको विवरण प्राप्त गर्न गणकहरू परिचालन गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ यसमा गाउँपालिकाको विभिन्न विषयगत शाखाबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएको छ ।
- ✓ सबैवडाका अध्यक्ष तथा अन्य पदाधिकारीसँग प्रत्यक्ष अन्तरर्वाता विधि प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७६, विभिन्न सर्वेक्षण आदिका नतिजाहरू समावेश गरिएको छ ।
- ✓ यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको विश्लेषणका क्रममा विभिन्न तालिकाहरू, चित्रहरू तथा नक्साको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रुपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primary) तथा द्वितीय (Secondary) सूचना संकलन पद्दती उपयोग गरी गरिएको छ । भू-उपयोग, सडकहरू र सो को गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरू जस्ता प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क (GIS Data), स्थलस्वरुप नक्शा, हवाई नक्शा, नापी नक्शा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरवार्ता गरी संकलन गरिएको छ । यसका साथै गाँउपालिका स्थित विभिन्न सरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, वुद्धिजिवीहरू तथा उपलब्ध प्रतिष्ठित् व्यक्तित्वहरूसँग छलफल गरेर एवं अन्तर्वार्ता लिई गाँउपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरूमाथि जानकारी लिइएको छ । गाँउपालिकाका समग्र तथ्याङ्क जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू गाँउपालिका कार्यालय लगायत गाँउपालिका स्थित सरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू शाखा तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययन गरी संकलन गरिएको छ ।

१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्धारण गरेबमोजिम गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्यांकहरूको स्रोत र आधार वर्ष खुलाइएको छ । गाउँपालिकाका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरू, सम्बन्धित गाउँपालिका आदि स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ । पार्श्वचित्रको अवधारणाअनुसार यसले आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रुपमा दिन्छ । अध्ययनलाई यथासक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । तैपनि स्रोत, साधन तथा सूचनाको व्यवस्थापनका सिमितताका कारण अपेक्षित सम्पूर्ण सूचनाहरू प्राप्त हुन सकेको छैन । तथापि अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यका आधारमा आवश्यकता अनुसारका तथ्याङ्कहरू भने समावेश गरिएको छ ।

खण्ड- २: गाउँपाालिकाको चिनारी (भौतिक तथा समग्र चरित्र)

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना तथा प्रशासनिक विभाजन

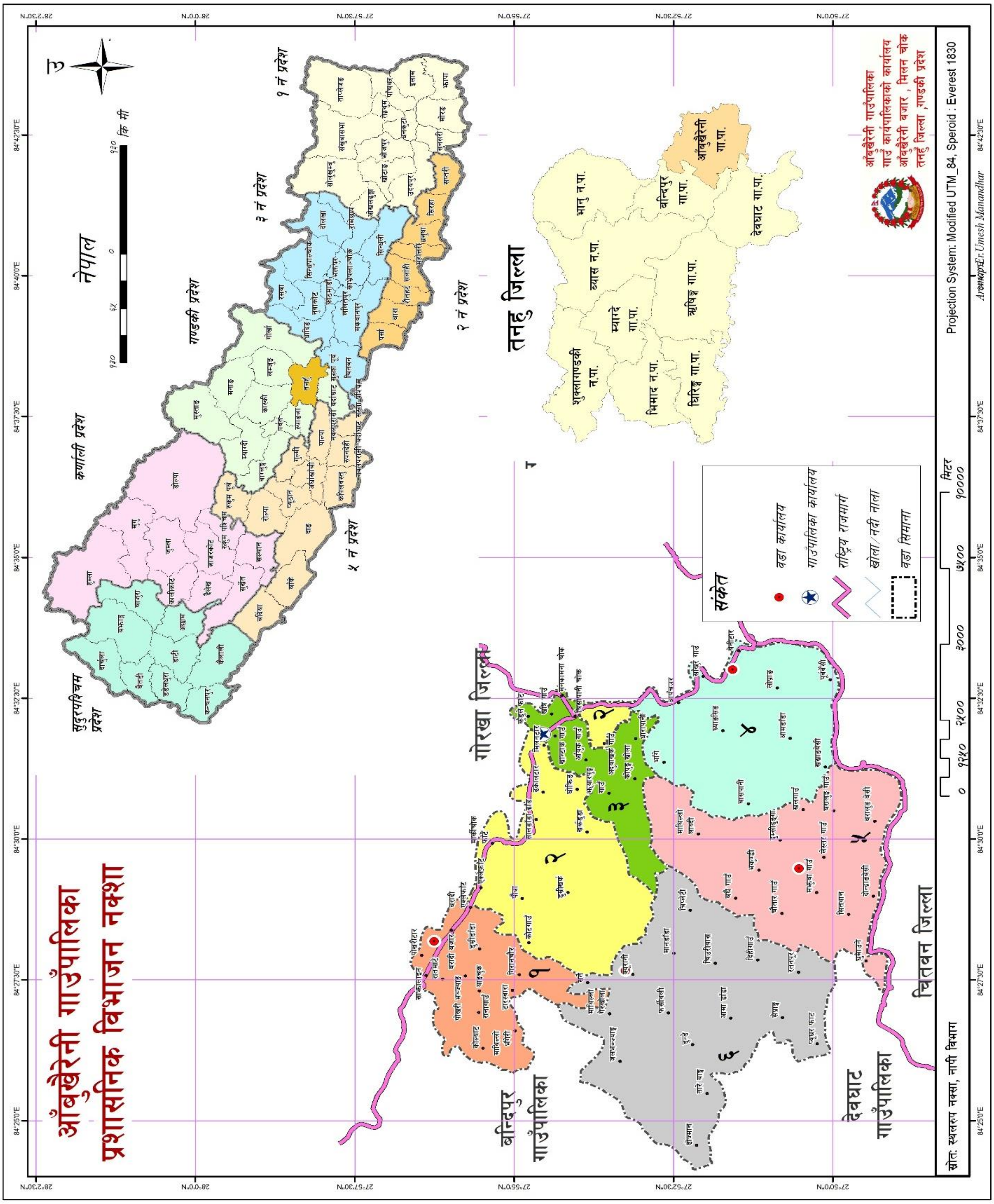

नक्सा नं. १: *गाउँपालिकाको प्रशासनिक विभाजन नक्सा*

२.१.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना

आँबुखैरेनी गाउँपालिका नेपालको पछिल्लो प्रशासनिक विभाजन अनुसार गण्डकी प्रदेश अर्न्तगत तनहुँ जिल्लाका १० स्थानीय तहहरू मध्ये एक पर्दछ । आँबुखैरेनी गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले ८४°२४'८.१०" देखि ८४°३३'२९.८१" पूर्व देशान्तरसम्म र २७°४९'८.६४" देखि २७° ५६'३०.७२" उत्तरी अक्षांश सम्म फैलिएर प्राकृतिक मनोरम संरचना सहित होचो भू-भागदेखि मध्य पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छ। यो गाउँपालिकामा समुद्रि सतहबाट २०३ मि. देखि २१२७ मि. को उचाईसम्मको विविधता रहेको छ । १२८.११ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको पूर्वमा चितवन र गोरखा जिल्ला, पश्चिममा बन्दिपुर र देवघाट गाउँपालिका, उत्तरमा बन्दिपुर गाउँपालिका र गोरखा जिल्ला र दक्षिणमा देवघाट गाउँपालिका र चितवन जिल्ला रहेका छन्। पहाडी क्षेत्रमा पर्ने गाउँपालिकाको केही भागमा खेतियोग्य उर्वर जमिनले ओगटेको भए पनि अधिकांश भाग पहाडले ओगटेको छ । जल, जंगल, जमिन, जनावर र जडिबुटिको कमि नभएको यस गाउँपालिकामा सानाठूला गरी धेरै खोला र खोल्सा तथा नदीहरू रहेका छन् ।

२.१.२ प्रशासनिक विभाजन

सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार गरेको नमुना वमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३ पुस २२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन अनुसार तत्कालिन संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३/११/२७ मा देहाय बमोजिम साविकका आँबुखैरेनी नगरपालिका तथा छिम्केश्वरी र देउराली गा.वि.स.हरू समेटर ६ वटा वडाहरू कायम गरिएको हो । हाल आँबुखैरेनी गाउँपलिकाको संरचना यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका नं. १: आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको वडा विभाजन

वडा नं.	समावेश भएका साविक गा.वि.स.	साविकको वडा नं.	हालको क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)
१	आँबुखैरेनी	१,२	१३.६०
२	आँबुखैरेनी	३,४,५	२१.१८
३	आँबुखैरेनी	६	९.३५
४	आँबुखैरेनी	७,८,९	२१.९०
५	छिम्केश्वरी	१-९	२६.०७
६	देउराली	१-९	३४.६८
		जम्मा	१२८.११

स्रोत : गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७६

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण

तनहुँ जिल्लाका १० वटा स्थानीय तहहरू मध्ये एक प्रमुख गाउँपालिकाको रुपमा रहेको यस आँबूखैरेनी गाउँपालिका ऐतिहासिक रुपले विशिष्ट तथा धार्मिक रुपले पवित्र तपोभूमिको रुपमा रहेको छ । पौराणिक मान्यता अनुसार यस गाउँपालिकाभित्र ऋषि महर्षिहरूले तपस्या गर्ने गरेका थिए । उनीहरूले आँपको ठूलो बगैँचामा बसी तपस्या गर्ने गरेको र त्यही आँप शब्द अपभ्रंश भई 'आँबु' रहन गएको तथा सो बगैँचा आसपासका जंगलमा खयर समेत पाइने भएकोले 'खैरेनी' भन्ने गरिएकोले दुबै शब्दहरूलाई मिलाएर 'आँबूखैरेनी' नामाकरण भएको बुझिन्छ । अर्को मत अनुसार संस्कृत भाषामा आँबको अर्थ 'खोला' भन्ने हुन्छ । तीनतीरबाट मस्याङ्गदी, त्रिशुली तथा सेती गरी तीन नदीले घेरिएको जमिनमा खयरको बाहुल्यता रहेको जंगल भएकोले पनि सो ठाउँलाई "आँबूखैरेनी" भनिएको पाइन्छ । साविकमा हालको आँबुलाई "सत्रसय आँबु" पनि भन्ने गरिएको थियो किन भने सत्रसय फाँटमा जे रोपे पनि सत्रसय मुरी भन्दा कम अनाज कहिलै नफल्ने उर्वर भूमि अवस्थित थियो । साविकको आँबुखैरेनी नगरपालिका, छिम्केश्वरी गाविस तथा देउराली गाविसलाई मिलाएर गाउँपालिका बनाउँदा पनि आँबूखैरेनी नाममै सहमति जुटेकोले यस गाउँपालिकाको नाम आँबूखैरेनी गाउँपालिका रहन गएको हो ।

२.३ धरातलिय अवस्था (भू-क्षेत्रको प्रकृति भिरालोपन तथा उचाइ, मोहडा)

गाउँपालिकाको भौतिक अवस्थाको विवरण तयार पार्दा यहाँको धरातलीय अवस्थाका बारेमा उल्लेख गर्नु अनिवार्य हुन्छ । क्षेत्रफलका हिसाबले सानो भएतापनि नेपाल धरातलीय विविधताका हिसाबले विश्वमै सम्पन्न मानिन्छ । विशेषतः भौगर्भिक प्रक्रियाका दौरान पछिल्लो समयमा निर्माण भएको महालङ्गुर हिमश्रृङ्खला निर्माण हुँदा तिब्बतियन भू-खण्ड र भारतीय उपहाद्विपको एक आपसमा टकराव हुँदा यि दुई भू-खण्डको बीचमा रहेको टेथिस सागरको अस्तित्व समाप्त भई उच्च हिमालय पर्वत, मध्य महाभारत पर्वत श्रृङ्खला तथा होचा चुरे पर्वत श्रृङ्खला र सबैभन्दा दक्षिण भेगमा फैलिएको विशाल गंगाको मैदानको अंशको रुपमा रहेको तराई मधेश भू-भाग मिलेर समग्र देशको भू-सतह निर्माण भएको छ । यो भू-धरातलीय वस्तुगत चरित्रहरू मध्ये एक वा अर्को प्रकारको भू-धरातलको प्रधानता हाम्रा गाउँपालिका वा नगरपालिकामा रहेको पाइन्छ ।

भू-धरातलीय स्वरुपले विकास निर्माणमा अहम् भूमिका खेल्द्छ । भू-धरातलको विवरण अन्तर्गत विशेषत : भिरालोपन, मोहडा, उचाई, भू-आवरण, माटोको बनावट जस्ता आधारभूत पक्षहरू पर्दछन् ।

आँबुखैरेनी गाउँपालिका हालको नयाँ संरचना अनुसार गण्डकी प्रदेश अन्तरर्गत रहेको पहाडी जिल्ला तनहुँमा पर्दछ । प्रायजसो दक्षिण मोहडा फर्केको भएपनि पूर्व, पश्चिम, उत्तर र दक्षिण सबैतिर फर्किएको भूवनोट पाइन्छ । यो महाभारत श्रृंखलाको एक खण्ड भएकोले उच्च भागहरूमा ढुंगा तथा बलौटे माटो छ । बेशीतिर झर्दा रातो माटो तथा पाँगो माटो पाइन्छ । रातो माटो अलिबढी चिम्ट्याइलो र अन्न उत्पादन गर्न बढी नै प्राङ्गारिक मलखादको प्रयोग गर्नुपर्ने खालको छ भने पाँगो माटोमा थोरै मलखादको प्रयोग गरेपनि प्रशस्त उब्जाउ हुने गर्दछ ।

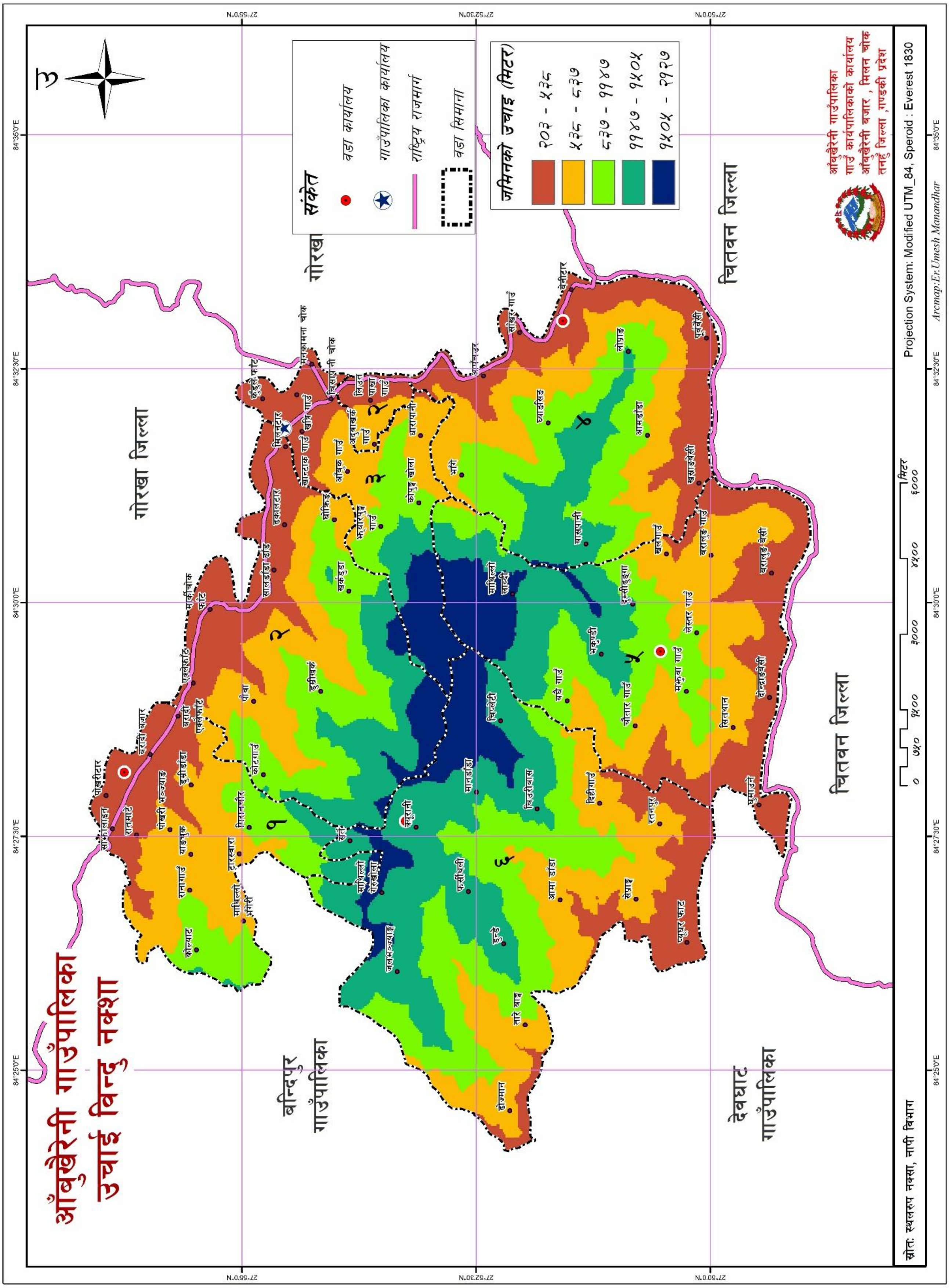

नक्सा नं. २: *गाउँपालिकाको उचाइ सम्बन्धी नक्सा*

२.४ भू-उपयोगको विवरण

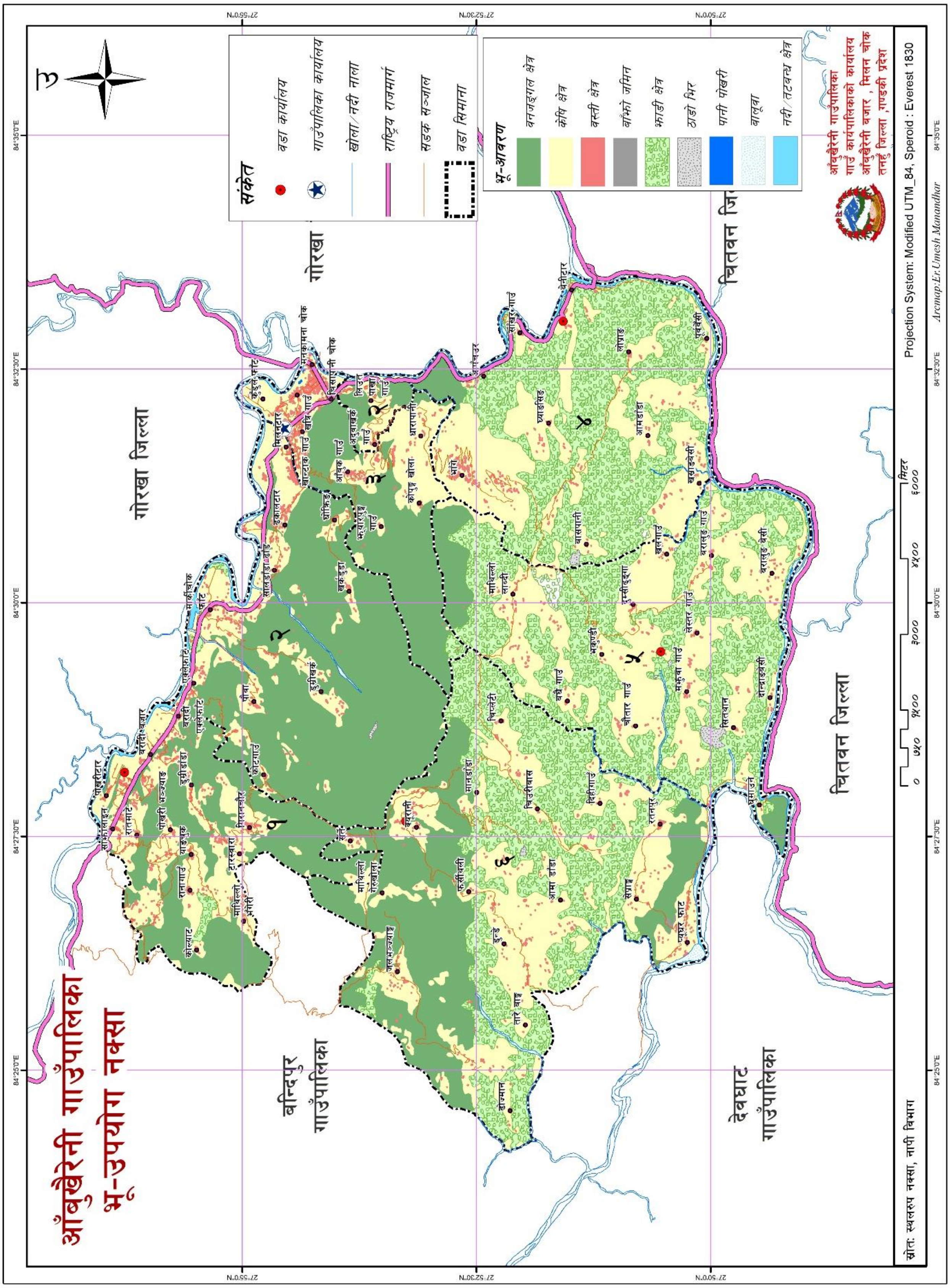

नक्सा नं. ३: *गाउँपालिकाको भू-उपयोग नक्सा*

गाउँपालिकामा क्रसर उद्योगका कारण ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको लागि उपयोग भएको छ । नदीजन्य श्रोतको उपयोग तीव्र रुपमा हुँदै छ । निर्माण सामग्रीको खपत मुख्य रुपमा आवासीय भवन निर्माण तथा बाटोघाटो र पुलपुलेसा निर्माणमा हुने गर्दछ । केही मात्रामा तराइतिर समेत निर्माण सामग्री जाने गरेको छ । दोश्रो प्राथमिकतामा खाइखेतीको रूपमा विशेष गरी बेसीतिर धान, आलु, गोलभेडा, मकै खेती हुन्छ । विस्तारै उचाई बढ्दै जाँदा मकै, कोदो, फापर, आलु जस्ता मुख्य बालीहरू उत्पादन हुन्छ । व्यवसायिक उत्पादन प्रणालीको विकास गर्न भने पालिकाले योजनावद्ध कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

मानव जातिको सृष्टि र जनजीवन भू-धरातलमा उपलब्ध प्राकृतिक श्रोतहरूको उपयोगका आधारमा अडेको छ । मानवीय अस्तित्व भित्रका समग्र मानवीय गतिविधिहरू, उसले उपयोग गर्ने जमिन तथा जमिनमा उपलब्ध श्रोतहरूका पूर्णत निर्भर गर्दछ । तसर्थ भू-आवरण अन्तर्गत मानिसले उपयोगमा ल्याउने वन क्षेत्रको तथ्याङ्क, खेतियोग्य जमिन, जल, बालुवा, हिमाल, पहाड, आदिको तथ्याङ्कलाई भू-उपयोग अन्तर्गत उल्लेख गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोगलाई हेर्दा ३३.७६ प्रतिशत अर्थात सबैभन्दा धेरै खेतीयोग्य जमिनले ओगटेको छ भने दोश्रोमा ३२.२४ प्रतिशतमा वन जंगल क्षेत्र रहेको छ । कुनैपनि स्थानको समग्र भू-आवरण मध्ये ३० प्रतिशत भन्दा बढी वन क्षेत्र हुनु वातावरणीय सन्तुलनका हिसाबले सुखद विषय हो । यद्यपि सो वन पूर्णत सदुपयोग र वैज्ञानिक व्यवस्थापन हुनु भने अनिवार्य छ । उपलब्ध जमिन मध्ये खेतीयोग्य जमिनको अंश समेत राम्रो रहेको छ । सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अबलम्बन गर्न सके उत्पादनको समेत राम्रो सम्भावना देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको भू-उपयोगको अर्को उल्लेखनीय पक्ष भनेको यहाँको झाडी, बुट्यान तथा खेर गैरहेको जमिनले ओगटेको भू-भागको अंश हो । अर्थात सो भू-भागले कुल भू-भागको ०.०३ प्रतिशत ओगटेको छ । घर तथा भवन निर्माणले २.२१ प्रतिशत ओगटेको छ भने बालुवा र बगर क्षेले ०.८६ प्रतिशत ओगटेको छ । अन्य जस्तै पहरा, घाँसे मैदान, जलाधार क्षेत्रले निकै कम प्रतिशत भू-भाग ओगटेका छन् ।

तालिका नं. २: भू-उपयोग विवरण

विवरण	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
वन जंगल	४१.३०	३२.२४
जलक्षेत्र (नदीनाला तथा पोखरी)	१.६२	१.२६
बालुवा	१.११	०.८६
खेतीयोग्य जमिन	४३.२५	३३.७६
झाडी, बुट्यान	३७.४५	२९.२३
आवास	२.८३	२.२१
घाँसेमैदान	०.२७	०.२१
ठाडो भिर	०.२४	०.१९
बाँझो जमिन	०.०४	०.०३
	१२८.११	१००.००

स्रोत : गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७६

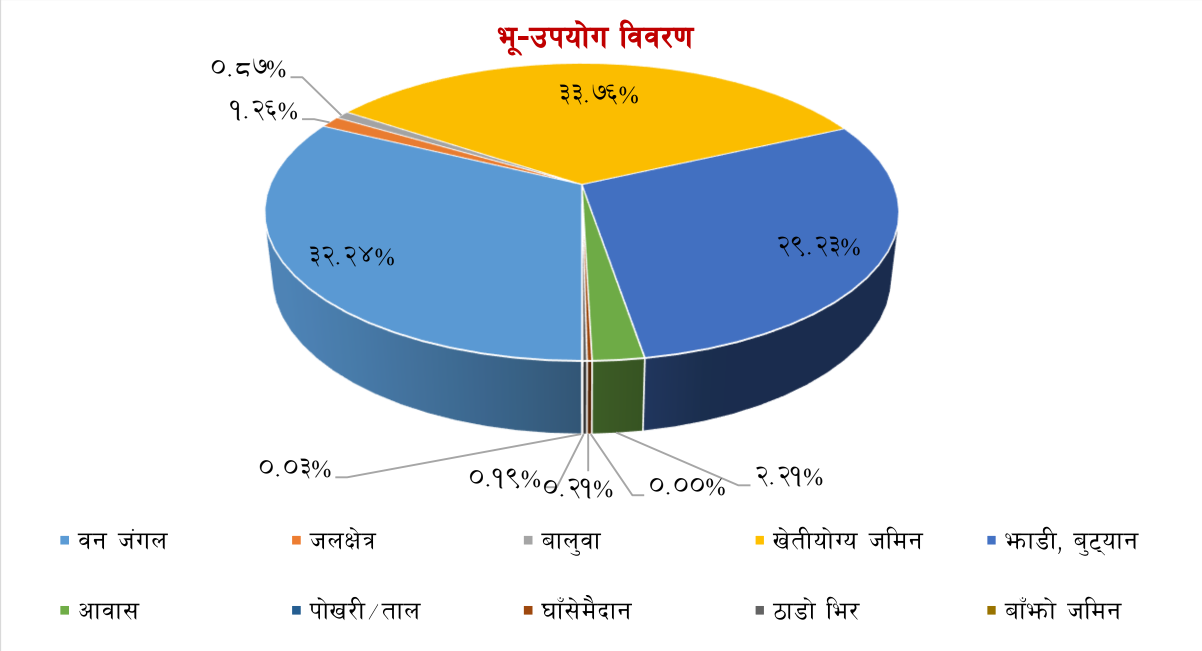

२.५ माटोको बनावट

गाउँपालिकाको माटोको बनावट हेर्दा नेपालको मध्य पहाडी खण्डमा विशेषगरी महाभारत श्रृंखला अन्तर्गत पाइने मिश्रित प्रकारको माटो पाइन्छ । भिरालो सतहहरूमा प्रायश चट्टानयुक्त माटोको प्रधानता छ भने खेतीयोग्य क्षेत्रमा केहि पाँगो मिश्रित दोमट तथा बलौटे माटो रहेको छ । केहि क्षेत्रहरूमा पूर्ण रुपमा रातो माटोको खण्डहरू छ भने चिम्टाइलो माटो समेत रहेको छ । खोला तथा बगरहरूमा स्वभाविक रुपमा बलौटे माटो र ढुङ्गाहरूको उपलब्धता रहेको हुनाले वेशी क्षेत्रहरूका खेतहरूमा बलौटेमाटोको प्रधानता रहेको छ ।

२.५.१ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण

आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता प्रवृत्तिका आधारमा अध्ययन गर्दा भूमिको बर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने (Degrading) क्रममा राखिएको छ। अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भूबनोट अनुसार फरक पर्दै जान्छ। त्यसै क्रमले भूमिको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउने उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics) का आधारमा माटोको अवस्था र भिरालोपन आँकलन गरिएको छ । आँबुखैरेनी गाउँपालिकामा भूमिलाई भू-बनौट, पारिस्थितिक प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता तत्वका आधारमा भूमिको वर्गीकरणलाई हेर्दा गाउँपालिकाको जमिनमा ७५ डिग्री सम्मको भिरालोपन देखिन्छ । जसलाई तल उल्लेख गरिएको छ ।

क) Slope १°-५° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने कान्ला बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गह्राहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ। सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ भने मोटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ। सिंचाइ भएमा हिउँदे एवं बसन्ते बाली पनि लगाउन सकिन्छ।

ख) Slope ५°-३०° (माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मि. सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरुपमा देखा परि रहन्छन्। त्यसैले जमिनलाई सामान्यरुपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता क्षयीकरण झन् वृद्धि हुने हुन्छ। वन, वनस्पतीका लागि यो जमिन त्यति सहज हुँदैन। गाईबस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन। तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पनि पुऱ्याउन सक्दछ ।

यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गह्राहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ। यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ। यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ। सिंचाइको प्रयोग नियमित रुपमा पहिलेदेखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरु गर्ने हो भने शुरुमा सावधानी अपनाउनु पर्दछ। एक्कासी बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ।

ग) Slope = ३०°–४०° माटोको गहिराई २० से.मी. मात्र भएको, पानीको निकाससहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मी.) भन्दा बढी भएको, काठ दाउरा उत्पादन गर्न उपयुक्त।

माटोको पत्र २० से.मि. मात्र गहिराई भएको पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको ज्यादा भिरालोपन भएको जग्गामा गरा बनाएर खेती गर्नु फाइदाजनक देखिँदैन। यस प्रकारको जमिनमा वर्षाको पानीबाट छिटो खोल्सीहरू बन्ने वा बाढीले क्षती पुऱ्याउने ठूलो सम्भावना रहन्छ। यस प्रकारको जमिनमा वनस्पतीहरू लगाउन, उपयुक्त देखिन्छ। यहाँ काठ र इन्धनका लागि वन पैदावारको उत्पादन वृद्धि गर्नु उपयुक्त हुनेछ। पहिरो जाने वा बाढीबाट क्षति हुने प्रवृत्ति यस प्रकारको जमिनका सामान्य लक्षण हुन्।

यस्तो क्षेत्रमा जङ्गलको विकास गरी इन्धन, पशु आहार तथा काठ उत्पादन गर्न सकिन्छ। जङ्गल फडानी भएको छ भने पनि यस्तो क्षेत्रमा या त बोटविरुवालाई पुनः हुर्काउन सकिन्छ या त वृक्षारोपण गर्न सकिन्छ। यस वर्गमा पर्ने जमिनहरूमा गाईवस्तुलाई चराउने चलन कडाइकासाथ नियन्त्रण गर्नुपर्छ। यदि इन्धन, पशु, आहार तथा चरनको लागि उपयोग गर्ने हो भने पनि वार्षिक उपयोगले भविष्यको उत्पादकत्वलाई जोखिममा पार्ने खालको हुनुहुँदैन। यस प्रकारको क्षेत्रमा यस्तो वन पैदावार उपयोग गर्ने तरिका, स्थान र पहुँचको लागि सडक विस्तारका र सुरक्षित योजना बनाउनु पर्दछ। यस्तो जमिन खेतीको लागि उपयुक्त हुँदैन।

घ) Slope > ४०° माटोको गहिराई २० से.मी. भन्दा कम भएको, भू-क्षय भइरहने पुनरुत्पादनको संभावना कम भएको

ज्यादै भिरालो भएको, मध्यम भिरालोपन भए पनि माटो पत्र (तह) २० से.मि. भन्दा कम भएको वा जस्तोसुकै भिरालोपन भए पनि वर्षे पानीबाट क्षति भएको, धेरै खोल्सीहरू सिर्जना भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको जमिन अति नै कमजोर, भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भएको तथा पुनर्निर्माण र पुनर्स्थायीकरणको सम्भावना पनि अत्यन्त कम भएको कारण अन्न एवं वनस्पती खेतीका लागि अनुपयुक्त मानिन्छ।

यस प्रकारको जमिनलाई घाँस वा बोट-विरुवा लगाएर हराभरा बनाइराख्नु पर्छ, किनभने माथि उल्लेख गरिए झैँ एकातिर यस्तो जनिमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तीब्र रहेको हुन्छ भने अर्कातिर एक पटक भू-स्खलन भइसकेको क्षेत्रलाई पुनः अधिग्रहण (reclaim) गर्न असम्भव नै हुन्छ। उच्च भू-भागमा माटोको तापक्रम कम रहने भएबाट तथा भिरालोपन भएबाट माटो सजिलैसँग बग्दछ।

आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको भू-बनोटको स्थितिलाई हेर्दा ०° देखि ७५° सम्मको भिरालोपनको अवस्था देख्न सकिन्छ । यसले गाउँपालिकाको भिरालोपनमा विविधता प्रष्टै देखिन्छ । वेशीतिरका भूभाग कम भिरालो र उचाइ बढ्दै जाँदा भिरालो पन पनि सोही अनुपातमा बढ्दै गएको देखिन्छ । वडा नं. १ को सत्रसय फाँट, वराढी फाँट, एक्लोफाँट, वडा नं. २ को नौबिसे, मार्कीचोक, पिपलटार, धापटार, चैनपुर, मिलन चोक, वडा नं. ३ को कुँडुले, खत्रीगाउँ, आँबुखैरेनी, वडा नं. ४ को बेनीटार, खस्राङवेशी, वडा नं. ५ को गराङ र वडा नं. ६ को प्युघरेको नदीतटका क्षेत्रहरुमा यस प्रकारको माटो पाइन्छ । उच्च भूभागलाई भूक्षयीकरणबाट जोगाउन योजनावद्ध विकास योजना कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

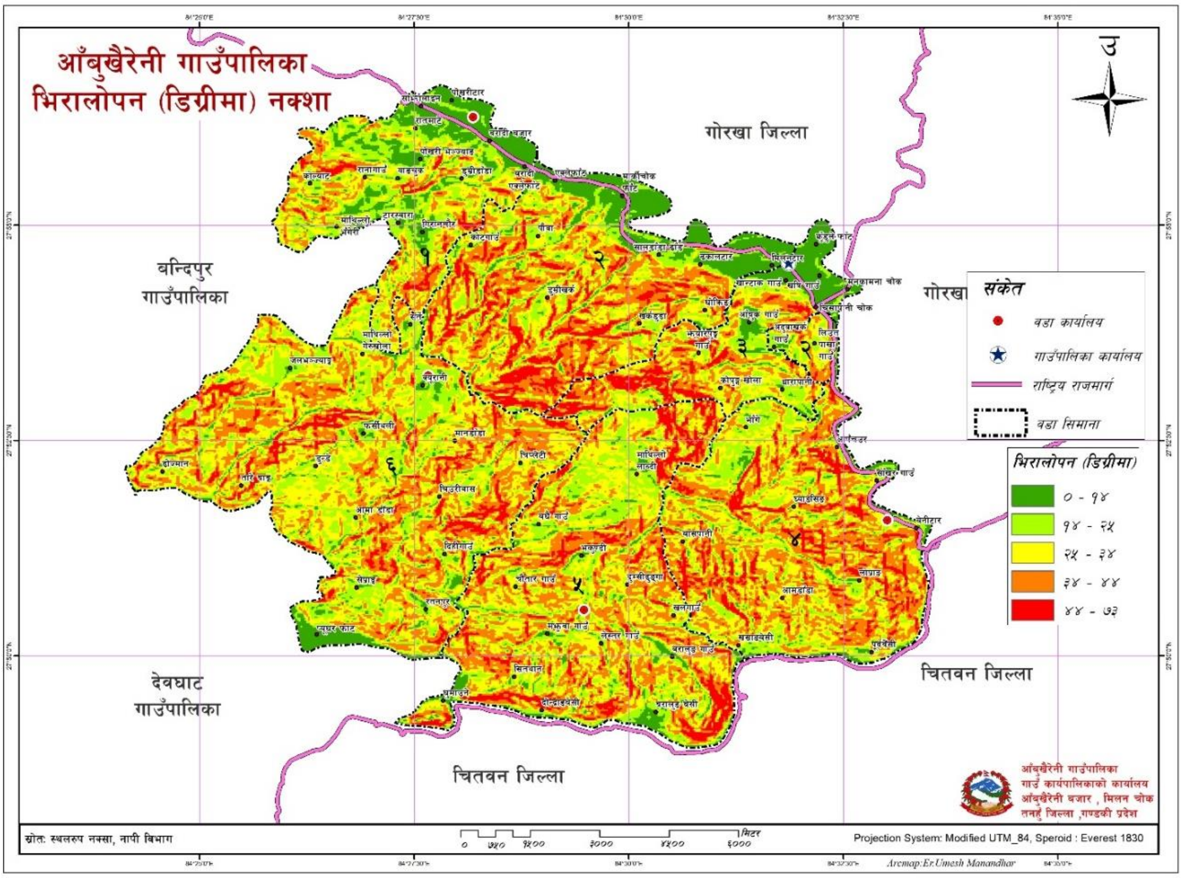

नक्सा नं. ४: *गाउँपालिकाको भिरालोपन सम्बन्धी नक्सा*

२.६ जमिनको मोहडा (Aspect)

सामान्यतया भिरालोपनमा विषमता हुँदा जमिनको मोहडामा समेत विषमता हुन्छ। यद्यपि मोहडाको हिसाबले हेर्दा पूर्वी मोहडा, दक्षिण पुर्वी मोहडा, दक्षिण मोहडा, दक्षिण पश्चिम मोहडा, पश्चिमी मोहडा भएको क्षेत्र ६४.०९ प्रतिशत भएकोले गाउँपालिकामा जलवायुगत विविधता पाउनुका साथै यस प्रकारको पारिलो क्षेत्रको जमिन कृषि, उद्योग, बसोबास तथा अन्य विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न उपयुक्त रहेको छ। उत्तरी मोहडा ६.७६ प्रतिशत हुनुले यहाँको जमिन कृषि तथा बसोबासका लागि बढी शीत प्रधान र अनुपयुक्त रहेको छ। करिब ०.०१ प्रतिशत जमिन समथर भएकोले खेतीपातीको लागि अब्बल छ। थप तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ३: जमिनको मोहडाको विवरण

क.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	समथर मोहडा	०.०१	०.०१
२	उत्तर मोहडा	१६.९१	६.७६
३	उत्तर पूर्वी मोहडा	१४.१९	११.०७
४	पूर्व मोहडा	१५.५२	१२.१२
५	दक्षिण पूर्वी मोहडा	१९.८६	१५.५०
६	दक्षिण मोहडा	२१.५७	१६.८४
७	दक्षिण पश्चिम मोहडा	१४.७७	११.५३
८	पश्चिम मोहडा	१०.३८	८.१०
९	उत्तर पश्चिम मोहडा	१४.९०	११.६३
	जम्मा	१२८.११	६.४५

स्रोत नक्सा, २०७६

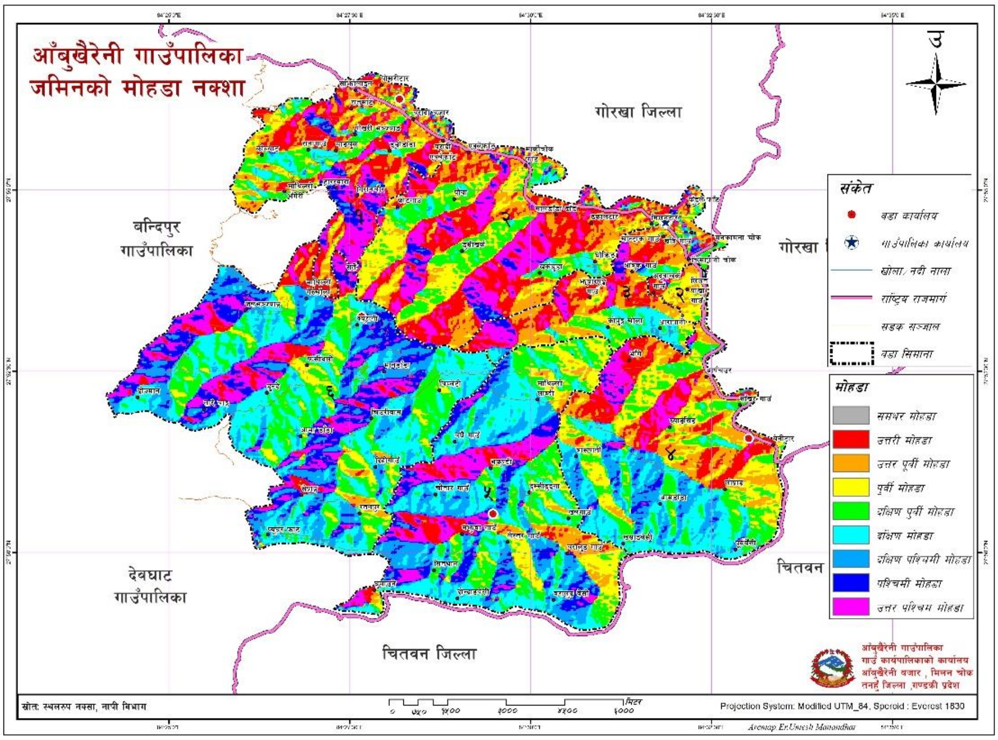

नक्सा नं. ५: *गाउँपालिकाको जमिनको मोहडाको नक्सा*

२.७ मुख्य प्राकृतिक सम्पदा (नदी, खोला, ताल, हिमाल, खनिज (खानी) खेतीयोग्य जमिन, वनजंगल, निकुञ्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र, जलाधार सिमसार)

गोरखा र आँबुखैरेनी जोड्ने पुलवाट देखिएको मर्स्याङ्दी नदी

गाउँपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका नदि नाला तथा खोलाहरूले प्रशस्त जलभण्डार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पंछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रुपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ। साथै यस्ता नदी तथा खोलाहरूबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले समेत सिंचाईको लागि पानीको प्रयोग गरेको देखिन्छ। मानव वस्तीको विकास र जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असरहरूले प्राकृतिक नदी/खोलामा जलसतह असन्तुलित हुने र सुक्ने जोखिम रहेको छ ।

त्रिशुली नदी तथा नवनिर्मित मुग्लिन पुल

तालिका नं. ४: नदी तथा खोलाहरूको विवरण

क्र.स.	नदी तथा खोलाहरूको विवरण	छुने वस्ती	ठेगाना
१	मर्स्याङदी नदी	वराही, सत्रसय, पोखरीटार	वडा नं. १
		एक्लेफाँट	वडा नं. २
		आँबुखैरेनी बजार	वडा नं. ३
		पूर्ववेशी, दुवावेसी	वडा नं. ४
२	आँधी खोला	सत्रसय, रुवा खोला वडा नं. ४ पावरहाउससँग जोडिएको	वडा नं. १
३	खुदी खोला	वरादी, सत्रसय, भंगेरी	वडा नं. १
४	धुर्लि खोला	धुर्लि, भंगेरी	वडा नं. १
५	सिकिखोला	डिही	वडा नं. १
६	रोदी खोला	पौवा	वडा नं. २
७	खानी खोला	खानी खोला	वडा नं. २
८	खहरे खोला	मिलनटार	वडा नं. २
		पानीघट्ट टोल, जखेर टोल	वडा नं. ३
९	सिउदी खोला	धारापानी गाउँ, भागे गाउँ	वडा नं. ३
		बेनिटार, सौखर, पुलजिप,	वडा नं. ४
१०	त्रिशुली	भौगे, खस्राङ, बेसी, आमडाँडा बेसी	वडा नं. ४
		बरालुङबेशी, दोन्द्राङबेशी, घुमाउने	वडा नं. ५
११	रुवा खोला	पावर हाउस	वडा नं. ४
१२	धारापानी खोला		वडा नं. ४
१३	सेती नदी	लाब्दीखोला, घुमाउने	वडा नं. ५
१४	भूत खोला	प्युघर फाँट	वडा नं. ६
१५	लाब्दी खोला, खस्राङ खोला	४ र ५ को सिमाना	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

तालिका नं. ५: सार्वजनिक वा निजी पोखरी, तालहरूको विवरण

क्र.स.	सार्वजनिक वा निजी पोखरी, तालहरूको विवरण	ठेगाना
१	पोखरीटार ताल	वडा नं. १
२	आँधीमूल ताल	वडा नं. १
३	अमृत के.सी. पोखरी (खैरेनी चौतारा)	वडा नं. ३
४	मल्लको पोखरी (गाडापानी)	वडा नं. ३
	ताराखसे आहल	वडा नं. ५
	नेवाखोला आहल	वडा नं. ५
५	रामडाँडा आहल	वडा नं. ६
६	फर्सिथली आहल	वडा नं. ६
७	नानास्वाँरा आहल	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

२.८ साँस्कृतिक विशेषताहरू

मानवीय चालचलन, भाषा, व्यवहार तथा जनजीवन निश्चित परम्पराबाट अमूर्त हिसाबले निर्देशित हुन्छ । दैनिक व्यवहारहरू सञ्चालन गर्न मानिस, परिवार र समाजको स्वरुपमा बाँधिएको हुन्छ । विवाह, परम्पराले नाता सम्बन्ध, स्थापित गर्दछ र यसले परिवारको श्रृजना हुन्छ । जन्म, मृत्यु, विवाह, खानपान, भेषभुषा, चाडपर्व, भाषा, रहनसहन आदि सबै साँस्कृतिक विशेषताहरू भित्र पर्दछन् । यि सभ्यता र संस्कृतिका आयामहरू मानिसको पहिचानका प्रमुख पक्षहरू हुन् । साँस्कृतिक गतिविधिहरूले मानिसलाई परिस्कृत जीवन जिउन मद्दत पुऱ्याउँछ । यसले समाजलाई संगठित र गतिशील तुल्याउँछ ।

हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता रहेको यस गाउँपालिकामा अपनाइने प्रमुख संस्कार कुल पुजा, गोठ पुजा, ब्रतबन्ध, विवाह, काजकृया, वार्षिक काम, न्वारन, तिथी श्राद्ध, सोह्रश्राद्ध औंशि, पूर्णीमा, सक्रान्ती, सत्यनारायणको पुजा, एकाह, होमहोमादी, यज्ञ, सप्ताह, रुद्रीपाठ, मलमास, सूर्य ग्रहण, चन्द्रग्रहण, आदि रहेका छन् ।

परम्परागत संस्कृतिमा आधारित असारे गीत, तीज गीत, झ्याउरे भाका र दोहोरीगीत आदि यस गाउँपालिकामा सर्वाधिक लोकप्रिय छन् । बैशाखी पूर्णिमा, ल्होसार, उधौली, उभौली, बुद्ध पूर्णिमा, असार १५ मा दही चिउरा,साउने संक्रान्ति, नागपञ्चमी, ऋषितर्पणी पूर्णिमा, बडा दशैं, तिहार, देउसी, माघे संक्रान्ति, फागु पूर्णिमा (होली), रामनवमी, ठूलो एकादशी, नेवार समुदायको सठी, म्ह पुजा आदी विशेष महत्वकासाथ यहाँका जनमानसले मनाउने मुख्य पर्वहरू हुन् ।

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन् । यहाँको परम्परागत भेषभूषालाई हेर्दा महिलाले साडी, चोलो तथा पुरुषले धोती, कुर्ता, कमिज लगाउँछन् । क्षेत्री, बाहुन, कामी, दमाई आदि पुरुषले कमेज-सुरुवाल, दौरा-सुरुवाल लगाउँछन् भने महिलाहरूले चौबन्दी चोलो, लुङ्गी, कम्मरमा पटुकी बाँध्ने गर्दछन् । तर आधुनिक समयमा सबै जातजातिका युवा, युवतीहरू क्रमशः पैन्ट, शर्ट, टिसर्ट, साडी ब्लाउज, कुर्ता-सलवार नै लगाउन रुचाउँछन् । गाउँपालिकामा रहेका गुरुङ, मगर, नेवार, तामाङ, चेपाङ आदिको रहनसहन र संस्कृति गहनाको रुपमा रहेको छ ।

२.९ विकासका मुख्य सम्भावनाहरू

हरेक स्थानको आफ्नै विशेषता हुन्छ । कुनै स्थानमा जंगलको भू-भाग अत्यधिक हुन्छ । कुनै स्थानमा पर्याप्त मात्रामा जलश्रोतको उपलब्धता हुन्छ भने कुनै स्थानमा सुख्खा क्षेत्रको रुपमा रहेका हुन्छन् । तसर्थ कृषियोग्य क्षेत्रमा कृषिको व्यवसायिकरण गरेर माथि उठ्न सकिन्छ । भने वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन मार्फत वन क्षेत्र अत्यधिक भएको स्थानीय तहलाई सम्वृद्ध बनाउन सकिन्छ । उपलब्ध श्रोत र साधनका आधारमा गाउँपालिकाको संभावनाहरू उजागर गर्न सकिन्छ । यस गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग हेर्दा झाडी बुट्यान सहित ४० प्रतिशत भन्दा वढी वनक्षेत्र भएकाले वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन मार्फत यहाँको समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन भन्नाले वनजङ्गललाई बालीनाली सरह हेरचाह र सुधार सम्भार गर्ने भन्ने बुझिन्छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका सम्भाव्यता र अवसर अन्तर्गत परम्परागत तथा आधुनिक कृषि, जडिबुटी, पर्यटन, पशुपालन तथा साना तथा मझौला उद्योगहरूको विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन्। साथै गाउँपालिकाको विभिन्न स्थानमा पार्क, उद्यान तथा गुम्बा एवं स्तुपाको निर्माण गरी पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न पर्याप्त अवसर रहेको छ ।

समग्रमा यस गाउँपालिका क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। गाउँपालिकामा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेका छन्। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकता अनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन । जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरण, आधुनीकिकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ ।

गाउँपालिकामा रहेको उर्वर भूमिमा आधुनिक कृषि प्रणालीको अभावले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको पूर्ण सदुपयोग हुन सकेको छैन भने अर्को तर्फ माटोको उर्वराशक्ति क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ती बढाई दिगो विकासको धारणा अनुरुप काम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि यस गाउँपालिकालाई बस्न लायक ठाउँको रुपमा विकसित गर्न सकिन्छ ।

गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपन्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कृषि उत्पादनको संकलन केन्द्र/ कोल्ड स्टोर, मासुजन्य उद्योग आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारी श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा केही खोलाहरू भएको र थप केही सम्भाव्य ठाउँहरूमा पोखरी तथा कृत्रिम ताल निर्माण गरी यस क्षेत्रको हावापानीमा हुने जातका माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र गाउँपालिकाकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ ।

गाउँपालिकाको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटी खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारीकरण गर्न सकेमा सो क्षेत्रको आर्थिक उन्नती गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

देशमा बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकाका युवाहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरी स्थानीय स्तरमै रोजगारी श्रृजना गर्ने व्यवस्था भएमा गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा ठुलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

खण्ड- ३: जनसांख्यिक विवरण

३.१ जनसंख्याको विवरण

कुनै पनि स्थानको जनसंख्या, विकासको साधन र साध्य दुवैको रुपमा रहेको हुन्छ । विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरूको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण हुन आवश्यक हुन्छ । नेपालमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्याङ्क प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै गाउँपालिकास्तरमा घरधुरी तथ्याङ्क संकलन मार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ । यहाँ गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ बाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. ६: जनसंख्याको विवरण

विवरण	वि.सं. २०७६
अक्सर बसोबास गर्ने जम्मा जनसंख्या	१८६६६
अक्सर बसोबास गर्ने पुरुष	८६८४
अक्सर बसोबास गर्ने महिला	९९८१
अक्सर बसोबास गर्ने तेस्रो लिङ्गी	१
अनुपस्थित जनसंख्या	४२४१
अनुपस्थित पुरुष जनसंख्या	३०३१
अनुपस्थित महिला जनसंख्या	१२२८
कुल अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या	२२९०७
लैंगिक दर	८७
जम्मा घरधुरी	५००२
औषत परिवार आकार	३.७३
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	१४६

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

माथिको तालिकामा आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ अनुसार आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या २२,९०७ मध्ये अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या १८,६६६ रहेको छ जस मध्ये पुरुष ८,६८४ जना, महिला ९,९८१ जना र तेस्रो लिङ्गी १ जना रहेका छन् भने अनुपस्थित जनसंख्या ४,२४१ रहेको छ जसमध्ये पुरुष ३,०३१ र महिला १,२२८ रहेको छ । सोही अनुसार लैंगिक अनुपात (Sex Ratio) अर्थात् प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या ८७ रहेको छ। जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटरमा रहेको जनसंख्या) १४६ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ । पछिल्लो तथ्याङ्क बमोजिम यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये २.१ प्रतिशत (३९३ जना) अपाङ्गता भएकाहरू रहेका छन्। कुल ५,००२ घरपरिवार रहेको यस गाउँपालिकामा प्रति परिवार औषत ३.७३ जना सदस्य रहेको देखिन्छ। वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको परिवारको औषत आकार ४.८८ रहेको थियो। देशमा सबैभन्दा बढी रौतहट जिल्लामा ६.४४ र सबैभन्दा कम कास्कीमा ३.९२ रहेको थियो ।

३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

तालिका नं. ७: अक्सर बसोबास गर्ने तथा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या				अनुपस्थित				जम्मा			
	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा
१	१४८८	१७२८	१	३२१७	६०१	२५९	०	८६०	२०८९	१९८७	१	४०७७
२	१५२४	१७०१	०	३२२५	३४८	११६	०	४६४	१८७२	१८१७	०	३६८९
३	३२०४	३८४६	०	७०५०	१०४४	३०४	०	१३४८	४२४८	४१५०	०	८३९८
४	८४०	९५४	०	१७९४	४९४	२९४	०	७८८	१३३४	१२४८	०	२५८२
५	७०३	७२३	०	१४२६	८१	१४	०	९५	७८४	७३७	०	१५२१
६	९२५	१०२९	०	१९५४	४४५	२४१	०	६८६	१३७०	१२७०	०	२६४०
जम्मा	८६८४	९९८१	१	१८६६६	३०१३	१२२८	०	४२४१	११६९७	११२०९	१	२२९०७

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

तालिका नं. ८: वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा	जनसंख्या				परिवार संख्या	क्षेत्रफल	जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.	औषत परिवार आकार	लैङ्गिक अनुपात
	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा					
१	१४८८	१७२८	१	३२१७	८७८	१३.६०	२३७	३.६६	८६
२	१५२४	१७०१	०	३२२५	८४०	२१.१८	१५२	३.८४	९०
३	३२०४	३८४६	०	७०५०	२०३६	९.३५	७५४	३.४६	८३
४	८४०	९५४	०	१७९४	४५२	२१.९०	८२	३.९७	८८
५	७०३	७२३	०	१४२६	३१७	२६.०७	५५	४.५०	९७
६	९२५	१०२९	०	१९५४	४७९	३४.६८	५६	४.०८	९०
जम्मा	८६८४	९९८१	१	१८६६६	५००२	१२८.११	१४६	३.७३	८७

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्याको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडा नं ३ रहेको छ जसमा जम्मा जनसंख्या ७,०५० (पुरुष ३,२०४ जना र महिला ३,८४६ जना) रहेका छन् । यस वडाको औषत परिवार आकार ३.४६ र घरधुरी संख्या २,०३६ रहेको छ । त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडा नं. ५ रहेको छ जसको जनसंख्या १,४२६ (पुरुष ७०३ जना, महिला ७२३ जना) रहेका छन् भने घरधुरी संख्या ३१७ र औसत परिवार संख्या ४.५० रहेको छ । सबै भन्दा बढी जनघनत्व भएको वडा नं ३ रहेको छ जसको जनघनत्व ७५४ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ भने सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको वडा नं ५ रहेको छ जसको जनघनत्व ५५ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ भने तालिकालाई तल स्तम्भ चित्रमा देखाईएको छ ।

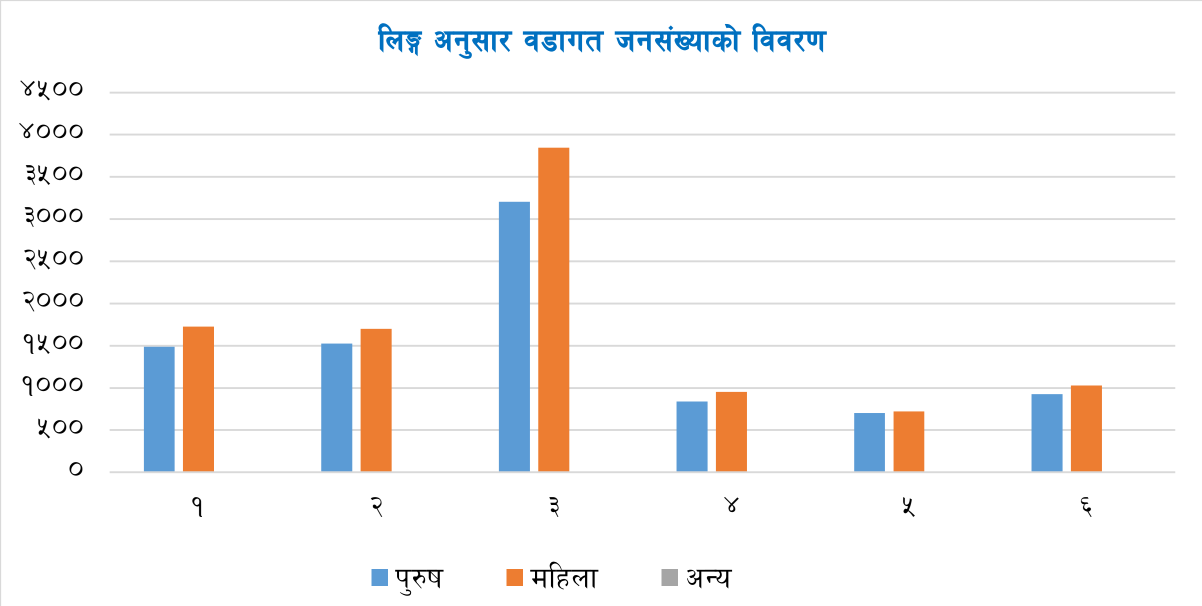

३.३ उमेर समूह तथा लिङ्ग अनुसार जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ९: उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

उमेर समूह	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
०-४ वर्ष	२३७	२५५	५१९	१३६	११२	१३१	१३९०	७.४५
५-९ वर्ष	२८५	२४३	७५०	१४५	१०२	१४१	१६६६	८.९३
१०-१४ वर्ष	३५१	२७२	७१२	१८५	१४९	२२१	१८९०	१०.१३
१५-१९ वर्ष	३०२	३३७	६१६	१८८	१४१	१८४	१७६८	९.४७
२०-२४ वर्ष	२४४	२९७	६०४	१७९	१३९	१४८	१६११	८.६३
२५-२९ वर्ष	२४८	२९१	७१४	१२१	९९	११८	१५९१	८.५२
३०-३४ वर्ष	२४५	२१२	६७३	१११	६८	१००	१४०९	७.५५
३५-३९ वर्ष	२२३	२३१	५६९	१११	६९	१०६	१३०९	७.०१
४०-४४ वर्ष	२३८	१९५	४५०	८३	७१	१०२	११३९	६.१०
४५-४९ वर्ष	१९०	२०३	३४५	९१	९४	१२८	१०५१	५.६३
५०-५४ वर्ष	१४८	१७६	२८९	९५	७६	१३५	९१९	४.९२
५५-५९ वर्ष	१३६	१५१	२१८	७०	८७	१०७	७६९	४.१२
६०-६४ वर्ष	११०	१३१	१९४	८३	७२	१०७	६९७	३.७३
६५-६९ वर्ष	११०	८३	१५७	७५	५२	६८	५४५	२.९२
७०-७४ वर्ष	६१	५५	९५	५२	४८	७१	३८२	२.०५
७५ वर्ष सो भन्दा बढी	८९	९३	१४५	६९	४७	८७	५३०	२.८४
जम्मा	३२१७	३२२५	७०५०	१७९४	१४२६	१९५४	१८६६६	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेका अक्सर बसोबास गर्ने कूल १८,६६६ जनसंख्या मध्ये १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको जनसंख्या सबैभन्दा बढी १,८९० जना अर्थात १०.१३ प्रतिशत, १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका १,७६८ जना अर्थात ९.४७ प्रतिशत र तेस्रोमा ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहका बालबालिका १,६६६ जना अर्थात ८.९३ प्रतिशत रहेका छन् । समग्र तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उमेर समूह बढ्दै जाँदा जनसंख्या घट्दै गैरहेको छ । १० देखि १४ वर्ष भित्रको जनसंख्या सबैभन्दा बढी देखिन्छ । १० वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकाको जनसंख्या र २४ वर्षमाथिका प्रौढ तथा वृद्धवृद्धाहरूको संख्या क्रमश घट्दै गैरहेको देखिन्छ ।

यूवा उमेरको जनसंख्या बढी हुनु राम्रो भएतापनि उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा मानव संसाधन विकासमा राज्यले व्यापक लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । यूवा उमेरसमूह धेरै हुनुलाई जनसंख्याको लाभांश भनिन्छ । अर्कोतर्फ यूवाहरूलाई सहि दिशातर्फ उन्मूख बनाउन र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजनागरी राष्ट्र निर्माणमा सरिक बनाउनु समाज र राज्यको दायित्व हुन आउँछ । बालबालिका तथा शिशुहरूको संख्या कम हुनुले क्रमश प्रजनन दर घट्दै गएको संकेत गर्दछ भने वृद्धवृद्धाहरूको तथा प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढ अवस्थामा लाग्ने रोगका कारण पाका उमेरको जनसंख्याको मृत्यूदर बढी हुनु भन्ने जनाउँछ । यद्यपि बढ्दो उमेरको संख्या कम हुनु स्वभाविक हो । उमेरअनुसारको जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक उमेर समूहका आवश्यकताहरू सम्बोधन गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु नै चुनौतीपूर्ण हुन्छ । बालबालिकाको पोषण र स्याहार तथा शिक्षा, यूवालाई उचित रोजगारी र वृद्धहरूलाई आवश्यक सामाजिक सूरक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा र स्याहार राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वहरू भित्र आउँछन् । गाउँपालिकाले यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ ।

तालिका नं. १०: लिङ्ग र उमेर अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा	विवरण	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५ वर्ष सो भन्दा बढी	जम्मा
१	पुरूष	१४०	१५४	१७९	१३९	१००	९३	८७	८४	९७	९१	८३	७१	४६	५३	३२	३९	१४८८
	महिला	९७	१३१	१७१	१६३	१४४	१५५	१५८	१३९	१४१	९९	६५	६५	६४	५७	२९	५०	१७२८
	अन्य	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	२३७	२८५	३५१	३०२	२४४	२४८	२४५	२२३	२३८	१९०	१४८	१३६	११०	११०	६१	८९	३२१७
२	पुरूष	१३६	११८	१५४	१६९	१२७	१३१	८५	९६	८३	८८	८६	७८	६१	४३	३०	३९	१५२४
	महिला	११९	१२५	११८	१६८	१७०	१६०	१२७	१३५	११२	११५	९०	७३	७०	४०	२५	५४	१७०१
	जम्मा	२५५	२४३	२७२	३३७	२९७	२९१	२१२	२३१	१९५	२०३	१७६	१५१	१३१	८३	५५	९३	३२२५
३	पुरूष	२७९	३९९	३८१	२६१	२२२	२४९	२५१	२४५	२१७	१५६	१५२	१०१	९२	८४	४४	७१	३२०४
	महिला	२४०	३५१	३३१	३५५	३८२	४६५	४२२	३२४	२३३	१८९	१३७	११७	१०२	७३	५१	७४	३८४६
	जम्मा	५१९	७५०	७१२	६१६	६०४	७१४	६७३	५६९	४५०	३४५	२८९	२१८	१९४	१५७	९५	१४५	७०५०
४	पुरूष	७०	७२	९०	९२	७२	५६	४६	४५	३१	४०	४३	३७	३९	४०	२४	४३	८४०
	महिला	६६	७३	९५	९६	१०७	६५	६५	६६	५२	५१	५२	३३	४४	३५	२८	२६	९५४
	जम्मा	१३६	१४५	१८५	१८८	१७९	१२१	१११	१११	८३	९१	९५	७०	८३	७५	५२	६९	१७९४
५	पुरूष	५८	४७	७४	७०	७४	५०	३४	२४	३७	३९	३६	४३	३९	२८	२६	२४	७०३
	महिला	५४	५५	७५	७१	६५	४९	३४	४५	३४	५५	४०	४४	३३	२४	२२	२३	७२३
	जम्मा	११२	१०२	१४९	१४१	१३९	९९	६८	६९	७१	९४	७६	८७	७२	५२	४८	४७	१४२६
६	पुरूष	६२	६८	१११	८५	६९	५१	४७	३९	४८	६४	५८	५६	५१	३५	३५	४६	९२५
	महिला	६९	७३	११०	९९	७९	६७	५३	६७	५४	६४	७७	५१	५६	३३	३६	४१	१०२९
	जम्मा	१३१	१४१	२२१	१८४	१४८	११८	१००	१०६	१०२	१२८	१३५	१०७	१०७	६८	७१	८७	१९५४
जम्मा	पुरूष	७४५	८५८	९८९	८१६	६६४	६३०	५५०	५३३	५१३	४७८	४५८	३८६	३२८	२८३	१९१	२६२	८६८४
	महिला	६४५	८०८	९००	९५२	९४७	९६१	८५९	७७६	६२६	५७३	४६१	३८३	३६९	२६२	१९१	२६८	९९८१
	अन्य	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	१३९०	१६६६	१८९०	१७६८	१६११	१५९१	१४०९	१३०९	११३९	१०५१	९१९	७६९	६९७	५४५	३८२	५३०	१८६६६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७५

गाउँपालिकामा रहेको कूल अक्सर बसोबास गर्ने १८,६६६ जनसंख्यामध्ये ८,६८४ पुरुष र ९,९८१ जना महिला रहेका छन् भने १ जना अन्य लिङ्गका पाइयो । ० देखि ४ वर्ष, ५ वर्ष देखि ९ वर्ष, र १० वर्ष देखि १४ वर्ष उमेर समूहका किशोर र पुरुषहरूको बाहुल्यता रहेको छ भने यस बाहेकका उमेर समूहमा महिलाको संख्या बढी रहेको छ । यसरी लैङ्गिक अनुपात हेर्दा प्रति १०० जना महिलामा ८७ जना पुरुष रहेका छन् । सबै वडामा महिलाको बाहुल्यता रहेको छ । प्रजनन स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य, रजस्वलासम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचविखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, महिला शसक्तिकरण तथा अधिकार जस्ता विषयहरू आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले गाउँपालिकाले यी विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ । साथै पुरुषहरूको समेत शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

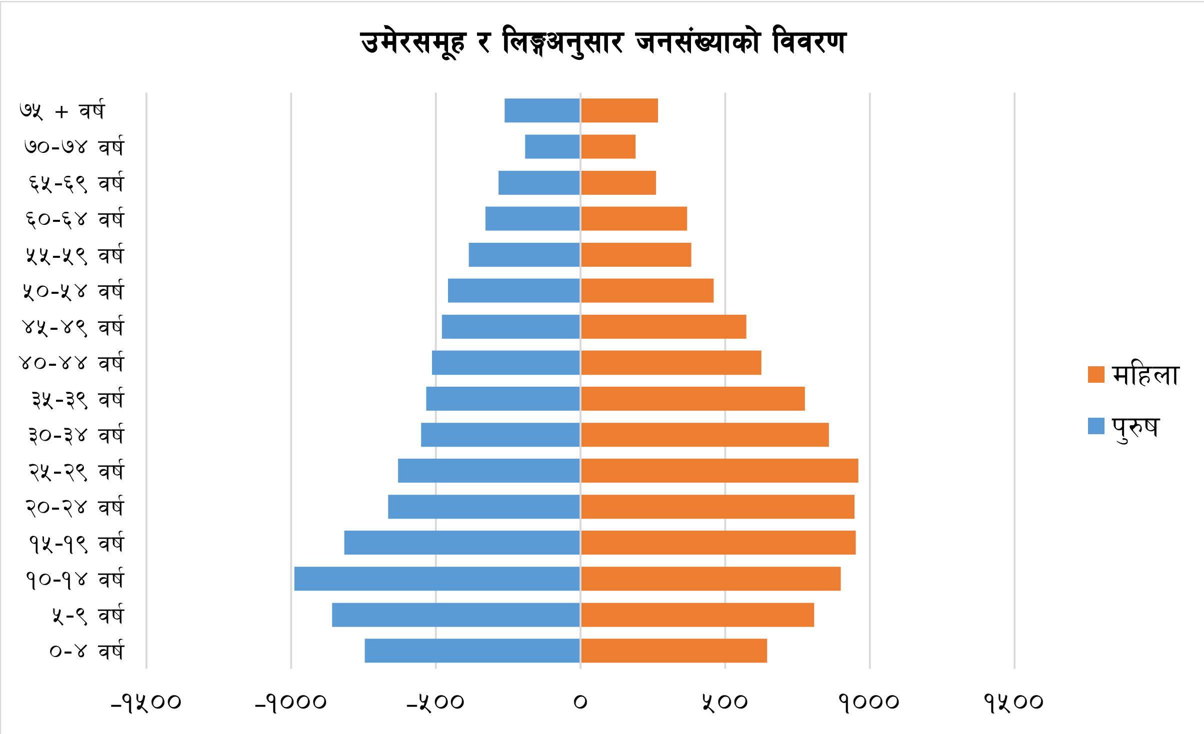

३.४ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण

वैवाहिक स्थिति भन्नाले विवाह गरेका, विवाह गरेर पनि सम्वन्ध विच्छेद भएका साथै श्रीमान वा श्रीमती गुमाएर एकल भई बसेको अवस्थालाई जनाउँछ । लैङ्गिक आधारमा समाजको वैवाहिक स्थिति असमान देखिन्छ । नेपाली समाजमा महिलाले श्रीमान्को मृत्यु भए पनि विवाह गर्नु हुँदैन भन्ने मान्यता र विधुवालाई हेरिने दृष्टिकोण रुढिवादी र परम्परागत रहेको छ । जसले गर्दा समाजमा बहुविवाह तथा विदुर र विधुवाको संख्यात्मक स्थिति असमान देखिन्छ । अझ प्राचीन समयमा सती प्रथा प्रचलनमा रहेको थियो तर १९७७ मा चन्द्रशमशेरले कानूनीरुपमा कु-प्रथाको रुपमा रहेको सती प्रथाको अन्त्य गरेका थिए । सामान्यतया पितृसत्तात्मक समाज रहेको हाम्रो देशमा विधुवा महिलाको संख्या पुरुषको संख्या भन्दा दुई गुणा बढी देखिन्छ । सामाजिकरुपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक स्थितिमा असमानता देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको वैवाहिक स्थितिको तल विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. ११: १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण

वडा	विवरण	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/ विधुवा	सम्बन्ध बिच्छेद/ पारपाचुके	छुट्टिएको	जम्मा
१	पुरूष	४२१	६९८	११	२१	३३	४	६	११९४
	महिला	३९१	१०१४	४	१६	६९	३	३	१५००
	अन्य	१	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	८१३	१७१२	१५	३७	१०२	७	९	२६९५
२	पुरूष	४३९	७१४	२६	६४	१९	४	४	१२७०
	महिला	३२९	९८७	२	३६	९४	१	८	१४५७
	जम्मा	७६८	१७०१	२८	१००	११३	५	१२	२७२७
३	पुरूष	९२७	१५४३	३०	९	१७	०	०	२५२६
	महिला	८७४	२३१५	१	१२	४९	२	२	३२५५
	जम्मा	१८०१	३८५८	३१	२१	६६	२	२	५७८१
४	पुरूष	२४९	४०१	६	२०	१२	०	१०	६९८
	महिला	२१६	५५२	०	२०	२५	०	२	८१५
	जम्मा	४६५	९५३	६	४०	३७	०	१२	१५१३
५	पुरूष	२००	३२४	३१	७	१७	०	१९	५९८
	महिला	१६४	३७८	२२	५	४४	०	१	६१४
	जम्मा	३६४	७०२	५३	१२	६१	०	२०	१२१२
६	पुरूष	२७३	४७०	५१	१	०	०	०	७९५
	महिला	२२८	६४७	१०	२	०	०	०	८८७
	जम्मा	५०१	१११७	६१	३	०	०	०	१६८२
जम्मा	पुरूष	२५०९	४१५०	१५५	१२२	९८	८	३९	७०८१
	महिला	२२०२	५८९३	३९	९१	२८१	६	१६	८५२८
	अन्य	१	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	४७१२	१००४३	१९४	२१३	३७९	१४	५५	१५६१०

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७५

लैङ्गिक आधारमा १० वर्षमाथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिलाई हेर्दा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका कूल १५,६१० जनामध्ये २,५०९ पुरुष र २२०२ महिला र १ जना अन्य लिङ्गका अविवाहित अर्थात् कहिल्यै विवाह नभएको देखिन्छ भने ४,५७२ पुरुष र ६३२६ महिलाहरूको विवाह भएको देखिन्छ । त्यसैगरी विवाहितमध्ये बहुविवाह गर्ने पुरुषको संख्या १५५ र महिलाको संख्या ३९ रहेको छ। त्यसैगरी पुर्नविवाह गर्ने पुरुषहरू १२२ र महिला ९१ रहेको, ९८ जना पुरुषहरू विधुर छन् भने २८१ महिला विधुवा छन्, सम्बन्ध विच्छेद/पारपाचुके गर्नेमा ८ जना पुरुष र ६ जना महिला, छुट्टिएर बस्नेमा ३९ जना पुरुष र १६ जना महिला रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । यहाँ तुलनात्मक रुपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक अवस्थालाई हेर्दा असमान अवस्था देखिन्छ । पुरुषको तुलनामा बढी महिलाको विवाह भएको साथै विधुर पुरुषभन्दा विधवा महिलाको संख्यासमेत बढी देखिन्छ। पुरुषभन्दा महिलाको विवाह छिटो गर्ने परिपाटी र विधवा महिलालाई विवाह गरी स्वीकार्ने सामाजिक सोचाइमा कमी रहेका कारण पुरुष र महिला बीचमा ठूलो असमानता देखिएको हो । यस प्रकारका असमानताको अन्त्य गर्न सामाजिक जागरणका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्नुपर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

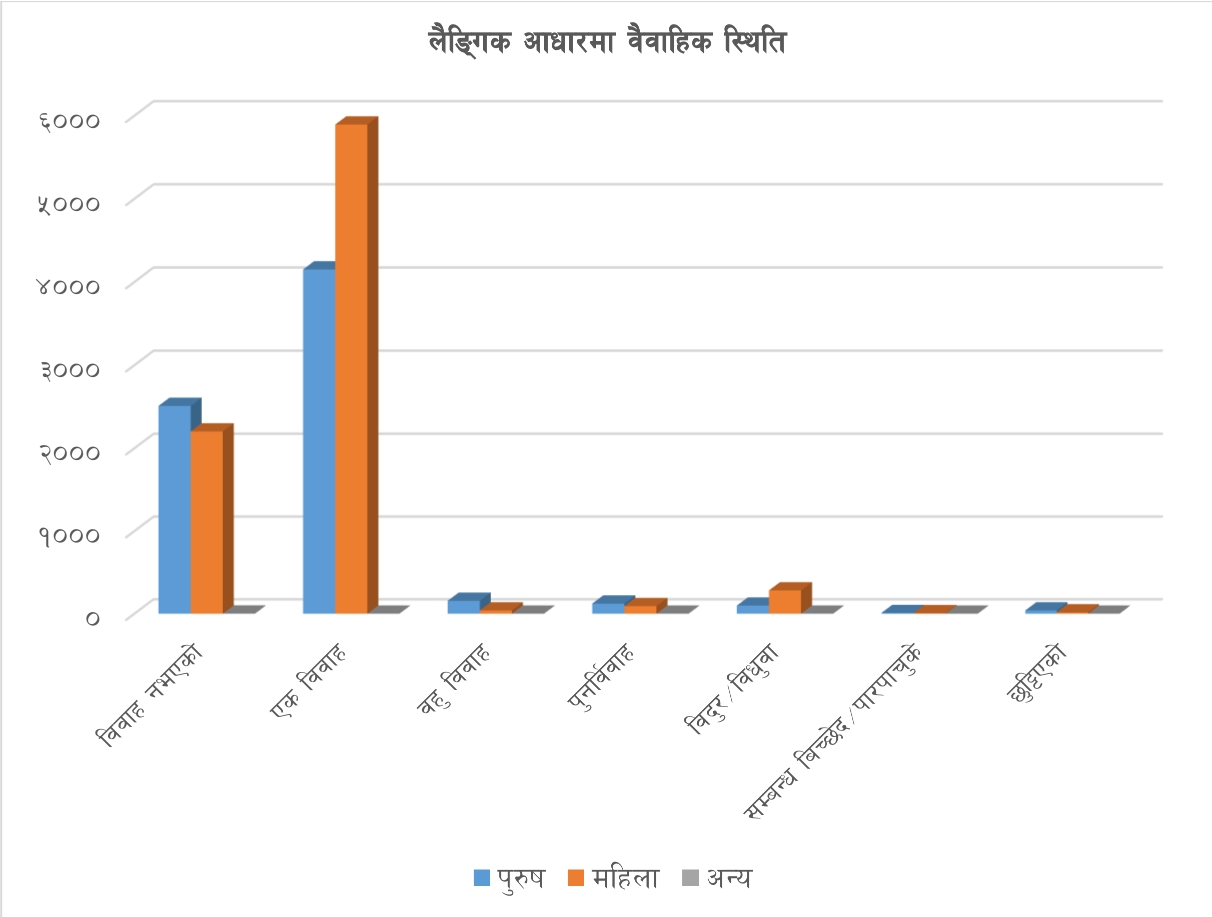

३.५ उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं. १२: उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

हालको उमेर समूह	वैवाहिक स्थिति							जम्मा
	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/ विधुवा	सम्बन्ध विच्छेद/ पारपाचुके	छुट्टिएको	
१०-१४ वर्ष	१८८६	४	०	०	०	०	०	१८९०
१५-१९ वर्ष	१५६०	२०६	०	०	०	०	२	१७६८
२०-२४ वर्ष	७४१	८५८	१	५	०	३	३	१६११
२५-२९ वर्ष	२८३	१२८२	३	११	२	१	९	१५९१
३०-३४ वर्ष	७०	१३०८	१०	१२	३	२	४	१४०९
३५-३९ वर्ष	५०	१२०८	१६	२२	७	१	५	१३०९
४०-४४ वर्ष	२६	१०४२	२०	२४	१९	३	५	११३९
४५-४९ वर्ष	१९	९४८	२७	२२	२२	१	१२	१०५१
५०-५४ वर्ष	२२	८१९	२६	२६	२२	१	३	९१९
५५-५९ वर्ष	८	६७५	२६	२८	२८	०	४	७६९
६०-६४ वर्ष	२०	५८३	२१	२०	४९	०	४	६९७
६५-६९ वर्ष	११	४४०	२१	१६	५२	२	३	५४५
७०-७४ वर्ष	८	३०५	१०	११	४७	०	१	३८२
७५ वर्ष वा सो भन्दा वढी	८	३६५	१३	१६	१२८	०	०	५३०
जम्मा	४७१२	१००४३	१९४	२१३	३७९	१४	५५	१५६१०
प्रतिशत	३०.१९	६४.३४	१.२४	१.३६	२.४३	०.०९	०.३५	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा १० वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहमा रहेका १५,६१० जनसंख्यामध्ये कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या ४,७१२ अर्थात ३०.१९ प्रतिशत, विवाहित १०,८९८ अर्थात ६९.८१ प्रतिशत, बहुविवाह गर्नेको १.२४ प्रतिशत, पुर्नविवाह गर्ने १.३६ प्रतिशत, विधवा वा विधुरको संख्या २.४३ प्रतिशत, सम्बन्ध विच्छेद भएका ०.०९ प्रतिशत र छुट्टिएर बसेको ०.३५ प्रतिशत भएकोले गाउँपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ । हाल विधुवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नीतिहरू ल्याएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधुवा बस्ने क्रम घटिरहेको भएतापनि व्यापक रुपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ ।

३.६ जातजाती समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १३: जातजातिअनुसार जनसंख्याको विवरण

जातजाति	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
गुरुङ	७४२	११३८	१३२९	४६९	६६६	१४०४	५७४८	३०.८%
मगर	५३०	६९६	१६२२	९८९	२४८	१७४	४२५९	२२.८%
क्षेत्री	३८६	३४२	१२३७	१५	६	१०	१९९६	१०.७%
नेवार	८६	२२३	११८४	६	२	०	१५०१	८.०%
ब्राह्मण (पहाडी)	६०८	१६१	४१०	१	१	९	११९०	६.४%
घर्ती/भुजेल	११२	२३४	३७	७७	२७४	२९२	१०२६	५.५%
कामी	२८३	११४	४१९	६७	७६	२२	९८१	५.३%
सार्की	२५४	८	९७	०	०	०	३५९	१.९%
दमाई/ढाली	११३	५५	१२४	८	०	१४	३१४	१.७%
तामाङ	४८	७५	७५	१	५	१	२०५	१.१%
चेपाङ/प्रजा	०	१५	११	६	१४४	०	१७६	०.९४%
खवास	०	०	४	१४४	०	०	१४८	०.७९%
अन्य दलित	०	०	१०२	०	०	०	१०२	०.५५%
सुनुवार	०	५७	२१	०	०	१	७९	०.४२%
सोनार	०	३९	१८	०	४	०	६१	०.३३%
मुसलमान	२०	३	३५	०	०	०	५८	०.३१%
कुमाल	०	२	४५	०	०	०	४७	०.२५%
ठकुरी	२	११	२१	५	०	५	४४	०.२४%
राई	४	९	१८	०	०	४	३५	०.१९%
थाहा नभएको	०	०	३३	०	०	०	३३	०.१८%
थारु	४	१०	१७	०	०	०	३१	०.१७%
अन्य	२५	३३	१९१	६	०	१८	२७३	१.५%
जम्मा	३२१७	३२२५	७०५०	१७९४	१४२६	१९५४	१८६६६	१००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

अन्य जातजातिमा कलवार, विदेशी, थकाली, लिम्बु, वंगाली, कानु, हजाम/ठाकुर, चैरोतन, दराई, तेली, ब्यासी/सौका, माझी, कुर्मी, चमार/हरिजन/राम, यादव, ब्रहमु/बरामो, मल्लाह, मार्फाली थकाली, ताजपुरिया, कलार, लोहार, राजवंशी, सन्यासी/दशनामी, अन्ङ जनजाति आदि रहेका छन् ।

गाउँपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै ५,७४८ जना अर्थात ३०.८ प्रतिशत गुरुङ, दोस्रोमा ४,२५९ अर्थात २२.८ प्रतिशत मगर, तेस्रोमा क्षेत्री १,९९६ अर्थात १०.७ प्रतिशत, चौथो र पाँचौमा क्रमश नेवार ८ प्रतिशत र ब्राह्मण (पहाडी) ६.४ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी कामी, सार्की,

तामाङ, चेपाङ/प्रजा र अन्य जातजातिहरूको पनि बसोबास रहेको छ। यसरी जातीय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ बसेको पाइन्छ। गुरुङ, मगर र क्षेत्री जस्ता जाती र जनजातिहरूको थातथलोको रुपमा समेत रहेको यो गाउँपालिकामा नेवार, घर्ती/भुजेल, कामी, सार्की, तामाङ जस्ता जनजातिहरूको लगायत अन्य जातजातिको मौलिक संस्कृति, परम्परा, भाषा र रहनसहनलाई संरक्षण गरी उनीहरूको पहिचान कायम राख्ने कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्न आवश्यक छ। नेपालको लोपोन्मुख जातीमा रहेको चेपाङको जनसंख्या समेत १७६ जना रहेकोले यी जातीको संरक्षणको लागि गाउँपालिकाले विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

जातजातीको आधारमा जनसंख्याको वितरण

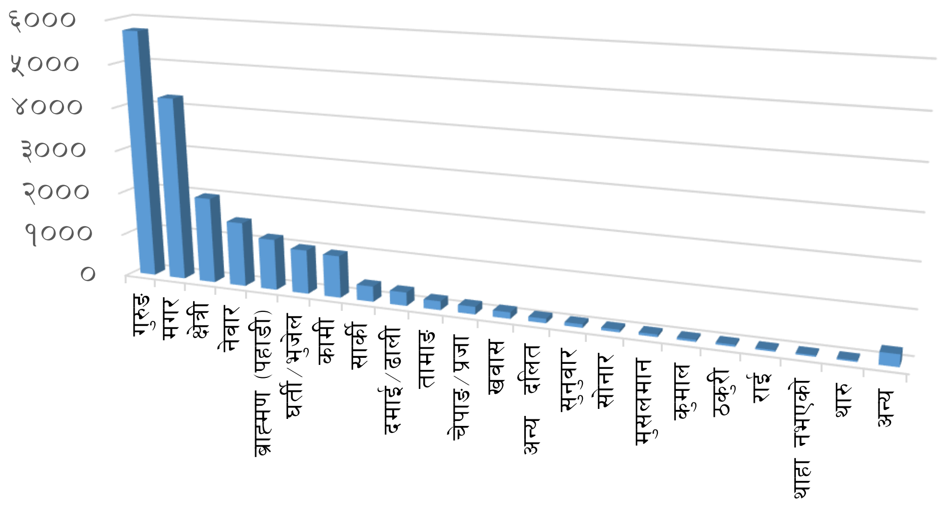

३.७ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण

नेपाल एक बहु-भाषिक र बहु-साँस्कृतिक विविधतायुक्त राष्ट्र हो। यस गाउँपालिकामा पनि भाषिक विविधता रहेको देखिन्छ। मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा यस गाउँपालिकामा नेपाली भाषा बोल्नेहरूको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात १४,१८७ (७६ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी गुरुङ भाषा बोल्नेहरूको संख्या १९६७ (१०.५४ प्रतिशत) रहेको छ। गाउँपालिकामा नेपाली र गुरुङ बाहेक मगर, नेवारी भोजपुरी लगायतका भाषा बोल्नेहरूको संख्या तुलनात्मक रुपमा न्यून रहेको देखिन्छ। सबै आ-आफ्ना मातृभाषा बोल्नेहरूले समेत सरकारी भाषाको रुपमा नेपाली भाषालाई राम्ररी बोल्ने र बुझ्ने गरेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तल उल्लेख गरिएको छ। संविधानको धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको र धारा ३१ को शिक्षासम्बन्धी हकको उपधारा ५ बमोजिम "नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र संचालन गर्ने हक हुनेछ।" भनी स्पष्ट किटान गरेको छ। तसर्थ गुरुङ वा अन्य अर्थात आफ्नो मातृभाषामा पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई गाउँपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ। वडाअनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १४: मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण

मातृभाषा	१	२	३	४	५	६	जम्मा	प्रतिशत
नेपाली	२३००	२६११	५५९७	१२७३	१२७५	११३१	१४१८७	७६.००
गुरुङ	४८१	१८२	३९१	३२	१०४	७७७	१९६७	१०.५४
मगर	२३२	२५२	५३०	४८६	५	२४	१५२९	८.१९
नेवारी	५४	९३	२२२	१	०	१	३७१	१.९९
भोजपुरी	७	४	१२७	०	०	०	१३८	०.७४
भुजेल	१०२	१०	०	०	५	०	११७	०.६३
तामाङ	३०	४७	३४	०	३	१	११५	०.६२
मैथिली	७	०	४९	२	०	१	५९	०.३२
अन्य	४	२६	१००	०	३४	१९	१८३	०.९८
जम्मा	३२१७	३२२५	७०५०	१७९४	१४२६	१९५४	१८६६६	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

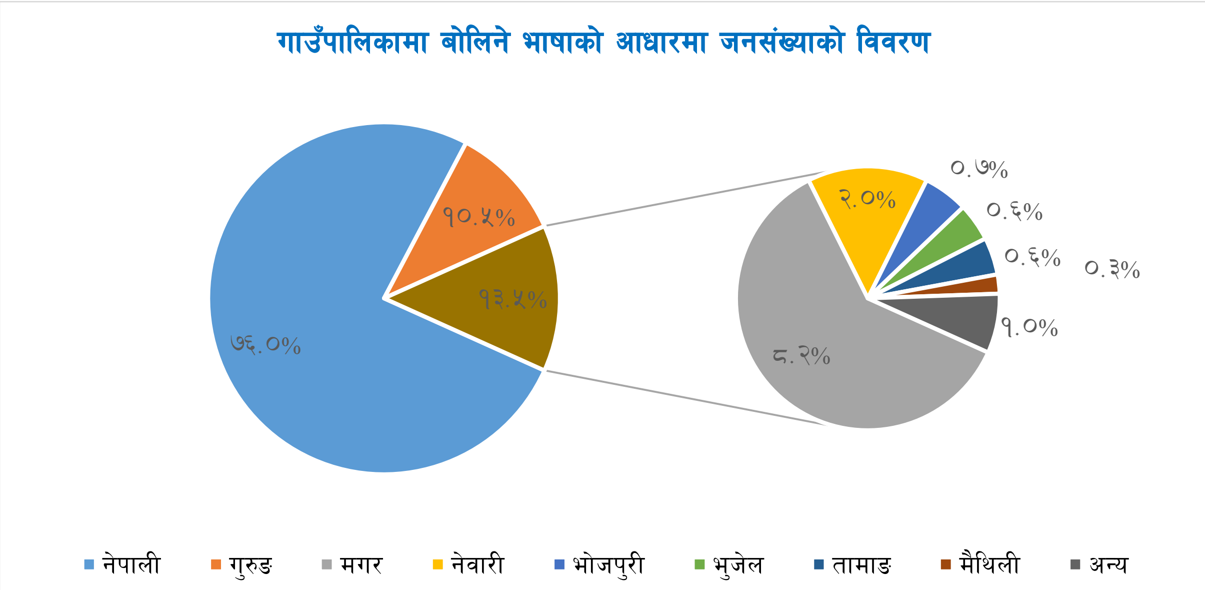

(क) आदिवासी/जनजाती

आदिवासी/जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८ अनुसार आदिवासी जनजाती भन्नाले आफ्नो मातृभाषा र परम्परागत रीतिरिवाज, छुट्टै साँस्कृतिक पहिचान, छुट्टै सामाजिक संरचना र लिखित वा अलिखित इतिहास भएका ५८ जाति वा समुदायलाई बुझिन्छ ।

यस गाउँपालिकाको अक्सर बसोबास गर्ने कुल जनसंख्या १८,६६६ मध्ये ८२.९ प्रतिशत (१५,४८० जना) जनसंख्या आदिवासी (गुरुङ, मगर, नेवार, घर्ती/भुजेल, कामी आदि रहेका छन् । जसमा सबैभन्दा बढी गुरुङ जातिको संख्या ५,७४८ (३०.८ प्रतिशत) रहेको पाइन्छ। मुख्यत: कृषि पेशामा संलग्न यी समुदायमा साक्षरता प्रतिशत तुलनात्मक रुपमा न्यून रहेको छ। यी समुदायद्वारा गाउँपालिकाको मौलिक संस्कृतिलाई जिवन्त राख्न सहयोग पुर्‍याएको देखिएतापनि यो समुदाय सामाजिक, राजनैतिक र आर्थिक विकासको दृष्टिकोणले पछाडि परेको देखिन्छ। गाउँपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन क्षमता विकास, शसक्तिकरण जस्ता विशेष कार्यहरूको कार्यक्रमहरू सञ्चालन देखिन्छ।

(ख) उत्पीडित तथा सिमान्तकृत समुदाय

नेपालको संविधानको भाग ३४ अन्तर्गत धारा ३०६ को (ड) मा सीमान्तकृत समुदाय भन्नाले राजनैतिक, आर्थिक र सामाजिक रुपले पछाडि पारिएका विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघीय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदाय सम्झनु पर्दछ भनी उल्लेख गरेको छ ।

जातजातिको हिसाबले यस गाउँपालिकामा तेस्रो ठुलो समुदायको रुपमा रहेका उत्पीडितहरूले लगभग ११.०३ प्रतिशत हिस्सा ओगटेका छन्। सामाजिक विभेदका रुपमा छुवाछुत जस्तो अमानवीय भेदभाव भोगिरहेको यो समुदायले राजनैतिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा समेत उपेक्षाको अनुभूत गर्नु परेको छ। यस समुदायका आधारभूत र मा.वि.मा अध्ययन गर्ने छात्र छात्राहरूको संख्या तुलनात्मक रुपमा कम रहेको छ। परम्परागत शिल्पको धनी यो समुदायले आफ्नो सिपलाई आर्थिक विपन्नता र सामाजिक उपेक्षाका कारण पनि अघि बढाउन नसकेको पाइन्छ। निजामती सेवा र गैर सरकारी सेवामा पनि यो समुदायको उपस्थिति अत्यन्तै न्युन छ। त्यसै गरी राजनैतिक क्षेत्रमा २०४६ साल यता यो समुदायले आफ्ना सामुदायिक संगठनहरू समेत निर्माण गरेको पाइन्छ। राजनैतिक नेतृत्वमा भने सीमित व्यक्तिहरूले मात्र यस समुदायको प्रतिनिधित्व गरिरहेका छन्। यस समुदायका अधिकांश व्यक्तिहरू अदक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति कै रुपमा ज्याला, मजदुरी गरेर जीवनयापन गरिरहेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन विशेष अभियानको नै थालनी गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ।

३.८ धर्म अनुसार जनसंख्याको विवरण

नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र विविधता रहेको छ अझै विधिवतरुपमा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, ले मिति २०६३ जेठ ४ मा पुर्नस्थापित संसदको ऐतिहासिक घोषणाले नेपाललाई एक धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको रुपमा घोषणा गरेको छ । त्यस्तै नेपालको संविधान, २०७२ को प्रस्तावनामा नेपाललाई एक बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यवद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैंगिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प उल्लेख गरिएको छ । फलस्वरुप नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र सौहार्दता रहेको पाईन्छ ।

गाउँपालिकामा विभिन्न समुदायका मानिसहरूको बसोबास रहेको हुनाले उनीहरूका आआफ्नै चाडपर्वहरू छन् । जस्तै हिन्दूधर्मावलम्बीहरूले बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, होली, चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ति, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष, सोह्रश्राद्ध, कूल-थानी पूजाआदि चाडपर्वहरू मनाउने गर्दछन् । बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले बुद्धजयन्ती तथा विभिन्न ल्होसार पर्व, तिहार आदि मनाउने गर्दछन । क्रिश्चियनहरूले क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष, भ्यालेनटाईने डे आदि मनाउने गर्दछन् ।

तालिका नं. १५: धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण

वडा	हिन्दू	बौद्ध मार्गी	क्रिश्चियन	ईस्लाम	किराँत	अन्य	जम्मा
१	२७६५	२५१	१५२	२१	०	२८	३२१७
२	२७४८	२६५	१९९	२	०	११	३२२५
३	६४४१	४७३	८२	३९	०	१५	७०५०
४	१५४८	२३८	८	०	०	०	१७९४
५	७४३	५६९	१०८	०	०	६	१४२६
६	९९४	९४५	१२	२	१	०	१९५४
जम्मा	१५२३९	२७४१	५६१	६४	१	६०	१८६६६
प्रतिशत	८१.६%	१४.७%	३.०%	०.३%	०.०%	०.३%	१००.०%

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेका कूल अक्सर बसोबास गर्ने १८,६६६ जनसंख्यामध्ये १५,२३९ अर्थात ८१.६ प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दू धर्म मान्दछन्। दोस्रोमा बौद्ध धर्म मान्नेको संख्या २,७४१ अर्थात १४.७ प्रतिशत र तेस्रोमा क्रिस्चियन धर्म मान्नेको संख्या ५६१ अर्थात ३ प्रतिशत रहेको छ। ईस्लाम, किँरात तथा अन्य धर्म मान्ने धर्मावलम्बीहरू नगण्य संख्यामा रहेका छन्। गाउँपालिकामा केही मात्रामा धार्मिक विविधता रहेपनि हिन्दू र बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको प्रधानता रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। नेपालमा सदियौंदेखि रहि आएको धार्मिक सहिष्णुता भने यस गाउँपालिकामा कायमै रहेको देखिन्छ। बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको राम्रो बाहुल्यता भएकाले बौद्ध धर्म संस्कृति जगेर्ना गर्ने तथा गुम्बा र चैत्यको निर्माण गरी मौलिकतामा आधारित सांस्कृतिक तथा धार्मिक केन्द्रको रुपमा गाउँपालिकालाई विकास गर्न सकिन्छ। वडागत रुपमा विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

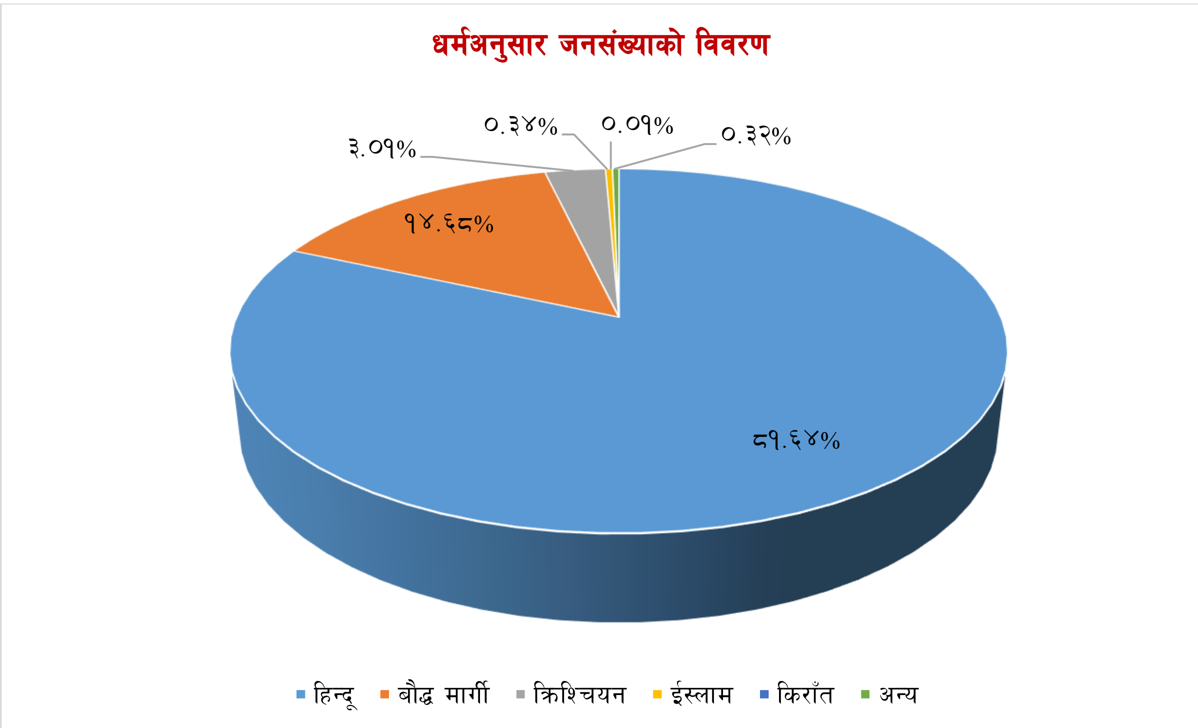

३.९ नागरिकताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १६: नागरिकताको आधारमा वडागत जनसंख्या विवरण

वडा	नागरिकता							
	नेपाली		भारतीय		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	३२१३	१७.४%	४	२.०%	०	०.०%	३२१७	१७.२%
२	३२१३	१७.४%	१२	५.९%	०	०.०%	३२२५	१७.३%
३	६८६२	३७.२%	१८७	९१.२%	१	१००.०%	७०५०	३७.८%
४	१७९४	९.७%	०	०.०%	०	०.०%	१७९४	९.६%
५	१४२४	७.७%	२	१.०%	०	०.०%	१४२६	७.६%
६	१९५४	१०.६%	०	०.०%	०	०.०%	१९५४	१०.५%
जम्मा	१८४६०	१००.०%	२०५	१००.०%	१	१००.०%	१८६६६	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेका कूल अक्सर बसोबास गर्ने १८,६६६ जनसंख्यामध्ये १८,४६० जनसंख्याको राष्ट्रियता नेपाली रहेको छ । भारतीय २०५ र अन्यको संख्या १ रहेको देखिन्छ । कामकाजको शिलशिलामा यस गाउँपालिकामा आएका केही भारतीय र अन्य भएता पनि धेरै नेपाली राष्ट्रियता भएका नेपालीहरूको नै बसोबास रहेको देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

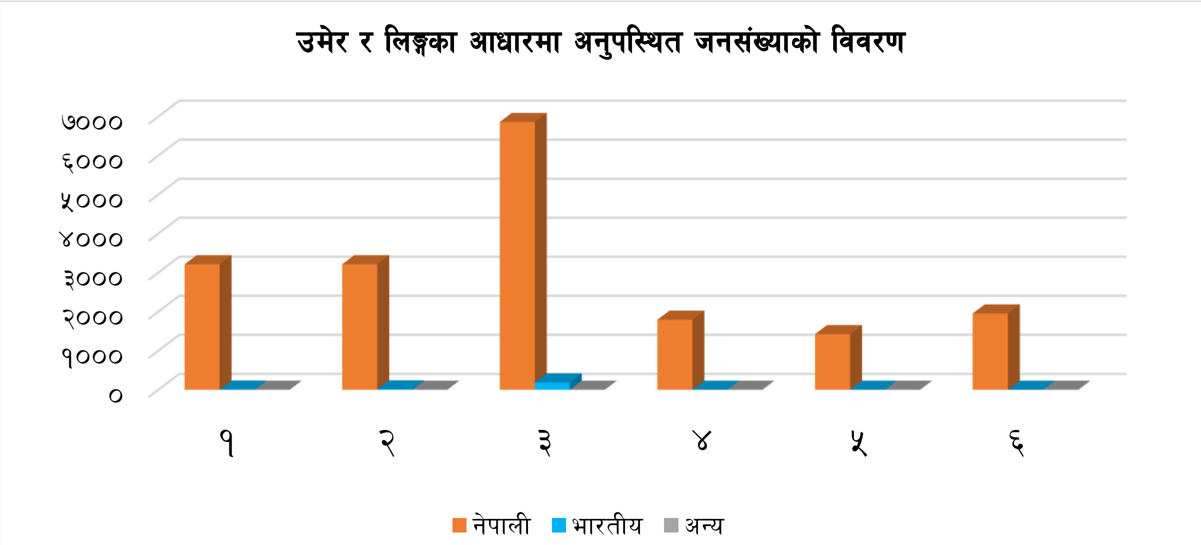

३.१० अनुपस्थित जनसंख्या

६ महिना भन्दा लामो समयसम्म काम, शिक्षा, व्यवसाय, अन्य रोजगारी वा नोकरी, औषधोपचार जस्ता कारणले घरपरिवारमा अनुपस्थित हुने जनसंख्यालाई अनुपस्थित जनसंख्या भनिन्छ । तसर्थ यस्तो जनसंख्या मुल थलोमा अनुपस्थित रहने भएकोले त्यसलाई अनुपस्थित जनसंख्याको रुपमा तथ्याङ्कमा देखाउने गरिन्छ । अनुपस्थित जनसंख्या सेवा सुविधाको खोजीमा धेरै शहर केन्द्रित भएको पाइन्छ। यसका कारण गाउँपालिकाका कतिपय घरहरू खाली रहेको पाईन्छ । यस गाउँपालिकामा रहेका २,३०१ घरपरिवारमा ३,०१३ जना पुरुष र १,२२८ जना महिला गरी कुल ४,२४१ जनसंख्या अनुपस्थित रहेको देखिन्छ । यसको समाधान गर्न गाउँपालिकाले जनतालाई आवश्यक पर्ने आधारभुत सेवा सुविधालाई घरदैलोमा पुऱ्याउन जोड दिनुपर्ने देखिन्छ । अनुपस्थित जनसंख्याको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १७: गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	पुरूष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	६०१	१४.२%	२५९	६.१%	८६०	२०.३%
२	३४८	८.२%	११६	२.७%	४६४	१०.९%
३	१०४४	२४.६%	३०४	७.२%	१३४८	३१.८%
४	४९४	११.६%	२९४	६.९%	७८८	१८.६%
५	८१	१.९%	१४	०.३%	९५	२.२%
६	४४५	१०.५%	२४१	५.७%	६८६	१६.२%
जम्मा	३०१३	७१.०%	१२२८	२९.०%	४२४१	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

तालिका नं. १८: अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह अनुसार वडागत अनुपस्थितिको विवरण

वडा	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह						
	०-९वर्ष सम्म	१० - १९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३० - ३९ वर्ष	४०- ४९ वर्ष	५० + वर्ष	जम्मा
१	९४	२७२	३५५	१०४	२२	१३	८६०
२	३०	१०५	२१९	८५	१७	८	४६४
३	७२	४०३	७०५	१३८	२२	८	१३४८
४	१६५	१७३	२८९	१०८	३६	१७	७८८
५	१३	१३	४८	१३	८	०	९५
६	१६९	१५०	२८६	५१	२१	९	६८६
जम्मा	५४३	१११६	१९०२	४९९	१२६	५५	४२४१
प्रतिशत	१२.८०	२६.३१	४४.८५	११.७७	२.९७	१.३०	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

कूल ४,२४१ अनुपस्थित जनसंख्यालाई अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूहको आधारमा विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै १,९०२ जना २०-२९ वर्षको उमेर समूहका छन् भने दोश्रो स्थानमा १,११६ जना १०-१९ वर्ष समूहका छन् । तेस्रोमा ४९९ जना ३०-३९ उमेर समूहका रहेका छन् । तथ्याङ्कले युवा पलायनको समस्यालाई औल्याएको छ । देश विकासमा अहम भूमिका खेल्ने युवा जनशक्ति बाहिरिदा गाउँपालिकाको समग्र विकासमा असर पर्ने भएकोले स्थानीय स्तरमै युवाको समस्याहरु पहिचान गरी समाधानको बाटो खोजिहाल्नु पर्ने टड्कारो आवश्यकता औल्याएको छ ।

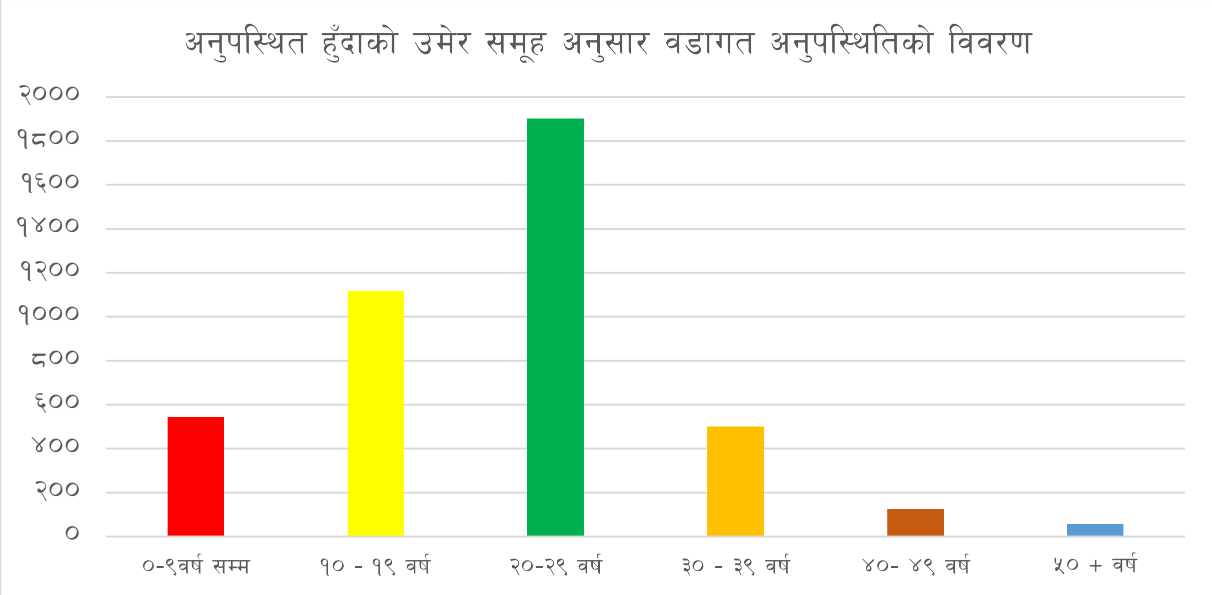

३.१०.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १९: उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा		अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह						
		०-९ वर्ष	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० + वर्ष	जम्मा
१	पुरूष	४१	१७८	२६७	८७	२०	८	६०१
	महिला	५३	९४	८८	१७	२	५	२५९
२	पुरूष	१६	६७	१७०	७३	१६	६	३४८
	महिला	१४	३८	४९	१२	१	२	११६
३	पुरूष	३८	२६३	५९०	१२७	२१	५	१०४४
	महिला	३४	१४०	११५	११	१	३	३०४
४	पुरूष	७२	१०२	२०४	८०	२६	१०	४९४
	महिला	९३	७१	८५	२८	१०	७	२९४
५	पुरूष	१०	९	४२	१२	८	०	८१
	महिला	३	४	६	१	०	०	१४
६	पुरूष	८६	९३	२०७	३६	१७	६	४४५
	महिला	८३	५७	७९	१५	४	३	२४१
जम्मा	पुरूष	२६३	७१२	१४८०	४१५	१०८	३५	३०१३
	महिला	२८०	४०४	४२२	८४	१८	२०	१२२८
	जम्मा	५४३	१११६	१९०२	४९९	१२६	५५	४२४१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा लिङ्ग र उमेरसमुह अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण हेर्दा सबैभन्दा बढी २०-२९ वर्षका पुरुषहरू घरमा अनुपस्थित भएको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम अनुपस्थित जनसंख्याको उमेर समूहमा ४०-४९ वर्षका महिलाहरू रहेका छन् । २०-२९ वर्षका १,४८० जना पुरुष र ४२२ महिला र दोस्रो उमेर समूहमा १० देखि १९ वर्षको पुरुष ७१२ जना र महिला ४०४ जना रहेका छन् । यस तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट युवा

अवस्थाको पुरुष जनसंख्या काम, रोजगारी, अध्ययन वा अन्य कारणले गाउँपालिका बाहिर हुनु भनेको गाउँपालिकाभित्र ती सबैखाले अवसरहरू न्यून हुनु हो । अर्कोतर्फ महिलाको अनुपस्थित जनसंख्या उल्लेख्य रूपमा कम हुनुले लैङ्गिक भेदभाव रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसको अर्को अर्थ गाउँपालिकामा महिला, वृद्धहरू र केटाकेटीको जनसंख्याको वाहुल्यता रहेको समेत स्पष्ट हुन्छ । यसरी सक्रिय सक्षम र जुझारु युवा जनशक्तिको ठूलो हिस्सा गाउँपालिकाबाट बाहिर रहँदा गाउँपालिकाको समग्र विकासमा दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ । गाउँपालिकाले त्यस्ता युवाहरूलाई गाउँपालिकामा फर्केर पेशा, व्यवसाय, रोजगारी लगायतका आय आर्जनको क्रियाकलापहरू गर्न प्रोत्साहित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

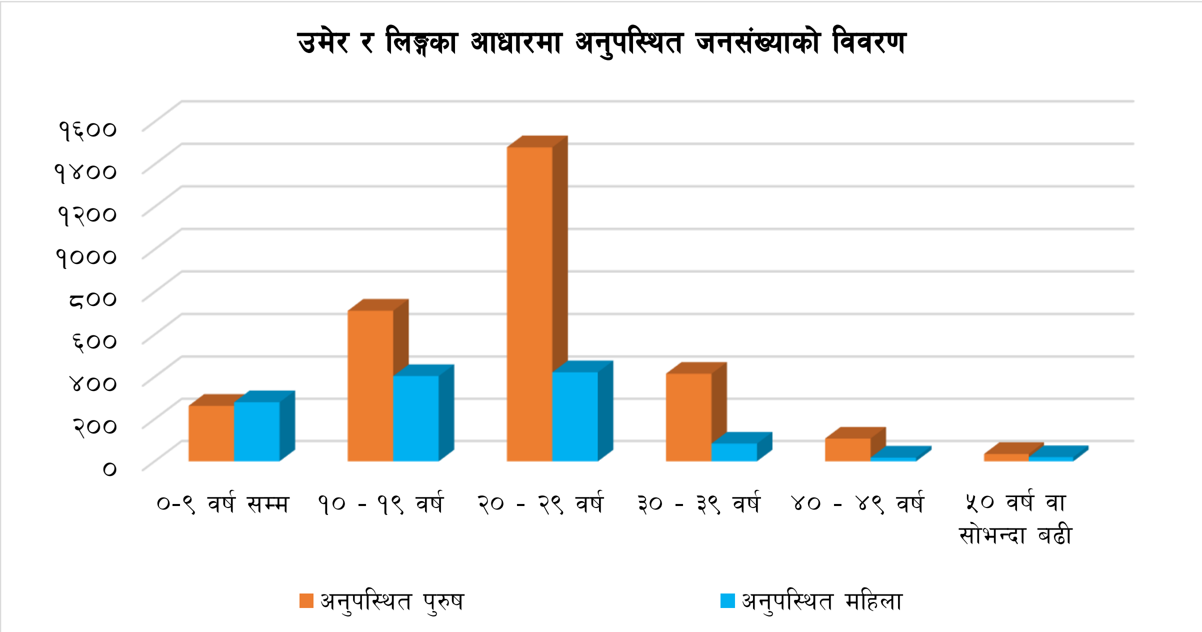

३.१०.२ अनुपस्थित हुँदा उतीर्ण गरेको कक्षा अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं. २०: अनुपस्थित हुँदा उतीर्ण गरेको कक्षा अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको वडागत विवरण

अनुपस्थित हुँदा उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तह	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
नर्सरी/केजी	९	२	६	१८	१	१८	५४	१.४%
कक्षा १	३	२	८	१७	०	१५	४५	१.२%
कक्षा २	४	१	४	४१	३	२४	७७	२.०%
कक्षा ३	८	६	१५	५४	२	२७	११२	२.९%
कक्षा ४	२०	९	२१	५७	५	४०	१५२	३.९%
कक्षा ५	३५	२३	३०	८९	१०	९१	२७८	७.२%
कक्षा ६	३१	२१	३५	३९	१०	२९	१६५	४.३%
कक्षा ७	५८	१४	४७	४७	१०	२९	२०५	५.३%
कक्षा ८	५९	३२	८४	७८	१३	५७	३२३	८.३%
कक्षा ९	३१	२१	५८	२९	३	२७	१६९	४.४%
कक्षा १०	५९	२५	११९	३१	३	४६	२८३	७.३%
एसईई/एसएलसी/सो सरह	२२०	९०	३५५	५६	९	४७	७७७	२०.१%

अनुपस्थित हुँदा उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तह	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
कक्षा १२ वा PCL वा सो सरह	१५५	९१	२१७	६१	०	५४	५७८	१४.९%
स्नातक वा सो सरह	४४	२७	६६	६	५	२०	१६८	४.३%
स्नातकोत्तर वा सो सरह वा सो भन्दा माथि	१३	७	२७	८	२	४	६१	१.६%
अन्य	०	२	१	८	०	०	११	.३%
अनौपचारिक शिक्षा	१	०	२	१	०	२१	२५	.६%
साक्षर	२५	४९	१५३	२२	१०	०	२५९	६.७%
थाहा नभएको	१३	२०	५२	३३	०	१२	१३०	३.४%
जम्मा	७८८	४४२	१३००	६९५	८६	५६१	३८७२	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

अनुपस्थित हुँदा कति कक्षा पढेको हुनुहुन्थ्यो भन्ने प्रश्न सोध्दा सबैभन्दा बढी ७७७ जना अर्थात २० प्रतिशत एस.एल.सी/एस.ई.ई. दिएपछि, दोश्रोमा ५७८ जना अर्थात १४.९ प्रतिशत जनसंख्या १२ कक्षा वा सो सरह उतीर्ण गरेपछि र तेस्रोमा ३२२ जना अर्थात ८.३ प्रतिशत जनसंख्या आठ कक्षा उत्तीर्ण गरेपछि अनुपस्थित रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी १० पास गरेर, ५ पास गरेर र साक्षर मात्र भएर गाउँ छाड्नेको संख्या पनि उल्लेख्य रहेको छ। यसले अवसर तथा रोजगारीका लागि गाउँपालिकाले ठोस योजना ल्याउनुपर्ने देखिन्छ।

३.१०.३ लिङ्ग तथा उमेर अनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २१: लिङ्ग तथा उमेर अनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

अनुपस्थित हुँदा पास गरेको कक्षा/तह	०-९ वर्ष सम्म		१० - १९ वर्ष		२० - २९ वर्ष		३० - ३९ वर्ष		४० - ४९ वर्ष		५० वर्ष वा सोभन्दा बढी		जम्मा	
	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
नर्सरी/केजी	१७	१९	३	०	७	३	२	०	०	०	१	२	३०	२४
कक्षा १	२०	१४	०	२	४	०	२	२	१	०	०	०	२७	१८
कक्षा २	१२	१६	११	२	१९	७	३	२	३	०	२	०	५०	२७
कक्षा ३	९	१५	१८	८	३१	७	९	४	६	२	३	०	७६	३६
कक्षा ४	५	८	२७	१५	४९	११	२०	७	८	०	२	०	१११	४१
कक्षा ५	३	३	६५	२०	९४	३२	३८	४	१४	१	४	०	२१८	६०
कक्षा ६	२	२	२९	१२	७३	११	३०	२	३	१	०	०	१३७	२८
कक्षा ७	२	०	४०	१४	९९	१२	२९	३	३	१	२	०	१७५	३०
कक्षा ८	२	१	५२	१९	१३१	३१	६५	६	११	१	४	०	२६५	५८
कक्षा ९	२	०	३५	१६	८०	१२	१८	२	४	०	०	०	१३९	३०
कक्षा १०	०	१	५०	४२	११७	२५	३५	८	५	०	०	०	२०७	७६
एसईई/एसएलसी/ सो सरह	५	३	२२४	१२९	२८३	५३	६२	५	१०	१	२	०	५८६	१९१

अनुपस्थित हुँदा पास गरेको कक्षा/तह	०-९ वर्ष सम्म		१० - १९ वर्ष		२० - २९ वर्ष		३० - ३९ वर्ष		४० - ४९ वर्ष		५० वर्ष वा सोभन्दा बढी		जम्मा	
	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
प्रविणता प्रमाणपत्र वा सो सरह	१	१	१०२	९१	२३६	१०५	३१	६	३	०	१	१	३७४	२०४
स्नातक वा सो सरह	१	१	२३	२०	५६	४४	१४	८	१	०	०	०	९५	७३
स्नातकोत्तर वा सो सरह	०	०	७	२	२३	१८	६	४	१	०	०	०	३७	२४
अन्य	०	१	१	१	३	०	१	२	०	१	०	१	५	६
अनौपचारिक शिक्षा	१	०	३	०	४	६	०	२	१	२	३	३	१२	१३
साक्षर	१	०	१६	७	१२०	२५	३८	१०	२५	४	८	५	२०८	५१
थाहा नभएको	५	१	६	४	५१	२०	१२	७	९	४	३	८	८६	४४
जम्मा	८८	८६	७१२	४०४	१४८०	४२२	४१५	८४	१०८	१८	३५	२०	२८३८	१०३४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

लैङ्गिक आधारमा अनुपस्थितिलाई हेर्दा महिलाको तुलनामा पुरुष जनसंख्या नै वढी अनुपस्थित देखिन्छ । सबैभन्दा बढी ५८६ पुरुष एस.एल.सी. वा सो सरह र २०४ महिला प्रविणता प्रमाणपत्र वा सो सरह उत्तीर्ण गरी अनुपस्थित भएका छन् । दोस्रोमा ३७४ पुरुष प्रविणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह र १९१ महिला एस.एल.सी वा सो सरह उत्तीर्ण पश्चात अनुपस्थित भएका छन् । उमेर समूहमा भने २०-२९ वर्षका पुरुष र सोही समूहका महिला सबैभन्दा वढी अनुपस्थित छन् । यसले विविध कारणले युवाशक्ति पलायनको अवस्थालाई उजागर गर्छ ।

३.१०.४ अनुपस्थित जनसंख्याको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. २२: अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

वडा	अनुपस्थित हुनुको कारण									
	अध्ययन/तालिम	काम/जागिरको खोजी	निजी नोकरी	सरकारी जागिर	आश्रित	अन्य	व्यापार/व्यवसाय	थाहा छैन	द्वन्द्व	जम्मा
१	२६३	२७७	१५२	५७	९६	५	९	१	०	८६०
२	११२	१७४	१०७	३७	१०	१०	१०	४	०	४६४
३	३९२	३७०	३५४	१२५	२०	३३	३३	२१	०	१३४८
४	२३९	९६	२३९	५१	८०	४७	२७	८	१	७८८
५	१२	१३	६४	१	०	५	०	०	०	९५
६	२३७	२१३	९१	४२	८५	२	१६	०	०	६८६
जम्मा	१२५५	११४३	१००७	३१३	२९१	१०२	९५	३४	१	४२४१
प्रतिशत	२९.६%	२७.०%	२३.७%	७.४%	६.९%	२.४%	२.२%	०.८%	.०%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल ४२४१ जनसंख्या मध्ये १०२ जनाले अन्य कारण र ३४ जनाको कारण थाहा नभएको उत्तर आएकोले त्यो संख्या अस्पष्ट छ । बाँकी जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा धेरै १,२५५ जना अर्थात् २९.६ प्रतिशत अध्ययन/तालिमको सिलसिलामा अनुपस्थित रहेका छन् । त्यसैगरी १,१४३ अर्थात २७ प्रतिशत काम/जागिरको खोजीको सिलसिलामा, १००७ अर्थात २३.७ प्रतिशत निजी नोकरीको सिलसिलामा अनुपस्थित भएको देखिन्छ । अनुपस्थित हुने जनसंख्याको कारणहरू हेर्दा गाउँपालिका भित्र शिक्षा तथा रोजगारीको पर्याप्त अवसरहरू नभएर उपयुक्त अवसरको खोजीमा बाहिरिएको तथ्य देखिन्छ । अधिकांश बाहिरिनेहरूमा काम, रोजगारी तथा शिक्षाको खोजीमा नै परिवार सहित अनुपस्थित रहने हुँदा उनीहरूसँग आश्रित सदस्यहरू विशेषगरी विद्यालय जाने बालबालिका साथमा गएको देखिन्छ । वडा अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

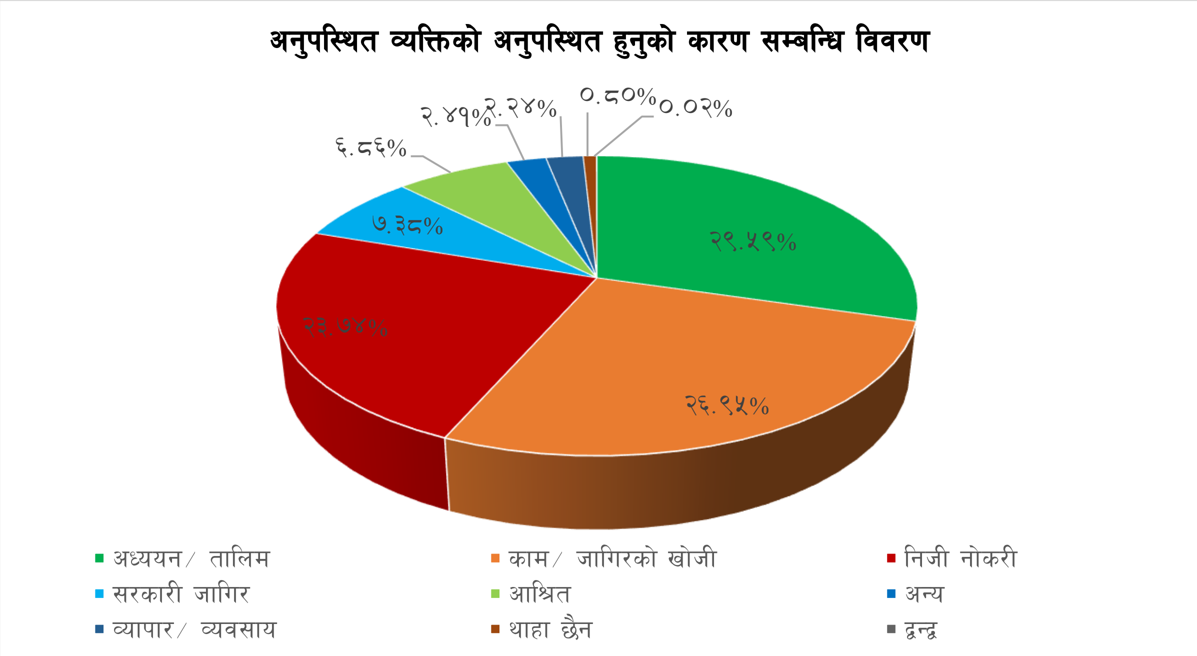

३.१०.५ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

तालिका नं. २३: अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

वडा	हाल बसिरहेको स्थान				जम्मा
	यसै जिल्लाको अन्यत्र स्थान	नेपालको अन्य जिल्ला	विदेश	थाहा नभएको	
१	२४	४०८	३५६	१	७८९
२	३८	१५०	२४४	१	४३३
३	१३	५२७	७३८	१	१२७९
४	१२	३४०	१६३	०	५१५
५	६	३०	५८	०	९४
६	७	३०७	२०५	०	५१९
जम्मा	१००	१७६२	१७६४	३	३६२९
प्रतिशत	२.७६	४८.५५	४८.६१	०.०८	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका ३६२९ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी १७६४ अर्थात ४८.६१ प्रतिशत जनसंख्या विदेशमा रहेको, १७६२ अर्थात ४८.५५ प्रतिशत जनसंख्या अन्य जिल्लामा रहेको देखिन्छ। तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट ठूलो संख्याको अनुपस्थित जनसंख्या देश बाहिर गएको देखिन्छ जसमा रोजगारीको सिलसिलामा एसियाका विभिन्न मुलुकहरूमा पुग्नेको संख्या भने सबै भन्दा बढी रहेका छन्। अर्कोतर्फ अवसरको खोजीमा देशकै अन्य शहरी इलाकामा, सरकारी नोकरीको सिलसिलामा अन्य जिल्ला तथा अध्ययन तथा अन्य अवसरको कारण देशका मुख्य शहरहरू र राजधानी काठमाडौंमा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। यस बाहेक अन्य यूरोपियन देशहरू, अमेरिका र अष्ट्रेलिया जानेहरूको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ। विकसित मुलुक भन्दा छिमेकी मुलुक भारत र उदाउँदा औद्योगिक खाडी राष्ट्रहरू तथा मलेसियामा कामको लागि बाहिरिएकोले त्यो जनसंख्या जोखिमयुक्त र कडा श्रमयुक्त काम गर्न बाध्य रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २४: अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

वडा	हाल बसिरहेको स्थान									
	नेपालको अर्को जिल्ला	यही गा.पा./न.पा.को अर्को स्थानमा	एसियाली राष्ट्र	अष्ट्रेलिया/ न्यूजील्याण्ड	यूरोपेली राष्ट्र	उत्तर अमेरिकी राष्ट्र	दक्षिण अमेरिकी राष्ट्र	अफ्रिकन राष्ट्र	थाहा छैन	जम्मा
१	४३२	६५	३०१	९	४१	८	०	२	२	८६०
२	१८३	३०	२१२	१६	१३	५	०	३	२	४६४
३	५४२	६३	५९९	४९	४५	४२	०	०	८	१३४८
४	३४१	२७६	१६७	१	१	०	०	०	२	७८८
५	३४	१	५९	०	०	०	०	०	१	९५
६	३१६	१६१	२०१	२	४	०	२	०	०	६८६
जम्मा	१८४८	५९६	१५३९	७७	१०४	५५	२	५	१५	४२४१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

३.१०.६ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण

तालिका नं. २५: अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण

वडा	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
साउदी अरेबिया	१०१	५१	१२६	२९	४	६०	३७१	२०.७०
भारत	४९	२६	८८	४१	८	४०	२५२	१४.०६
मलेसिया	२९	३३	६५	२९	१७	४६	२१९	१२.२२
कतार	४६	२९	८०	२५	५	११	१९६	१०.९४
युनाइटेड अरब इमिरेटस्	४०	३१	६७	३२	०	५	१७५	९.७७
अन्य एशियाली राष्ट्र	१	१५	१०३	१	४	१८	१४२	७.९२
अष्ट्रेलिया	८	१६	४९	०	०	२	७५	४.१९
अमेरिका	८	३	३८	०	०	०	४९	२.७३
जापान	१३	९	२१	१	०	५	४९	२.७३

वडा	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
बेलायत	१५	३	१५	०	०	२	३५	१.९५
कुवेत	६	७	१२	१	१	७	३४	१.९०
बुनाई	१	०	०	०	१७	८	२६	१.४५
पोर्चुगल	९	२	८	०	०	०	१९	१.०६
दक्षिण कोरिया	१	३	११	०	२	०	१७	०.९५
अन्य यूरोपेली राष्ट्र	३	८	५	०	०	०	१६	०.८९
अन्य	३२	१४	५४	११	१	५	११७	६.५३
जम्मा	३६२	२५०	७४२	१७०	५९	२०९	१७९२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नोटः अन्य देशमा जर्मनी, ओमान, माल्दिभ्स्, सिंगापुर, बहराईन, स्वीटजरल्याण्ड, ईराक, अन्य अफ्रिकी देश, फ्रान्स, हङकङ, दक्षिण अफ्रिका, अन्य उत्तर अमेरिकी राष्ट्र, न्यूजिल्याण्ड, कोइगो, अन्य दक्षिण अमेरिकी राष्ट्र, क्यानडा, इटाली, बेल्जियम, इजरायल, मकाउ, चीन, थाइल्याण्ड, बंगलादेश, डोमिनिकन गणतन्त्र, कोस्टारिका, रसिया, नर्वे, स्पेन, नेदरल्याण्ड, फिनल्याण्ड, यमन, कम्बोडिया, ताइवान, इन्डोनेशिया, श्रीलंका रहेका छन् ।

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल जनसंख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा साउदी अरेबिया गएकाहरूको संख्या ३७१ अर्थात् २०.७० प्रतिशत, दोस्रोमा भारत गएकाहरूको संख्या २५२ अर्थात १४.०६ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी मलेसिया गएकाको संख्या २१९ अर्थात् १२.२२ प्रतिशत रहेका छन् । यसपछि विदेशिएकाहरूको तथ्याङ्क हेर्दा धेरै एयिसाली मुलुकहरू गएको देखिन्छ । युरोपेली राष्ट्र, जापान, अमेरिका, अष्ट्रेलिया लगायतका विकसित देशहरूमा जानेहरूको संख्या भने कम देखिन्छ । यसरी ठूलो हिस्सा जनसंख्या बाहिरिदाँ विप्रेषणले मात्र कालान्तरमा गाउँपालिकाको विकास संभव हुँदैन । यसका लागि दूरदृष्टि सहित दिगो सोच र विकासको लक्ष्य लिएर अगाडि बढ्ने युवा जमातको उपस्थिति गाउँपालिकामै हुनु अनिवार्य छ । यसरी युवा शक्तिलाई गाउँपालिकाकै विकासका लागि परिचालन गरी अनुपस्थित जनसंख्यालाई कम गर्ने प्रभावकारी योजना र त्यसको कार्यान्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको लक्ष्य हुनु जरुरी छ ।

३.१०.७ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको आधारमा विवरण

तालिका नं. २६: अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको विवरण

जिल्ला	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
काठमाडौँ	२५१	९०	३०८	६७	१	१३२	८४९	४५.८२
चितवन	४६	१७	८५	१३१	२६	८६	३९१	२१.१०
कास्की	५८	१८	३६	६१	१	६१	२३५	१२.६८
गोरखा	१८	८	२९	३३	०	६	९४	५.०७
तनहुँ	१६	२९	७	१	४	३	६०	३.२४
नवलपरासी (पूर्व)	५	१	६	०	०	६	१८	०.९७
लमजुङ	४	१	३	२	२	३	१५	०.८१
धादिङ	३	१	६	५	०	०	१५	०.८१

जिल्ला	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
पाल्पा	०	०	१	१२	०	०	१३	०.७०
स्याङ्जा	१	१	३	५	०	३	१३	०.७०
भक्तपुर	२	३	५	०	०	३	१३	०.७०
रुपन्देही	१	०	७	०	०	४	१२	०.६५
अन्य	२८	१५	४७	२५	१	९	१२५	६.७५
जम्मा	४३३	१८४	५४३	३४२	३५	३१६	१८५३	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नोटः अन्यमा मुस्ताङ, धनकुटा, नवलपरासी (पश्चिम), झापा, कपिलवस्तु, इलाम, बागलुङ, दोलखा, धनुषा, पाँचथर, गुल्मी, पर्सा, बारा, मकवानपुर, सिरहा, खोटाङ, सुनसरी, रुकुम (पूर्व), अछाम, वर्दिया, मनाङ, रसुवा, सप्तरी, सोलुखुम्बु, भोजपुर, संखुवासभा, बैतडी, डडेलधुरा, डोटी, कालिकोट, डोल्पा, जाजरकोट, दैलेख, सुर्खेत, बाँके, प्यूठान, अर्घाखाँची, रौतहट, नुवाकोट, ललितपुर, काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, सर्लाही, महोत्तरी, तेह्रथुम, ताप्लेजुङ रहेको छन् ।

अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसोवास गरिरहेको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा बढी ८४९ जना अर्थात् ४५.८२ प्रतिशत काठमाडौंमा बसोवास गरेको पाइयो भने त्यसपछि चितवन जिल्ला भित्रै ३९१ अर्थात् २१.१० प्रतिशत स्थानान्तरण भएको देखिन्छ। त्यस बाहेक क्रमशः कास्की, गोरखा, तनहुँ, नवलपरासी (पूर्व), लमजुङ, धादिङ, पाल्पा, स्याङ्जा, भक्तपुर, रुपन्देही आदि रहेको पाइयो। अन्य गाउँमा जानेको संख्या पनि १२५ अर्थात् ६.७५ प्रतिशत रहेको छ। यसरी जनसंख्याको ठूलो हिस्सा रोजगारी तथा शिक्षाको सिलसिलामा बाहिरिएको देखिन्छ। गाउँपालिका मै अवसरहरूको सिर्जना हुन सके गाउँपालिकामा दक्ष जनशक्तिको उपस्थिति हुने र विकासले पनि गति लिने कुरालाई नकार्न सकिन्न।

३.१०.८ अनुपस्थित हुनुका कारणका आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. २७: अनुपस्थित हुनुका कारणका आधारमा वडागत विवरण

वडा	अनुपस्थित हुनुको कारण									जम्मा
	अध्ययन/तालिम	काम/जागिरको खोजी	निजी नोकरी	सरकारी जागिर	आश्रित	अन्य	व्यापार/व्यवसाय	थाहा छैन	द्वन्द	
१	२६३	२७७	१५२	५७	९६	५	९	१	०	८६०
२	११२	१७४	१०७	३७	१०	१०	१०	४	०	४६४
३	३९२	३७०	३५४	१२५	२०	३३	३३	२१	०	१३४८
४	२३९	९६	२३९	५१	८०	४७	२७	८	१	७८८
५	१२	१३	६४	१	०	५	०	०	०	९५
६	२३७	२१३	९१	४२	८५	२	१६	०	०	६८६
जम्मा	१२५५	११४३	१००७	३१३	२९१	१०२	९५	३४	१	४२४१
प्रतिशत	२९.६%	२७.०%	२३.७%	७.४%	६.९%	२.४%	२.२%	.८%	.०%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा अनुपस्थित हुनुको कारणको विवरण हेर्दा कूल ४२४१ जनसंख्या अनुपस्थित भएको देखिन्छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै अध्ययन/तालिमको कारण यस गाउँपालिका छोडेर जानेहरुको संख्या १२५५ अर्थात २९.६ प्रतिशत, काम/जागिरको खोजीको कारण ११४३ अर्थात २७ प्रतिशत, निजी नोकरीको कारणले गएका जनसंख्या १००७ अर्थात २३.७ प्रतिशत, आश्रित जनसंख्याको संख्या २९१ अर्थात ६.९ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी व्यापार/व्यवसाय, द्वन्द अन्य इत्यादि कारणले अनुपस्थित हुनेको संख्या समेत रहेको छ ।

आश्रित जनसंख्या भन्नाले आफैले आफ्नालाई कमाइ खाई गर्न नसक्ने र आफ्नो जीवन धान्न अरुसंग आश्रय लिनुपर्ने १४ वर्ष मूनिका बालबालिका तथा ६० वर्षभन्दा माथिका वृद्धवृद्धा समूहलाई आश्रित समूह भनिन्छ ।

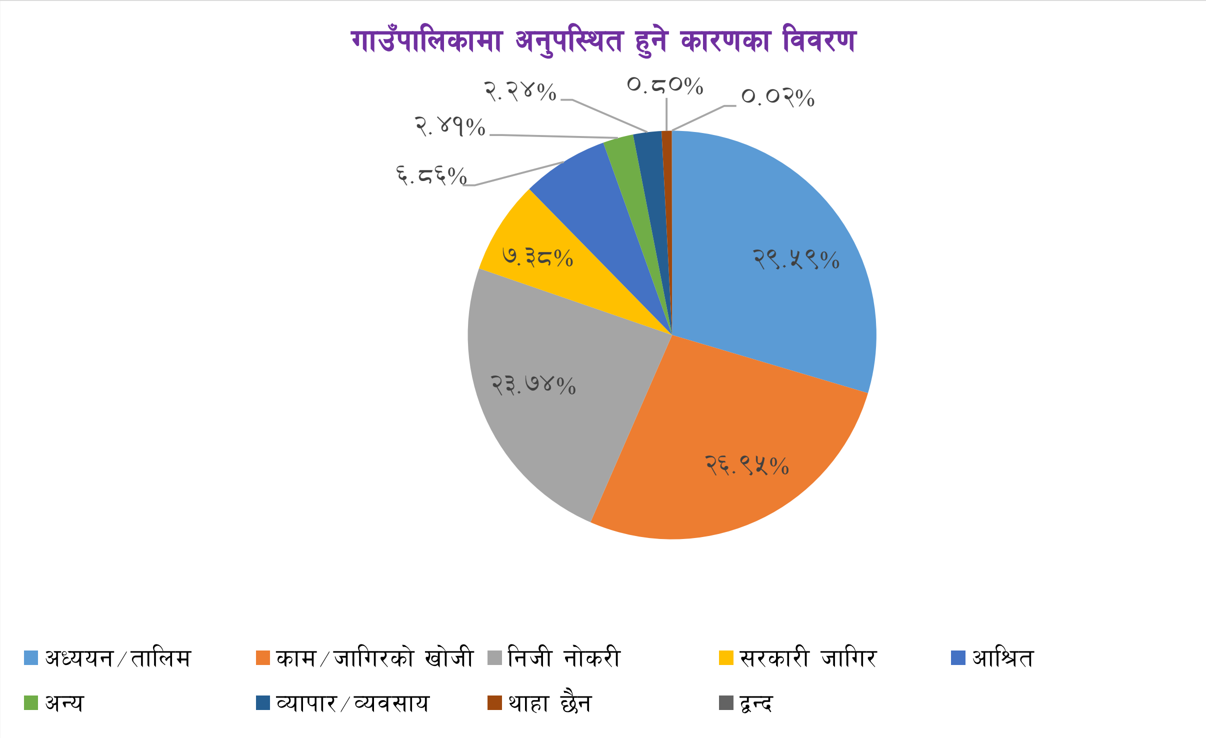

४) आश्रित अनुपात (Dependency Ratio)

$$= \frac{\text{०-१४ वर्षको जनसंख्या + ६० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या}}{\text{१५-५९ वर्षको कुल जनसंख्या}} \times १००$$

$$= \frac{४९४६ + २१५४}{११५६६} \times १००$$

$$= ६१.३९$$

क) बाल आश्रित अनुपात $= \frac{\text{०-१४ वर्षको जनसंख्या}}{\text{१५-५९ वर्षको कुल जनसंख्या}} \times १००$

$$= \frac{४९४६}{११५६६} \times १००$$

$$= ४२.७६$$

ख) बृद्ध आश्रित अनुपात $= \frac{\text{६० वर्ष माथिको जनसंख्या}}{\text{१५-५९ वर्षको कुल जनसंख्या}} \times १००$

$= \frac{२१५४}{११५६६} \times १००$

$= १८.६२$

सो जनसंख्या १५ देखि ५९ वर्षको सक्रिय जनसंख्यामा निर्भर रहनुपर्ने हुन्छ। यस गाउँपालिकाको तथ्याङ्कलाई केलाउदा प्रति १०० जनसंख्यामा ६१ जना आश्रित हुनुपर्ने अवस्थालाई इंगित गरेको छ। तथ्याङ्कले करीब ४३ प्रतिशत १४ वर्ष मुनिका बालबालिका तथा १९ प्रतिशत ६० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या आश्रित रहेको देखाउछ। यद्यपि यो तथ्याङ्क वास्तविक तथ्याङ्कसंग भने मेल नखान सक्छ।

३.११ व्यक्तिगत घटना दर्ता

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न कानुनी प्रक्रियाहरू पालना गर्नुपर्ने हुन्छ। नागरिकता, राहदानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रक्रिया पुरा गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका लागि सरकारले आधिकारीक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ। जन्म, मृत्यु, बसाई सराई, विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता घटना समयमा नै दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ। संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ। त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो। ती व्यक्तिगत घटना दर्ताका आधारमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो। कहाँ ? कति जन्मे ? कतिको मृत्यु भयो ? कतिले बसाइँसराइ गरे ? कतिको सम्बन्ध विच्छेद ? भयो जस्ता कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ। यसको आधारमा सरकारले सेवा प्रवाह सम्बन्धी नीति बनाउने हुँदा व्यक्तिगत घटनादर्ता समयमा नै गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३.११.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. २८: पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

वडा	जन्मदर्ता भएको			जन्मदर्ता नभएको			जम्मा		
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा
१	११३	८९	२०२	५४	३४	८८	१६७	१२३	२९०
२	८६	७१	१५७	७३	६८	१४१	१५९	१३९	२९८
३	२६२	१९९	४६१	९७	११०	२०७	३५९	३०९	६६८
४	४८	५२	१००	३७	३०	६७	८५	८२	१६७
५	३६	३९	७५	२८	२९	५७	६४	६८	१३२
६	४३	३५	७८	२७	४७	७४	७०	८२	१५२
जम्मा	५८८	४८५	१०७३	३१६	३१८	६३४	९०४	८०३	१७०७
प्रतिशत	५४.८०	४५.२०	१००.००	४९.८४	५०.१६	१००.००	५२.९६	४७.०४	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्षमुनिका कुल १,७०७ बालबालिकाहरू मध्ये १,०७३ को जन्मदर्ता गरिएको र ६३४ जनाको जन्मदर्ता नभएको तथ्याङ्क देखिन्छ । जन्म, मृत्यु, बसाइ-सराइ र विवाह जस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ । यसबाट स्थानीय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्को तर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी क्रियाकलापहरूमा यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रुपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने स्थानीय सरकारले पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । जन्मदर्ताको वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

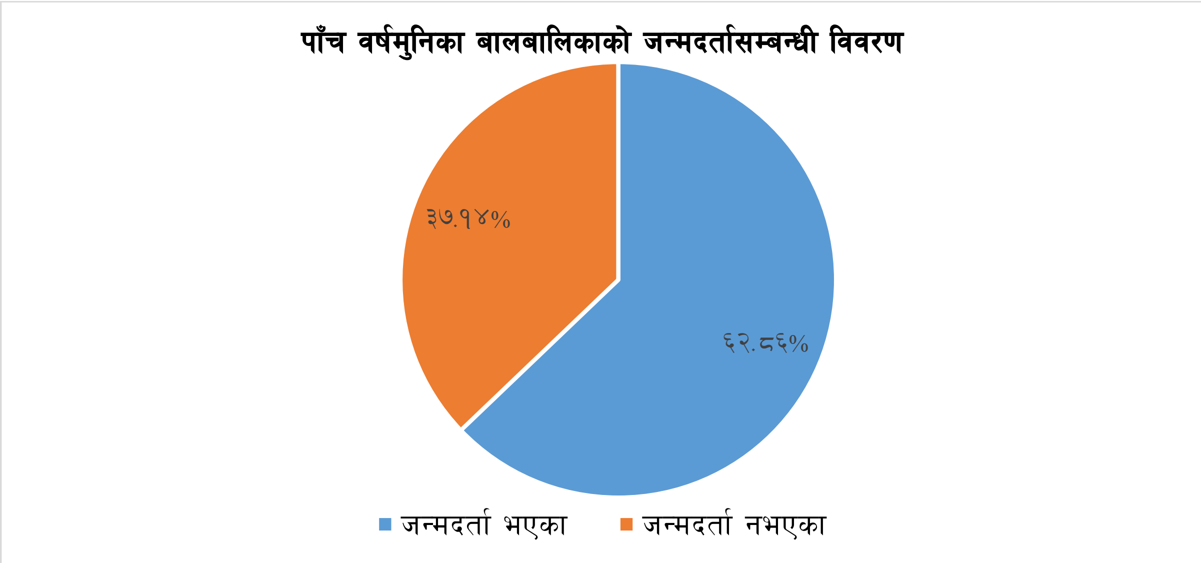

$$\text{कोरा जन्मदर} = \frac{\text{विगत १२ महिनामा भएका कुल जीवित जन्म}}{\text{सोही वर्षको मध्य वर्षको जनसंख्या}} \times १००० $$

$$= \frac{१८१}{१८६६६} \times १०००$$

$$= ९.७०$$

कोरा जन्मदर भन्नाले एक वर्षमा प्रति हजार जनसंख्यामा कति बालबालिकाको जन्म भयो भन्ने बुझिन्छ । यस गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा प्रति १००० मा १० शिशुको जन्म भएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । जनगणना २०६८ अनुसार नेपालको कोरा जन्मदर २२.१७ रहेको थियो ।

३.११.२ तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्यको मृत्यु सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. २९: पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्यु सम्बन्धी विवरण

वडा	पुरूष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	७२	१४.१%	४५	८.८%	११७	२३.०%
२	६०	११.८%	४९	९.६%	१०९	२१.४%
३	९९	१९.४%	५३	१०.४%	१५२	२९.९%

वडा	पुरूष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
४	४९	९.६%	२५	४.९%	७४	१४.५%
५	१७	३.३%	११	२.२%	२८	५.५%
६	१४	२.८%	१५	२.९%	२९	५.७%
जम्मा	३११	६१.१%	१९८	३८.९%	५०९	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल १८,६६६ जनसंख्यामध्येमा ५०९ जनाको मृत्यु भएको छ। जसमा ३११ जना अर्थात ६१.१ प्रतिशत पुरुष र १९८ जना अर्थात ३८.९ प्रतिशत महिलाको मृत्यु भएको देखिन्छ। सबैभन्दा धेरै मृत्यूको अभिलेख भएको वडा ३ रहेको छ भने वडा नं. ५ मा कम मृत्यु भएको देखिन्छ। वडागत विस्तृत तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

$$\text{कोरा मृत्युदर} = \frac{\text{विगत १२ महिनामा भएको मृत्यु संख्या}}{\text{मध्य वर्षको जनसंख्या}} \times १००० = \frac{५०९}{१८६६६} \times १००० = २७.२७ \text{ जना}$$

गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यालाई मध्यवर्षको जनसंख्या मान्दा यहाँको कोरा मृत्यु दर अर्थात प्रतिहजार जनसंख्यामा प्रतिवर्ष २७.२७ जनाको मृत्यु हुने तथ्याङ्कले देखाउँछ। यद्यपि कोरा मृत्युदरले मृत्युको अवस्थाबारे यथार्थ चित्रण गर्न भने सक्दैन।

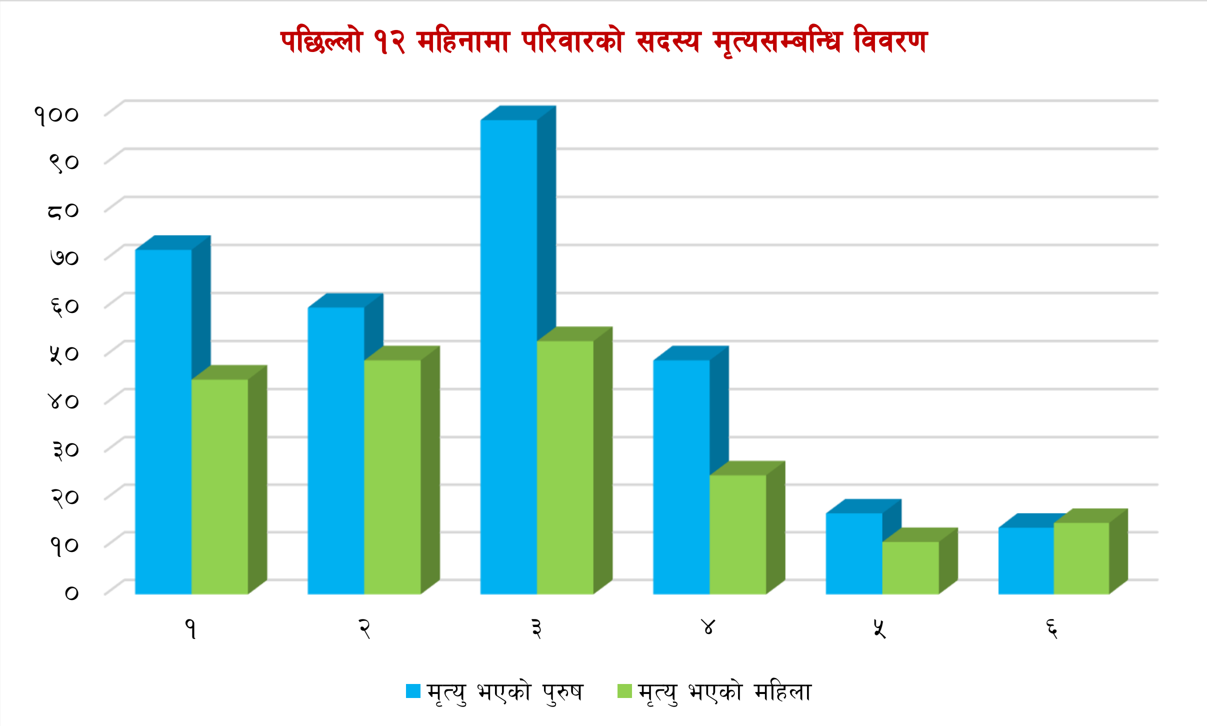

३.११.३ लिङ्ग र उमेर समुह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु हुनेहरूको संख्यालाई हेर्दा सबै भन्दा बढी मृत्यु संख्या ७० वर्ष भन्दा माथिको उमेर समूहका महिलाहरूको देखिन्छ। जसमा सबैभन्दा बढी ८० देखि ८९ वर्षका १०४ जना महिलाको मृत्यु भएको छ भने दोस्रोमा ८० देखि ८९ वर्षको ६७ जना पुरुषहरूको मृत्यु भएको देखिन्छ। चौधौं आवधिक योजनाका अनुसार नेपालमा जन्मदाको बखत आम नेपालीको औसत आयु ६९ वर्ष उल्लेख गरिएको छ। सामान्यतया उमेर पुगेर हुने प्राकृतिक मृत्युलाई स्वाभाविक मान्न सकिन्छ तसर्थ यस

गाउँपालिकामा बढी मृत्यू हुने उमेर समूह हेर्दा ६० वर्ष माथिको नै देखिन्छ । यद्यपि पछिल्लो समय औषधी विज्ञान र चिकित्सा पद्धतिमा भएको उच्च विकास र आधुनिक औषधि उपचारमा बृद्धि भएको पहुँच र क्रमिक रुपमा स्वास्थ्य चेतनाको वृद्धिका कारण नेपालको औसत आयू समेत विगतका वर्षमा भन्दा बढ्दै गइरहेको छ । यसका साथै २०-५९ वर्षको उमेर समूहका सक्रिय जनसंख्याको मृत्युदरले कार्यक्षेत्रमा हुने जोखिम तथा अन्य स्वास्थ्य समस्यालाई प्रतिबिम्बित गर्दछ ।

तालिका नं. ३०: लिङ्गअनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

मृतकको उमेर समूह	मृतकको लिङ्ग					
	पुरूष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	संख्या	प्रतिशत	संख्या
०-४ वर्ष	४	०.८%	१	०.२%	५	१.०%
५ वर्ष - ९ वर्ष	३	०.६%	०	०.०%	३	०.६%
१० वर्ष - १४ वर्ष	२	०.४%	४	०.८%	६	१.२%
१५ वर्ष - १९ वर्ष	९	१.८%	३	०.६%	१२	२.४%
२० वर्ष - २४ वर्ष	८	१.६%	१	०.२%	९	१.८%
२५ वर्ष - २९ वर्ष	५	१.०%	३	०.६%	८	१.६%
३० वर्ष - ३४ वर्ष	४	०.८%	३	०.६%	७	१.४%
३५ वर्ष - ३९ वर्ष	५	१.०%	५	१.०%	१०	२.०%
४० वर्ष - ४४ वर्ष	१४	२.८%	५	१.०%	१९	३.७%
४५ वर्ष - ४९ वर्ष	१७	३.३%	८	१.६%	२५	४.९%
५० वर्ष - ५४ वर्ष	१५	२.९%	११	२.२%	२६	५.१%
५५ वर्ष - ५९ वर्ष	१०	२.०%	७	१.४%	१७	३.३%
६० वर्ष - ६४ वर्ष	२१	४.१%	२४	४.७%	४५	८.८%
६५ वर्ष - ६९ वर्ष	२७	५.३%	२०	३.९%	४७	९.२%
७० वर्ष - ७५ वर्ष	३८	७.५%	३३	६.५%	७१	१३.९%
७५ वर्ष - ७९ वर्ष	३८	७.५%	१७	३.३%	५५	१०.८%
८० वर्ष-८९ वर्ष	६७	१३.२%	३७	७.३%	१०४	२०.४%
९० वर्ष - ९९ वर्ष	२३	४.५%	१६	३.१%	३९	७.७%
१०० वर्ष वा सोभन्दा बढी	१	०.२%	०	०.०%	१	०.२%
जम्मा	३११	६१.१%	१९८	३८.९%	५०९	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

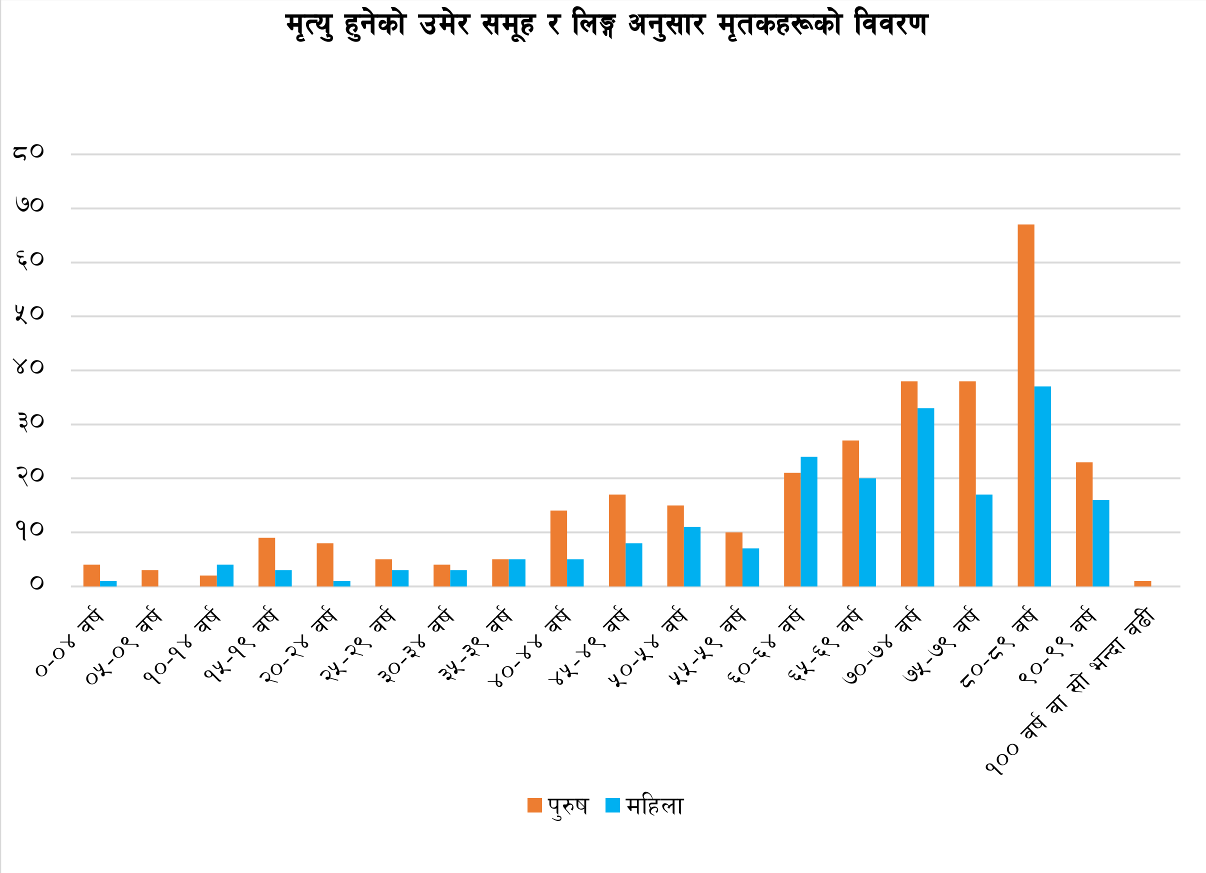

३.११.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या

तालिका नं. ३१: मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण

मृत्युको कारण	पुरूष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
कालगतिले मर्नु	१२८	६२.४%	७७	३७.६%	२०५
क्यान्सर	२६	४९.१%	२७	५०.९%	५३
अन्य कारणले	२५	६५.८%	१३	३४.२%	३८
मुटु सम्बन्धी रोग	१६	६४.०%	९	३६.०%	२५
यातायात दुर्घटना	१६	८४.२%	३	१५.८%	१९
रक्तचाप (उच्च तथा निम्न रक्तचाप)	१०	५२.६%	९	४७.४%	१९
दम	११	६४.७%	६	३५.३%	१७
अन्य दुर्घटना	१५	१००.०%	०	०.०%	१५
श्वास प्रश्वास सम्बन्धी रोगहरू	४	२८.६%	१०	७१.४%	१४
कलेजो सम्बन्धी रोग	१०	८३.३%	२	१६.७%	१२
निमोनिया	१०	८३.३%	२	१६.७%	१२
थाहा नभएको/ कारण नखुलेको	७	६३.६%	४	३६.४%	११

मृत्युको कारण	पुरूष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
आत्महत्या	३	२७.३%	८	७२.७%	११
जण्डीस	७	७०.०%	३	३०.०%	१०
मृगौला सम्बन्धी रोग	३	३३.३%	६	६६.७%	९
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग	४	५७.१%	३	४२.९%	७
मधुमेह	४	६६.७%	२	३३.३%	६
टाउको सम्बन्धी (ब्रेन ह्यामरेज)	३	६०.०%	२	४०.०%	५
भूकम्पको कारणले	२	५०.०%	२	५०.०%	४
हेपाटाइटिस	०	०.०%	३	१००.०%	३
टाइफाइड	२	६६.७%	१	३३.३%	३
प्राकृतिक प्रकोप	२	१००.०%	०	०.०%	२
ठेउला	०	०.०%	२	१००.०%	२
कालाज्वरो	०	०.०%	२	१००.०%	२
क्षयरोग	२	१००.०%	०	०.०%	२
अन्य प्रजनन् वा प्रसुतीजन्य कारणहरु	०	०.०%	१	१००.०%	१
अन्य यौग रोग	१	१००.०%	०	०.०%	१
कुष्टरोग	०	०.०%	१	१००.०%	१
जम्मा	३११	६१.१%	१९८	३८.९%	५०९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको विवरणलाई हेर्दा ५०९ सदस्यहरूको मृत्यु भएको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै २०५ जनाको कालगतिले (प्राकृतिक मृत्यु) मृत्यु भएको देखिन्छ । दोस्रोमा र तेस्रोमा क्रमशः क्यान्सर ५३ जना र अन्य कारणले ३८ जनाको मृत्यु भएको देखिन्छ भने गाउँपालिकाका ११ जनाले आत्महत्या गरेको देखिन्छ । जसको कारण बढ्दो प्रतिस्पर्धात्मक जीवनका तनाव र सामाजिक र पारिवारिक कारणहरू हुन सक्ने देखिन्छ । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा उमेर र दीर्घरोगका कारण मर्नेको संख्या उच्च देखिन्छ । यसको प्रमुख कारणहरूमा अस्वस्थकर जीवनशैली, खानपानको असन्तुलन, नियमित व्यायामको अभाव, मानसिक स्वास्थ्यमा सजगताको कमी, वंशानुगत कारण तथा समयमै स्वास्थ्य जाँच नगराउने परिपाटी आदि हुन् । सरुवा रोगका कारण बालबालिका मर्नु भनेको व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा प्राथमिक स्वास्थ्य जस्तै पोषण, खोप र नियमित स्वास्थ्य जाँचको बारेमा जनचेतनामा कमी, उपचार पहुँच र स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धतामा कमी हुनाले हो । यस गाउँपालिकामा स्वास्थ्य समस्याका हिसाबले सबै प्रकारका समस्याहरू रहेको हुनाले जनताको स्वास्थ्य अवस्था सुधारका साथै विशेषज्ञ सेवा सहितका अस्पतालहरूको स्थापना गर्नुपर्ने देखिन्छ भने अर्कोतिर प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक स्वास्थ्य कार्यक्रमहरू समेत प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । मृत्युको कारण सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

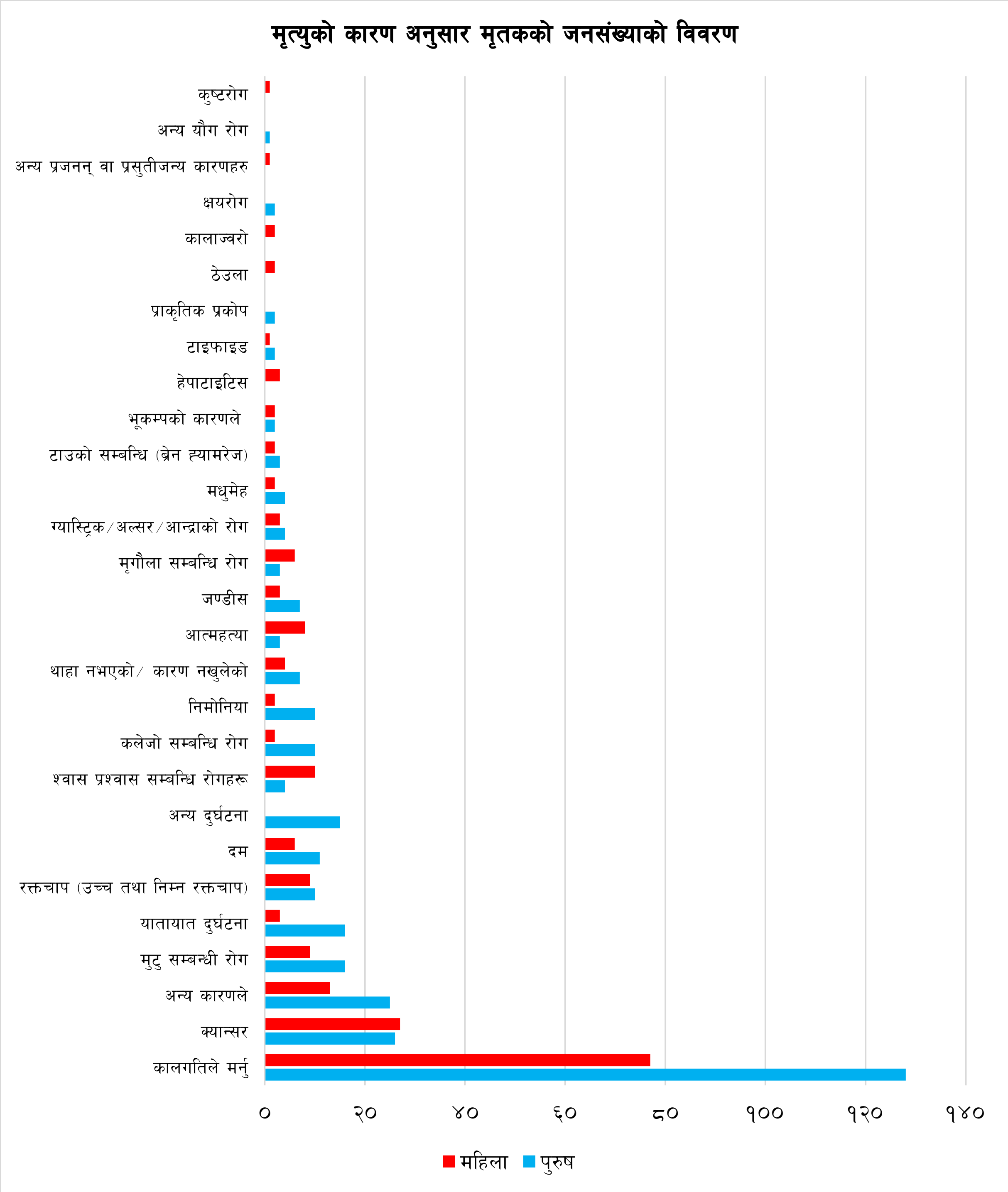

३.११.५ मृतकको मृत्युदर्ता सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा तथ्याङ्क संकलन अवधिको विगत १२ महिनामा कुल ५०९ जनाको मृत्यु भएकोमा ४३६ जना अर्थात् ८५.७ प्रतिशतको मात्र मृत्युदर्ता भएको देखिन्छ भने ७३ जना अर्थात् १४.३ प्रतिशतको मृत्युदर्ता नभएको देखिन्छ। यो तथ्याङ्क अनुसार मृत्यु दर्ता नगराउनेको संख्या उल्लेख्य नै रहेको छ। स्थानीय सरकारको तथ्याङ्कको आधारको रुपमा रहने पञ्जिकरणलाई हरेक नागरिकले जिम्मेवार भएर सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ। यसका लागि थप प्रचार प्रसारको खाँचो देखिन्छ। मृत्यू दर्ता समयमै गर्दा अन्य कानुनी क्रियाकलाप जस्तै नामसारी, हकभोग आदि सहज हुने र तथ्याङ्क समेत अद्यावधिक गर्न सकिन्छ।

तालिका नं. ३२: मृत्यु दर्ता गराउने घरपरिवार

वडा	मृत्यू दर्ता भएको		मृत्यू दर्ता नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	१०४	८८.९%	१३	११.१%	११७
२	१०२	९३.६%	७	६.४%	१०९
३	१२९	८४.९%	२३	१५.१%	१५२
४	६१	८२.४%	१३	१७.६%	७४
५	१८	६४.३%	१०	३५.७%	२८
६	२२	७५.९%	७	२४.१%	२९
जम्मा	४३६	८५.७%	७३	१४.३%	५०९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

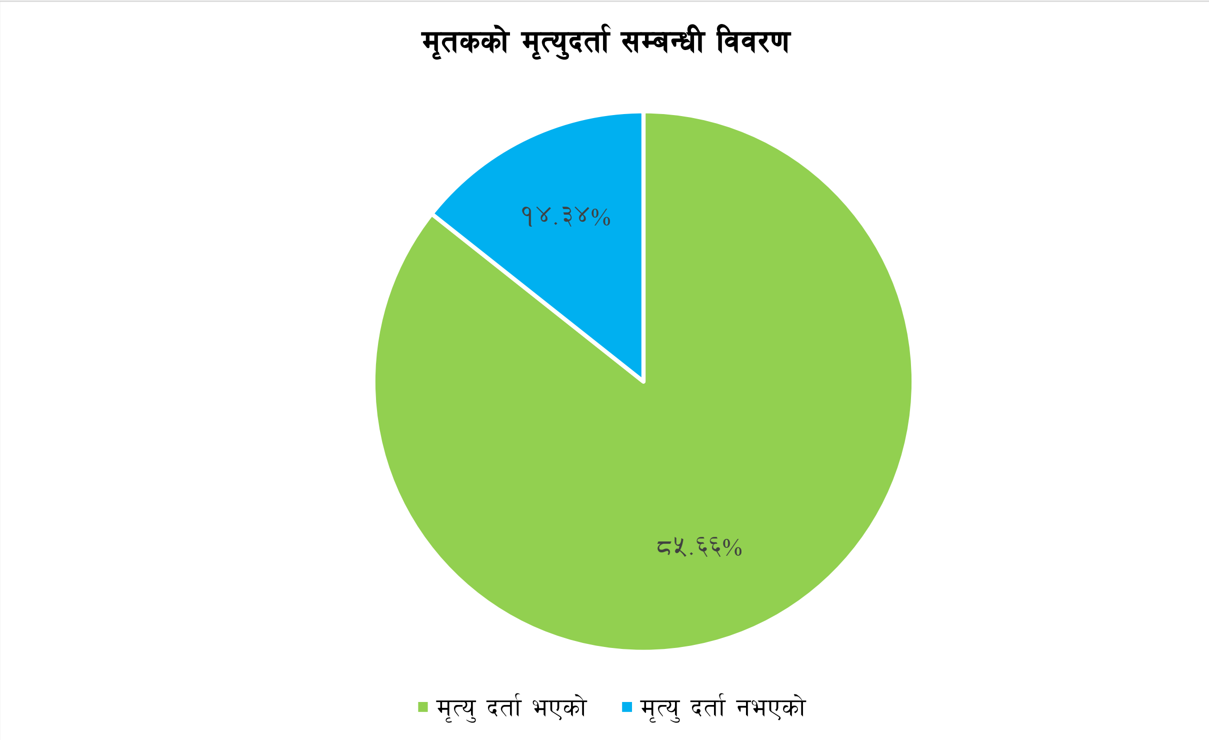

३.१२ बसाइँ सराइको अवस्था

कुनै पनि स्थानको जनसंख्या परिवर्तन हुने कारणहरूमध्ये बसाइँसराइ एक प्रमुख कारण मानिन्छ । यस आँबुखैरेनी गाउँपालिकामा छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिका एवम् जिल्लाबाट समेत बसाइँसराइ गरी आउने गरेको देखिन्छ । तर विभिन्न अवसर र रोजगारीको खोजीमा देश भित्र वा देश बाहिर एक स्थानबाट अर्को स्थानमा स्थायी वा अस्थायी रुपमा बसाई सरेर जाने प्रवृत्ति क्रमश बढ्दै गएको पाइन्छ । यसरी बसाइँ सरी जानु वा आउनुका विभिन्न कारणहरू छन् । तीमध्ये मुख्य कारणहरू रोजगारीको अवसर, शिक्षा तथा स्वास्थ्य, सामाजिक कारण, व्यापार आदि हुन् ।

३.१२.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं. ३३: जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा/लिङ्ग	जन्मस्थान					
	यही गा.पा.मा	यही जिल्लामा	अन्य जिल्लामा	विदेशमा	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	१३३७	१२४७	६२३	९	१	३२१७
२	२२४५	२६४	६९०	२६	०	३२२५
३	३०५६	१०२३	२७४०	२३१	०	७०५०
४	१३६७	२०४	२१९	४	०	१७९४
५	४	२	१४२०	०	०	१४२६
६	११३५	७७४	४५	०	०	१९५४
जम्मा	९१४४	३५१४	५७३७	२७०	१	१८६६६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

माथिको तालिकाको आधारमा यस आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यामध्ये ९१४४ जना यसै गाउँपालिकामा जन्मेको देखिन्छ । भने ३५१४ जना जनसंख्या यसै जिल्लाका अन्य नगरपालिका वा गाउँपालिकाबाट बसाइँसराइ गरेको देखिन्छ । ५७३७ जना भने अन्य जिल्लाबाट यस गाउँपालिकामा बसाइँसराइँ गरेर आएको देखिन्छ। यसको विस्तृत विवरण तालिकामा देखाइएको छ। गाउँपालिकाको आर्थिक, भौतिक, सामाजिक र अन्य क्षेत्रहरूको विकास हुँदा अन्य गाउँपालिका, नगरपालिका वा जिल्लाबाट बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यामा वृद्धि हुने देखिन्छ । गाउँपालिकाले आगामी योजना बनाउँदा बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यालाई समेत व्यवस्थित गर्ने खालको योजना बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

खण्ड- ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार

४.१ मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरूको विवरण (मुख्य पेशा)

आर्थिक सम्वृद्धिका आधारहरूमा गाउँपालिकामा हुने मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरू नै हुन् । जति आर्थिक क्रियाकलापहरूमा तीब्रता आउँछ त्यति नै गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र चलायमान र सुदृढ हुँदै जान्छ। मुख्यतया नेपाली अर्थतन्त्र कृषि, पर्यटन, साना तथा घरेलु उद्योग, वैदेशिक रोजगार, बैङ्किङ, व्यापार, सेवा क्षेत्र आदिमा केन्द्रित छ । उच्च प्रविधिमा आधारित अन्तराष्ट्रिय स्तरका उद्योगहरूको विकास भै नसकेको अवस्थामा धेरैजसो आर्थिक क्रियाकलापहरू निर्वाहमुखी नै रहेका छन् ।

४.१.१ आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण (सबै प्रकारको आम्दानी)

तालिका नं. ३४: आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	० - ३ महिना	४ - ६ महिना	७ - ९ महिना	१० - ११ महिना	१२ महिना	उल्लेख नभएको	जम्मा	औषत खान पुग्ने महिना
१	१७	०	०	०	८६०	१	८७८	२४४९१.४५
२	२	०	०	०	८३८	०	८४०	२३१४०.४८
३	५०	०	०	०	१९८४	२	२०३६	२०२५५.६५
४	१	०	०	०	४५१	०	४५२	१५४१८.१४
५	२	०	०	०	३१५	०	३१७	२१७०६.६२
६	९	०	०	०	४७०	०	४७९	११४७५.९९
जम्मा	८१	०	०	०	४९१८	३	५००२	२०२९६.८६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ५,००२ घरपरिवारहरूमध्ये आफ्नै वार्षिक आम्दानीले बाह्र महिना धान्नेको संख्या ४९१८ घरपरिवार देखिन्छ। ३ महिनासम्म मात्र धान्न पुग्नेको संख्या ८१ रहेको छ भने ३ घरपरिवारको उल्लेख गरिएको छैन । वार्षिक आम्दानीले वर्षभरी धान्न नसक्ने घरपरिवारहरू समेत रहेको तथ्याङ्कले यो अवस्थामा रहेको जनसंख्या चरम गरीबीको अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ। संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था लागू भइसकेको र स्थानीय सरकारमा धेरै हक अधिकारहरू प्रत्याभूत भइसकेको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य १ मै सबै प्रकारका गरिवीको अन्त्य गर्ने उल्लेख भएको अवस्थामा यस्ता गरिबीमा रहेको जनसंख्यालाई लोक कल्याणकारी राज्यको मूल मर्मअनुसार सवलीकरण र संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

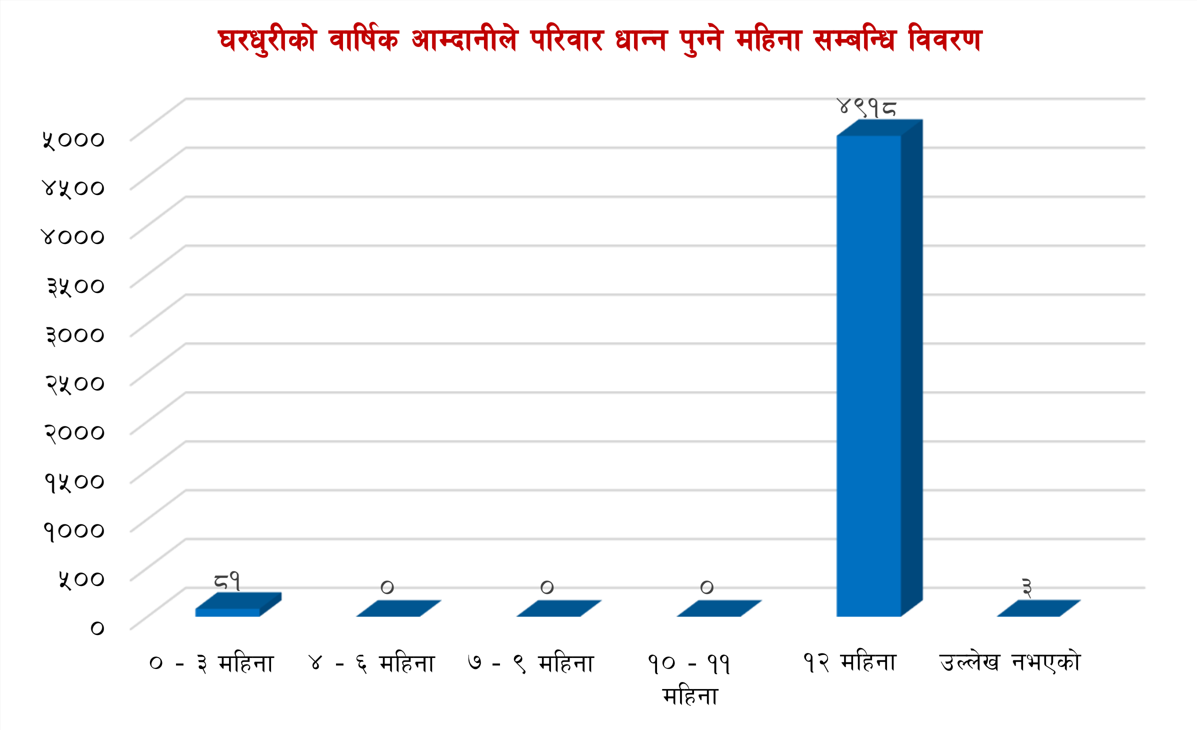

४.१.२ ऋणको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ३५: ऋण भएका घरपरिवारको विवरण

वडा	छ		छैन		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४७५	५४.१%	४०३	४५.९%	८७८
२	४२४	५०.५%	४१६	४९.५%	८४०
३	१३०७	६४.२%	७२९	३५.८%	२०३६
४	३१६	६९.९%	१३६	३०.१%	४५२
५	२७४	८६.४%	४३	१३.६%	३१७
६	३९८	८३.१%	८१	१६.९%	४७९
जम्मा	३१९४	६३.९%	१८०८	३६.१%	५००२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेका कूल ५,००२ घरपरिवारहरूमध्ये विभिन्न वित्तीय संस्था, सहकारी वा अन्य तवरले आफ्ना विभिन्न आर्थिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न वा व्यापार व्यवसायमा लगानी गर्न ऋण लिने घरपरिवारहरूको संख्या ३,१९४ अर्थात ६३.९ प्रतिशत र ऋण नलिने घरपरिवारहरूको संख्या १,८०८ अर्थात ३६.१ प्रतिशत रहेका छन् । ऋण लिनुका उद्देश्यहरूमध्ये अत्यावश्यक आवश्यकता परिपूर्ति गर्न ऋण लिनेको संख्या लगानी वा उत्पादनमूलक व्यवसाय गर्न ऋण लिनेको संख्याभन्दा बढी भएको अनुमान सजिलै लगाउन सकिन्छ ।

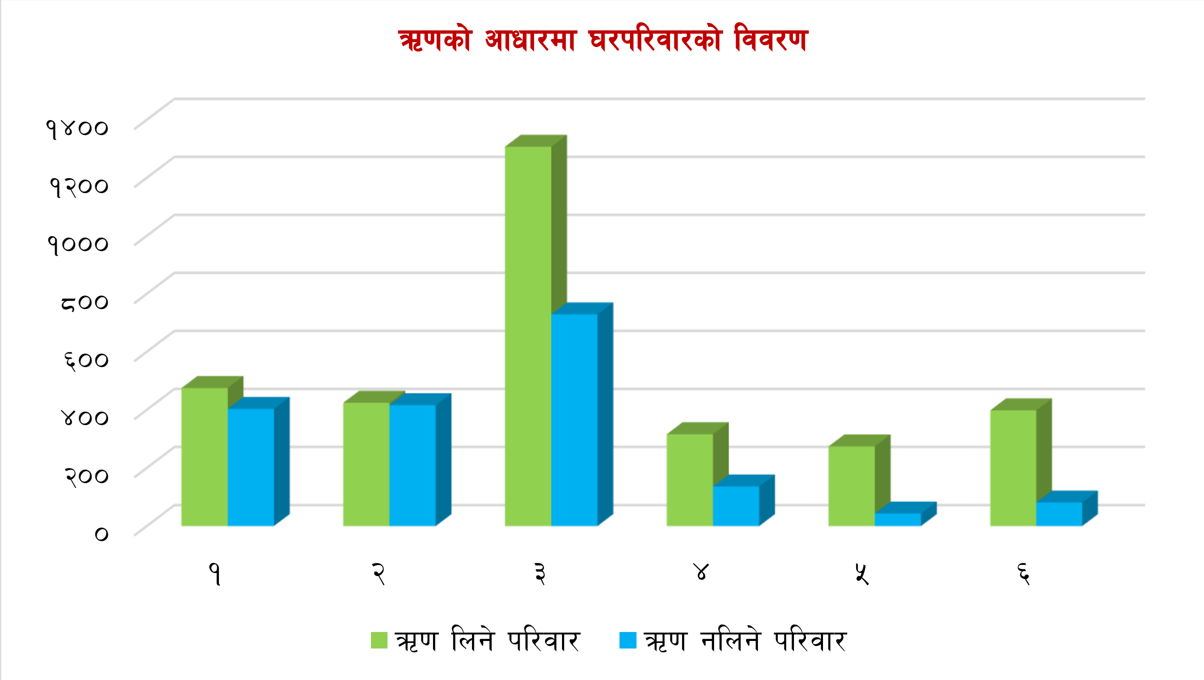

४.१.३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ३६: ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

विवरण	वडा नं.						जम्मा
	१	२	३	४	५	६	
घर बनाउन/जग्गा जमिन किन्न	१४३	१७६	२७४	१४	६	२०	६३३
व्यापार/उद्योग व्यवसायको लागि	८८	८३	२८२	२१	१८	१०	५०२
घरायसी उपभोग गर्न	७४	६४	१०७	४८	१४	३४	३४१
कृषि व्यवसायको लागि	१०२	७१	२४	३७	०	९	२४३
औषधी उपचारको लागि	२४	४२	२०	४१	८	४	१३९
शैक्षिक शुल्क तिर्न / शैक्षिक सामग्री किन्न	४४	२३	३०	१०	५	३	११५
परिवारका सदस्यलाई विदेश पठाउन	३४	१६	३७	१०	१	४	१०२
जन्म/मृत्यु/ विवाह/ ब्रतबन्धको लागि	५	१०	४	३	१	४	२७
चाडपर्व मनाउन	२	६	५	२	०	१०	२५
अन्य प्रयोजनका लागि	०	२	३	०	०	०	५
जम्मा ऋणी	४७५	४२४	१३०७	३१६	२७४	३९८	३१९४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा ऋण लिनेहरूको प्रयोजन हेर्दा सबैभन्दा बढी घर बनाउन/जग्गा जमिन किन्नका लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ६३३, दोस्रोमा व्यापार/उद्योग व्यवसाय गर्नको लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ५०२, तेस्रोमा घरायसी उपभोग गर्नको लागि ऋण लिनेको संख्या ३४१, चौथोमा कृषि व्यवसायकाको लागि ऋण लिने परिवारको संख्या २४३ रहेका छन्। औषधी उपचार र उत्पादन प्रवर्द्धन गर्न निकै कम घरपरिवारले ऋण लिएको देखिन्छ । जसमध्ये १३९ औषधी उपचारको लागि, ११५ ले शैक्षिक शुल्क तिर्न तथा शैक्षिक

सामाग्री किन्न ऋण लिएको देखिन्छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा दैनिक जीवन निर्वाह र सुरक्षाका आधारभूत मानवीय आवश्यकता पूर्ती गर्न जस्तै भवन निर्माण तथा घरायसी गर्जो टार्न अधिकांश ऋण लिएको तथ्य स्पष्ट हुन्छ । नागरिकका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने दायित्व राज्यको हुने संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानले शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्यान्न जस्ता आवश्यकताहरूलाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित गरिसकेको सन्दर्भमा स्थानीय तथा संघीय सरकारले नागरिकका यी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

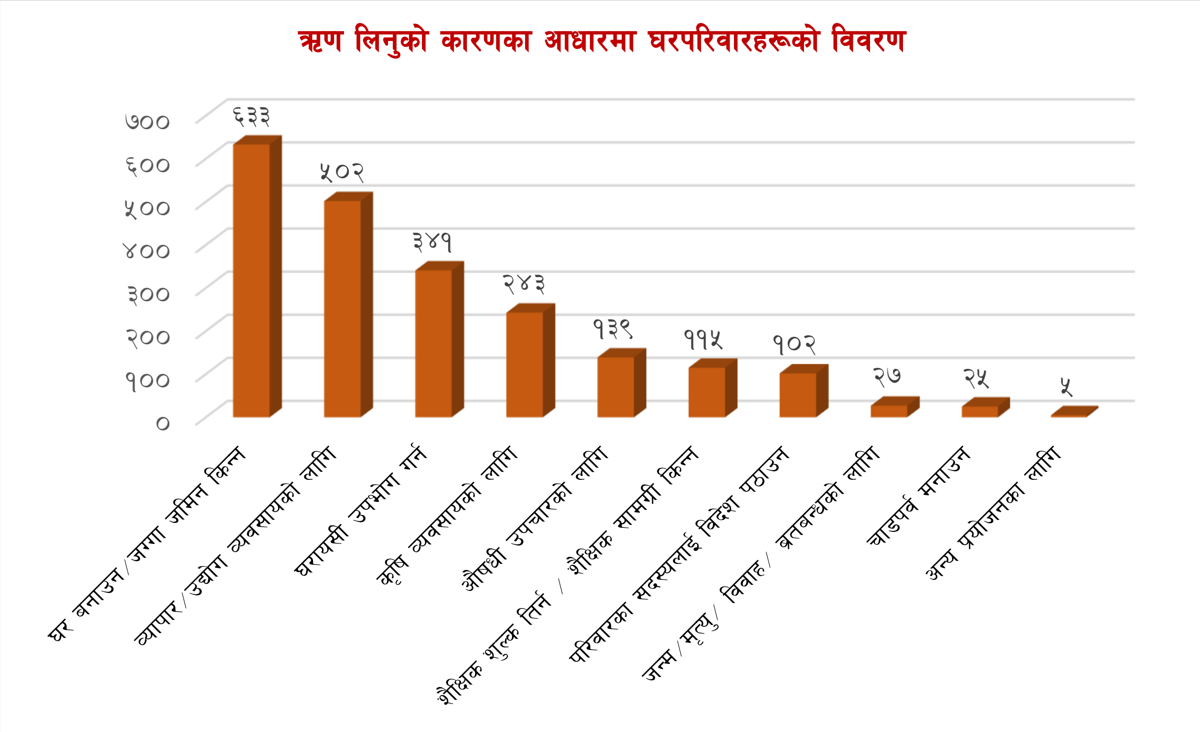

४.१.४ ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं. ३७: ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	व्यक्तिबाट	बैंकबाट	सहकारीबाट	अन्य वित्तीय संस्था	अन्य श्रोत	जम्मा ऋणी
१	७६	२७२	१२२	५१	४	४७५
२	७४	२१७	१४६	८१	३	४२४
३	१४२	४६३	१७४	३१	५	१३०७
४	५८	२७	६१	२०	६	३१६
५	२०	१५	४	७	०	२७४
६	५३	३५	२२	१३	१	३९८
जम्मा	४२३	१०२९	५२९	२०३	१९	३१९४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा ऋण लिएका कूल घरपरिवारमध्ये सबैभन्दा धेरै १०२९ परिवारले बैंकबाट ऋण लिएको, ५२९ परिवारले सहकारी संस्थाबाट ऋण लिएको, ४२३ परिवारले व्यक्तीबाट ऋण लिएको र २०३ परिवारले अन्य वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएको तथ्याङ्क छ । भने गाउँपालिकामा कतिपय परिवारले एकभन्दा बढी स्रोतबाट ऋण लिएको देखिन्छ । धेरै घरपरिवारले व्यक्तिबाट समेत ऋण लिएको यथार्थले के स्पष्ट गर्दछ भने

नागरिकहरूको बैंक तथा ठूला वित्तीय संस्थाको पूर्ण पहुँच नरहेको भन्ने बुझाउँछ तर पछिल्लो समयमा सहकारी तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट ऋण लिने प्रवृत्ति विगतको भन्दा बढी रहेको देखिन्छ । बैंकबाट कर्जा लिँदा धितो तथा अन्य प्रशासनिक झन्झट हुने भएतापनि विना धितो व्यक्तिसँग ऋण लिन सहज हुने भएकोले केही साधारणतया मानिसहरू यसतर्फ बढी आर्कषित देखिन्छन् । यसले थप आर्थिक भार पर्नगई नागरिकलाई गरीबीमा धकेल्न बाध्य पार्दछ । हाल राष्ट्र बैंकले हरेक स्थानीय सरकार रहेको गाउँपालिकामा एक बैंक शाखा खोल्न गरेको निर्देशनले बैंकहरूमा ग्रामीण सर्वसाधारणको पहुँच वृद्धिहुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

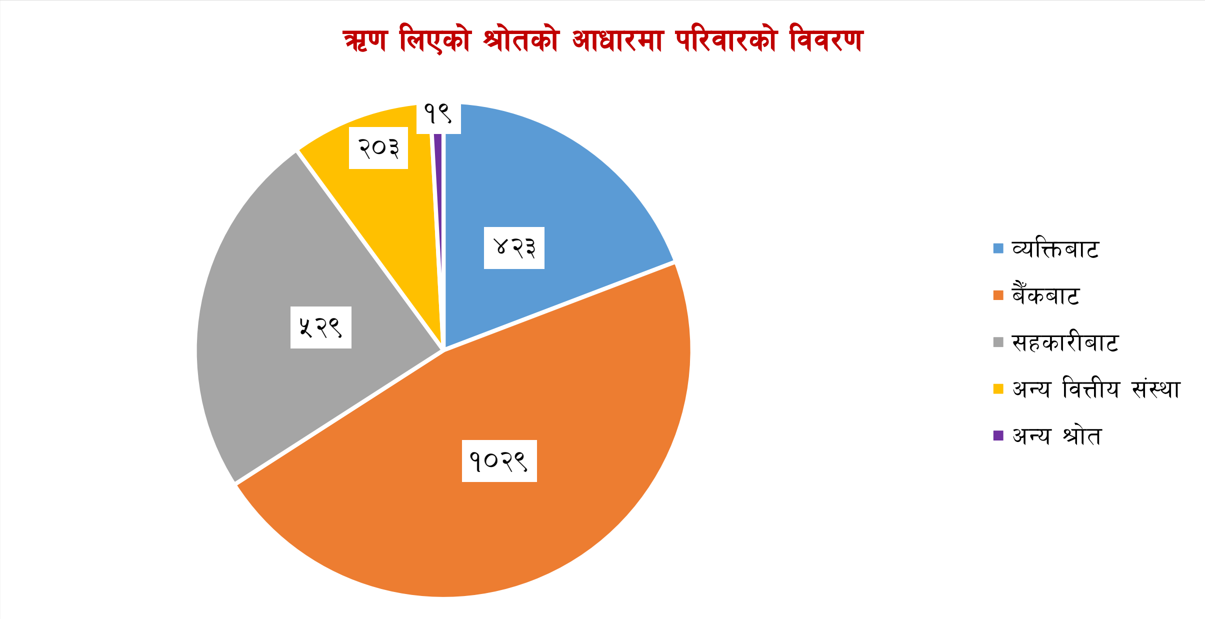

४.२ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेर आन्तरिक वा बाह्य (वैदेशिक) विप्रेषण प्राप्त गर्नेहरूको परिवारमा तपाईले विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई खर्च गर्नुपर्दा कुन क्षेत्रलाई सबैभन्दा पहिलो प्राथमिकता दिनुभएको छ भनेर सोधिएकोमा ४३.४ प्रतिशत घरपरिवारले घरायसी उपभोगमा खर्च गर्ने र दोस्रोमा २६.७ प्रतिशतले शिक्षामा खर्च गर्ने र तेस्रोमा ९.२ प्रतिशतले थाहा छैन बताएका छन् । दोस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा २७.९ प्रतिशतले स्वास्थ्य उपचारमा खर्च गर्ने, २३.६ प्रतिशतले शिक्षामा खर्च गर्ने र १८ प्रतिशतले घरायसी उपभोगमा खर्च गर्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी तेस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा २४.१ प्रतिशतले घरयासी उपभोगमा, १६.९ प्रतिशतले स्वास्थ्य उपचारमा खर्च गर्ने र १०.६ प्रतिशतले शिक्षामा खर्च गर्ने गरेको पाइयो ।

यसरी समय र श्रम खर्चेर पठाएको रकम निरन्तर आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा मात्र खर्चनु पर्दा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने विषय ओझेलमा पर्ने र जीवनस्तर सुधारमा प्रगति नहुने संकेत देखिन्छ । यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्यधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ । यो एक बाध्यात्मक अवस्था हो । किनकि आधारभूत आवश्यकता पूर्ति पहिलो आवश्यकता हो । यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज थप विपन्नतातर्फ धकेलिने

वा यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ । यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्याधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ । यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ । विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च हुने पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकताको क्षेत्र सम्बन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३८: विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थान सम्बन्धी विवरण

वडा		वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६		
विप्रेषण खर्च भएको पहिलो क्षेत्र	घरायसी उपभोग	२१८	५४	४३४	१५३	२१	११९	९९९	४३.४%
	शिक्षामा खर्च गरेको	१३५	७८	२४४	६२	६	८९	६१४	२६.७%
	थाहा छैन	९१	६२	२७	८	११	१२	२११	९.२%
	स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	१२	११	७०	१६	१४	१८	१४१	६.१%
	अन्य	०	१४	८३	९	१	०	१०७	४.७%
	घर बनाएको	७	३६	२८	४	१	२	७८	३.४%
	ऋण तिरेको	७	२६	२८	१	६	६	७४	३.२%
	जग्गा किनेको	३	११	६	५	१	१	२७	१.२%
	खर्च गरेर सकिएको	७	०	३	०	३	२	१५	०.७%
	बचत गरेको	१	५	५	०	०	०	११	०.५%
	अरूलाई ऋण दिएको	०	१	६	०	२	०	९	०.४%
	व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	१	०	१	४	०	०	६	०.३%
	वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	२	२	०	०	०	४	०.२%
	गरगहना खरिद गरेको	०	२	०	०	०	०	२	०.१%
	विवाह/ब्रतबन्ध/ चाडबाड मनाएको	०	०	०	०	०	२	२	०.१%
	जम्मा	४८२	३०२	९३७	२६२	६६	२५१	२३००	१००.०%
विप्रेषण खर्च भएको दोस्रो क्षेत्र	स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	१५७	२७	२८२	८०	४	९२	६४२	२७.९%
	शिक्षामा खर्च गरेको	१३४	३८	२५१	७१	११	३७	५४२	२३.६%
	घरायसी उपभोग	६८	७९	१४९	४७	२३	४९	४१५	१८.०%
	थाहा छैन	९१	६२	२४	१०	११	१०	२०८	९.०%
	अन्य	२	१५	९४	९	१	०	१२१	५.३%
	ऋण तिरेको	७	४०	३८	७	९	१४	११५	५.०%
	घर बनाएको	११	२४	२५	४	१	४	६९	३.०%
	विवाह/ब्रतबन्ध/चाडबाड मनाएको	०	३	७	२	१	४२	५५	२.४%
	बचत गरेको	३	४	२३	७	०	१	३८	१.७%
	जग्गा किनेको	२	६	१९	४	२	१	३४	१.५%
	खर्च गरेर सकिएको	७	०	२	१९	१	०	२९	१.३%

वडा		वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६		
	व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	०	१	१४	१	०	०	१६	०.७%
	अरूलाई ऋण दिएको	०	०	८	०	२	१	११	०.५%
	वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	२	१	१	०	०	४	०.२%
	गरगहना खरिद गरेको	०	१	०	०	०	०	१	०.०%
	जम्मा	४८२	३०२	९३७	२६२	६६	२५१	२३००	१००.०%
विप्रेषण खर्च भएको तेश्रो क्षेत्र	शिक्षामा खर्च गरेको	६४	२५	८१	१९	५	५०	२४४	१०.६%
	स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	१५०	१५	१२९	३९	१०	४५	३८८	१६.९%
	घरायसी उपभोग	१०३	६९	२३०	७८	१३	६१	५५४	२४.१%
	विवाह/ब्रतबन्ध/चाडबाड मनाएको	०	७	४२	४	१०	५६	११९	५.२%
	ऋण तिरेको	३६	४७	२७	१२	६	२०	१४८	६.४%
	अरूलाई ऋण दिएको	३	१	४	०	२	२	१२	०.५%
	बचत गरेको	८	१७	८७	८	१	१	१२२	५.३%
	घर बनाएको	७	१४	४१	४	२	३	७१	३.१%
	जग्गा किनेको	२	४	११	०	३	३	२३	१.०%
	गरगहना खरिद गरेको	१	०	०	२	१	१	५	०.२%
	वस्तुभाउ खरिद गरेको	२	१४	३	३	०	०	२२	१.०%
	व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	२	३	३३	१	०	०	३९	१.७%
	अन्य	५	१४	१२०	१७	१	०	१५७	६.८%
	खर्च गरेर सकिएको	८	९	७०	४३	१	०	१३१	५.७%
	थाहा छैन	९१	६३	५९	३०	११	९	२६३	११.४%
	जम्मा	४८२	३०२	९३७	२६०	६६	२५१	२२९८	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

४.३ परिवारको औषत आम्दानीको विवरण

गाउँपालिका वा गाउँपालिका बाहिरबाट हुने विभिन्न आम्दानीका श्रोतहरूबाट प्राप्त आम्दानी रकमलाई सो आम्दानीको श्रोतमा संलग्न घरपरिवारको संख्याले भाग गर्दा आउने औषत वार्षिक रकमको आधारमा गाउँपालिकामा भइरहेका प्रमुख आर्थिक गतिविधिहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । तथ्याङ्क हेर्दा सबैभन्दा धेरै अर्थात १४८७ घरपरिवारले आफ्नो आम्दानी कृषि/पशुपालन/माछापालन/मौरीपालनबाट आम्दानी भएको बताएका छन् भने दोस्रोमा १२९२ घरपरिवारले नोकरीबाट भएको र तेस्रोमा १२१३ घरपरिवारले बैदेशिक विप्रेषणवाट आम्दानी गर्ने गरेको बताएका छन् । त्यस पश्चात् चौथो, र पाँचौमा क्रमश : दैनिक ज्यालादारीबाट र व्यापार व्यावसायबाट भएको आम्दानीहरू पर्दछन् । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने उद्योग र बढी आम्दानी हुने खालका उत्पादनशील क्षेत्रमा संलग्न परिवारहरूको संख्या न्यून छ भने सेवा र व्यापार व्यवसायमा संलग्न परिवारहरूको संख्या उच्च रहेको छ । दीर्घकालीन विकास र समृद्धिका हिसाबले कमाइको लागि आफ्नो स्थान छाडेर बाहिरिने युवा जनसंख्याको अनुपस्थितिले स्थानीय स्तरमा विकास

असम्भव प्रायः हुन्छ । जल्दो बल्दो उमेरको उत्पादनशील जनशक्ति उर्जावान समयमा बाहिरिने र शिथिल हुँदा फर्किने वा पलायन हुने परिस्थिति श्रृजना हुँदा विकास निर्माण कार्य अपेक्षाकृत अगाडि बढ्न सक्दैन ।

अर्कोतर्फ ज्यालादारी कामबाट आम्दानी गर्ने परिवारको संख्या समेत उच्च हुनुले निम्न आयस्तर भएका परिवारहरूको संख्या धेरै रहेको संकेत मिल्दछ। वार्षिक औषत आम्दानी मध्ये सबै भन्दा उच्च अर्थात उद्योग सञ्चालनबाट प्राप्त आम्दानीलाई रु १७५४२९७.८७ लाई मासिक आम्दानीमा परिणत गर्दा रु १,४६,१९१.४९ हुन आउँछ । यस बाहेक अन्य सबै क्षेत्रबाट प्राप्त औषत आम्दानी तुलनात्मकरुपमा कम रहेको देखिन्छ । गाउँपालिका सम्पन्न हुन उत्पादनमुखी रोजगारी तर्फ जनतालाई उन्मुख बनाउनु जरुरी हुन्छ । तसर्थ गाउँपालिकाले रोजगारीका अवसहरू श्रृजना गरी युवाहरूलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा आकर्षण गर्दै दिगो विकासको अवधारण अनुरुप कार्ययोजना बनाई अगाडी बढ्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३९: वार्षिक आम्दानीको विवरण

आम्दानिका श्रोत		वडा नं.						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
कृषि / पशुपालन / माछापालन / मौरीपालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	३४८	३०९	११४	२१३	२७९	२२४	१४८७
	जम्मा आम्दानी	४८३४७०००	२०८३५०००	६१८६०००	१३७३६०००	१३१३६०००	६६२४०००	१०८८६४०००
	औषत आम्दानी	१३८९२८	६७४२७	५४२६३	६४४८८	४७०८२	२९५७१	७३२१०
उद्योग सञ्चालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१२	४	२७	४	०	०	४७
	जम्मा आम्दानी	५९८८०००	२०१६०००	७३१८८०००	१२६००००			८२४५२०००
	औषत आम्दानी	४९९०००	५०४०००	२७१०६६६.७	३१५०००			१७५४२९७.९
व्यापार व्यवसायबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१४८	११६	५२२	३३	२१	२४	८६४
	जम्मा आम्दानी	११९७१२०००	६०९७२०००	४४२८२४०००	१२५८८०००	४६४४०००	६२४००००	६४६९८००००
	औषत आम्दानी	८०८८६४.८६	५२५६२०.७	८४८३२१.८४	३८१४५४.६	२२११४२.९	२६००००	७४८८१९.४४
नोकरीबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	२५१	२७८	६१२	७८	१७	५६	१२९२
	जम्मा आम्दानी	८७८७००००	८५०१२८००	२०४२६५२००	२०४८४०००	११०१००००	१३८८४०००	४२२५२६०००
	औषत आम्दानी	३५००७९.६८	३०५८०१.४	३३३७६६.६७	२६२६१५.४	६४७६४७.१	२४७९२८.६	३२७०३२.५१
पेन्सनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१२२	१०७	२५८	२८	०	७०	५८५
	जम्मा आम्दानी	२९७८७६००	२१४७२८००	८०९२६८००	६०२४०००		१७२०८०००	१५५४१९२००
	औषत आम्दानी	२४४१६०.६६	२००६८०.४	३१३६६९.७७	२१५१४२.९		२४५८२८.६	२६५६७३.८५
घर तथा जग्गा भाडाबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	७७	४८	३७४	७	०	२	५०८
	जम्मा आम्दानी	४७५०८००	५६०५२००	४३५३७२००	५०४०००		१४४०००	५४५४१२००
	औषत आम्दानी	६१६९८.७	११६७७५	११६४०९.६३	७२०००		७२०००	१०७३६४.५७
सवारी, मेसिन तथा उपकरणको भाडाबाट	परिवार संख्या	१०	२१	४५	६	०	५	८७
	जम्मा आम्दानी	९२५२०००	१३८६००००	३२६७००००	२३४००००		१५९६०००	५९७१८०००
	औषत आम्दानी	९२५२००	६६००००	७२६०००	३९००००		३१९२००	६८६४१३.७९

आम्दानिका श्रोत		वडा नं.						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
ब्याज तथा लाभांशबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	८	१५	१३	३	१	४	४४
	जम्मा आम्दानी	२७०६०००	४१८८०००	२८२००००	९८४०००	३६००००	४५६०००	११५१४०००
	औषत आम्दानी	३३८२५०	२७९२००	२१६९२३.०८	३२८०००	३६००००	११४०००	२६१६८१.८२
दैनिक ज्यालादारीबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१७२	२१३	१८६	१६३	०	१४९	८८३
	जम्मा आम्दानी	३२४४५६००	५०५५४८००	३४४५८०००	४२४०४४००		२६६६४०००	१८६५२६८००
	औषत आम्दानी	१८८६३७.२१	२३७३४६.५	१८५२५८.०६	२६०१४९.७		१७८९५३	२११२४२.१३
वैदेशिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	२२९	१८२	५४८	६३	४४	१४७	१२१३
	जम्मा आम्दानी	१०८३७७०००	७७४५९०००	२५३९१३०००	१३९४५०००	७०१५०००	४७४३३०००	५०८१४२०००
	औषत आम्दानी	४७३२६२	४२५५९९	४६३३४५	२२१३४९	१५९४३२	३२२६७३	४१८९१३
आन्तरिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	७१	४१	१०८	३२	०	९०	३४२
	जम्मा आम्दानी	९४४००००	३९७५०००	१२९६७०००	१३९२०००		८१६४०००	३५९३८०००
	औषत आम्दानी	१३२९५८	९६९५१	१२००६५	४३५००		९०७११	१०५०८२
अन्य वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	६९	९५	६६	१२६	३	६७	४२६
	जम्मा आम्दानी	७६६२०००	९४०२०००	११४७२०००	११२८६०००	७३२०००	५२०४४००	४५७५८४००
	औषत आम्दानी	१११०४३.४८	९८९६८.४२	१७३८१८.१८	८९५७१.४३	२४४०००	७७६७७.६१	१०७४१४.०८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

४.४ परिवारको औषत खर्चको विवरण (खर्चका मुख्य शीर्षकहरू)

गाउँपालिकामा घरपरिवारले वार्षिकरुपमा गर्ने खर्चका प्रमुख शीर्षकहरू मध्ये औसतरुपमा सबैभन्दा बढी चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा गरेको खर्च उच्च रहेको छ । तत्पश्चात दोस्रोमा खाद्य वस्तुको खरिदमा गरेको खर्च, तेस्रोमा शिक्षामा गरेको खर्च र चौथोमा स्वास्थ्यको लागि खर्च गरेको पाइन्छ। यसरी तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरुप संघीय संविधानले आधारभूत मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेका खाद्य संम्प्रभुता, नि:शुल्क आधारभूत शिक्षा र स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच जस्ता हकहरूको सुनिश्चितता गर्न समग्र राज्य तथा स्थानीय सरकारले यी क्षेत्रहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी काम गर्नुपर्ने देखिन्छ। यी हकहरूको सुनिश्चितता राज्य पक्षबाट हुन सकेमा अधिकांश गाउँपालिकावासीहरूलाई गरिबीको रेखामुनिबाट माथि उठाउन सकिन्छ। राज्यको दायित्वमा पर्ने क्षेत्रहरूमा साधारण नागरिकहरूले ठूलो रकम खर्च गर्नुपर्ने अवस्था हुनु सकारात्मक होइन। यस गाउँपालिकाका घरपरिवारले गरेको खर्चको विस्तृत वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ४०: वार्षिक औषत खर्चका आधारमा परिवारको विवरण

खर्च शिर्षक		वडा नं.						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
खाद्य वस्तुमा खर्च	परिवार संख्या	८५८	८३७	१९९५	४४९	३०८	४७७	४९२४
	जम्मा खर्च	९९०९२४००	९६१२२४००	२४४२१३२००	४२६८१६००	६७७३७६००	५५७०४०००	६०५५५१२००
	औषत खर्च	११५४९२.३१	११४८४१.५८	१२२४१२.६३	९५०५९.२४	२१९९२७.२७	११६७७९.८७	१२२९७९.५३

खर्च शिर्षक		वडा नं.						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
शिक्षामा खर्च	परिवार संख्या	६४९	५५०	१४१८	२८८	१२४	३०२	३३३१
	जम्मा खर्च	९१२१६८००	५०४९१२००	१०८६६००००	१३१४२४००	१९३६८०००	१३९०४४००	२९६७८२८००
	औषत खर्च	१४०५४९.७७	९१८०२.१८	७६६२९.०६	४५६३३.३३	१५६१९३.५५	४६०४१.०६	८९०९७.२१
स्वास्थ्यको लागि खर्च	परिवार संख्या	७६१	७०२	१७१९	३७०	७६	३६०	३९८८
	जम्मा खर्च	३४५०१२००	२७६७९२००	५७४७२८००	१३४१००००	१३०९४४००	१२८७१२००	१५९०२८८००
	औषत खर्च	४५३३६.६६	३९४२९.०६	३३४३३.८६	३६२४३.२४	१७२२९४.७४	३५७५३.३३	३९८७६.८३
चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा खर्च	परिवार संख्या	८५०	८३४	१९५५	४५२	२१०	४७७	४७७८
	जम्मा खर्च	३८४४९२०००	४४५७१००००	९८६०७६०००	२४२७०६०००	१९७४४८०००	३५७७९२०००	२६१४२२४०००
	औषत खर्च	४५२३४३.५३	५३४४२४.४६	५०४३८६.७	५३६९६०.१८	९४०२२८.५७	७५००८८.०५	५४७१३७.७१
मनोञ्जनमा खर्च	परिवार संख्या	३७२	१५५	१२५४	२४५	७	६४	२०९७
	जम्मा खर्च	१०६९६८००	५२५४८००	३१०२८४००	४९९०८००	६६००००	४६६८०००	५७२९८८००
	औषत खर्च	२८७५४.८४	३३९०१.९४	२४७४३.५४	२०३७०.६१	९४२८५.७१	७२९३७.५	२७३२४.१८
लत्ताकपडा, जुत्ता, चप्पल आदिमा खर्च	परिवार संख्या	८६२	८२८	१९७१	४४८	३०७	४७६	४८९२
	जम्मा खर्च	१७९२२२००	१९००५०००	४६७३४०००	८३२५७००	११४८३३००	१०७३४५००	११४२०४७००
	औषत खर्च	२०७९१	२२९५३	२३७११	१८५८४	३७४०५	२२५५१	२३३४५
सामान्य घरायसी मर्मत सम्भार खर्च	परिवार संख्या	३९७	४३०	१२६५	३६२	११	१९१	२६५६
	जम्मा खर्च	२९९३७००	४७२१९००	९०११९००	२५०६३००	१४५२०००	१५९४४००	२२२८०२००
	औषत खर्च	७५४१	१०९८१	७१२४	६९२३	१३२०००	८३४८	८३८९
अन्य खर्च	परिवार संख्या	४९६	७१०	११३४	३३२	७५	२५३	३०००
	जम्मा खर्च	२१११०४००	२६६८५६००	३७०७१६००	९३३२४००	३५३०४००	७६३८०००	१०५३६८४००
	औषत खर्च	४२५६१.२९	३७५८५.३५	३२६९१.०१	२८१०९.६४	४७०७२	३०१८९.७२	३५१२२.८
कृषिमा भएको खर्च	परिवार संख्या	८७७	८४०	२०३४	४५२	३१७	४७९	४९९९
	जम्मा खर्च	१८४२७५००	१०४४८२००	४२२१५००	४०१०७००	१७४५००	२२७१०००	३९५५३४००
	औषत खर्च	२१०१२	१२४३८	२०७५	८८७३	५५०	४७४१	७९१२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

४.५ गरिवीको रेखामुनी रहेको जनसंख्याको विवरण (दैनिक प्रतिव्यक्ति आम्दानीका आधारमा)

विश्व बैङ्कको सहयोगमा केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले तयार पारेको नेपालमा गरिबी : नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण तेस्रो २०६६/६७ नाम दिएर प्रकाशन गरिएको प्रतिवेदनमा नेपालमा सालाखाला गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या २५ प्रतिशत रहेको उल्लेख छ । त्यस पश्चात थप प्रतिवेदन तयार भएको छैन भने हाल त्यो प्रतिशत घटेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । उक्त प्रतिवेदनमा औषतमा प्रतिव्यक्ति प्रतिवर्ष रु. १९,२६२।- रुपैयालाई गरिबीको रेखा मानिएको छ । भने त्यो शहरी क्षेत्रमा बढी अर्थात् ४०,९३३ र ग्रामीण क्षेत्रमा १५, ९९८ रहेको उल्लेख छ ।

४.६ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था

मौलिक हक अन्तर्गत नेपालको संविधानको धारा ३६ मा खाद्य सम्बन्धी हकको व्यवस्था गरिएको छ । सोही धाराको उपधारा २ मा प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने हक हुनेछ । माथि उल्लेख गरिएको छ भने उपधारा ३ मा प्रत्येक नागरिकलाई कानून बमोजिम खाद्य संम्प्रभुताको हक हुनेछ भनी स्पष्ट उल्लेख छ । यसरी गाउँपालिकाले जीवनको प्रमुख आधारको रुपमा रहेको खाद्यान्नको सूरक्षा र आपुर्तिको अवस्था प्रति संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ ।

४.७ आयात तथा निर्यातको अवस्था

कुनै पनि गाउँपालिका आर्थिकरुपले सबल हुनका लागि आयात भन्दा निर्यात बढी हुनु अनिवार्य छ । आयात भन्दा निर्यातको आयतन ठुलो हुँदा यसले व्यापार नाफा वृद्धि भई आर्थिक स्तर माथि उठ्न मद्दत गर्दछ । गाउँपालिका भित्र उत्पादन हुने उपजहरूलाई प्रर्वद्धन गरी स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने उपजमा आत्मनिर्भर भई निर्यात बढाउन सकेमात्र गाउँपालिकाको आर्थिक हैसियत वृद्धि हुन सक्छ । यस गाउँपालिकावाट ढुङ्गा, गिटी, बालुवा वन पैदावर, दुध, खसी जन्य पदार्थ बोका अण्डा कुखुरा, तरकारी आदि सामाग्री निर्यात हुने गरेका छन् भने खाद्यान्न, औषधि, लत्ताकपडा, श्रृंगार सामग्री, निर्माण सामाग्री आदि आयात हुने गर्दछन् ।

४.८ स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थहरू जस्तै काठ, खोटो, जडिबुटी, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्वल स्लेट, फलफूल, खाद्यान्न आदि)

स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रचुरताका हिसाबले नेपाल सम्पन्न रहेतापनि यसको दिगो सदुपयोगमा भने निकै पछाडि परेको यर्थाथ हामी सामु छ । हामी कहाँ उपलब्ध श्रोतहरूमा काठ, जडिबुटी, खोटो, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्बल, स्लेट, फलफूल, कोइला, खाद्यान्न, तरकारी आदि पर्दछन् । यस प्रकारका कच्चा पदार्थहरूको व्यवसायिक उत्पादन र दिगो सदुपयोग गर्दा गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष सकारात्मक योगदान पुग्दछ ।

४.९ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण

नेपालमा परिवारको जमिन माथिको स्वामित्वको विषयलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेरिन्छ । नेपालको अर्थतन्त्र कृषिमा आधारित हुँदा जमिन माथिको स्वामित्वलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेर्नु स्वाभाविक भएतापनि पछिल्लो समयमा वैदेशिक रोजगार लगायत अन्य सेवा क्षेत्रमा मानिसहरूको पहुँच वृद्धि हुँदा गैह्र कृषि क्षेत्रबाट आफ्नो आर्थिक हैसियत निर्माण गर्ने परिपाटी सुरु भएको पाईन्छ । अर्कोतर्फ जमिनमाथिको स्वामित्वलाई आफ्नो थातथलो वा आवासको स्थलकारुपमा समेत हेरिन्छ । यसर्थ हरेक नागरिकको जमिनमाथिको स्वामित्वलाई सदियौंदेखि एक प्रमुख आर्थिक सामाजिक तथा राजनैतिक मुद्दाको रुपमा हेरिँदै आएको छ । त्यस्तै नेपालमा जमिनको वितरण अवैज्ञानिक रहेको । भूमिहीनहरू किसान छन् भने भूमिमा प्रशस्त स्वामित्व भएकाहरूले सामान्यतया खेतिपानी गर्दैनन् वा केहीले मात्र गर्दछन् । सामुदायिक आत्मनिर्भर केन्द्र (CSRC) को वेबसाइटमा उल्लेख भए अनुसार नेपालमा २६.१ प्रतिशत कृषक परिवारहरूको आफ्नो स्वामित्व रहेको जमिन छैन । जम्मा १९.७१ प्रतिशत महिलाहरूको जमिनमा स्वामित्व रहेको छ र करिब ४४ प्रतिशत तराई दलितहरू सुकुम्बासी अवस्था रहेका छन् ।

४.१० बेसहारा सडक बालबालिका तथा जनसंख्याको विवरण

नेपालको संविधानको धारा ३९ अन्तर्गत उपधारा ९ बमोजिम मौलिक हकमा, असहाय, अनाथ, अपाङ्गता भएका, द्वन्द पिडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालवालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ भनी उल्लेख छ भने धारा ४३ मा आर्थिकरुपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एक महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोउन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । यसर्थ स्थानीय सरकारको रुपमा रहेको गाउँपालिकाले यस प्रकारको वेसहारा अवस्थामा रहेका बालबालिका र अन्य नागरिकलाई अनिवार्य संरक्षण गर्नुपर्ने दाहित्व रहेको छ ।

४.११ कृषि तथा पशुपंक्षी, माछापालन तथा अन्य

आज उच्चतम विकास हासिल गरेका औद्योगिक राष्ट्रहरूको विकासको मेरुदण्ड कृषि नै रहेको इतिहासले देखाउँछ । यूरोप, अमेरिका तथा एसियाली महाशक्ति राष्ट्रहरूको सम्पन्नताको आधारशीला समेत कृषि क्रान्तिमा आधारित भएको पाईन्छ। तसर्थ तत्कालका लागि कृषि बाहेकका अन्य विकल्पहरू न्यून रहेको र कृषिमा पर्याप्त संभावना रहेको हाम्रो देशमा विकासका अन्य महत्वाकांक्षी योजना कार्यान्वयन गर्नुपूर्व खाद्यान्न, फलफूल तरकारीका साथै समग्र कृषि उपजहरूमा आत्मनिर्भर बनी निर्यात समेत वृद्धि गर्न कृषि क्षेत्रमा क्रान्ति नै गर्नुपर्ने पहिलो अनिवार्य आवश्यकता रहेको छ। उच्च प्रविधिहरू विकास भैसकेको आजको यूगमा समेत हाम्रो निर्वाहमूखी परम्परागत खेति प्रणाली सिमित रहिरहनु एक प्रकारको विडम्बना नै छ । तसर्थ स्थानीय सरकारले संभाव्यता हेरि व्यवसायिक र वैज्ञानिक कृषिका लागि आवश्यक सम्पुर्ण कृषि पूर्वाधारहरूको विकास मार्फत कृषि उत्पादन र विकासमा क्रान्ति गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

४.११.१ मुख्य कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण (वार्षिक उत्पादन उपलब्ध भएसम्म)

खाद्य बाली

गाउँपालिकाको ठूलो क्षेत्रफल पहाडी भूभागले भरिएको हुँदा कृषिका लागि उपयोगी क्षेत्र कम रहेको छ। सामान्यतः कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू धान, कोदो, गहुँ आदि हुन्। यस्तै दलहन बालीमा बोडी, मास, मसुरो, सानो केराउ, गहत, भटमास आदी उत्पादन हुने गर्दछ। तेलहन बालीमा तोरी, बदाम, तिल, रायो, सर्स्यु उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, फर्सी, लौका, सिमी, स्कुस, घिँरौला, रायो , बन्दा, प्याज, काउली, भिन्डी, लसुन, अदुवा, बेसार लगायत प्रमुख खाद्य तथा नगदे बाली हुन् र यिनको उत्पादकत्व पनि बढी छ। फलफुलमा आँप, नास्पाती, हलुवावेद, खुर्पानी, आरु, लप्सी, रुख कटहर, जुनार, ज्यामिर, भोगटे, कागती, अम्बा, केरा, आदीको उत्पादन हुन्छ। गाउँपालिकामा सबैभन्दा ठूलो क्षेत्रमा खाद्यान्न, दलहन र तरकारी बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रुपले सानो क्षेत्रमा फलफुल बाली लगाइने गरेको छ।

तालिका नं. ४१: प्रमुख कृषि बाली सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	खाद्यान्न बाली	नगदे वाली	तेलहनवाली	दलहनवाली
१	वर्षे धान, वर्षे मकै, गहुँ, जौ, फापर, आलु	अदुवा, कुरीलो, आलु, प्याज, लसुन, खुर्सानी, गेडागुडी	तोरी, सर्स्यु, बदाम, भुस तिल, तिल, आलस, सुर्यमुखी फुल	मास, रहर, मुसुरो, गहत, केराउ, चना, भटमास, राजमा, बोडी, सिमि,
	तरकारी वाली	**फलफूल**	**मसला वाली,**	**अन्य**
२	काउली, वन्दा, चिप्ली भिण्डी, भन्टा, परवल, मुला, धनिया, लसुन, प्याज, चम्सुर, साग, गाण्टे मुला, चुकन्दर, ब्रो काउली,	आप, लिच्ची, केरा, मेवा, भुइकटर, तरभुजा, रुखकटहर, अनार, उखु	हलेदो, लसुन, खुर्सानी, धनिया, सुप,	माछापालन, च्याउ खेती

स्रोत : गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७६

(ख) हिउँदे बाली

गाउँपालिकामा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरूमा कोदो, फापर, गहुँ, जौ, उखु, मुसुरो, मास, गहत, भटमास, तोरी, तिल, केरा, सुन्तला जात, आलु, आदि छन्।

(ग) वर्षे बाली

गाउँपालिकाका प्रमुख वर्षे बालीहरूमा धान, मकै, केरा, अम्बा, नास्पाति, रुखकटर आदि छन् ।

वडा नं. ३, तरकारी खेती

४.११.२ खेतीयोग्य जमिनको विवरण

नेपाल भू-उपयोग र भुमि सुधार कार्यक्रमहरू निष्प्रभावी रहेका छन् । वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले भू-उपयोग नहुँदा कृषि क्षेत्रमा ठुलो घाटा व्यहोर्नु परेको अवस्था छ । हरेक स्थानीय तहमा उपलब्ध सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले सदुपयोग हुन सकेको पाइँदैन । खेतियोग्य जमिनको उपलब्धता भएपनि पूर्ण सदुपयोग नहुँदा एकातर्फ जमिन बाँझो हुँदै जाने त अर्कोतर्फ कृषि उत्पादनमा कमी भई आयात गर्नुपर्ने अवस्था श्रृजना भैरहेको छ । यो गाउँपालिकाको कूल जमिन मध्ये ४३.२५ वर्ग कि.मी. अर्थात ३३.७६ प्रतिशत जमिन खेतीयोग्य रहेको छ ।

४.११.३ खेतीयोग्य मध्य सिंचित र असिंचित जमिनको विवरण

जमिन खेतियोग्य भएर मात्र हुँदैन त्यसमा सिँचाईको सुविधा अनिवार्य पुगेको हुनपर्दछ । खेतियोग्य जमिनमा खेतीपाती गरी पूर्ण सदुपयोग गर्न त्यसमा सिँचाईको सुविधा पुऱ्याउनु अनिवार्य हुन्छ । तसर्थ स्थानीय तहहरूले आफ्नो क्षेत्रमा रहेको खेतियोग्य जमिनको यथार्थ विवरण तयार पारी त्यसमध्ये सिँचाई पुगेको र नपुगेको जमिनको समेत सही तथ्याङ्क हुनपर्दछ । यस पश्चात सिँचाई नपुगेको जमिनमा एक वा अर्को प्रकारले सिँचाई पुऱ्याउन प्राथमिकता केन्द्रित गर्नु आवश्यक हुन्छ । गाउँपालिकाको कुल खेतियोग्य जमिन ४३२५ हेक्टर मध्ये सिँचित क्षेत्रफल २३१०.७७ हेक्टर रहेको छ । कुल खेतियोग्य जमिनको २०१४.२३ अर्थात ४६.५७ प्रतिशत भूभागमा अझै सिँचाई पुऱ्याउन बाँकी देखिन्छ ।

तालिका नं. ४२: गाउँपालिकामा भएको सिंचाई आयोजनाहरूको विवरण

क.स.	सिचाई आयोजनाहरूको विवरण	ठेगाना	सिंचित क्षेत्र (रो.)
१	मित्रता सिंचाई योजना	वडा नं. १	५००
२	ढकालटार साना सिचाई आयोजना	वडा नं.२	५००
३	ढापटार साना सिचाई आयोजना	वडा नं. २	८०
४	खस्राङ नलीटार	वडा नं. ४	
५	खस्राङ बेसी टारी खेत	वडा नं. ४	
६	नेवाखोला तथा ठूलोटार सिचाई आयोजना	वडा नं. ५	
७	प्युघर सिचाई आयोजना	वडा नं. ६	२००
८	डिखेत सिचाई आयोजना	वडा नं. ६	५२

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.११.४ बाँझो जमिनको विवरण

गाउँघरमा कतिपय क्षेत्रहरू प्रयोगहीन अवस्थामा बाँझो रहेका हुन्छन् । सबै प्रकारका जमिनहरूको एक वा अर्को प्रकारले सदुयोग गर्न सकिन्छ । जमिन आफैमा एक अमूल्य प्राकृतिक सम्पदा हो । खेती नहुने क्षेत्रमा डालेघाँस वा जडिबुटी लगाउन सकिन्छ भने उपयुक्त स्थानहरू भए खुल्ला क्षेत्र, मनोरञ्जन स्थल, पार्क वा बगैंचाको रुपमा समेत विकास गर्न सकिन्छ । खेती नहुने अवस्थामा आवास विकासका लागि समेत यस्तो जमिनको सदुपयोग गर्न सकिन्छ ।

४.१२ पशुपालन

गाउँपालिकामा विशेषगरी गाई, भैंसी, बाखा, सुँगुर नै यहाँका मुख्य घरपालुवा जनावर हुन् । यसबाट गाउँपालिकाबासीहरूको जीविकोपार्जनमा सुधार भैरहेको छ । पशुजन्य उत्पादनहरू जस्तै, दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, बंगुर, खसी, बोकाहरूको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ । यहाँ डेरी उद्योग, व्यापारिक फार्म, गाई, भैसी, कुखुरा फार्महरू लगायतका कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् । त्यस्तै गरी भेटेनरी सेवा समेत गाउँपालिकामा उपलब्ध रहेको छ ।

४.१२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४३: घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारको आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	पशुपंक्षी पालन गर्ने परिवार		पशुपंक्षी पालन नगर्ने परिवार		उल्लेख नगरिएको	जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	३५७	४०.७%	५२०	५९.३%	१	८७८
२	५१८	६१.७%	३२२	३८.३%	०	८४०
३	२०५	१०.१%	१८२९	८९.९%	२	२०३६
४	३७३	८२.५%	७९	१७.५%	०	४५२
५	२६०	८२.०%	५७	१८.०%	०	३१७
६	४२७	८९.१%	५२	१०.९%	०	४७९
जम्मा	२१४०	४२.८%	२८५९	५७.२%	३	५००२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

पशुपंक्षीपालन क्षेत्रले देशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा करिब ११% र कुल कृषि गार्हस्थ्य उत्पादनमा २९.३७% योगदान गर्दै आएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्व रहेको छ। गाउँपालिकाको कुल ५,००२ घरपरिवारमध्ये पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको संख्या २१४० अर्थात् ४२.८ प्रतिशत र पशुपंक्षी नपाल्ने घरपरिवारको संख्या २८५९ अर्थात् ५७.२ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट उल्लेख्य संख्यामा घरपरिवारले पशुपंक्षी पाल्ने गरेको तथ्य तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ। वडा नं. ३ मा धेरै घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पालेका छन्। वडागत विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

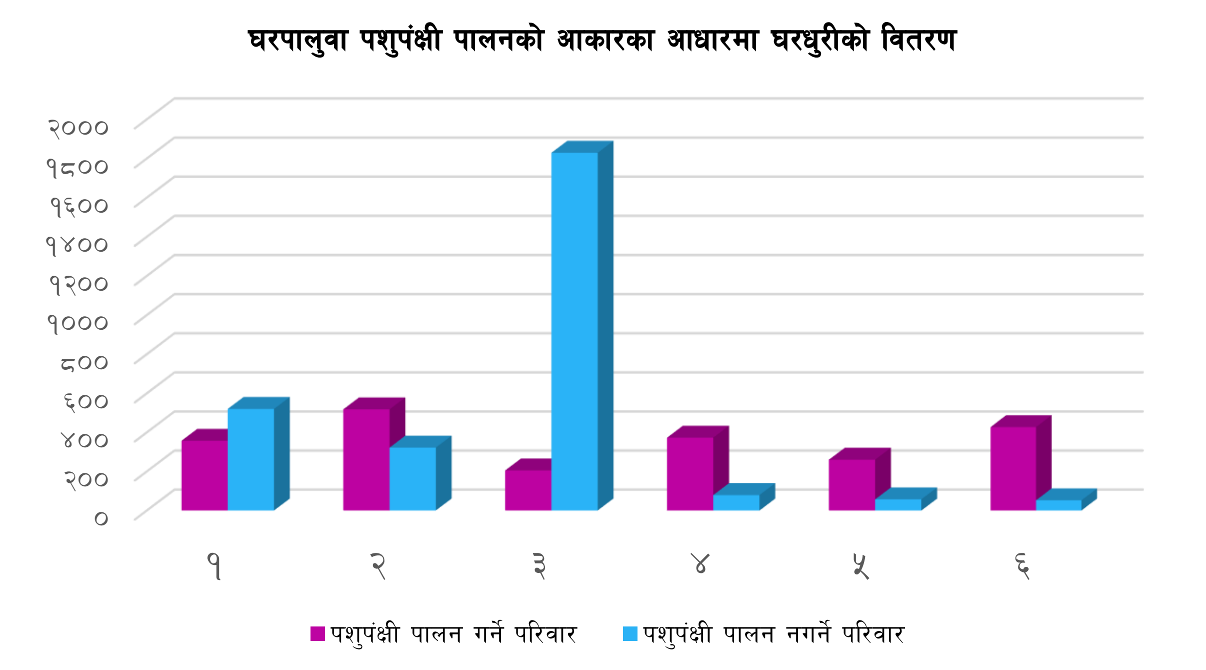

४.१२.२ कृषि प्रयोजनको लागि हाल परिवारमा भएको पशुपन्छी सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४४: विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

वडा नं.	गाई/गोरू	भैंसी/राँगा	भेडा/बाखा	बंगुर/सुंगुर	अन्य चौपाया	हाँस/कुखुरा	अन्य पंक्षी	जम्मा
१	१९१	११७	२३५	४०	०	१२७	३	७१३
२	१९२	१६९	३९०	५६	०	३४०	६	११५३
३	६७	८६	१३७	४३	१	१०५	६	४४५
४	२६४	१२३	२९७	११९	०	३०६	२	११११
५	२२७	१४२	२३२	२३	०	१८०	२	८०६
६	३३४	२०६	३८४	१०	१	३७४	२	१३११
जम्मा	१२७५	८४३	१६७५	२९१	२	१४३२	२१	५५३९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

गाउँपालिकामा कुल पशुपंक्षी पाल्ने २१४० घरपरिवारहरूमध्ये १२७५ घरपरिवारले गाई/गोरु, ८४३ घरपरिवारले भैंसी/राँगा, १६७५ घरपरिवारले भेडा/बाखा, २९१ घरपरिवारले बंगुर/सुंगुर, १४३२ घरपरिवारले हाँस/कुखुरा र २ घरपरिवारले अन्य चौपाया तथा २१ घर परिवारले अन्य पंक्षी पाल्ने गरेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पालन व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गरी पशुपंक्षी पाल्न सकिने सम्भावना रहेको

हुनाले त्यसका लागि पशुपंक्षी पालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक ज्ञान बजारीकरणको व्यवस्था तथा सहुलियतपूर्ण ऋण र पशुपंक्षी विमालाई प्रभावकारी ढंगले लागु गर्न सके स्थानीय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि हुन्छन् । पशुपंक्षीपालनको वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

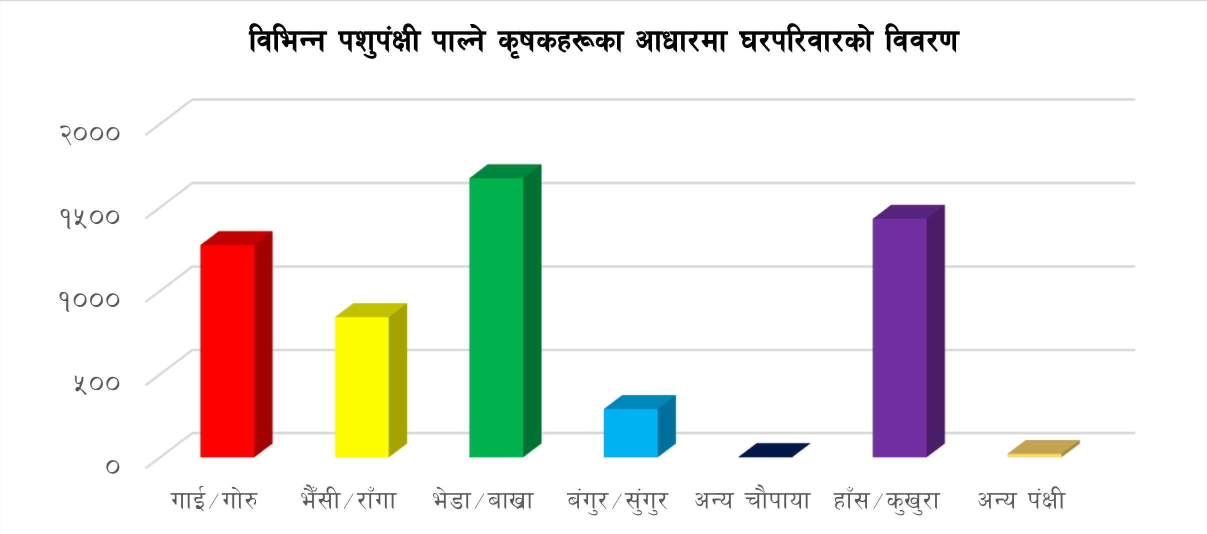

तालिका नं. ४५: कृषि प्रयोजनका लागि हाल परिवारमा भएको पशुपंक्षीसम्बन्धी विवरण

वडा		हाल पशुपंक्षी				गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री			
		भएको		नभएको		भएको		नभएको	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	गाई/गोरू	१४६	३७.६%	२४२	६२.४%	८	२.१%	३८०	९७.९%
	भैंसी/राँगा	२२०	५६.७%	१६८	४३.३%	२८	७.२%	३६०	९२.८%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	३२०	८२.५%	६८	१७.५%	७१	१८.३%	३१७	८१.७%
	बंगुर/सुंगुर	५	१.३%	३८३	९८.७%	१	.३%	३८७	९९.७%
	अन्य चौपाया	५	१.३%	३८३	९८.७%	७	१.८%	३८१	९८.२%
	हाँस/कुखुरा	२२६	५८.२%	१६२	४१.८%	३१	८.०%	३५७	९२.०%
	अन्य पंक्षी	५	१.३%	३८३	९८.७%	२	.५%	३८६	९९.५%
२	गाई/गोरू	२७८	४०.३%	४११	५९.७%	१६	२.३%	६७३	९७.७%
	भैंसी/राँगा	२९९	४३.४%	३९०	५६.६%	८३	१२.०%	६०६	८८.०%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	५६७	८२.३%	१२२	१७.७%	२३५	३४.१%	४५४	६५.९%
	बंगुर/सुंगुर	५	.७%	६८४	९९.३%	२	.३%	६८७	९९.७%
	अन्य चौपाया	०	०.०%	६८९	१००.०%	०	०.०%	६८९	१००.०%
	हाँस/कुखुरा	३२९	४७.८%	३६०	५२.२%	३४	४.९%	६५५	९५.१%
	अन्य पंक्षी	९	१.३%	६८०	९८.७%	०	०.०%	६८९	१००.०%
३	गाई/गोरू	२०३	३१.७%	४३८	६८.३%	१०	१.६%	६३१	९८.४%
	भैंसी/राँगा	३३६	५२.४%	३०५	४७.६%	४८	७.५%	५९३	९२.५%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	६०४	९४.२%	३७	५.८%	३०१	४७.०%	३४०	५३.०%

वडा		हाल पशुपंक्षी				गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री			
		भएको		नभएको		भएको		नभएको	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
	बंगुर/सुंगुर	६	.९%	६३५	९९.१%	३	.५%	६३८	९९.५%
	अन्य चौपाया	५९	९.२%	५८२	९०.८%	२३	३.६%	६१८	९६.४%
	हाँस/कुखुरा	३९०	६०.८%	२५१	३९.२%	६५	१०.१%	५७६	८९.९%
	अन्य पंक्षी	१४	२.२%	६२७	९७.८%	१	.२%	६४०	९९.८%
४	गाई/गोरू	१७४	३४.५%	३३०	६५.५%	६	१.२%	४९८	९८.८%
	भैंसी/राँगा	१८५	३६.७%	३१९	६३.३%	१७	३.४%	४८७	९६.६%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	४७०	९३.३%	३४	६.७%	९६	१९.०%	४०८	८१.०%
	बंगुर/सुंगुर	१४	२.८%	४९०	९७.२%	२	.४%	५०२	९९.६%
	अन्य चौपाया	५	१.०%	४९९	९९.०%	०	०.०%	५०४	१००.०%
	हाँस/कुखुरा	३१७	६२.९%	१८७	३७.१%	११	२.२%	४९३	९७.८%
	अन्य पंक्षी	०	०.०%	५०४	१००.०%	१	.२%	५०३	९९.८%
५	गाई/गोरू	१२०	२८.५%	३०१	७१.५%	३	.७%	४१८	९९.३%
	भैंसी/राँगा	१६३	३८.७%	२५८	६१.३%	२३	५.५%	३९८	९४.५%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	३८५	९१.४%	३६	८.६%	१७०	४०.४%	२५१	५९.६%
	बंगुर/सुंगुर	३	.७%	४१८	९९.३%	१	.२%	४२०	९९.८%
	अन्य चौपाया	१	.२%	४२०	९९.८%	१	.२%	४२०	९९.८%
	हाँस/कुखुरा	२३५	५५.८%	१८६	४४.२%	२४	५.७%	३९७	९४.३%
	अन्य पंक्षी	१	.२%	४२०	९९.८%	३	.७%	४१८	९९.३%
६	गाई/गोरू	९७	३२.१%	२०५	६७.९%	३०	९.९%	२७२	९०.१%
	भैंसी/राँगा	१२१	४०.१%	१८१	५९.९%	६३	२०.९%	२३९	७९.१%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	२४१	७९.८%	६१	२०.२%	१६८	५५.६%	१३४	४४.४%
	बंगुर/सुंगुर	३	१.०%	२९९	९९.०%	२	.७%	३००	९९.३%
	अन्य चौपाया	५	१.७%	२९७	९८.३%	१	.३%	३०१	९९.७%
	हाँस/कुखुरा	१४६	४८.३%	१५६	५१.७%	८९	२९.५%	२१३	७०.५%
	अन्य पंक्षी	४	१.३%	२९८	९८.७%	२	.७%	३००	९९.३%
जम्मा	गाई/गोरू	२११६	३९.८%	३२०१	६०.२%	११०	२.१%	५२०७	९७.९%
	भैंसी/राँगा	२१०५	३९.६%	३२१२	६०.४%	३६४	६.८%	४९५३	९३.२%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	४५७६	८६.१%	७४१	१३.९%	१८२८	३४.४%	३४८९	६५.६%
	बंगुर/सुंगुर	५०	.९%	५२६७	९९.१%	१७	.३%	५३००	९९.७%
	अन्य चौपाया	९१	१.७%	५२२६	९८.३%	३६	.७%	५२८१	९९.३%
	हाँस/कुखुरा	२७४५	५१.६%	२५७२	४८.४%	४५४	८.५%	४८६३	९१.५%
	अन्य पंक्षी	४५	.८%	५२७२	९९.२%	९	.२%	५३०८	९९.८%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

४.१२.३ पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४६: पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घर परिवारको विवरण (गत १२ महिनामा)

वडा	गाई/ गोरू		भैँसी / राँगा		भेडा/बाखा		बंगुर/सुंगुर		अन्य चौपाया		हाँस/कुखुरा		अन्य पंक्षी	
	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या
१	१६	४४	२०	४८०२६	१०५	३५९	१०	२६८	०		४८	४६२८२	१	१३
२	०		३३	४०	२०१	५४५	२१	४०	०		६२	४०३७	३	६६
३	१	१	२३	३१	५१	१३१	१२	३४	०		३१	३५२६	४	९३०
४	३	५	१६	२२	१३४	४५०	३१	६९	२	१६	६२	२२७९	०	
५	०		७	११	२५	८४	१	१	०		७	३९	२	१०
६	४	७	४१	५०	२०८	७८५	१	२	१	७	४५	१३६१	१	५
जम्मा	२४	५७	१४०	४८१८०	७२४	२३५४	७६	४१४	३	२३	२५५	५७५२४	११	१०२४

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

गाउँपालिकामा कुल पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये २४ घरपरिवारले बितेका १२ महिनाभित्र ५७ वटा गाई/गोरु बिक्री गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी १४० घरपरिवारले ४८,१८० वटा भैंसी/राँगा, ७२४ घरपरिवारले २३५४ वटा भेडा/बाखा, ७६ घरपरिवारले ४१४ वटा बंगुर/सुंगुर, ३ घरपरिवारले २३ वटा अन्य चौपाया, २५५ घरपरिवारले ५७,५२४ वटा हाँस/कुखुरा र ११ घरपरिवारले १०२४ वटा अन्य पंक्षी बिक्री गरेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पालन व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गरी पशुपंक्षी पाल्न सकिने सम्भावना भएको हुनाले त्यसका लागि पशुपंक्षी पालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक ज्ञान, बजारको व्यवस्था तथा सहुलियतपूर्ण ऋण र पशुपंक्षी विमालाई प्रभावकारी ढंगले लागू गर्न सके स्थानीय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि हुन्छन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। यसपूर्व उल्लेख गरिए जस्तै अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा यस गाउँपालिकामा गाई/गोरु, भैसी/राँगा, भेडा/बाखा र हाँस/कुखुराको पालन तुलनात्मक रूपमा सहज र राम्रो आम्दानी दिने भएकोले तथ्याङ्कमा बढी देखिएको हो। यद्यपि तथ्याङ्कलाई हेर्दा नगण्य संख्यामा बाहेक सबै प्रकारका पशुपंक्षीहरूको ठूलो परिमाणमा व्यवसायिक उत्पादन भएको देखिँदैन। यसले निर्वाहमूखी पशुपंक्षीपालनको नै निरन्तरता देखाउँछ। वडागत विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

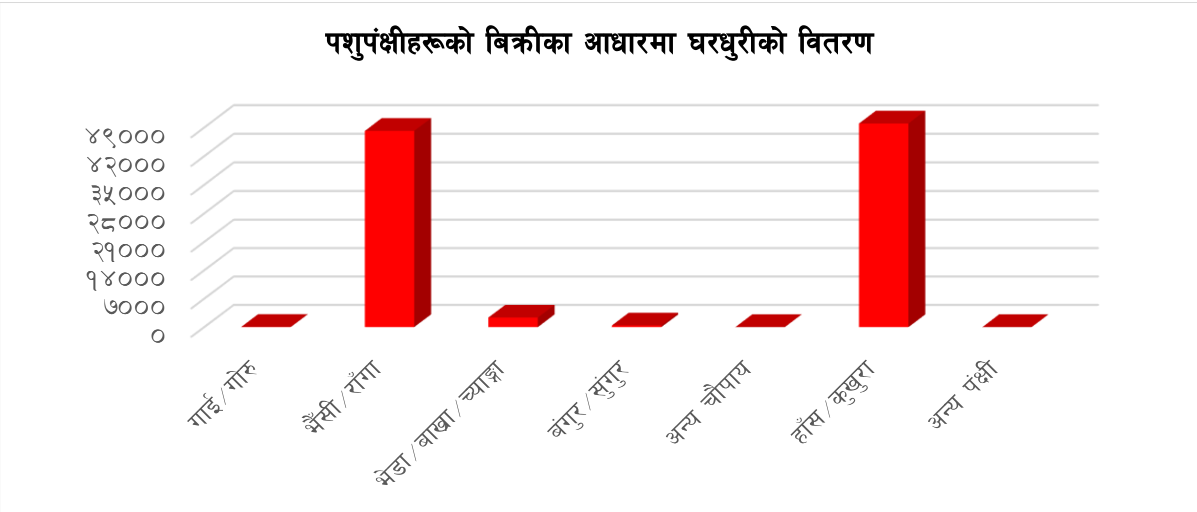

४.१२.४ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये कुल २१७ घरपरिवारले मात्र दुध उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी ४९ परिवारले दुग्धजन्य पदार्थ, ९ घरपरिवारले अण्डा उत्पादन गरेको तर पशुपंक्षी जन्य अन्य उत्पादन गर्ने घरपरिवार यस गाउँपालिकामा नभएको देखिन्छ। तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उत्पादनमुखीभन्दा अनुपात्दक पशुपंक्षीको संख्या अधिक रहेको पाइन्छ। यद्यपि हाँस/कुखुरा तथा भेंडा बाखाको पशुपंक्षीजन्य उत्पादनभन्दा सिधै बिक्री वितरण गर्न सहज हुने हुँदा उत्पादन कम देखिएको हुनसक्छ। पशुपंक्षी पालनलाई उत्पादनमुखी र व्यवसायिक बनाउन नसक्दा आम्दानी सीमित तथा श्रम र समयको खेर हुन जान्छ। यसतर्फ सम्बन्धित सरोकारवाला सबैको ध्यान जानु जरुरी छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ४७: पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	दूध		दूधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)		अण्डा		पशुपंक्षी जन्य अन्य उत्पादन	
	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको
१	९५	२६२	२	३५५	५	३५२	०	३५७
२	३४	४८४	१०	५०८	०	५१८	०	५१८
३	१७	१८८	२	२०३	२	२०३	०	२०५
४	२८	३४५	२३	३५०	२	३७१	०	३७३
५	६	२५४	१	२५९	०	२६०	०	२६०
६	३७	३९०	११	४१६	०	४२७	०	४२७
जम्मा	२१७	१९२३	४९	२०९१	९	२१३१	०	२१४०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

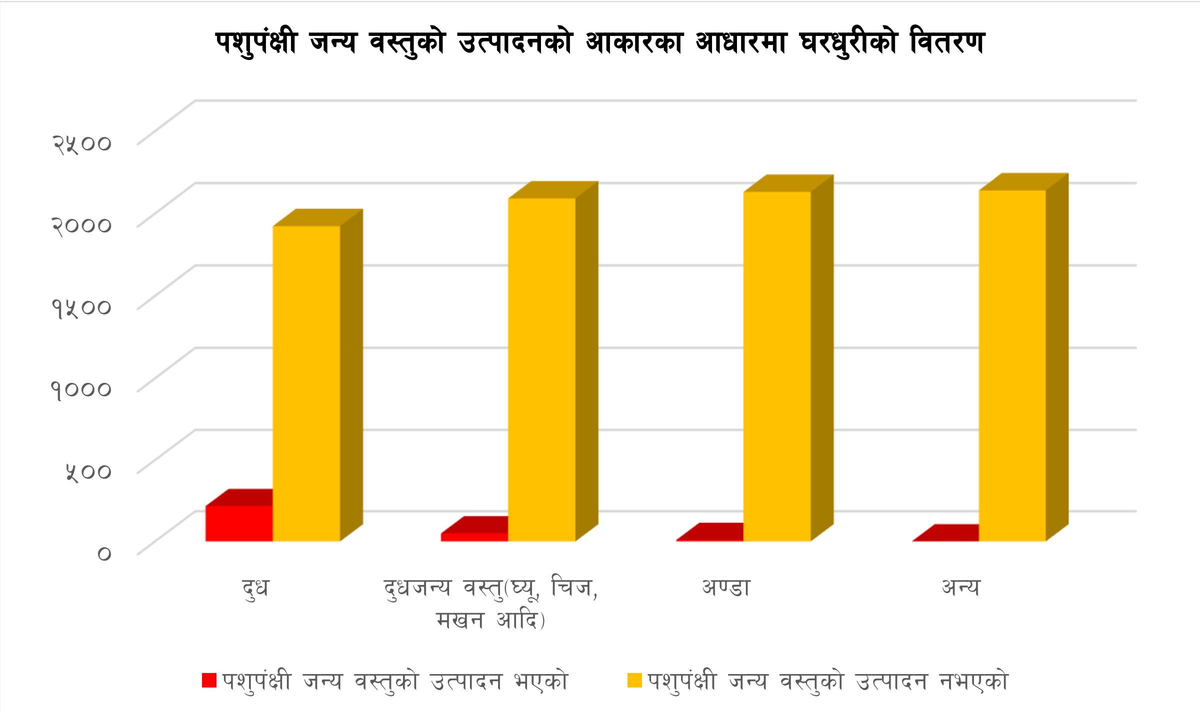

४.१३ पशु नश्ल

गाउँपालिकामा पालन गरिने मुख्य पशुपंक्षीहरूमा गाई, भैंसी, बाख्रा, भेंडा र बंगुर रहेका छन्। सामान्यतया व्यवसायिक पशुपालनको विकाससँगै वर्णशंकर तथा उन्नत जातका पशुहरूको हिस्सा कुल पशुको तुलनामा वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ। गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा बाख्रा र बंगुरतर्फ उन्नत जातका भालेहरूसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा यी जातका जनावरहरूमा वर्णशंकरको संख्या बढ्दो छ। तथापि बँधुवा पशुपालन पद्धतिको कमी, कमजोर पशु स्वास्थ्य व्यवस्थापन, कुपोषण तथा पशुपालनसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा चेतनाको अभावको कारण वर्ण शंकरबाट उत्पादनमा खासै उत्साह थपिएको अवस्था छैन। तसर्थ नश्ल सुधारमार्फत् नयाँ जन्मिएका जनावरका बच्चाहरू भविष्यको लागि राम्रो माउ हुने कुरा मध्यनजर गरी थप कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ।

सारांशमा, विगतका वर्षहरूमा गाउँपालिकाको पशुपालन क्षेत्रले राम्रो फड्को मारेको छ जसले गर्दा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा परिमाणात्मक विकास सम्भव भएको छ। तर हालको परिमाणात्मक विकासको गति सुस्त छ। पशुपालन क्षेत्रमा क्रमिक रूपमा व्यवसायिकता थपिएको छ तर पशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रशोधनका लागि पर्याप्त उद्योगहरूको स्थापना हुन सकेको पाईंदैन। त्यसैगरी पशुपालनतर्फ गुणात्मक विकासको समेत खाँचो सर्वत्र महसुस गरिएको छ। पशुपालनसँग आवद्ध श्रमिक तथा महिला वर्गहरूको उत्पादकत्व अति न्यून हुनु, युवा वर्गहरू विदेश पलायन हुनु र सो अनुरूप पशुपालनमा यान्त्रिकीकरण हुन नसक्नु, पशु पालन क्षेत्रमा पुँजी लगानीको आकार धेरै सानो हुनु तथा सर्वसाधारण पशुपालनले कृषि अर्थतन्त्रमा दिएको योगदानको बारेमा अज्ञानता आदि कारणले गर्दा पशुपालन क्षेत्रबाट आशातीत उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन।

४.१३.१ पशुपंक्षी, खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, माछा, मौरी, रेशम खेती आदि सम्बन्धी व्यवसायिक फर्महरूको विवरण

नेपालका अधिकांश क्षेत्रमा निर्वाहमुखी, परम्परागत र असंगठित खेति गर्ने प्रचलन विद्यमान छ। कृषि व्यवसायलाई सम्मानित, प्रतिफलमुखी र वैज्ञानिक बनाउन यसलाई संगठित र संस्थागत ढङ्गले विकास गर्नु जरुरी छ। हाल देशका विभिन्न स्थानहरूमा व्यवसायिक कृषि फर्महरू दर्ता भई संगठित र संस्थागत हिसाबले खेतिपाती गर्ने अभ्यासको सुरुवात भएको छ। यसरी वैज्ञानिक हिसाबले फर्म दर्ता गरी कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्दा राज्यद्वारा दिइने अनुदान र प्रविधिहरू सहयोग प्रदान गर्न समेत सहयोग पुग्दछ। यसले कृषि व्यवसायलाई संगठित र व्यवसायिक बनाउन मद्दत पुऱ्याउँछ।

४.१४ कृषि

४.१४.१ कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण

गाउँपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरूमध्ये कृषि प्रयोजनको जमिनको स्वामित्व भएका वा प्रयोग गरेका घरपरिवारहरूको संख्या १४१६ अर्थात् २८.३ प्रतिशत र त्यस प्रकारको जमिन नभएकाको संख्या ३५८३ अर्थात् ७१.७ प्रतिशत रहेका छन्। यस तथ्याङ्कले गाउँपालिकाको आधा जनसंख्या कृषिमा संलग्न भएको देखाउँछ। यस प्रकारको संलग्नताबाट कृषिलाई उच्च प्रतिफलमूखी बनाउन ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने र कृषि क्षेत्रमा रहेको अदृष्य बेरोजगारीलाई न्यून गर्ने कार्यक्रमहरू तय गर्नुपर्ने हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। नेपालको संविधानको भाग ३ धारा ३६ (३) बमोजिम "प्रत्येक नागरिकलाई कानुनबमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक" को सुनिश्चितता गरिएको परिप्रेक्ष्यमा कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्न भूमिको वैज्ञानिक वितरण र व्यवस्थापन गर्दै व्यवसायिक खेतीतर्फ कृषकलाई आर्कषित गर्ने नीति राज्यद्वारा अंगिकार गरिनुपर्छ।

तालिका नं. ४८: कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	कृषि योग्य जमिन भएको		कृषि योग्य जमिन नभएको	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२५८	२९.४%	६१९	७०.६%
२	३१६	३७.६%	५२४	६२.४%
३	१९३	९.५%	१८४१	९०.५%
४	२०३	४४.९%	२४९	५५.१%
५	१२	३.८%	३०५	९६.२%
६	४३४	९०.६%	४५	९.४%
जम्मा	१४१६	२८.३%	३५८३	७१.७%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

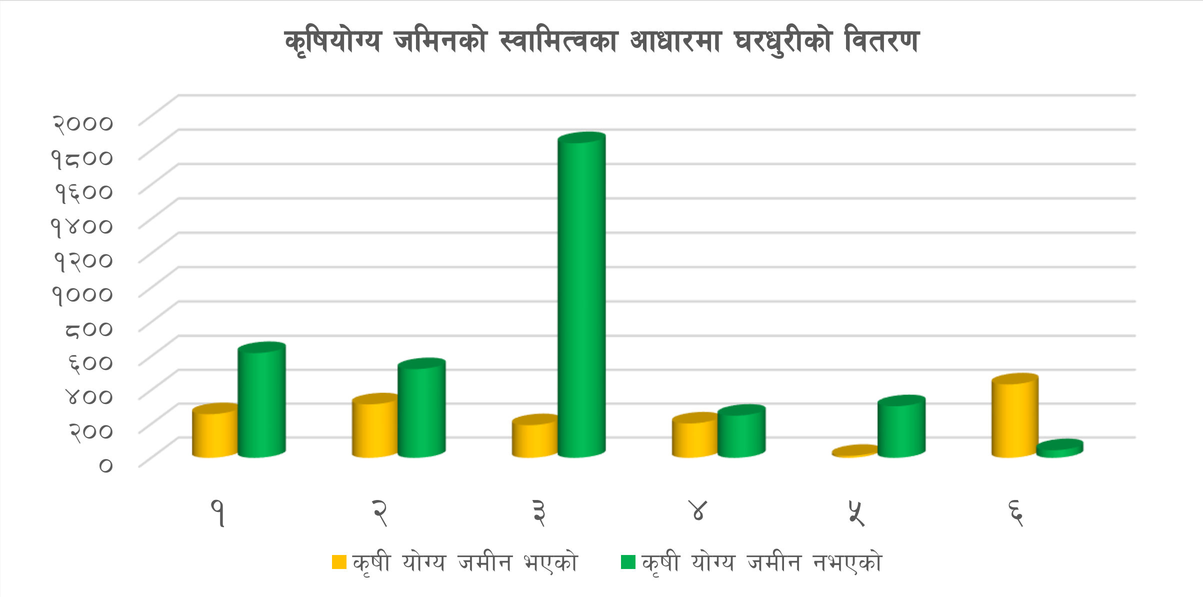

४.१४.२ कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमिनको विवरण

तालिका नं. ४९: कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमिनको विवरण

वडा	आफ्नो जग्गा आफैंले चलन गरेको		अरूको जग्गा आफूले चलन गरेको		आफ्नो जग्गा अरूले चलन गरेको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२०४	१६.५%	६१	२८.२%	३९	३१.२%	३०४	१९.२%
२	२७२	२१.९%	७८	३६.१%	२७	२१.६%	३७७	२३.८%
३	१४२	११.५%	२५	११.६%	३१	२४.८%	१९८	१२.५%
४	१९०	१५.३%	१२	५.६%	८	६.४%	२१०	१३.३%
५	१०	०.८%	५	२.३%	८	६.४%	२३	१.५%
६	४२२	३४.०%	३५	१६.२%	१२	९.६%	४६९	२९.७%
जम्मा	१२४०	१००.०%	२१६	१००.०%	१२५	१००.०%	१५८१	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमिन भएका वा कृषि प्रयोजनको जमिन भोगचलन गर्ने परिवारको संख्या १,५८१ मध्ये आफ्नो जग्गा आफैले चलन गरेको १,२४० घरपरिवार, अरुको जग्गा आफुले चलन गरेको २१६ घरपरिवार र आफ्नो जग्गा अरुलाई चलन गर्न दिएको १२५ घरपरिवार रहेको छ । सबै कृषि प्रयोजनको जमिन हुने परिवारले कृषि कर्म गरेको छैनन् भने कृषि प्रयोजनको जमिन नहुने परिवारले पनि अरुको जमिनमा खेति गर्ने गरेका छन् । मूलत यस तथ्याङ्कले कृषि प्रयोजनको जमिनको पूर्णरुपमा सदुपयोग भई दिगो उत्पादनशील काममा प्रयोग भएको छ कि छैन भन्ने कुरालाई इङ्गित गर्दछ । पहिलो कुरा वास्तविक कृषि कर्ममा संलग्न परिवारले जमिनको सही सदुपयोग गर्न पाउनुपर्दछ भने दोस्रो कृषि योग्य जमिनलाई जमिनको स्तरअनुसार बालीनाली लगाछई सदुपयोग गर्नुपर्दछ ।

४.१४.३ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सिंचाइ सुविधासम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ५०: कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सिंचाइ सुविधासम्बन्धी विवरण

वडा	सिंचित जग्गाको क्षेत्रफल (हे.)			असिंचित जग्गाको क्षेत्रफल (हे.)		
	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमिन	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमिन
१	१३४	४१५.७१	३.१०	१६५	६९१.०८	४.१९
२	८१	२७२.८४	३.३७	२६३	१२१२.४५	४.६१
३	१४९	६४६.४५	४.३४	३७	१२८.८२	३.४८
४	४३	११४.२५	२.६६	१९३	१५८६.७०	८.२२
५	४	२९.१२	७.२८	१०	९६.३१	९.६३
६	१६७	८३२.४०	४.९८	३३५	२४४३.६१	७.२९
जम्मा	५७८	२३१०.७७	४.००	१००३	६१५८.९६	६.१४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमिन भएका वा कृषि प्रयोजनको जमिन भोगचलन गर्ने परिवारको संख्या १५८१ रहेको छ । त्यसैगरी कूल २३१०.७७ हेक्टर सिंचित जमिन उपयोग गर्ने प्रतिपरिवार औषत ४ हे. जमिन हुन आउछ । त्यस्तै कूल ६१५८.९६ हेक्टर असिंचित जमिन उपभोग गर्ने प्रतिपरिवार औषत ६.१४ हे. जमिन हुन आउछ । असिंचित जमिनको क्षेत्रफल आधा भन्दा बढी हुनु र सिंचित जमिनको सही र पूर्ण सदुपयोग नहुँदा खाद्यान्न, तरकारी र अन्य कृषिजन्य उपजहरू आयात गर्नुपर्ने हुन्छ । यसले परनिर्भरता बढाउँछ । तसर्थ गाउँपालिकालाई कृषि र खाद्यान्न उत्पादनमा सबल बनाउन सके आर्थिक क्षेत्रमा उल्लेख्य सुधार भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्न सकिन्छ । अर्कोतर्फ सिँचाइ सुविधा नपुगेको कृषि योग्य जमिनमा सुविधा पुऱ्याउन पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । सिँचाइ सुविधा पुग्न नसक्ने स्थानहरूमा डालेघाँस, फलफुल खेति वा कृषिका कम सिँचाइ वा सिँचाइ आवश्यक नपर्ने वैकल्पिक उत्पादन हुने विधिहरू अपनाई जमिनको सदुपयोग गर्न सकिन्छ ।

४.१४.४ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ५१: कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सम्बन्धी विवरण

वडा	जमिन भएको वा भोगचलन गर्ने परिवार	जमिन भोगचलन गर्ने परिवार	जम्मा जग्गाको क्षेत्रफल (हे)	
			जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपिरवार औषत जमिन
१	३०४	२६५	१२८०.५४	४.२१
२	३७७	३५०	१८१२.४०	४.८१
३	१९८	१६७	८५८.०३	४.३३
४	२१०	२०२	१७३०.१५	८.२४
५	२३	१५	१४२.३६	६.१९
६	४६९	४५७	३४२६.०७	७.३१
जम्मा	१५८१	१४५६	९२४९.५५	५.८५

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा आफ्नै स्वामित्वमा कृषियोग्य जमिन भएका कुल घरपरिवार १,५८१ मध्ये १४५६ अर्थात् ९२.०९ प्रतिशत घरपरिवारहरूको जमिन खेतीपातीको लागि प्रयोग भएको छ। जुन हेक्टरमा ९२४९.५५ हेक्टर हुन आउँछ। वडाअनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

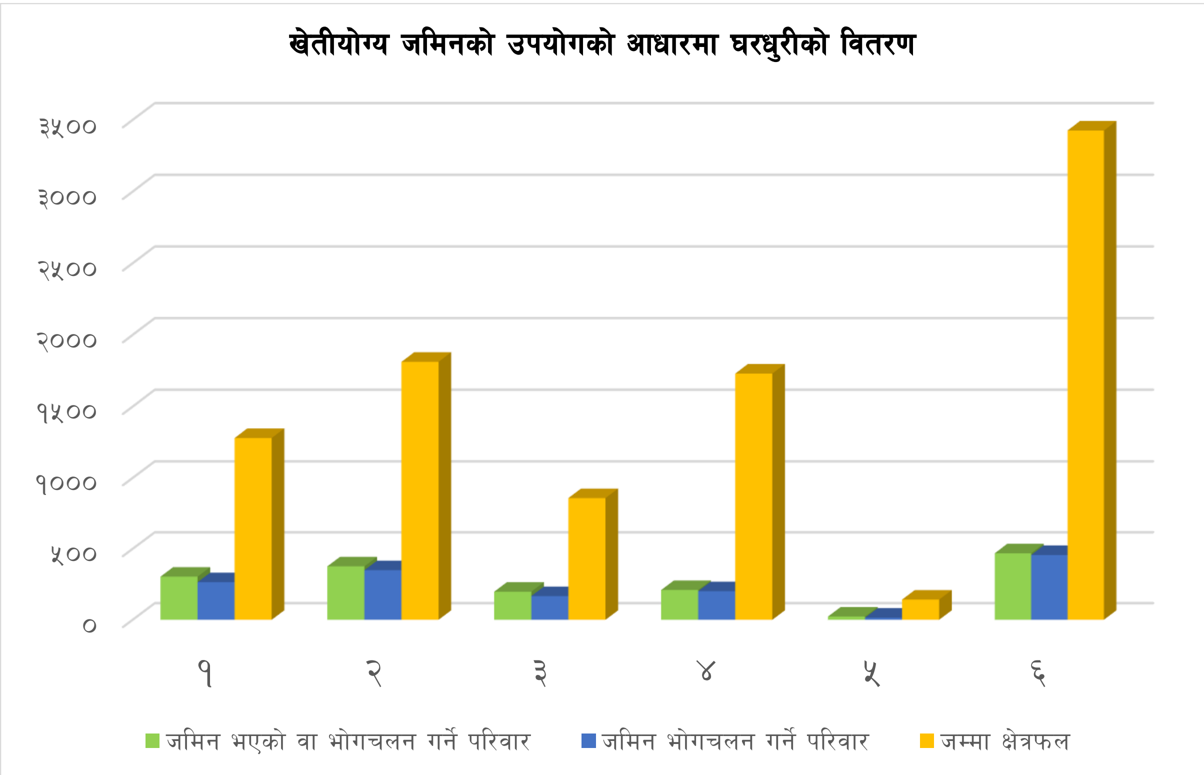

४.१४.५ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५२: कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

वडा	कृषिमा आवद्ध भएको	कृषिमा आवद्ध नभएको	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	३७३	५०४	१	८७८
२	४९८	३४२	०	८४०
३	२८६	१७४८	२	२०३६
४	२९२	१६०	०	४५२
५	२६७	५०	०	३१७
६	४६२	१७	०	४७९
जम्मा	२१७८	२८२१	३	५००२
प्रतिशत	४३.५४	५६.४०	०.०६	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

आफ्नै स्वामित्वको जमिनमा होस् वा अर्काको जमिन, खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारको संख्या २१७८ अर्थात् ४३.५४ प्रतिशत र असंलग्न घरपरिवारको संख्या २८२१ अर्थात् ५६.४० प्रतिशत रहेको छ भने ३ अर्थात् ०.०६ प्रतिशत घरपरिवारको उल्लेख गरिएको छैन । यसमध्ये सबैभन्दा बढी खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारहरू वडा नं. २ मा र कम घरपरिवारहरू वडा नं. ५ मा रहेका छन् । विगतमा भन्दा खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारको संख्या क्रमश कम हुँदै गएको देखिन्छ । यसको कारण कृषिमा अपेक्षाकृत आम्दानी नहुनु र अन्य पेशा र रोजगारीका अवसरहरू समेत वृद्धि हुनु हुन् । वडाअनुसार विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

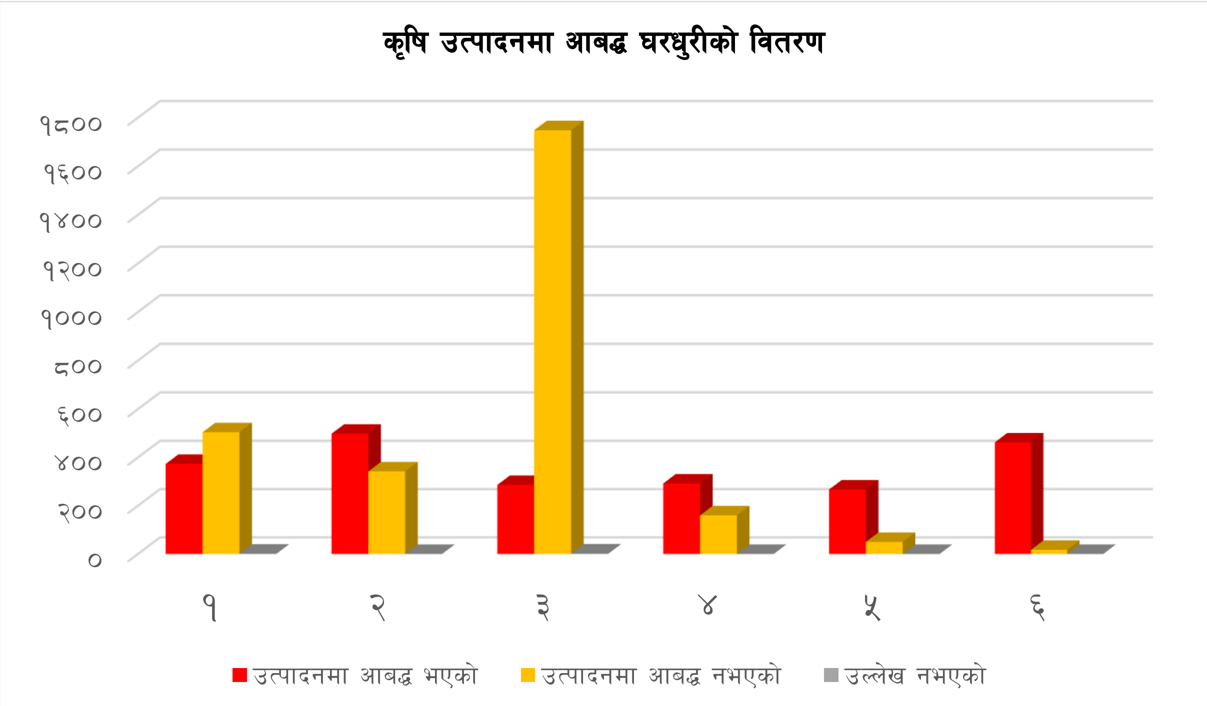

४.१४.६ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ५३: कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घर परिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बाली समूह		वडा नं.						
		१	२	३	४	५	६	जम्मा
अन्न बाली	उत्पादन भएको	३१४	४६६	२६३	२८६	२६५	४५७	२०५१
	उत्पादन नभएको	५९	३२	२४	६	२	५	१२८
	जम्मा	३७३	४९८	२८७	२९२	२६७	४६२	२१७९
दाल बाली	उत्पादन भएको	११३	४००	११५	२०२	८७	३४०	१२५७
	उत्पादन नभएको	२६०	९८	१७२	९०	१८०	१२२	९२२
	जम्मा	३७३	४९८	२८७	२९२	२६७	४६२	२१७९
तेल बाली	उत्पादन भएको	५	१७९	२६	६३	०	१०४	३७७
	उत्पादन नभएको	३६८	३१९	२६१	२२९	२६७	३५८	१८०२
	जम्मा	३७३	४९८	२८७	२९२	२६७	४६२	२१७९
तरबारी बाली	उत्पादन भएको	१९८	२४१	९८	१४०	३	२६८	९४८
	उत्पादन नभएको	१७५	२५७	१८९	१५२	२६४	१९४	१२३१
	जम्मा	३७३	४९८	२८७	२९२	२६७	४६२	२१७९
मसला बाली	उत्पादन भएको	७१	१५९	४२	१००	०	२४९	६२१
	उत्पादन नभएको	३०२	३३९	२४५	१९२	२६७	२१३	१५५८
	जम्मा	३७३	४९८	२८७	२९२	२६७	४६२	२१७९
फलफूल बाली	उत्पादन भएको	१९	१९०	२३	८९	१	१२५	४४७
	उत्पादन नभएको	३५४	३०८	२६४	२०३	२६६	३३७	१७३२
	जम्मा	३७३	४९८	२८७	२९२	२६७	४६२	२१७९
अन्य कृषि बाली	उत्पादन भएको	११	१०९	५	२४	२	७६	२२७
	उत्पादन नभएको	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	११	१०९	५	२४	२	७६	२२७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारमध्ये २०५१ घर परिवारले अन्नबाली, १२५७ घर परिवारले दलहनबाली, ३७७ घर परिवारले तेलहन बाली, ९४८ घर परिवारले तरकारीबाली, ६२१ घर परिवारले मसलाबाली, ४४७ घरपरिवारले फलफूल र बाँकीले अन्य बाली लगाउने गरेका छन्। समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा परम्परागत रूपमा अन्न बाली भने झण्डै सबै घरपरिवारहरूले लगाउने गरेको देखियो तर फलफूल, तेलहन र तरकारी जस्ता नगदेबालीको खेतीगर्ने घरपरिवारहरू भने उल्लेख्य रूपमा कम देखिन्छ। यस तथ्याङ्कले परम्परागत निर्वाहमूखी खेतीपातीमा ग्रामीण अर्थतन्त्र सीमित रहेको देखिन्छ। फलफूल, तरकारी र अन्य नगदेबालीको वैज्ञानिक र व्यवसायिक खेतीबाट उर्वर जमिनको पूर्ण सदुपयोग गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकेमात्र ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुने देखिन्छ। यसका लागि गाउँपालिकाले बृहत कृषि विकास गुरुयोजना निर्माण गरी युवा कृषक तथा अन्य कृषकहरूलाई व्यवसायिक ढंगले अधिक फाइदा हुने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा तरकारी बालीमा आकर्षण गरी कृषि विमा, विउविजनमा सहुलियत, बजारीकरणको व्यवस्था, कोल्ड स्टोर, तालिम, किटनाशक तथा मलखादको उपलब्धता जस्ता विषयहरूमा स्थानीय सरकारले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ।

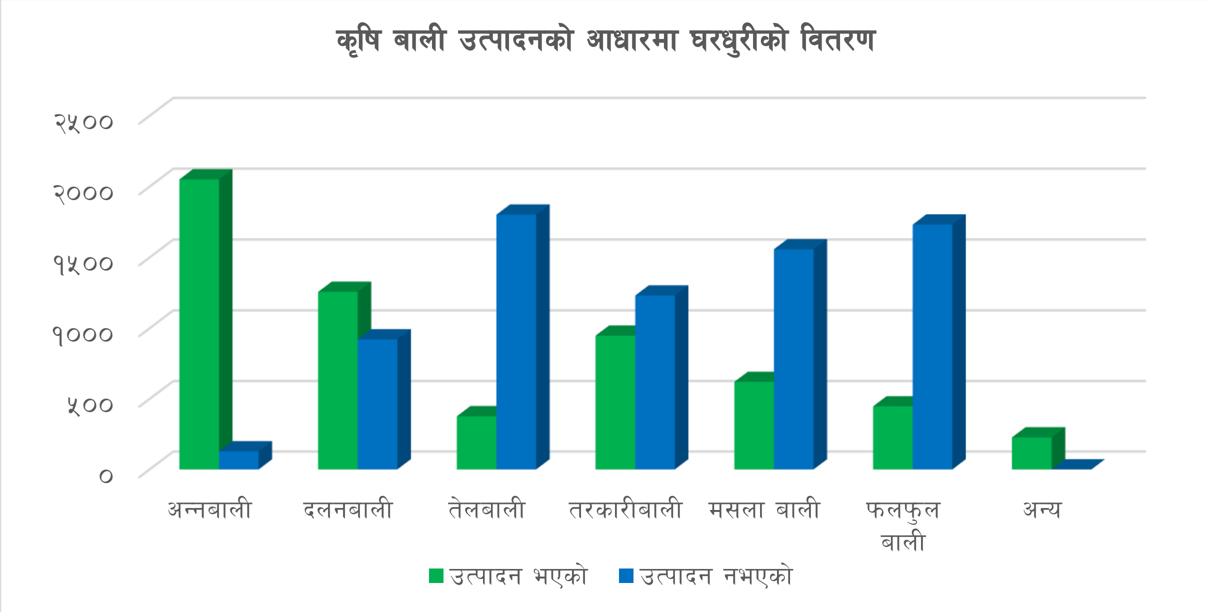

४.१४.७ कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ५४: कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बाली समूह		वडा नं.						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
अन्न उत्पादन बिक्री	बिक्री भएको	२४	१६	१२	६	०	४	६२
	बिक्री नभएको	२९०	४५०	२५१	२८०	२६५	४५३	१९८९
	जम्मा	३१४	४६६	२६३	२८६	२६५	४५७	२०५१
दलहन बिक्री	बिक्री भएको	४२	७०	२३	५८	९	४४	२४६
	बिक्री नभएको	७१	३३०	९२	१४४	७८	२९६	१०११
	जम्मा	११३	४००	११५	२०२	८७	३४०	१२५७
तेलहन बिक्री	बिक्री भएको	०	३७	०	३२	०	०	६९
	बिक्री नभएको	५	१४२	२६	३१	०	१०४	३०८
	जम्मा	५	१७९	२६	६३	०	१०४	३७७
तरबारी बिक्री	बिक्री भएको	१४९	९४	१२	५०	१	०	३०६
	बिक्री नभएको	४९	१४७	८६	९०	२	२६८	६४२
	जम्मा	१९८	२४१	९८	१४०	३	२६८	९४८
मसला बिक्री	बिक्री भएको	१५	१५	४	२७	०	१८	७९
	बिक्री नभएको	५६	१४४	३८	७३	०	२३१	५४२
	जम्मा	७१	१५९	४२	१००	०	२४९	६२१
फलफूल बिक्री	बिक्री भएको	१२	१२८	४	३५	१	१०	१९०
	बिक्री नभएको	७	६२	१९	५४	०	११५	२५७
	जम्मा	१९	१९०	२३	८९	१	१२५	४४७
अन्य कृषि उत्पादन बिक्री	बिक्री भएको	८	११	३	२	२	१६	४२
	बिक्री नभएको	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	८	११	३	२	२	१६	४२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

गाउँपालिकामा खाद्यान्न बाली खेती गर्ने कूल घरपरिवार मध्येबाट आफूले प्रयोग गरी बढी भएको अन्न बेच्नेको संख्या ६२ घरपरिवार रहेको छ भने १९८९ घरपरिवारले खाद्यान्न बालीको बिक्री गर्दैनन् । यसमा कारण अवैज्ञानिक र परम्परागत कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी खेती, उद्यमशिलता र व्यवसायिक सोचको न्युनता जस्ता कारणहरू रहेका छन् । यसको कारण सीमित जमिन र न्यून परिमाणको उत्पादन नै हो । त्यसैगरी दलहन बालीको खेतीगर्ने १२५७ मध्ये जम्मा २४६ घरपरिवारले मात्र दलहन बाली बिक्री गर्ने गरेको पाइन्छ । गाउँपालिकामा तेलहन बालीको खेती गर्ने जम्मा ३७७ घरपरिवारहरूमध्ये ६९ घरपरिवारले मात्र बिक्री गर्ने गरेको पाइन्छ । तेलहनबाली बिक्री नगर्नुको कारण सिमित परिमाणको उत्पादन भई घरायसी प्रयोजनका लागि मात्र प्रयोग हुनु वा सोको समेत अभाव हुनाले हो ।

गाउँपालिकामा कृषिजन्य उत्पादनमध्ये तरकारी बालीको बिक्री समेत सन्तोषजनक देखिदैन । तरकारी बालीको खेती गर्ने जम्मा ९४८ घरपरिवारहरूमध्ये ३०६ परिवारहरूले तरकारीबाली बेच्ने गरेको पाइन्छ । समग्रमा कृषिजन्य उत्पादन व्यवसायिक नभई प्रायजसो घरायसी प्रयोजनको लागि मात्र उत्पादन हुने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी मसला बालीको उत्पादन गर्ने घर परिवार मध्ये ७९, फलफूल बाली १९० र अन्य बाली ४२ घर परिवारले बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । अधिकांश घरपरिवारले बाली बिक्री नगर्नु र ठूलो संख्यामा रहेका किसानहरूले खेती नै नगर्नुको प्रमुख कारणमा प्राविधिक ज्ञानको कमी, बजारीकरण, विउविजन तथा परम्परागत सोचको खेती प्रणाली हुन सक्छन् । तसर्थ आधारभूत कृषि पूर्वाधारको विकास मार्फत उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिजन्य उपजहरूको व्यवसायीकरण र बजारीकरण, कृषि सूचना तथा सञ्चार, प्रसार र तालिम लगायत गुणस्तर नियमन, मानव तथा पशु रोग व्यवस्थापन एवम् विपद् व्यवस्थापन तथा सचेतना जस्ता ठोस कार्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत् कृषि क्षेत्रको पुनरुत्थान गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

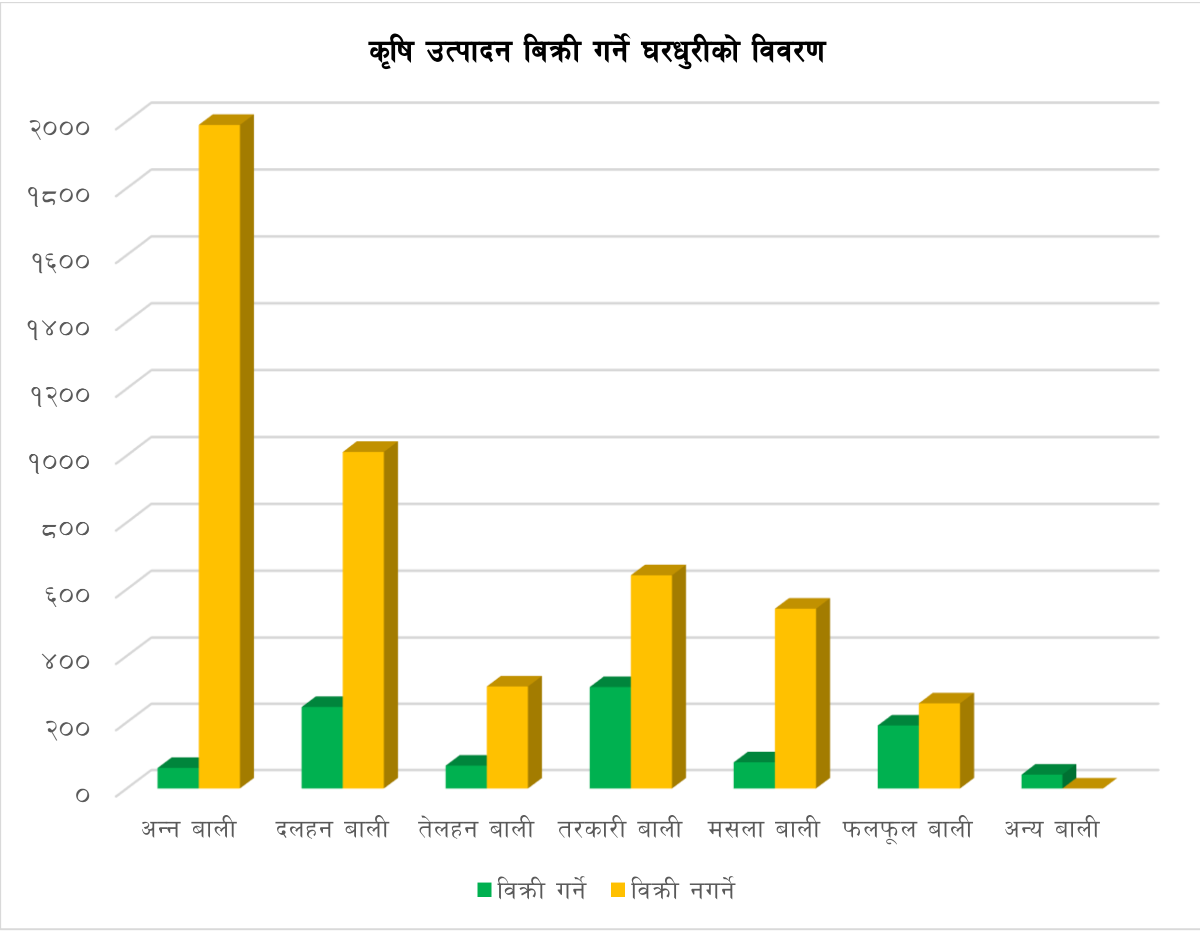

४.१५ बाली पात्रो

तालिका नं. ५५: बाली पात्रो

क्र.सं.	बाली	बाली लगाउने समय	बाली भित्र्याउने समय
१	धान वर्षे	आषाढ/साउन	असोज / कार्तिक
२	मकै	चैत / बैशाख	साउन / भदौ
३	गहुँ	कार्तिक / मंसिर	चैत्र / वैशाख
४	तोरी	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
५	आलु	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
६	मास, मस्याङ, भटमास	आषाढ/साउन	असोज/कार्तिक
७	तरकारी वर्षे	जेष्ठ / आषाढ	भदौ / असोज
८	तरकारी हिउँदे	भदौ / असोज	मंसिर / फागुन
९	तरकारी बसन्ते	पौष / माघ	वैशाख / आषाढ
१०	कोदो (काभ्रे, डल्ले आदि)	साउन/भदौं	माघ / फागुन
११	फापर	भदौ / असोज	मंसिर/ पुस
१२	गहत	बैशाख/जेठ	मंसिर / पुस

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय २०७६

४.१६ कृषि बजारीकरण

हाट बजार

परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरूले असंगठीत रूपमा आफ्नो उपजको आफैँ बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार शृङ्खला पार गर्दै कृषि उपजहरूको बजारीकरण गर्ने प्रचलन विकास हुन थालेको छ। गाउँपालिका निर्माणका प्रारम्भिक दिनदेखि यहाँका कृषिजन्य वस्तु बजारीकरणका विभिन्न खालका ढाँचाहरू अभ्यासमा आएका छन्। यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भई नसके पनि बन्ने र बनाउने दिशामा भएका प्रयत्नहरूले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन्। हालसम्म बजारीकरण ढाँचामा विभिन्न कृषि बजारीकरणका मोडलहरू विकास र अभ्यास भएको देखिन्छ। कृषि उपज बजारीकरणका ढाँचाहरूले एकले अर्कोलाई विस्थापन गरेका छैनन्, तर एकले अर्काको विकास गर्ने परिस्थिति निर्माण गरेका भने पक्कै छन्। गाउँपालिकामा विभिन्न बजारहरूबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरूको (तरकारी, आलु, फलफूल तथा माछा) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ।

४.१६.१ कृषि सहकारी संस्थाको विवरण/कृषि समूहको विवरण

नेपाल जस्तो असंगठित उत्पादन प्रणाली भएको देशमा सहकारीको अवधारणा आफैमा उक बरदान हुन सक्छ। सहकारीले संगठित भएर एक आपसमा सहयोग आदानप्रदान गर्ने आधार तयार गर्दछ। कृषि सहकारीहरूले ग्रामीण साना किसानका कर्म र उत्पादनहरूलाई संगठित गर्न ठुलो मद्दत पुऱ्याउनुका साथै संगठित भएर काम गर्दा किसानहरूको आत्मबल वृद्धि भई ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई माथि उठाउन मद्दत पुग्दछ। अर्कोतर्फ कृषि समुहहरूले समेत सामुहिक उर्जाका साथ संगठित भएर काम गर्दा किसानहरूको आत्मबल वृद्धि भई ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्र माथि उठाउन मद्दत पुग्दछ। अर्कोतर्फ कृषि समुहहरूले समेत सामुहिक उर्जाका साथ संगठित भएर अगाडि बढ्न मार्ग प्रशस्त गर्दछन्। कृषकले स्थानीय स्तरमा भोगेका समस्याहरूको सामुहिक समाधन खोज्ने, एक आपसमा सहयोग आदान-प्रदान गर्ने संस्थागत सहयोग प्राप्त गर्न सहज हुने र उत्पादित सामानहरूको बजारीकरण गर्न समेत आयतन पुऱ्याउन सहज हुने हुँदा यस्ता समूहहरू विशेषगरी साना किसानहरूका लागि अत्यन्त प्रभावकारी हुन्छन्।

(क) कृषक समूहको विवरण

परम्परागत कृषि को व्यवसायिकरण तथा आधुनिकीकरण गर्न अहिले विभिन्न कृषि समूहहरू सञ्चालित छन् यसले कृषि व्यवसायलाई सहजीकरण गर्नुको साथै कृषि व्यवसायमा केही सेवा सुविधाहरू दिँदै व्यवसायीहरूलाई उर्जा प्रदान गरेको छ। कृषक समूहको विवरणले कुनै पनि गाउँपालिका कृषि क्षेत्रमा रहेको कृषकको संलग्नता र कृषि क्रियाकलापको अवस्थाको जानकारी गराउनुको साथै आगामी दिनहरूमा के कस्ता कार्यक्रमहरू ल्याउन आवस्यक छ भन्ने कुरालाई सहज बनाउँदा र यसले कृषि प्रधान देश नेपालको कृषि क्षेत्रको सुधार गरी आर्थिक विकासमा टेवा पुग्छ।

तालिका नं. ५६: कृषक समूहहरूको विवरण

क्र.सं.	कृषि फर्महरूको नाम	ठेगाना	कैफियत
१	मिलीजुली कृषि फर्म	वडा नं. १	
२	मित्रता उच्च मा.वि. कृषि फर्म	वडा नं. १	
३	गाउँवेशी कृषि	वडा नं. १	
४	पारिजात कृषक समूह	वडा नं. २	

क्र.सं.	कृषि फर्महरूको नाम	ठेगाना	कैफियत
५	ताजा तरकारी कृषक समूह	वडा नं. २	
६	तिलवारी कृषक समूह	वडा नं. २	
७	ढकलटार कृषक समूह	वडा नं. २	
८	बाबुराम गाई फर्म	वडा नं. २	
९	थापा एकिकृत कृषि फर्म	वडा नं. २	
१०	रोका गाई फार्म	वडा नं. ३	
११	के.सी. गाई फर्म	वडा नं. ३	
१२	छिम्केश्वरी पोल्ट्री फर्म	वडा नं. ३	
१३	आकृति बाखा फर्म	वडा नं. ३	
१४	भाँगे कृषि सहकारी संस्था	वडा नं. ४	
१५	खस्राङ बेसी बाखा फर्म	वडा नं. ४	
१६	मौसम पोल्ट्री फर्म	वडा नं. ४	
१७	आले बाखा फर्म	वडा नं. ४	
१८	भुजेल एकिकृत कृषि फर्म	वडा नं. ४	
१९	पूर्ववेसी बाखा फर्म	वडा नं. ४	
२०	पञ्चकन्या एकिकृत कृषि समूह	वडा नं. ५	
२१	शिखर बाखा फर्म	वडा नं. ५	

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय कृषि शाखा, २०७६

४.१६.२ कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण

ठुलोस्तरको कृषि उत्पादन तथा संकलन केन्द्रको व्यवस्था नभएको ग्रामीण परिवेशमा सानो परिमाणमा उत्पादन हुने उपजहरूलाई विभिन्न पायक पर्ने स्थानहरूमा संकलन केन्द्रको रुपमा विकास गर्दा बजारीकरण गर्न सहयोग पुग्दछ । यसरी विभिन्न स्थानमा संकलन केन्द्रको विकास गर्दा व्यापरिहरू लाई निश्चित स्थानबाट निश्चित परिमाणमा उपजहरूमा खरिद गर्न सहयोग पुग्ने हुँदा यसले बजार प्रणालीको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ ।

४.१६.३ चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण

कृषि उत्पादन वृद्धि गर्नु जति जरुरी छ त्यति नै उत्पादित सामाग्रीहरूको सुरक्षित भण्डारण गर्नु जरुरी हुन्छ । उचित ढङ्गले भण्डारण गर्दा कृषि उपजमा रहेको पोषक तत्वलाई कायम राख्न समेत मद्दत पुग्दछ । भण्डारण वैज्ञानिक नहुँदा एकातर्फ उत्पादित उपजको गुणस्तर कमजोर हुने र नष्ट हुनेसमेत हुन जान्छ तसर्थ कृषि उपजलाई वैज्ञानिक तवरले भण्डारण गरी बेमौसममा समेत बजारमा उपलब्धता गराई बजार मूल्य सन्तुलनमा राख्न सहयोग पुग्दछ । यसका लागि आवश्यकताका आधारमा विभिन्न स्थानमा चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र र डेरीहरू स्थापना गर्नु आवश्यक छ ।

४.१६.४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

नेपालमा भौगोलिक विविधिताका कारणले जलवायूमा ठुलो विविधता रहेको छ। माटोको बनावट समेत स्थान पिच्चे फरक-फरक रहेको छ। तसर्थ एक प्रकारको जलवायू र माटोमा हुने विरुवा अर्को प्रकारको जलवायू र माटोमा हुँदैन। र अर्को भिन्न प्रकारको विरुवा हुने गर्दछ। यसैका कारण स्थान विशेष कृषि उपज पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी त्यस्ता स्थानहरूमा सघनरुपमा जलवायू उपयुक्त बालीनालीहरू लगाउने नीति नेपाल सरकारले लिएको छ। यस्ता पकेट क्षेत्रहरूले कुनै पनि स्थानको उपज विशेष पहिचान स्थापित गर्न समेत ठुलो सहयोग पुग्दछ ।

पकेट क्षेत्र भन्नाले राष्ट्रिय आवश्यकता र स्थानीय संभाव्यताका आधारमा तोकिएको बाली/ वस्तुमा न्युनतम १० हेक्टर जमिनमा जिल्ला स्तरमा सञ्चालन गरेको साना व्यवसायिक उत्पादन केन्द्रलाई बुझिन्छ। यसको प्रमुख उद्देश्य पकेटमा समावेश गरिएका बाली/वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नुको साथै पकेट क्षेत्रमा मौसमी रोजगारी सिर्जना गर्नु हो। कृषि मन्त्रालयले स्थानीय संभाव्यताको आधारमा सडकको पहुँच, सिँचाईको उपलब्धता, विद्युतको उपलब्धता, तोकिएको क्षेत्रफल चक्लाबन्दी भएको एउटै कोरिडोरमा रहेको कृषि बाली/व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्र भनिन्छ। कृषि, भूमि व्यवस्थापन तथा सहकारी मन्त्रालयले परिवर्तित नेपालको संरचना अनुसार ७ प्रदेशमा संभावित व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट क्षेत्र) निर्धारण गरेको छ। हिमाल, पहाड, तराई र हिमाली जिल्लाहरूमा बालीको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक/निजी साझेदारीमा पकेट क्षेत्र घोषणा भईरहेको छ। राष्ट्रियस्तरमा कृषि क्षेत्रको विकास गर्न पकेट क्षेत्र अवधारणा अनुसार कृषि उत्पादन बढाउने लक्ष्य राखिएको छ।

आँबुखैरेनी गाउँपालिकामा कृषि पेशा अगाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। कृषि पेशामा संलग्न श्रम शक्ति उच्च रहेको यस गाउँपालिकामा कृषि व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले गाउँपालिकामा विभिन्न क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गरी नगदे, तरकारी, फलफुल, खाद्यान्न, मौरी पालन, चिया, सुन्तला, उखुजस्ता कृषि उत्पादनको वृद्धि गर्न सक्ने प्रशस्त संम्भावना देखिन्छ।

हाल प्रदेश सरकारले वडा नं. ४ मा अवस्थित भाँगेलाई मुख्य मन्त्रि वातावरण मैत्री नमूना कृषि गाउँ तोकेको छ भने संघीय सरकारले वडा नं. १ को बरादीलाई प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तर्गत तरकारी पकेट क्षेत्रको रुपमा तोकेको छ।

तालिका नं. ५७: गाउँपालिकामा रहेका कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

क्र.स.	कृषि तथा पशुपंक्षी पकेट क्षेत्रहरूको विवरण	ठेगाना
१	तरकारी पकेट क्षेत्र	वडा नं. १
२	पतेनीकोट (अमिलो जातको फलफुल)	वडा नं. २
३	ढाड (अमिलो जातको फलफुल)	वडा नं. २
४	पौवा (बाखा पकेट)	वडा नं. २
५	डुम्रीखर्क (बाखा पकेट)	वडा नं. २
६	आँबुगाउँ, कोटगाउँ, ज्यामिश्वारा, धारापानी (बाखा, लोकल कुखुरा, मौरीपालन)	वडा नं. ३
७	खस्राङ वेशी, तल्लोवेल्ड, बाखा पकेट	वडा नं. ४

क.स.	कृषि तथा पशुपंक्षी पकेट क्षेत्रहरूको विवरण	ठेगाना
८	वेनिटार, साँखर (बंगुर, भैंसी)	वडा नं. ४
९	आमडाँडा वेसी लोप्राङ बाखा पकेट	वडा नं. ४
१०	पूर्ववेशी, दुवा, बेसी, भौगे अक्लाङ, छ्याङसिङ	वडा नं. ४
११	हिलेखर्क (टिमुर पकेट क्षेत्र)	वडा नं. ६
१२	नयाँ/पुरानो गाउँ, ज्यामिरे (कागती, निबुवा)	वडा नं. ६
१३	जाल भञ्ज्याङ, छापस्वारा (दालचिनी पकेट)	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१६.५ कृषि आधुनिकिकरण परियोजनाहरूको विवरण

परम्परागत र निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीले थेगेको नेपालको कृषि क्षेत्रमा व्यापकरुपमा आधुनिकीकरण गर्नु टड्कारो आवश्यकता छ । राज्याले समेत विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरू मार्फत कृषिमा आधुनिकीकरण गर्ने योजना तय गरेको छ । यसको उदाहरण देशका विभिनन स्थानहरू सञ्चालित प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाहरू हन् । यी बाहेक नेपाल सरकार तथा अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैह्र सरकारी संस्थाहरूले कृषि आधुनिकीकरण सम्बन्धी प्रविधि भित्र्याउने काम गरिरहेको पाईन्छ। आजको यूगमा कृषिको आधुनिकीकरणविना उत्पादन लागतमा कमी ल्याई व्यवसायिक उत्पादन गर्न कठित र असंम्भव हुन्छ ।

४.१६.६ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण

विभिन्न समयमा आयोजना हुने कृषि मेला तथा कृषि प्रर्दशनीहरूले एकातर्फ कृषि बजारीकरणलाई व्यापक सहयोग पुऱ्याउँछन् । भने अर्कोतर्फ किसानहरूको आत्मबल समेत वृद्धि हुन गई कृषि क्षेत्रको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ। स्थानीय तहहरूले कृषक तथा व्यापारीहरूको सहकार्यमा प्रत्येक वर्ष नियमितरुपमा यस प्रकारका कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको आयोजना गर्दा वार्षिक कृषि गतिविधि सम्बन्धी पात्रोको निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

४.१७ पर्यटन विकास

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा पर्यटकीय गन्तब्य स्थलकोरुपमा परिचित छ। पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको वरदान हो । अत्यन्त रमणीय विश्वकै उच्च हिमश्रृंखलाहरू, अनवरत बग्ने कञ्चन हिमनदीहरू, झरना, तालतलैया, प्राकृतिक गुफा, विविधतायुक्त वन जंगल यहाँको प्राकृतिक निधिहरू हुन भने यहाँको संस्कृति, जाति तथा रहनसहन समेत पर्यटनका आकर्षक पक्षहरू हुन् । यी सम्पुर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा देशको आर्थिक सम्वृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याई देशको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ। तसर्थ पर्यटन नीति, २०६५ ले मुलभूतरुपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, हवाई तथा स्थलमार्गको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पूर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ ।

ऐना पहरा झरना

४.१७.१ मुख्य पर्यटकिय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक)

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं हरियाली पहाडी मनोरम दृश्यद्वारा आँबुखैरेनी गाउँपालिका शोभित छ । यस गाउँपालिकामा रहेका प्राकृतिक मनोरम दृश्य तथा केही मठ मन्दिर तथा गुफाहरू साथै विभिन्न जातजातिहरूको संस्कृति पर्यटक आकर्षणको कारकहरू हुन् ।

(क) छिम्केश्वरी मन्दिर

आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको महत्वपूर्ण धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटकीय स्थलको रुपमा समुद्री सतहबाट करीब २१३४ मिटर उचाइमा रहेको छिम्केश्वरी लेकमा अवस्थित छिम्केश्वरी मन्दिर परापूर्वकालदेखि नै प्रचलित स्थल हो । धार्मिक विविधता मात्र नभई जैविक तथा भौगोलिक विविधता अवलोकन गर्न सकिने उत्कृष्ट पर्यटकीय गन्तव्यको रुपमा यो मन्दिर रहेको छ । पहिला ठाडो मूर्ति रहेको र पछि इच्छा कामनाले सुँगुरको बलिसमेत खान थालेपछि लाजले नाककाटी घोप्टिएको भन्ने प्रचलित किबदन्ति अनुसार मूर्ति नाक काटेर घोप्टिएको अवस्थामा छ । प्रचलित सात देवीहरू मध्ये जेठी बुढीदेवीमाई र माहिली छिम्केश्वरीमाई यसै छिम्केश्वरी लेकमा अवस्थित छन् । अन्य बाँकी देवीहरूमा साहिली गारेखाकालिकामाई, काहिली मनकामनामाई, अन्तरी इच्छा कामनामाई, जन्तरी अन्नपूर्ण माई र कान्छी अकलामाईको दृश्याअवलोकन पनि सोही स्थलबाट गर्न सकिन्छ । प्रचलित मान्यता अनुसार सातमध्ये ६ वटा देवीको दर्शन गरिसकेपछि छिम्केश्वरी माइको दर्शन नगर्दासम्म मनोकांक्षा पुर्ण हुँदैन भन्ने मान्यता रहेको छ । मनोरम धौलागिरीदेखि लाङटाङ हिमालसम्मको दृश्यावलोकन, सांस्कृतिक गाउँहरूको अवलोकन तथा सूर्योदय र सूर्यास्त समेत हेर्न सकिने यस पवित्र स्थलमा आँबुखैरेनी-छिम्केश्वरी पदमार्ग तथा बन्दिपुर-छिम्केश्वरी पदमार्गबाट पुग्न सकिन्छ । हाल घुमाउने र बरालुङ वेशीबाट पनि सो स्थल पुग्ने बाटो जोडिँदै छ । महाभारत पहाड श्रृंखलाका उच्चतम् पहाडहरू मध्येको एक पहाडमा पर्ने यस पर्यटकीय स्थललाई गण्डकी प्रदेशका प्रमुख १० गन्तव्य मध्ये १ मा राखिएको छ भने मन्दिरको पुर्ननिर्माणको लागि डिपीआर समेत तयार गरिसकिएको छ ।

छिम्केश्वरी मन्दिर

तीनतिरबाट त्रिशुली, मर्स्याङदी र सेती नदीले घेरिएको छिम्केश्वरीलाई गोरखा मनकामना मन्दिरको दिदीको रुपमा समेत चिनिन्छ । पुरानो ढुङ्गाले छाएको मन्दिरलाई भत्काएर नयाँ पक्की निर्माणको काम आगाडि बढिरहेको छ । गत आर्थिक वर्षमा यस गाउँपाकिलाकाले २० लाख रुपैया बजेट विनियोजन गरी निर्माण कार्य शुरु गरिएको थियो भने चालु आर्थिक वर्ष २०७६/०७७मा २५ लाख बजेट विनियोजन गरिएको छ । मन्दिर पुग्ने सिढी निर्माणका लागि प्रदेश सरकारले ४० लाख बजेट छुट्याएको छ । बन्दीपुरबाट करीब १५ किलोमिटर बाह्रैमहिना चल्ने कच्ची सडक र त्यसपछि ३ घण्टाको पैदल यात्रामा छिम्केश्वरी पुग्न सकिन्छ भने आँबुखैरेनीबाट लाब्दीसम्म १८ किमि कच्ची सडकमा जिपयात्रा र १ घण्टा पदयात्रा गरेपछि छिम्केश्वरी पुग्न सकिन्छ । यहाँ लहरै हिमश्रृंखला, खोलानाला, हरियाली फाँट, विभिन्न प्रजातिका लालीगुँरास, चराचुरुङ्गी, वन्यजन्तु तथा जडिबुटीको अध्ययन, अवलोकन र अनुसन्धान गर्न सकिन्छ । विशेषगरी नयाँ वर्ष (वैशाख १), फागुपुर्णिमा, पुस १५ गते (तमु ल्होसार), माघी र वसन्तपञ्चमीमा यहाँ विशेष मेला लाग्ने गर्छ । मेला भर्न बन्दिपुर, गोरखा, लमजुङ लगायतका स्थानबाट ठूलो संख्या भक्तजनहरूको घुइचो लाग्ने गरेको छ ।

(ख) आँधीमुल

आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा अवस्थित आँधीमुल एक धार्मिक पर्यटकीय गन्तव्य स्थल हो । गाउँपालिकाको मात्र नभई तनहुँ जिल्लाकै धार्मिक पर्यटकीय सम्भावना बोकेको यस स्थलमा बराही मन्दिर र पोखरी रहेका छन् । यहाँको पोखरीमा माछा मार्न पाइदैन । यहाँ रहेको पोखरीमा रहस्यमय रुपमा कञ्चन पानी बाह्रै महिना लगभग एउटै अनुपानतमा वर्षायाममा समेत धमिलो नभई प्रवाह हुने हुँदा दैवी चमत्कारको रुपमा लिने गरिएको छ । पहिला ब्राह्मण पुजारी रहेतापनि विगत नौ वर्षदेखि प्राचीन समयमा मगर पुजारी रहने गरेको भन्ने मान्यतामा मगर पुजारी पर्नुस्थापित गरी पुजा आजा गरिदै आएको यस मन्दिरमा मंसिरको

ठूलो एकादशीमा मेला भर्न बन्दिपुर, गोरखा, लमजुङ लगायतबाट समेत तीर्थलुहरूको घुइचो लाग्ने गरेको छ । पृथ्वी राजमार्गको सत्रसयदेखि आधिमुलसम्म कालोपत्रे गरिदैछ । यहाँ सार्वजनिक विदाका बेला घुम्न र वनभोजका लागि पर्यटकहरू आई मोहित हुने गरेका छन् ।

आँधीमुल मेला

तालिका नं. ५८: पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण

क्र.स.	मुख्य धार्मिक पर्यटकिय स्थलहरूको विवरण	ठेगाना
१	अकलादेवी मन्दिर, सत्रसय फाँट	वडा नं. १
२	आँधी बराही मन्दिर, आँधीमुल	वडा नं. १
३	आनन्त सालम चर्च, सत्रसय	वडा नं. १
४	बौद्धगुम्बा, सत्रसय	वडा नं. १
५	अद्वैत संस्था, गैरीगाउँ	वडा नं. १
६	छिम्केश्वरी थपना, मिलनटार	वडा नं. २
७	छिम्केश्वरी थपना, झ्यासीडाँडा	वडा नं. २
८	शिवालय मन्दिर	वडा नं. ३
९	बौद्ध गुम्वा, तावा मन्दिर	वडा नं. ३
१०	कृष्ण मन्दिर,	वडा नं. ३
११	खान्टोक मन्दिर, अद्वैत संस्था	वडा नं. ३
१२	ॐ साइराम मन्दिर	वडा नं. ३
१३	ॐ शान्ति मन्दिर	वडा नं. ३
१४	जम्मादेवी मन्दिर	वडा नं. ४
१५	बुदोबराजु	वडा नं. ४

क्र.स.	मुख्य धार्मिक पर्यटकिय स्थलहरूको विवरण	ठेगाना
१६	श्री छिम्केश्वरी स्थापना मन्दिर	वडा नं. ४
१७	चण्डीथान मन्दिर	वडा नं. ४
१८	रुद्रदेवी मन्दिर	वडा नं. ४
१९	थपना मण्डली देवी थान	वडा नं. ४
२०	चण्डीदेवी मन्दिर	वडा नं. ४
२१	पन्थदेवी मन्दिर	वडा नं. ४
२२	माइथान, जलदेवी थान, आमडाँडा माइथान	वडा नं. ४
२३	माइ स्थापना मन्दिर	वडा नं. ४
२४	सिद्धदेवीमाई मन्दिर	वडा नं. ४
२५	छिम्केश्वरी मन्दिर	वडा नं. ५
२६	पञ्चकन्या मन्दिर	वडा नं. ५
२७	प्युघर देवीथान	वडा नं. ६
२८	पृथ्वी देवीथान	वडा नं. ६
२९	छापस्वाँरा देवी मन्दिर	वडा नं. ६
३०	जोगिनी मन्दिर हिलेखर्क	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

शिवमन्दिर

४.१७.२ पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विवरण

कुनैपनि क्षेत्रको विकासका लागि सो क्षेत्रसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण पूर्वाधारहरूको समुचित विकास गर्नु अनिवार्य हुन्छ । नेपालमा पर्यटनको प्रचुर संभावना भएतापनि पर्यटन पूर्वाधारको अभावका कारण पर्यटन क्षेत्रको व्यापक विकासमा वाधा श्रृजना भएको छ । पर्यटन पूर्वाधार अन्तर्गत सहज यातायात सुविधा, होटल, लज तथा रेष्टुरेन्ट, पर्यटन गाईड, सूचना केन्द्रहरू, उद्धार संयन्त्र, सञ्चार, सूरक्षा तथा पर्यटकीय गतिविधिहरू नै हुन् । पर्यटनको संभावना हेरी यी पूर्वाधारहरूको आवश्यकताका आधारमा क्रमश विकास गर्नु पर्यटन विकासका लागि अपरिहार्य छ ।

तालिका नं. ५९: होटल, रिसोर्ट, रेष्टुरेन्ट र होमस्टेको विवरण

क्र.स.	होटल, रिसोर्ट, रेष्टुरेन्ट र होमस्टेको नाम	ठेगाना
१	ओदान रेष्टुरेण्ट	वडा नं. १
२	हाइवे किङ रेष्टुरेण्ट	वडा नं. १
३	होटल म्याउट भ्यु ओपन हट रेष्टुरेण्ट	वडा नं. १
४	दिप रेष्टुरेण्ट	वडा नं. १
५	मनु मर्स्याङदी रेष्टुरेण्ट	वडा नं. १
६	दिपज्योती रेष्टुरेष्ट	वडा नं. २
७	धौलागिरी रेष्टुरेन्ट	वडा नं. २
८	अथिती रेष्टुरेन्ट	वडा नं. २
९	न्यु अकला रेष्टुरेन्ट	वडा नं. २
१०	तुलसी रेष्टुरेन्ट	वडा नं. २
११	यति अन्नपूर्ण प्रा.लि. वेनिटार	वडा नं. ४
१२	मर्स्याङदी फ्रेसपिस पुलजिप	वडा नं. ४
१३	द मिक्स रेष्टुरेण्ट बेनिटार	वडा नं. ४
१४	पावरहाउस क्यान्टिन	वडा नं. ४
१५	पोखरा रिभर भ्यू	वडा नं. ४
१६	लाब्दी होमस्टे	वडा नं. ५
१७	भोटेश्वर होमस्टे	वडा नं. ५
१८	हिलेखर्क होमस्टे	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८ उद्योग व्यापार तथा बैङ्कीङ

४.१८.१ हाल संचालित समग्र उद्योगहरूको विवरण

कृषिको विकास पश्चात कुनै पनि देशको आर्थिक क्रान्तिका लागि आवश्यक क्षेत्र भनेको उद्योग नै हो । औद्योगिक विकासका लागि राणाशासन काल देखि नै विभिन्न प्रयासहरू हुँदै भएतापनि औद्योगिक क्रान्ति नै हुने प्रकारका ठुला स्तरका उद्योगहरू नेपालमा खुल्न सकेका छैनन् । भएका उद्योगहरू समेत रुग्ण हुँदै बन्द हुनु अर्को दुर्भाग्यपूर्ण अवस्था छ । कृषिको विकास सँगसँगै कृषि र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गरी नेपालका उत्पादनहरूको उपभोग विश्व बजारमा पुर्‍याउन सकेमात्र नेपाल अतिकम विकसित राष्ट्रबाट माथि उठ्ने आधार तयार हुन्छ । उद्योगलाई प्रर्वद्धन गर्न स्थानीय श्रोतमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्तिकै प्राथमिकता र प्रोत्साहन गर्नू जरुरी हुन्छ ।

साना उद्योग, कृषिमा आधारित सबै प्रकारका उद्योगहरू, घरेलु उद्योग, मझौला उद्योग, ठूला उद्योग, सेवामूलक उद्योग, सरकारी उद्योग समुदायमा आधारित उद्योग, घट्ट मील, संकलन तथा प्रशोधन सम्बन्धी उद्योग गाउँपालिकामा ठुला उद्योगहरू सञ्चानमा आउन नसके पनि गाउँपालिकामा उपलव्ध स्थानीय स्रोत र साधनको उपयोग गरी विभिन्न साना तथा घरेलु तथा कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् जसले गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याएको छ ।

तालिका नं. ६०: गाउँपालिकामा हाल संचालित उद्योगहरूको विवरण

क्र.स.	उद्योगको नाम	ठेगाना
१	ह्याचरी उद्योग (गोर्खा ह्याचरी), सत्रसय	वडा नं. १
२	पानी उद्योग, बरादी	वडा न. १
३	फर्निचर उद्योग, प्लटिङ स्कुलगेट सत्रसय	वडा नं. १
४	ब्लक उद्योग, सत्रसय	वडा नं. १
५	ग्रील उद्योग	वडा नं. १
६	सिद्धार्थ मेटल उद्योग	वडा नं. १
७	सूर्य ब्लेण्डर (रक्सी फ्याक्ट्री, कुडुले टार)	वडा नं. २
८	मर्स्याङ्दी ह्याचरी (अण्डा उत्पादन)	वडा नं. २
९	प्लाष्टिक फ्याक्ट्री	वडा नं. २
१०	छिम्केश्वरी पानी फ्याक्ट्री	वडा नं. २
११	सौविटे पाउरोटी उद्योग	वडा नं. ३
१२	छिम्केश्वरी खानेपानी उद्योग	वडा नं. ३
१३	श्रेष्ठ फर्निचर उद्योग	वडा नं. ३

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

तालिका नं. ६१: नाचघर, चलचित्र घर सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	नाचघर, चलचित्र घरको नाम	ठेगाना
१	माई मनकामना चलचित्र मन्दिर	वडा नं. ३
२	श्रीकृष्ण चलचित्र मन्दिर	वडा नं. ३

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.२ मुख्य व्यापारको विवरण (किराना थोक, आयात, निर्यात)

कृषि र उद्योग क्षेत्रको विकाससँग अनोन्याश्रित सम्बन्ध भएको क्षेत्र हो व्यापार । कृषि र उद्योग मार्फत उत्पादित सामाग्रीहरूलाई राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय बजारमा पुऱ्याउने माध्यम व्यापार भएकाले व्यापार र बाणिज्यको विकास अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । स्थानीय तहहरू आर्थिकरुपले सबल हुन स्थानीय उत्पादनमा सबल भई निर्यात गर्न सक्ने अवस्थामा पुग्नु पर्दछ । आफ्नो क्षेत्र भन्दा बाहिर उत्पादित सामाग्रीहरूको व्यापार गरेर अर्थतन्त्र माथि उठ्न सक्दैन । यसका लागि कुनै न कुनै प्रकारले स्थानीय उत्पादनमा केन्द्रित भई यस्ता उत्पादनहरूलाई निर्यात गर्न सक्नुपर्दछ ।

४.१८.३ खनिज तथा खानी सम्बन्धी विवरण

खनिज तथा खानीको अध्ययन र उत्खनन् साथै प्रशोधनका क्षेत्रमा नेपाल अत्यन्त पछाडि परेको छ । प्रविधि, जनशक्ति र ठोस योजनाको अभावका कारण नेपालका खानी तथा खनिज क्षेत्र यकिन गर्न सक्ने अवस्थामा छैन । यस क्षेत्रबाट लाभ लिन स्थानीय तहहरूले आफ्नो क्षेत्रमा यस सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गराउनु आवश्यक छ ।

गाउँपालिकाको खानी सम्बन्धी सम्भाव्यता हेर्दा स्लेट खानी, ढुङ्गा खानी, बालुवा खानी, ग्राभेल खानी को प्रसस्त संम्भावना देखिएको छ । त्यसैले वातावरणीय र पर्यावरणीय अध्ययन गरेर उक्त क्षेत्रमा उत्खनन् सम्बन्धी काम हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ। गाउँपालिकामा उपलब्ध हुने अन्य कच्चा पदार्थमा रोडा, ढुंगा, बालुवा आदि प्रशस्त मात्रामा पाइन्छ । त्यसैले गाउँपालिकामा रहेको संम्भावना पल्याएर विभिन्न प्राकृतिक साधनको प्रशोधन गरी उद्योगको विकास तथा अर्थतन्त्र बलियो सम्भावना देखिन्छ। हाल सञ्चालित आयोजनाहरूले पनि यसलाई थप पुष्टि गर्दछन् । तर यिनिहरूको वैज्ञानिक व्यवस्थापन जरुरी देखिन्छ ।

तालिका नं. ६२: खानी तथा खनिजहरूको विवरण

क्र.स.	खानी तथा खनिजहरूको नाम	ठेगाना
१	टाइल, ग्रील	वडा नं. १
२	ढुंगाखानी, रानागाउँ	वडा नं. १
३	बालुवाखानी	वडा नं. १
४	तामाखानी, खान्टोक	वडा नं. ३
५	ढुंगाखानी	वडा नं. ५
६	ढुंगाखानी	वडा नं. ६
७	हिलेखर्क खानी	वडा नं. ६
८	बालुवाखानी	वडा नं. ६
९	तामाखानी, सेप्राङ, भूतखोला र घलेडाँडा	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.४ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण

देशका ठुला शहरहरू बाहेक ग्रामीण इलाकाहरूमा सघन बस्तीहरू भएका क्षेत्रमा मानवीय गतिविधिहरू जस्तै : शिक्षा, स्वास्थ्य, अन्य सेवा, व्यापार तथा वाणिज्य केन्द्रित भएको पाईन्छ । यस्ता केन्द्रहरूलाई नै बजार केन्द्रहरू भनिन्छ। शहरी विकास र सुविधाका दृष्टिकोणले पूर्णरुपमा विकास हुन नसकेतापनि भविष्यमा विकसित हुन सक्ने क्षेत्रकारुपमा यस्ता केन्द्रहरूमा मानवीय गतिविधिहरू केन्द्रित र विकसित भैरहेको पाईन्छ । उपयुक्तता हेरी नयाँ क्षेत्रमा बजारको विकास गर्न नसकिने होइन तथापि केही मात्रामा विकसित भईसकेका यस्ता क्षेत्रहरूमा थप विकास गर्न सहज भने हुन्छ ।

तालिका नं. ६३: वडाअनुसार मुख्य वस्तीहरू तथा बजार केन्द्रको विवरण

वडा नं.	मुख्य बस्ती/टोल/गाउँको नाम
१	वरादी, सत्रसय, एक्लेफाँट, गिरानचौर, समस्तीपुर, डिहीगाउँ, रानागाउँ, याङ्चुक, रातमाटे, धारी, छविसे, पोखरीटार, भुजेल गाउँ, डुमटार, भँगेरी, कोलेट
२	लिउद आदुआर्खक, ठकलटार, ठापटार, नारीधाट ढाँड, खानीखोला, तिलवारी, डुप्रीखर्क पौवा, एक्लेफाँट
३	आँबुगाउँ, कोट, ज्यामिरद्वारा, धारापानी, पानीघट्टा, खान्चोक, सुन्दरवस्ती, मिलनचोक, खैवोटे, जागृती, आँवुगाउँवेसी, भदौरे, पिपले खत्रीगाउँ, ॐ शान्ति, शान्तिमार्ग, प्रगतिमार्ग, विद्यालयमार्ग, डाँडाटोल, मनकामना चोक, विचबजार, चोकबजार, सिद्धिगणेश, चिसापानी, कृष्णमन्दिर, छविसेटोल, आँबुखैरेनी बजार
४	बेनीटार, साँखर, पुलजिप, भौगे, अक्लाङ, ध्याङसिङ, आमडाँडा, औमडाँडा, बेसी, खस्राङ, बेशी, लोप्राङ, दुववेसी, पूर्वबेशी, बलडाँडा, काफलडाँडा, सिरुधारी, बेलडाँडा, अकलाङ,
५	बरालुङवेशी, बरालुङगाउँ, लेस्तर-भोटेश्वारा, जयडाँडा, मझुवा, खोलागाउँ, रसौली, डुम्सीढुंगा, खेउसिं, बगैं, लाब्दी, भोटेश्वारा, घुमाउने, लाग्दीखोला, सिथान, दोन्द्राङ वेशी, चौतारा, सिस्नेरी
६	डिहि खेत, चिप्लेटी, ओखलढुंगा, डिहिगाउँ, खापु, डाँडागाउँ, चिउरीबास, घलेडाँडा, प्युघरफाँट, प्युघरगाउँ, सेप्राङ, मन्द्राङ, रतनपुर, कुटमुटे स्वाँरा, आमाडाँडा, कुलमुन, सिनारखोला, ज्यामिरे, क्युखाखोला, छापस्वाँरा, ब्याम्राबोट, तारेवाङ, जलभञ्ज्याङ, क्युरानी, हिलेखर्क, ठूलोस्वाँरा, सार्ते, बतासे, फोस्रेडाँडा, पार्चेडाँडा, मानडाँडा, जोगिनी भञ्ज्याङ, नयाँगाउँ, पुरानोगाउँ, डुँडे, कोटास्वाँरा, गेरुडाँडा

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.५ क्रमिक विकास भइरहेका बस्तीहरूको विवरण

आँबुखैरेनी गाउँपालिका विषम भौगोलिक अवस्था भएपनि जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ। हुलाक, टेलीफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथै यातायातको आंसिक सुविधा हुनाले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न स्थानहरूमा गाउँपालिकाहरूले आफ्ना आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाट बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम साथै स-साना व्यापारिक केन्द्रको रुपमा क्रमिक विकास भइरहेको छ।

नेपाल सरकारले बजारोन्मुख बस्तीहरूमा हाट बजारको विकासको लागि केही आवश्यक छाना/सेड तथा भण्डारणको व्यवस्था गरिदिएमा ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई बजार अर्थतन्त्रमा परिणत गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ। यसका अतिरिक्त एकातर्फ यी बस्तीहरूको छेउछाउको जमिनको समेत अप्रत्याशितरुपले मूल्य वृद्धि भइरहेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ भोलिका दिनहरूमा यस्तो बस्तीको लागि आवश्यक पर्ने खेलमैदान, पार्क जस्ता सार्वजनिक क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जग्गाको योजना अहिलेदेखि नै बनाउनु आवश्यक छ।

गाउँपालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर वाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधा जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ । यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।

४.१८.६ सहकारी संस्थाहरूको विवरण

गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई गाउँपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन्। सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तिय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ। गाउँपालिकाको उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा ऋण, कृषि, उपभोक्ता, चिया/कफी उत्पादन र बहुद्देश्यीय आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ। साथै यी संस्थाहरूले नियमित रुपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको देखिन्छ। यी सहकारी संस्थाहरूबाट कृषि, उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी हुने गरेको छ।

तालिका नं. ६४: सहकारी संस्थाको विवरण

क्र.स.	सहकारी संस्थाको नाम	सम्पर्क नं.
१	सगुन बचत तथा ऋण सहकारी	५४०६०१
२	गरिमा बचत तथा ऋण सहकारी	५४०५७९
३	आँबुखैरेनी बचत तथा ऋण सहकारी	९८५६०४१५८५
४	माई छिम्केश्वरी बचत तथा ऋण सहकारी	५४०५९५
५	मनकामना बचत तथा ऋण सहकारी	५४०५०१
६	भगवती बचत तथा ऋण सहकारी	५४०६२७
७	गण्डकी बचत तथा ऋण सहकारी	९८५६०२८१२७
८	एकता बचत तथा ऋण सहकारी	९८४६०६२३६८
९	मित्रता बचत तथा ऋण सहकारी	९८४६०५६२५१
१०	मस्याङ्दी बहुउदेश्य सहकारी	
११	मिलिजुली बचत तथा ऋण सहकारी	
१२	प्रमु बचत तथा ऋण सहकारी	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७६

४.१८.७ बैङ्कहरूको विवरण

आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैंकबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ। बैङ्किङ प्रणालीहरूमा व्यापक विकास भईरहँदा उनीहरूले प्रदान गर्ने सेवाहरू समेत विस्तार हुँदै गईरहेका छन्। हाल विभिन्न बैंङ्कहरूले ए.टी.एम. सेवा, भिसा काड सेवा महशुल भुक्तानी सेवा लगायत बीमाहरूको समेत व्यवस्था गरेका छन्। यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच पुऱ्याउन अपरिहार्य जस्तै भैसकेको छ।

गाउँपालिकामा सहकारीहरूको साथसाथै १० वटा विकास बैंकहरूले बैंकिङसेवा पुऱ्याइरहेका छन्। यी बैंक तथा सहकारी मार्फत कर्जा समेत लगानी हुनको साथै रकमलाई निक्षेपको रुपमा स्विकार गरी बचत पनि गर्दै आएका छन्। यी संस्थाहरूको लगानीको मुख्य क्षेत्रकोरुपमा व्यापार, कृषि, उद्योग आदी रहेका छन्।

तालिका नं. ६५: बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूको विवरण

क्र.स.	बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूको विवरण	सम्पर्क नं.
१	राष्ट्रिय बाणिज्य बैक	५४००५५
२	माछापुच्छ्रे बैक	५४०३४५
३	प्रभु बैक	५४०४६६
४	एस. वि.आई. बैक	५४०५५७
५	एन.सि.सि. बैक	
६	एन. आई.सी. एसिया	५४०१७८
७	एन. एम. बी. बैक	५४०६६१
८	कैलास विकास बैक	५४०२३२
९	यती विकास बैक	५४०५६३
१०	ज्योती विकास बैक	५४०६३१

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.८ बैंक खाता भएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ६६: परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	छ	छैन	थाहा छैन	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	६१२	२५०	१५	१	८७८
२	६५९	१८०	१	०	८४०
३	१६७२	३५५	७	२	२०३६
४	२५२	१८१	१९	०	४५२
५	३४	२८२	१	०	३१७
६	१२७	३४४	८	०	४७९
जम्मा	३३५६	१५९२	५१	३	५००२
प्रतिशत	६७.०९	३१.८३	१.०२	०.०६	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ५,००२ घरपरिवारमध्ये १५९२ अर्थात् ३१.८३ प्रतिशत घरपरिवारको बैङ्क खाता नरहेको र बाँकी अर्थात् ३३५६ अर्थात् ६७.०९ प्रतिशत घरपरिवारको बैङ्क खाता रहेको देखिन्छ भने ५१ घरपरिवार अर्थात १.०२ प्रतिशत थाहा नभएको रस ०.०६ प्रतिशत उल्लेख नभएको देखिन्छ। यस गाउँपालिकाका ग्रामीण जनतालाई आधुनिक बैङ्किङ सुविधा प्रदान गर्न थप पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसो गर्दा नागरिकले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको पूर्ण अभिलेख रहन्छ र राज्यद्वारा प्राप्त हुने विभिन्न सुविधाहरू बैङ्किङ प्रणालीबाट गर्दा त्यो लक्षित वर्गमा पुग्ने सुनिश्चितता समेत हुन जान्छ। राज्यलाई वित्तीय व्यवस्थापन गरी सम्पूर्ण जनसाधारणहरूमा बैङ्किङ प्रणालीप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

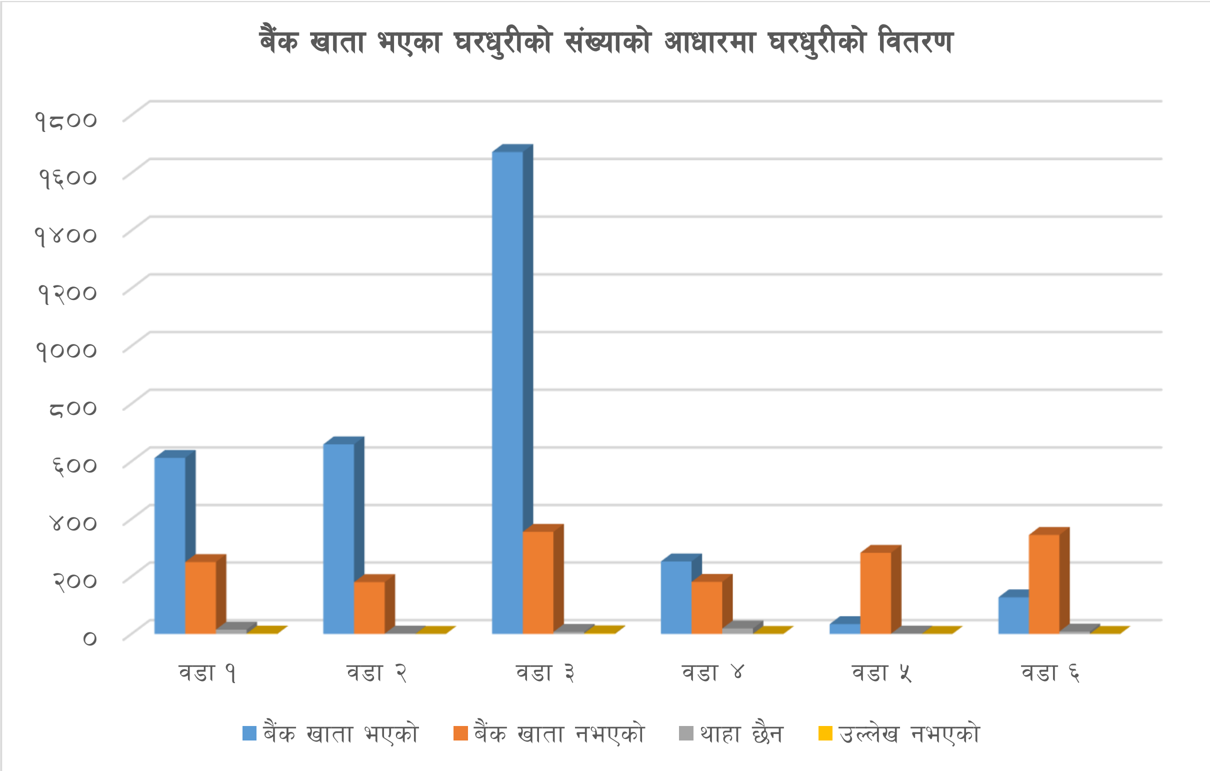
बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण
१८००
१६००
१४००
१२००
१०००
८००
६००
४००
२००
०
वडा १
वडा २
वडा ३
वडा ४
वडा ५
वडा ६
बैंक खाता भएको
बैंक खाता नभएको
थाहा छैन
उल्लेख नभएको

खण्ड- ५: सामाजिक अवस्था

५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन

यस अघिको चौधौ योजनाको ५ वटा रणनीतिक स्तम्भहरूमध्ये शैक्षिक पूर्वाधारको विकास र गुणस्तर वृद्धि पनि एक थियो । कुनै पनि देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा शिक्षाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । यसलाई मानव विकासको सूचकको रूपमा लिइन्छ । यसै सिलसिलामा यहाँ गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिति देखाउन खोजिएको छ । विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा नै हो, शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभाको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहि आएको छ। सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशील जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रको नै सर्वोपरि भूमिका अनिवार्य रहन्छ। योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक सशक्त माध्यमको रुपमा नीतिगत रुपमा अबलम्बन गरिएको छ। राज्यको नीतिसमेत शिक्षालाई विकासको प्रमुख पूर्वाधारको रुपमा विकसित, सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउँदै लैजाने रहेको छ ।

नेपालको संविधान (२०७२) को भाग ३, धारा ३१ शिक्षासम्बन्धी मौलिक हकमा देहायबमोजिमको व्यवस्था गरिएको छ :

१. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ ।
२. प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र नि:शुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा नि:शुल्क पाउने हक हुनेछ ।
३. अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम नि:शुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।
४. दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपी तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम नि:शुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।
५. नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ ।

संविधान तथा योजनाको ठूला ठूला वहस भएतापनि विश्व सामु तुलनात्मक अध्ययन गर्दा हाम्रो शिक्षा क्षेत्रमा उल्लेखनीय विकास भने भएको देखिँदैन । शिक्षाले ज्ञान र सिपको प्रयोगात्मक परिवर्तन ल्याउने, पिछडिएको, विपन्न र अभावग्रस्त वर्गको पक्षपोषण गर्ने, अवोध बालबालिका एवं आवाज विहीनका पक्षमा रही देशलाई समृद्ध बनाउने परिकल्पनालाई साकार पार्नुपर्दछ । देशका लागि आवश्यक नेतृत्वदायी क्षमताको विकास, अथकरूपमा सिक्ने र सिकाउने प्रवृति, सामाजिक र मानवीय मूल्यमान्यता र आत्मविश्वासजस्ता आधारभूत समग्र पक्षको विकास गर्न सघाउनु नै गुणस्तरीय शिक्षाको विशेषता हो । यस्तो शिक्षामा विश्लेषणात्मक र मौलिक सोचको पर्याप्तता हुनुपर्छ। निर्दिष्ट सिकाइमात्र स्तरीयता होइन। आज व्यावहारिक परिवर्तन, श्रमसँगको आस्था, जीवनोपयोगी खोज अनुसन्धान, सान्दर्भिकता देश र संस्कृतिप्रति प्रेम, नैतिक जिम्मेवारी, मौलिकरूपमा विज्ञानको उपयोग गर्न स्तरीय शिक्षाको आवश्यकता छ। शिक्षाको स्तरीय विकासले रोजगारीको अवसर, कलकारखानाको विकास, सुविधाको पहुँच, प्रविधिको विस्तार, उत्पादनमुखी कृषि, आयमुखी व्यवसाय, स्थानीय साधनश्रोतको प्रचुर सदुपयोगले जनताको जीवनस्तर उकास्न सकिन्छ जसले गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र बलियो हुनुको साथै सामाजिक विकासमा महत्यपूर्ण टेवा पुऱ्याउँछ ।

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै सिलसिलामा यस गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिति देखाउन यहाँको साक्षरता स्थिति, शिक्षण संस्थाको विवरण, दरबन्दी शिक्षकहरूको विवरण, विद्यार्थीको भर्ना, तहगत तथा विषयगत शैक्षिक विवरण देखाउन खोजिएको छ। यसबाट गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्थालाई बुझी आगामी दिनमा सुधार गर्न नीति तथा कार्यक्रम बनाउन सकिन्छ।

रामशाह माध्यमिक विद्यालय, वडा नं. ३

५.१.१ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै अनुरूप यस गाउँपालिकामा आ.व. २०७४/७५ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण हेर्दा गाउँपालिकामा पठनपाठनका लागि ६ वटा माध्यामिक विद्यालय, ३२ वटा आधारभूत तह र १० वटा नीजि विद्यालयहरू गरी जम्मा ४८ वटा विद्यालयहरू सरकारी एवं सामुदायिक स्तरबाट संचालन भएका छन्। वर्तमान समयमा निजी क्षेत्रको संलग्नता बढ्दै गईरहेको अवस्थामा ग्रामीण क्षेत्रमा भने निजी क्षेत्रको न्यून संलग्नता देखिन्छ। यद्यपि सामुदायिक र संस्थागत निजी क्षेत्रले शिक्षाको क्षेत्रमा विभिन्न समस्याको बावजुत उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउँदै आएको तथ्यलाई नकार्न सकिँदैन।

तालिका नं. ६७: गाउँपालिकामा रहेको शैक्षिक संस्थाहरूको नामावली

क्र.स	विद्यालयको नाम	प्र.अ.को नाम थर	सम्पर्क
	माध्यमिक तह		
१	राम शाह मा.वि. आँबुखैरेनी ३ तनहुँ	प्रेम राज लामिछाने	९८४६०६५१६४
२	मित्रता मा.वि. आँबुखैरेनी १ तनहुँ	ध्रुवराज अधिकारी	९८४६०९०५३७
३	कन्या देवी मा.वि. आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	लक्षमण सिमखडा	९८४६१३००६२
४	छिम्केश्वी मा.वि. आँबुखैरेनी ४ तनहुँ	एक बहादुर गुरुङ	९८४६४५६७५०
५	लक्ष्मी मा.वि. आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	आइत वहादुर थापा	९८४५१७५४७७
६	चन्द्रोदय मा.वि. आँबुखैरेनी १ तनहुँ	सरला बस्नेत	९८६०३३१३१९
	आधारभूत तह		
७	अकला आधारभूत विद्यालय आँबुखैरेनी २ तनहुँ	मेख बहादुर थापा	९८४६१४४९०१
८	मर्स्याङदी सामुदायिक आ.वि. आँबुखैरेनी १ तनहुँ	सिताराम वाग्ले	९८४६०९२२३१
९	ईन्द्रदेवी आधारभूत विद्यालय आँबुखैरेनी ५ तनहुँ	सिरु गुरुङ	
१०	चण्डेश्वरी आधारभूत विद्यालय आँबुखैरेनी ४ तनहुँ	कुवेर ढकाल	९८४५०७९८४४
११	चण्डीदेवी आधारभूत विद्यालय आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	रामलाल वि क	
१२	श्री सुर्योदय आधारभूत विद्यालय आँबुखैरेनी १ तनहुँ	विष्णुमाया अधिकारी	९८०२१०७०२४
१३	अन्नपूर्ण प्रा.वि आँबुखैरेनी २ तनहुँ	गोवर्धन अधिकारी	९८४६०५५९७३
१४	जम्मा देवी प्रा.वि आँबुखैरेनी ४ तनहुँ	कन माया थापा	९८४६०९२२०८
१५	छिम्केश्वरी माई प्रा.वि आँबुखैरेनी ३ तनहुँ		
१६	महेश्वरी प्रा.वि आँबुखैरेनी २ तनहुँ	धन बहादुर गुरुङ	९८४६२१६०११
१७	ईच्छाकामना प्रा वि आँबुखैरेनी ३ तनहुँ		
१८	रुद्र देवी प्रा.वि आँबुखैरेनी ४ तनहुँ		
१९	सात कन्या देवी प्रा.वि आँबुखैरेनी २ तनहुँ	कमला प्रजा	९८४६४८६९९०
२०	ईन्द्रदेवी प्रा.वि आँबुखैरेनी ४ तनहुँ		
२१	अमर ज्योती प्रा.वि आँबुखैरेनी २ तनहुँ	रञ्जना कोइराला	९८४६१७९९०१
२२	परोपकार प्रा.वि आँबुखैरेनी ३ तनहुँ		
२३	आँबु प्रा.वि आँबुखैरेनी ३ तनहुँ		
२४	सयपत्री प्रा.वि आँबुखैरेनी ५ तनहुँ	कुमारी सुनिता गुरुङ	
२५	विकास ज्योति प्रा.वि आँबुखैरेनी ५ तनहुँ	लक्षमण गुरुङ	९८६९८४०३५८९८४५२०५८८३ ,
२६	पन्च कन्या प्रा.वि आँबुखैरेनी ५ तनहुँ	सुदिप मिश्र	९८४५०६४४५८
२७	कामधेनु प्रा.वि आँबुखैरेनी ५ तनहुँ	राम चन्द्र खनाल	९८४६०११९०८
१८	अरुणोदय प्रा.वि आँबुखैरेनी ५ तनहुँ	दिल बहादुर मर्सांगी	९८०६७१७९६१९८६५१२९२४९ ,
२९	विश्वेश्वर प्रा.वि आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	चम्पादेवी थापा	
३०	आनन्द पुरी प्रा.वि आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	हरी बहादुर कुमाल	९८४७७५६५८९८४७७५६५८,
३१	बाल कन्या प्रा.वि आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	असोथमा चौधरी	९८४६२४४४०४
३२	छिम्केश्वरी प्रा.वि आँबुखैरेनी ५ तनहुँ	श्रेया गुरुङ	९८६६०२४९३४

क्र.स	विद्यालयको नाम	प्र.अ.को नाम थर	सम्पर्क
३३	धर्मोदय प्रा.वि आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	विपना थापा	
३४	शहिद लाल ध्वज प्रा.वि आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	उदय राज पन्त	९८४६३७१९९६
३५	सिद्द जन एकता प्रा.वि आँबुखैरेनी ६ तनहुँ	भुमि राज श्रेष्ठ	९८४५६७३५४२
३६	कृष्ण प्रा.वि आँबुखैरेनी ६ तनहुँ		
३७	मिलन प्रा.वि आँबुखैरेनी ६ तनहुँ		
३८	जल देवी प्रा.वि आँबुखैरेनी ५ तनहुँ	तिर्था अधिकारी	९८४५७७४०३१ ९८४७०८६९७५
	निजि (संस्थागत)		
३९	मर्स्याङ्गदी बाल ज्योति इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल आँबुखैरेनी ३ तनहुँ	भगवान दास मल्ल	९८५६०७०५८
४०	ऊँ सनसाइन इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल आँबुखैरेनी ३ तनहुँ	अंशु त्रिपाटी	९८४६०६८२३०
४१	वाल शिक्षा सदन इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल आँबुखैरेनी ३ तनहुँ	निरज अर्याल	९८४६७३२६२७
४२	याक्टिभ ग्रिन ल्याण्ड इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल आँबुखैरेनी ३ तनहुँ	गोविन्द खनाल	९८५६०४१६३२
४३	एच.पी मेमोरियल इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल आँबुखैरेनी १ तनहुँ	शारदा पण्डित	९८४६७४६१३२
४४	फ्युटर स्टार इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल आँबुखैरेनी ३ तनहुँ	ऋषि के.सि	९८४६०८५५६५
४५	लालिगुराँस इङ्गलिसबोर्डिङ स्कूल आँबुखैरेनी २ तनहुँ		
४६	लिटल भ्याली आँबुखैरेनी १ तनहुँ	तचिता स्याङडोल	९८४६१९४२६८
४७	नमो बुद्द आँबुखैरेनी ३ तनहुँ	तुलसी भण्डारी	
४८	बाल वाटिका आँबुखैरेनी ३ तनहुँ		

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

आँबुखैरेनी क्याम्पस, मनकामना चोक, वडा नं. ३

तालिका नं. ६८: शैक्षिक सत्र २०७६ अनुसार कक्षागत रुपमा विद्यार्थी संख्याको विवरण

कक्षा	भर्ना			दलित			जनजाती			ब्राह्मण/क्षेत्री			अन्य			अपाङ्ग		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
बालविकास	२३३	२९८	५३१	२७	३८	६५	१५८	१९८	३५६	२८	४२	७०	२०	२०	४०	३	१	३
नर्सरी	६	७	१३	१	०	१	४	६	१०	१	१	२	१६	१७	३३	०	१	१
एलकेजी	१६	१२	२८	३	३	६	११	७	१८	२	१	३	०	१	१	०	०	०
यूकेजी	११	८	१९	०	१	१	९	५	१४	२	२	४	०	०	०	०	०	०
कक्षा १	१६७	२२५	३९२	१३	२०	३३	१३३	१५५	२८८	१७	४२	५९	४	८	१२	०	०	०
कक्षा २	१६२	२०३	३६५	१५	१७	३२	१०९	१३९	२४८	२१	३०	५१	१७	१७	३४	०	०	०
कक्षा ३	१९४	२३०	४२४	२४	२५	४९	१२५	१४५	२७०	३५	४५	८०	१०	१५	२५	०	१	१
कक्षा ४	२०२	१९६	३९८	१७	१९	३६	१३७	१३७	२७४	३१	३४	६५	१७	६	२३	१	०	१
कक्षा ५	१८१	२३२	४१३	१८	१४	३२	१२०	१६१	२८१	३१	४०	७१	१२	१७	२९	०	२	२
कक्षा ६	१६८	१८४	३५२	१२	१५	२७	१२४	१३२	२५६	२६	२९	५५	६	७	१३	१	१	२
कक्षा ७	१२८	१८३	३११	१७	९	२६	९०	१२८	२१८	१६	३६	५२	५	१०	१५	०	१	१
कक्षा ८	१३१	१५३	२८४	७	२७	३४	९७	९८	१९५	२०	२०	४०	७	८	१५	०	१	१
कक्षा ९	८६	९९	१८५	३	७	१०	६६	६९	१३५	१३	१४	२७	४	९	१३	०	०	०
कक्षा १०	७२	८१	१५३	५	३	८	४६	५०	९६	१३	१६	२९	८	१२	२०	१	१	२
कक्षा ११	१२	२५	३७	१	४	५	५	१२	१७	६	९	१५	०	०	०	०	०	०
कक्षा १२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जम्मा	१७६९	२१३६	३९०५	१६३	२०२	३६५	१२३४	१४४२	२६७६	२६२	३६१	६२३	१२६	१४७	२७३	६	९	१४

स्रोत : गाउँपालिकाको कार्यालय शिक्षा शाखा, २०७६

५.१.२ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता/निरक्षरता विवरण (महिला/पुरुष दुबै)

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सीपभन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ । तथ्यहरूका अनुसार महिला साक्षरताले समग्र बहुआयामिक गरिबी सूचकमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। घरधुरी तथ्याङ्क संकलनबाट प्राप्त नतिजालाई हेर्दा गाउँपालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका कूल १७,२७६ जनसंख्या रहेका छन् । गाउँपालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका कूल जनसंख्यामध्ये ७६.८ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । गाउँपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या १३११२ रहेका छन् भने पढ्न मात्र सक्ने १६४ जना रहेका छन् । पढ्ने र लेख्ने दुवै सीप नभएका अर्थात् निरक्षर जनसंख्या ४००० अर्थात् २३.२ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका नं. ६९: ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति

वडा	पढ्न लेख्न जानेको	पढ्नमात्र जानेको	पढ्न लेख्न नजानेको	जम्मा
१	२२५६	२८	६९६	२९८०
२	२२११	४२	७१७	२९७०
३	५५००	५३	९७८	६५३१
४	११८०	१७	४६१	१६५८

वडा	पढ्न लेख्न जानेको	पढ्नमात्र जानेको	पढ्न लेख्न नजानेको	जम्मा
५	८७२	१३	४२९	१३१४
६	१०९३	११	७१९	१८२३
जम्मा	१३११२	१६४	४०००	१७२७६
प्रतिशत	७५.९०	०.९५	२३.१५	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

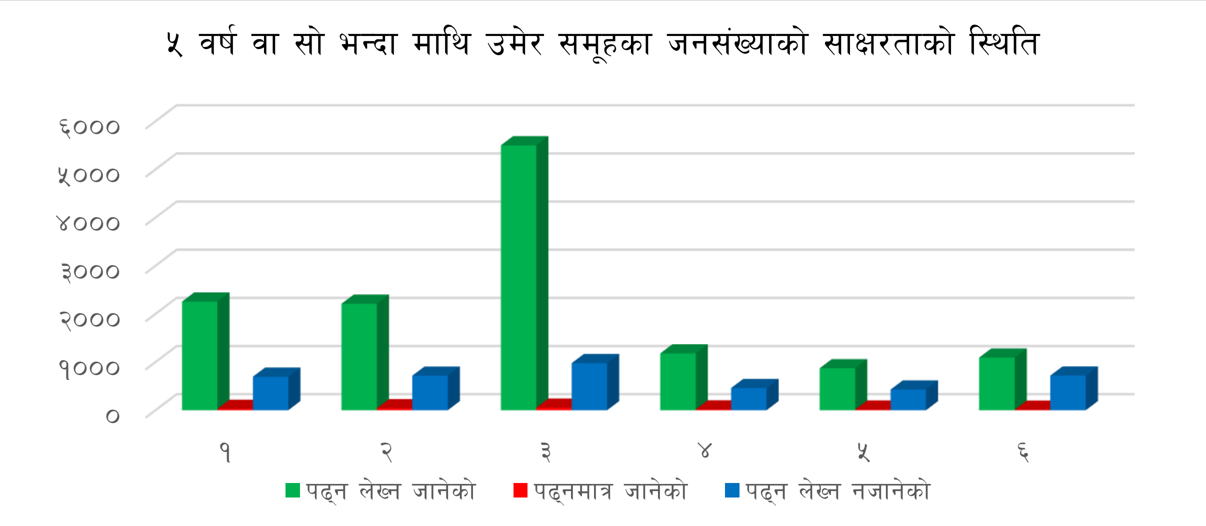

तालिका नं. ७०: ५ वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तहअनुसार विवरण

शैक्षिक तह	वडा नं.						
	१	२	३	४	५	६	जम्मा
पूर्व प्राथिमक	७४	८२	३०३	२९	२०	९	५१७
कक्षा १-५	५२८	५८८	११६९	५४२	३४३	५१३	३६८३
कक्षा ६-८	५६४	५२४	१०४०	२७०	१९१	२९९	२८८८
कक्षा ९-१०	३३९	२७४	६४९	१०८	४३	१५०	१५६३
एसईई/ एसएलसी वा सो सरह	३३२	३०४	६९८	३५	५०	५७	१४७६
कक्षा ११-१२ (मा.वि. वा सो सरह)	२५८	२०२	६१९	६८	११	४४	१२०२
स्नातक वा सो सरह	६३	४३	२६८	५	१७	७	४०३
एसईई/ एसएलसी देखि स्नातकसम्म	६५३	५४९	१५८५	१०८	७८	१०८	३०८१
स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि	२०	५	८०	५	४	४	११८
अनौपचारिक शिक्षा	३	२	१८	१	०	९	३३
साक्षरता	७२	१८२	६२२	९२	११३	०	११६१
अन्य	०	३	२	०	०	०	५
थाहा नभएको	३	२	३२	२५	०	१	६३
जम्मा	२२५६	२२११	५५००	११८०	८७२	१०९३	१३११२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.१.३ ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण

तालिका नं. ७१: ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण

वडा	हाल स्कूल / कलेज गइरहेको			हाल स्कूल/कलेज जानेको प्रकार					हाल स्कूल/कलेज नजाने		
	छ	छैन	जम्मा	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत/ निजी	गुरूकुल/मदरसा/ गुम्बा	अन्य	जम्मा	छ	छैन	जम्मा
१	९१८	२६४	११८२	५५२	३६५	१	०	९१८	२४७	१७	२६४
२	७६७	३८२	११४९	४६९	२९८	०	०	७६७	३६१	२१	३८२
३	२०८८	५९४	२६८२	८५५	१२३२	०	१	२०८८	५३०	६४	५९४
४	४११	२८६	६९७	३५९	५२	०	०	४११	२६५	२१	२८६
५	३१५	२१६	५३१	२७९	३६	०	०	३१५	१९७	१९	२१६
६	४७०	२२४	६९४	४३०	४०	०	०	४७०	२०६	१८	२२४
जम्मा	४९६९	१९६६	६९३५	२९४४	२०२३	१	१	४९६९	१८०६	१६०	१९६६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका कूल ६,९३५ जनसंख्यालाई के तपाईं हाल तथा कहिल्यै स्कूल/कलेज जानुहुन्छ भनी सोधिएको प्रश्नमा हाल स्कूल कलेज गएकाहरूको संख्या ४,९६९ जना रहेका छन्। अर्कोतर्फ १,९६६ जना हाल विद्यालय/कलेज गइरहेका छैनन्। हाल स्कूल/कलेज नजानेहरूलाई तपाई कहिल्यै स्कूल/कलेज जानु भएको थियो भनी प्रश्न गरिएको थियो । जसमा सो उमेर समूहमा कहिल्यै स्कूल/कलेज नजानेको संख्या १६० रहेको छ। यो तथ्यलाई हेर्दा आधुनिकता, विकास र नवजागरणको चहल पहल चरम अवस्थामा पुगेको वर्तमान विश्व परिवेशमा यस गाउँपालिकामा विद्यालय/कलेज नै नगएको संख्या उल्लेख्य हुनु गम्भिर विषय हो। तसर्थ यो अवस्थालाई प्रभावकारी ढंगले अन्त्य गर्न अविलम्ब पहल गरिनु आवश्यक छ। यसका लागि औपचारिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, प्रौढ शिक्षा तथा अन्य शैक्षिक विकासका व्यवहारिक र कार्यान्वयनमुखी योजना निर्माण गरी लागू गर्नु जरुरी छ। त्यसैगरी हाल गइरहेको कलेज र स्कुलको प्रकार अनुसार सामुदायिक/सरकारीमा २,९४४ जना, संस्थागत/निजीमा २,०२३ जना, गुरूकुल/मदरसा/गुम्बामा १ जना र अन्यमा १ जना रहेका छन्। हाल स्कुल नगएका वा छाडेकाहरू कूल १९६६ जनालाई विगतमा स्कूल/कलेज जानुभएको थियो भन्ने प्रश्नमा विगतमा गएका जम्मा १८०६ जना र कहिल्यै नगएकोमा १६० जना रहेका छन्।

५.१.४ ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ७२: ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूलरकलेज नजानुको कारण सम्बन्धी विवरण

		वडा नं.						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
हाल स्कूल / कलेज गइरहेको	छ	९१८	७६७	२०८८	४११	३१५	४७०	४९६९
	छैन	२६४	३८२	५९४	२८६	२१६	२२४	१९६६
	जम्मा	११८२	११४९	२६८२	६९७	५३१	६९४	६९३५
हाल स्कूल / कलेज नजानुको कारण	अरु पढ्ने ठाउँ नभएकोले	२	१	५५	१	१	२	६२
	धेरै महँगो भएकोले	११	११	१९	१	०	२	४४

	वडा नं.						जम्मा
	१	२	३	४	५	६	
धेरै टाढा भएकोले	२	१८	२४	२३	३	२६	९६
घरमा काम सघाउनु परेकोले	२६	३८	१२१	८८	११	१२९	४१३
बाबु/आमाले नचाहेकोले	५	१	७	२	८	०	२३
चाहेजति पढिसकेकोले	९	२४	५०	२५	१५५	१	२६४
विवाह भएकोले	१०३	१२०	२०२	५५	२०	४७	५४७
काम शुरु गरेको/जागिर पाएर	३१	६२	५८	१९	०	८	१७८
विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले	६८	३९	१	२१	३	०	१३२
अन्य	७	६८	५७	५१	१५	९	२०७
जम्मा	२६४	३८२	५९४	२८६	२१६	२२४	१९६६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष भित्रका जनसंख्यामध्ये हाल विद्यालय/कलेज नजानेको संख्या १९६६ जना रहेका छन् । हाल विद्यालय नजानेहरूलाई विद्यालय/कलेज नजानुको कारण के हो भनेर सोधिएको प्रश्नमा विद्यालय/कलेज नजानुको कारण हेर्दा सबैभन्दा बढी ५४७ जनाले विवाह भएकोले, ४१३ जनाले घरमा काम सघाउनु परेकोले र तेस्रोमा २६४ जनाले चाहेजति पढिसकेको भन्ने जवाफ दिएका छन् । त्यसैगरी अन्य कारणले बताउने यी जनसंख्या विद्यालय नजानुको कारण स्पष्ट देखिँदैन भने विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले, धेरै टाढा भएकाले, अभिभावकको चाहना नभएर नगएको बताउने जनसंख्या पनि उल्लेख्य रहेको छ। जुनसुकै कारणले भएपनि उचित शिक्षाबाट बञ्चित हुनु राम्रो होइन । तसर्थ शिक्षालाई प्राथमिकता दिने र युवाहरूलाई शिक्षातर्फ उत्साहित गर्न रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षा, व्यवसायीक, शिक्षा तथा सीपमूलक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु आवश्यक हुन्छ । नेपालमा परम्परागत हिसाबले विवाह पश्चात् महिलाहरू घरायसी धन्दा र बालबच्चा जन्माउने र हुर्काउने कार्यमा लाग्ने साथै विवाह भएर जाने घरबाट शिक्षामा प्रोत्साहन नगर्नेजस्ता कारणले उनीहरू शिक्षाबाट टाढिएका हुनसक्छन् । यसतर्फ सामाजिक जागरण र महिला हक अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सम्बन्धित सबैले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

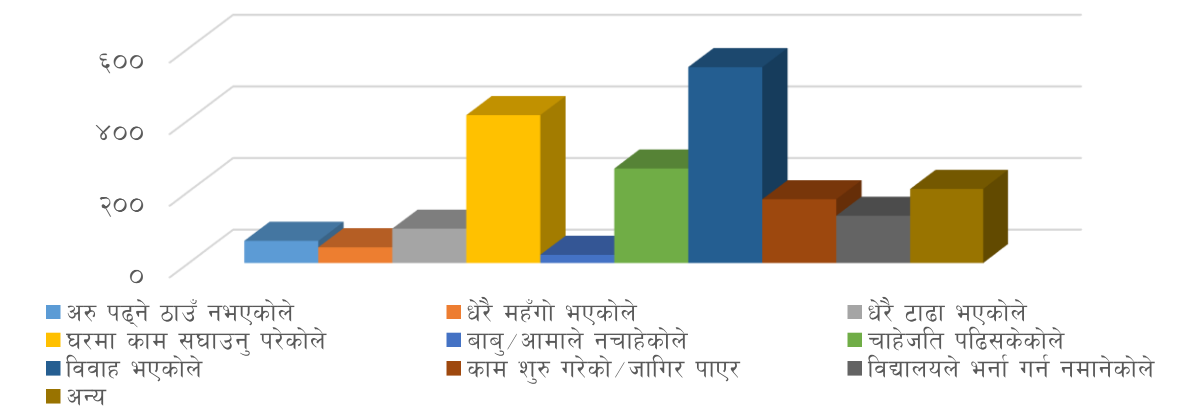

५.१.५ १० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका जनसंख्या औपचारिक/अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ७३: १० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका जनसंख्या औपचारिक/अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी विवरण

वडा	औपचारिक / अनौपचारिक तालिम					
	छ		छैन		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	संख्या	संख्या	प्रतिशत
१	२८४	१०.५%	२४११	८९.५%	२६९५	१७.३%
२	२९६	१०.९%	२४३१	८९.१%	२७२७	१७.५%
३	५११	८.८%	५२७०	९१.२%	५७८१	३७.०%
४	११३	७.५%	१४००	९२.५%	१५१३	९.७%
५	६	.५%	१२०६	९९.५%	१२१२	७.८%
६	५२	३.१%	१६३०	९६.९%	१६८२	१०.८%
जम्मा	१२६२	८.१%	१४३४८	९१.९%	१५६१०	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा १० वर्षभन्दा माथिका कूल १५,६१० जनालाई औपचारिक र अनौपचारिक तालिम लिएको छ/छैन भन्ने प्रश्नमा १,२६२ अर्थात ८.१ प्रतिशतले तालिम लिएको र १४,३४८ अर्थात ९१.९ प्रतिशतले ले तालिम नलिएको देखियो ।

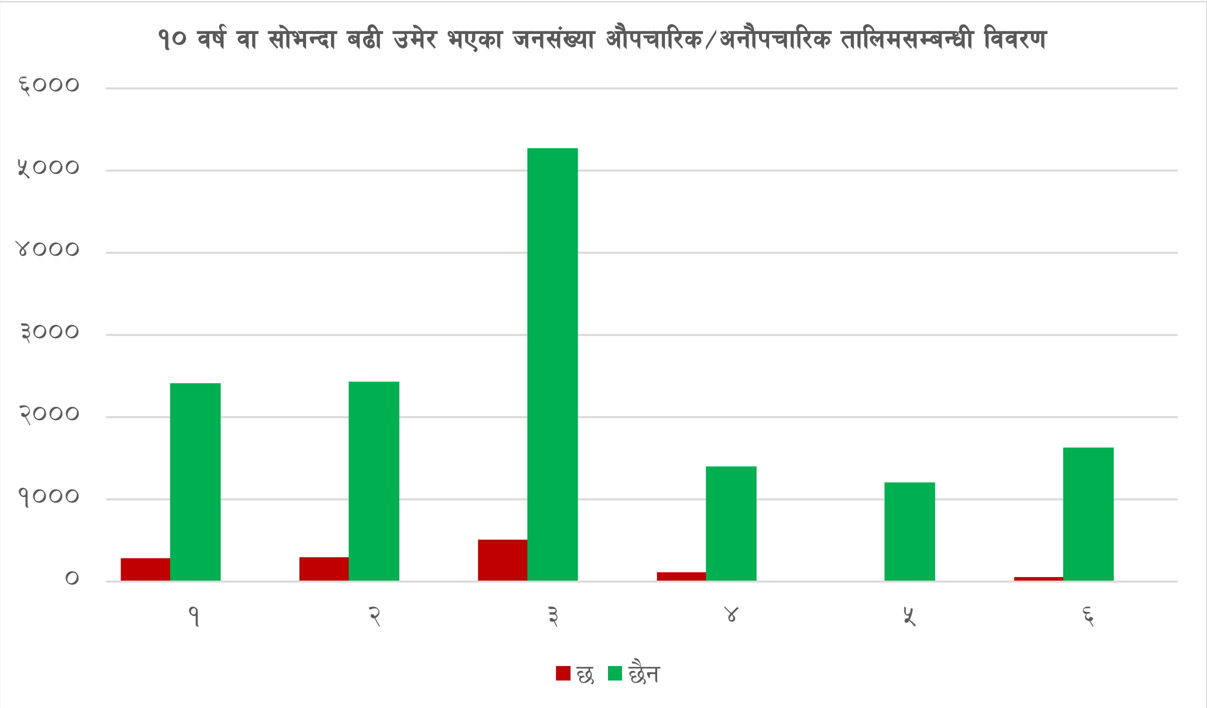

तालिका नं. ७४: औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण

तालिमको विषय	वडा नं.						जम्मा
	१	२	३	४	५	६	
सवारी चालक सम्बन्धी	३७	६६	७०	२०	२	१२	२०७
शिक्षण सिकाई सम्बन्धी	६५	२६	८२	१४	०	८	१९५
पोशाक बनाउने / सिउने	२२	४६	५८	१५	०	२	१४३
कम्प्यूटर विज्ञान सम्बन्धी	४	९	११५	३	१	०	१३२
कृषि, पशुपालन, माछापालन सम्बन्धी	४१	२२	१	९	१	१३	८७
अन्य	१०	१४	४१	१०	०	१	७६
सिकर्मी, डकर्मी सम्बन्धी	१२	१५	२०	१०	०	७	६४
होटेल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी	१४	१५	१९	६	०	०	५४
आत्मरक्षा शारीरिक शुगठन	५	१७	२१	६	०	०	४९
मानव स्वास्थ्यसंग सम्बन्धी	१४	४	२१	२	०	१	४२
बिजुली जडान सम्बन्धी	७	५	९	८	२	२	३३
हस्तकला/चित्रकला सम्बन्धी	१९	९	१	०	०	३	३२
व्युटिसियन सम्बन्धी	५	१३	१०	२	०	०	३०
इन्जिनियरिङ डिजाइन सम्बन्धी	२	६	१६	०	०	०	२४
प्लम्बिङ सम्बन्धी	२	८	६	५	०	१	२२
रेडियो, टेलिभिजन, मोवाइल मर्मत सम्बन्धी	४	३	१०	०	०	१	१८
पशुचिकित्सा तथा पशुस्वास्थ्य सम्बन्धी	७	४	२	१	०	०	१४
मूर्ति/काष्टकला सम्बन्धी	९	४	०	१	०	०	१४
यान्त्रिक (मेकानिक्स) सम्बन्धी	१	२	६	१	०	१	११
जुत्ता चप्पल बनाउने सम्बन्धी	१	५	०	०	०	०	६
साहित्य सिर्जना सम्बन्धी	२	१	०	०	०	०	३
गरगहना बनाउने/मर्मत गर्ने	०	१	२	०	०	०	३
जमिनको सर्भेक्षण सम्बन्धी	१	०	०	०	०	०	१
गीत, संगित, नाटक तथा कलाकारिता	०	१	०	०	०	०	१
भिडियो ग्राफी, फोटोग्राफी सम्बन्धी	०	०	१	०	०	०	१
जम्मा	२८४	२९६	५११	११३	६	५२	१२६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

विशेष सीप तथा दक्षता हुनेहरूमध्ये सबैभन्दा बढी सवारी चालक सम्बन्धी तालिम हासिल गर्नेको संख्या २०७ जना रहेका छन् भने दोस्रोमा शिक्षण सिकाईसम्बन्धी सीप हासिल गरेको जनसंख्या १९५ जना रहेको छ । तेस्रोमा पोशाक बनाउने सिउने सम्बन्धी सीप हासिल गर्नेको संख्या १४३ जना रहेका छन् । यी बाहेक सिकर्मी, डकर्मी सम्बन्धी, कृषि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालन सम्बन्धी, छपाइसम्बन्धी, कम्प्युटर विज्ञान सम्बन्धी, होटल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी प्लम्बिङसम्बन्धी, साहित्य श्रृजना तथा इन्जिनियरिङसम्बन्धी डिजाइन गर्ने र

अन्यको संख्या नगण्य रहेको छ। समग्रमा हेर्दा कुनैपनि प्रकारको सीप वा दक्षता हुनु आफैमा राम्रो भए तापनि गाउँपालिकामा आधुनिक समाजमा आवश्यक पर्ने खालका विशेष सीपहरू तथा विश्वविद्यालयबाट प्राज्ञिक प्रमाणपत्र लिएर तयार भएको दक्ष जनशक्ति जस्तै :- डाक्टर, इन्जिनियर, मेकानिक्स, विषयगत विशेषज्ञहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ। दक्ष जनशक्तिको आयस्तर उच्च हुने हुनाले विकास निर्माणमा सहयोग पुग्नुका सबै उक्त जनशक्तिको जीवनयापन गुणस्तरीय हुन्छ। यस प्रकारको जनशक्तिले दिगो विकासमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्दछ । गाउँपालिकामा रहेका अदक्ष वा अर्धदक्ष जनसंख्याले गाउँपालिकाको दिगो विकासमा ठूलो प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै मानव संसाधन विकासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ।

५.१.६ तालिमको अवधिको आधारमा विवरण

तालिका नं. ७५: तालिम अवधिको आधारमा विवरण

वडा	तालिमको अवधि							
	१ महिना	२-३ महिना	४-६ महिना	७ महिना-१ वर्ष	१-२ वर्ष	२-३ वर्ष	३ वर्ष भन्दा बढी	जम्मा
१	६८	४१	७९	७४	१७	५	०	२८४
२	७८	६३	९७	५१	५	२	०	२९६
३	२८	११३	२२१	१३३	७	५	४	५११
४	३१	४४	१८	१६	४	०	०	११३
५	१	३	२	०	०	०	०	६
६	१५	५	९	२०	१	१	१	५२
जम्मा	२२१	२६९	४२६	२९४	३४	१३	५	१२६२
प्रतिशत	१७.५%	२१.३%	३३.८%	२३.३%	२.७%	१.०%	०.४%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा १ महिना तालिम लिनेको संख्या २२१ जना अर्थात् १७.५ प्रतिशत रहेको, २ देखि ३ महिनासम्म तालिम लिनेको संख्या २६९ अर्थात् २१.३ प्रतिशत रहेको छ भने ४ देखि ६ महिनासम्म तालिम लिनेको संख्या ४२६ अर्थात् ३३.८ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी ७ महिना देखि ३ वर्षसम्म तालिम लिनेको संख्या न्यून रहेको देखियो ।

५.२ अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण

शरीरका अङ्गहरू र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याका कारण भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वातावरणका साथै सञ्चारसमेत बाट सिर्जना भएको अवरोधसमेतले दैनिक क्रियाकलाप सामान्यरूपमा सञ्चालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाइ हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ। खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न (Trachoma) रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्। जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनुपर्दछ। नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ।

अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारीरिक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टियुक्त, स्वरबोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहीनता, मानसिक अपाङ्गता, बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग (पहेलो रङको परिचयपत्र) र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचयपत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमूलक र सीपमूलक तालिमहरू सञ्चालन गरिए तापनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानीय स्रोत साधन र निकायहरूमा यो समुदायको पहुँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ अनुसार गाउँपालिकामा रहेको कूल १८६६६ जनसंख्यामध्ये, १८२७२ अर्थात ९७.९ प्रतिशतमा कुनै पनि अपाङ्गता नभएको देखिन्छ भने ३९३ अर्थात २.१ प्रतिशतमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिन्छ। अपाङ्गता हुनेहरूमा सबैभन्दा बढी शारीरिक अपाङ्गता भएका १७४ जना, दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता ४० जना, सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएका ६३ जना, स्वर बोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता भएका ३४ जना, मानसिक अपाङ्गता ५४ जना, बहुअपाङ्गता १६ जना, बौद्धिक अपाङ्गता ६ र श्रवण दृष्टिविहिन ६ जना रहेका छन्। वडागत अपाङ्गताको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ७६: अपाङ्गताको किसिमअनुसार जनसंख्याको विवरण

वडा	अपाङ्गता नभएको	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टि बिहीन	स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहु अपाङ्गता	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	३१७२	२२	४	९	२	०	४	१	२	१	३२१७
२	३०९०	५४	१३	३२	०	१५	१६	०	५	०	३२२५
३	६९८९	३१	६	६	०	६	१०	२	०	०	७०५०
४	१७१८	४०	७	७	२	३	९	२	६	०	१७९४
५	१३८८	११	२	६	१	३	१२	०	३	०	१४२६
६	१९१५	१६	८	३	१	७	३	१	०	०	१९५४
जम्मा	१८२७२	१७४	४०	६३	६	३४	५४	६	१६	१	१८६६६
प्रतिशत	९७.८९	०.९३	०.२१	०.३४	०.०३	०.१८	०.२९	०.०३	०.०९	०.०१	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

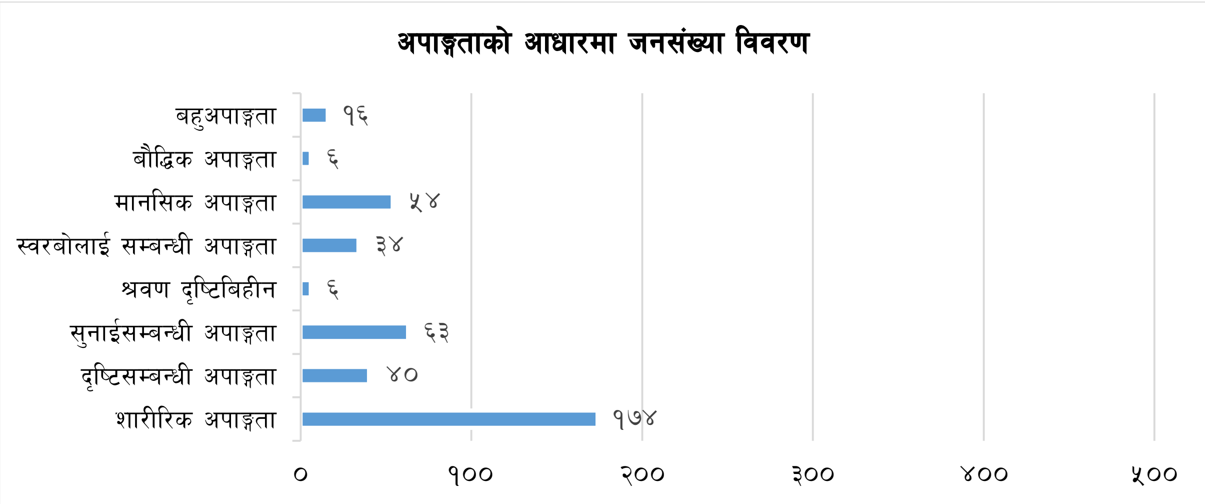

५.३ विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण

समाजमा पछाडि पारिएका तथा परेका ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ताको नाममा राज्यकोषबाट सहयोग गर्ने अवधारणा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा हो । वि.सं. २०५१ देखि ज्येष्ठ नागरिकलाई मासिक १०० रूपैयाँ भत्ता दिने नारासहित सुरु गरिएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता अहिले ज्येष्ठ नागरिकका साथसाथै एकल महिला, अपाङ्गता भएका र दलित ज्येष्ठ नागरिक बालपोषण अन्तर्गत अल्पसंख्यक तथा पिछडिएका समूदायको ५ वर्षमूनिका बालबालिकालाई समेत प्रदान गरिन्छ । यसले समाजमा पछाडि परेका अशक्तहरूलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न प्रोत्साहन हुने विश्वास गरिएको छ । यस गाउँपालिकामा वितरण गरिएको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ७७: गाउँपालिकाको सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	लक्षित वर्ग/शीर्षक	संख्या	कैफियत
१	जेष्ठ नागरिक अन्य	६२८	बैक मार्फत वितरण
२	जेष्ठ नागरिक दलित	१४७	बैक मार्फत वितरण
३	उपचार खर्च (जेष्ठनागरिकलाई)	८००	बैक मार्फत वितरण
४	विधवा महिला	२३६	बैक मार्फत वितरण
५	एकल महिला	३७४	बैक मार्फत वितरण
६	अति अशक्त अपांङ्गता भएका व्यक्ति	१८	बैक मार्फत वितरण
७	पूर्ण अशक्त अपांङ्गता भएका व्यक्ति	५३	बैक मार्फत वितरण
८	बाल पोषण (संरक्षण) भत्ता	९७	बैक मार्फत वितरण
९	लोपोन्मुख आदिबासी जनजाति		
	जम्मा	१६८३	

स्रोत: आँबुखैरेनी गाउँपालिका, २०७६

५.४ स्वास्थ्य क्षेत्रको अवस्था

स्वास्थ्य चौकीवाट उपलब्ध सेवा वाहेक अन्य स्वास्थ्य सेवाका लागि यहाँका बासिन्दा नजिकका सुविधा सम्पन्न अस्पताल तथा राजधानी काठमाडौँ जाने गरेका छन् । यस गाउँपालिकामा जनसमुदायहरूले चेतनाको क्रमिक विकाससंगै स्वास्थ्य, सरसफाई तथा समुदायको स्वस्थकर बानी व्यवहार अबलम्बन गर्दै गइरहेको देखिन्छ। तथापि जनताले आवश्यकताअनुसारको स्वास्थ्य सुविधा लिन सकेका छैनन् । गाउँपालिकाको केन्द्र क्षेत्रका जनताहरूको पहुँच सहज देखिएता पनि बाँकी जनताको पहुँच केवल स्वास्थ्य चौकीसम्म रहेको छ जहाँ सबै स्वास्थ्य समस्याको समाधान संभव छैन । स्वास्थ्य चौकीमा पर्याप्त स्वास्थ्यकर्मी तथा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार नहुँदा स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी समस्या झेल्नुपर्ने बाध्यता छ ।

तालिका नं. ७८: आँबुखैरेनी गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाको विवरण

आँबुखैरेनी स्वास्थ्य चौकी			
सि.नं.	**नामथर**	**पद**	**सम्पर्क नं**
१	अगमराज उपाध्याय	सि.अ.हे.व.	९८४६०६३०९२
२	अमृत पण्डित	ल्याव टेक्नीसियन	९८४३२४७९७८
३	स'शन थापा मगर	हे.अ.	९८०४१०७४०३
४	प्रमोद कुमार शाह	अ.हे.व.	९८४५८६०७३१
५	अप्सरा सुनार	अ.न.मी.	९८४६९१२५२०
६	मीना श्रेष्ठ	प.अ.न.मी.	९८४६०५५७५०
७	नन्द बहादुर मगर	का.स.	९८१६६४१२२३
८	पञ्चमाया सुनार	का.स.	९८०४१४५६८४
छिम्केश्वरी स्वास्थ्य चौकी			
सि.नं.	**नामथर**	**पद**	**सम्पर्क नं**
१	मुकेश कुमार शाह	हे.अ.	९८५११३४८२२
२	जनक पोखेल	अ.हे.व.	९८४७१२९६९२
३	अम्बिका सुनार	अ.न.मी.	९८१४१८९०७४
४	सुजाता गुरुङ्ग	प.अ.न.मी.	९८४५०६८३०६
५	राजेश शाह तेली	अ.हे.व.	९८४५६६३५१३
६	कान्छा गुरुङ्ग	का.स.	९८०६७३८०६१
देउराली स्वास्थ्य चौकी			
सि.नं.	**नामथर**	**पद**	**सम्पर्क नं**
१	रामकृप चौधरी	अ.हे.व.	९८६५३६३४४६
२	सुस्मिता जि.सी.	अ.न.मी.	९८४६९५२८६६
३	दिलमाया गुरुङ्ग	प.अ.न.मी.	९८४६२३४४९१
४	सुनिता गुरुङ्ग	अ.हे.व.	९८४५८२७५९२
६	परिमाया गुरुङ्ग	का.स.	९८६९१४४९६९
शहरी स्वास्थ्य केन्द्र आमडाँडा			
सि.नं.	**नामथर**	**पद**	**सम्पर्क नं**
१	सरला अर्याल	अ.हे.व.	९८४६२५६०६५
२	दुर्गा अधिकारी	अ.न.मी.	९८४६२४३९४४
शहरी स्वास्थ्य केन्द्र प्युघरफाँट			
सि.नं.	**नामथर**	**पद**	**सम्पर्क नं**
१	प्रमिता गुरुङ्ग	अ.न.मि.	९८०६६१९६३२
२	विमला अधिकारी	अ.न.मि.	९८४६२७५७२०

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

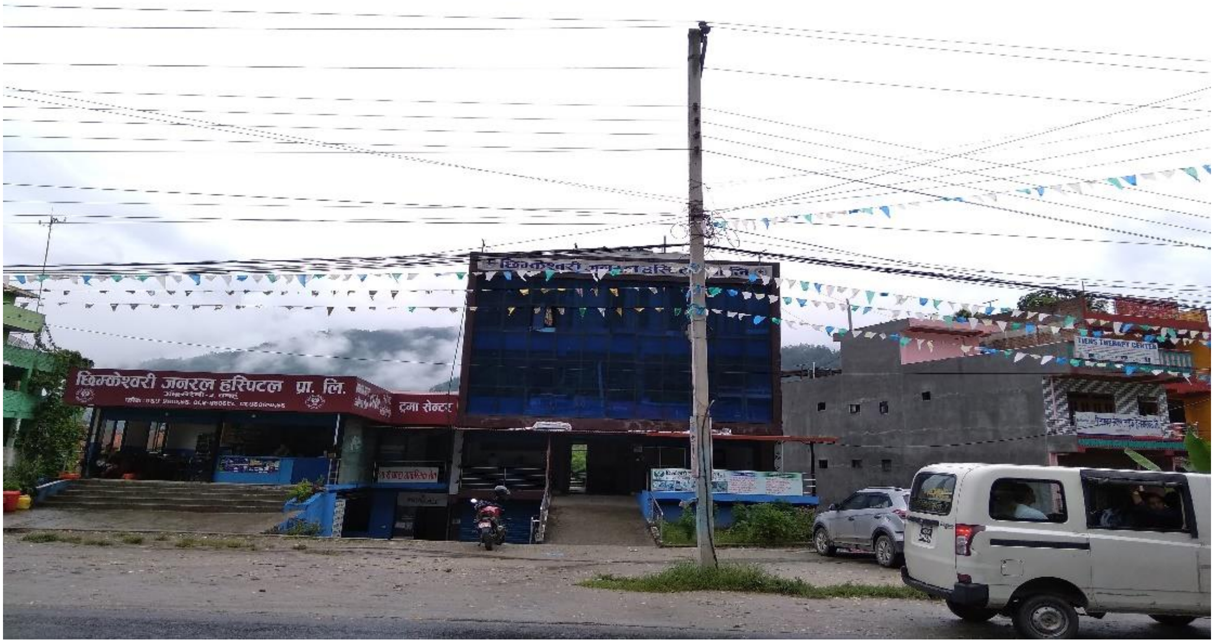

छिम्केश्वरी अस्पताल, वडा नं. ३

५.४.१ एच. आई. भी./एड्सको अवस्था

सन् १९८८ मा पहिलो संक्रमण भेटिएपछि नेपालमा एच.आई.भी.को प्रकोप विस्तारै बालबालिकामा पनि फैलिन थालेको छ। बालबालिका समेत यो समस्याबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपमा प्रभावित हुदै गएका छन्। हाल नेपालमा एचआईभी संक्रमित बालबालिकाको संख्या उल्लेख्य रहेको छ। राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्रका अनुसार २०७१ को साउन महिना सम्म नेपालमा भेटिएका जम्मा २२,९९४ एच.आइ.भी.संक्रमण मध्ये १६१८ जना १५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा एच.आइ.भी. संक्रमण भेटिएको छ। भारतलगायतका अन्य मुलुकमा कामको खोजीमा जाने अभ्यास, बढ्दो रुपमा भइरहेको देह व्यापार, चेलीबेटी बेचविखन, सुईद्वारा लागुपदार्थको प्रयोग, अशिक्षा र गरिबीजस्ता सामाजिक समस्याले एच.आइ.भी.को प्रकोप बढाउनमा भूमिका खेलिरहेका छन्। जिल्ला एड्स समन्वय शाखाको तथ्याङ्क अनुसार मकवानपुर जिल्ला पनि एच.आई.भी./एड्सको जोखिममा रहेको छ । यद्यपि गाउँपालिकामा एच.आइ.भी. संक्रिमितको संख्या उपलब्ध छैन ।

५.४.२ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदादेखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलत: आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तीजन्य पदार्थको सेवनलगायतका अवस्थामा बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानीनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानूनी रुपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकेको छ। तर १७ प्रतिशत किशोरीहरू (१५ देखि १९ वर्ष उमेरका) गर्भवती भएका वा आमा

भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११)। सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। यसले आमा र बालबालिकाको मृत्युदर घटाउन धेरै मद्दत पुऱ्याएको छ। तर पनि उक्त सेवाहरू कार्यक्रम केन्द्रित भएका कारण सबै लक्षित वर्गमा अझै पुग्न सकेको देखिँदैन। ग्रामीण भेगहरूमा समयमा नै गर्भवती महिला स्वास्थ्य चौकी नपुग्दा र स्वास्थ्यकर्मी पर्याप्त नहुँदा कति गर्भवती तथा शिशुहरूको मृत्यु हुने गरेको कुरा हामी सामु सर्वविदित् नै छ।

साधारण प्रजनन दर (General Fertility Rate)

$$= \frac{\text{विगत १२ महिनामा भएका कुल जीवित जन्म}}{\text{सोही वर्षको १५–४९ वर्षका महिलाको मध्य वर्षको जनसंख्या}} \times १०००$$

$$= \frac{१८१}{५६९४} \times १०००$$

$$= ३१.७९$$

तालिका नं. ७९: सुरक्षित मातृत्वको विवरण

सुरक्षित मातृत्व	श्रावण २०७३ देखि असार २०७४ सम्म	श्रावण २०७४ देखि असार २०७५ सम्म	श्रावण २०७५ देखि असार २०७६ सम्म
२० वर्षभन्दा कम उमेरका पहिलोपटक गर्भजाँच गर्ने महिला	५७	७४	९७
२० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरका पहिलोपटक गर्भजाँच गर्ने महिला	३०२	३३५	३३४
२० वर्षभन्दा कम उमेरका प्रोटोकल अनुसार पहिलोपटक गर्भजाँच गर्ने महिला	३९	४२	४६
२० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरका प्रोटोकल अनुसार पहिलोपटक गर्भजाँच गर्ने महिला	१९६	२०९	१८५
२० वर्षभन्दा कम उमेरका प्रोटोकल अनुसार चारपटक गर्भजाँच गर्ने महिला	१७	२१	२९
२० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरका प्रोटोकल अनुसार चारपटक गर्भजाँच गर्ने महिला	११६	११६	१७५
प्रसुती सेवा - दक्ष प्रसुतीकर्मी सेवा नभएको		१	२
प्रसुती सेवा - दक्ष प्रसुतीकर्मी सेवा भएको	१०८	८४	१०५
प्रोटोकल अनुसार सुत्केरी पश्चात ३ पटक जाँच	२६	२८	६३
प्रसुतीको २४ घण्टाभित्र मातृशिशु जाँच	१०८	८५	१०८

स्रोत: आँबुखैरेनी गाउँपालिका, स्वास्थ्य शाखा/HMIS, २०७६

५.४.३ विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ८०: सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धी विवरण

वडा	सुत्केरी गराएको स्थान							
	घरमा		स्वास्थ्य संस्थामा		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२	५.१%	२०	१५.०%	०	०.०%	२२	१२.२%
२	२	५.१%	३९	२९.३%	२	२२.२%	४३	२३.८%
३	३	७.७%	४१	३०.८%	३	३३.३%	४७	२६.०%
४	५	१२.८%	१३	९.८%	०	०.०%	१८	९.९%
५	१७	४३.६%	९	६.८%	२	२२.२%	२८	१५.५%
६	१०	२५.६%	११	८.३%	२	२२.२%	२३	१२.७%
जम्मा	३९	१००.०%	१३३	१००.०%	९	१००.०%	१८१	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका मध्ये १३३ जना महिलाले स्वास्थ्य संस्थामा, ३९ जना महिलाले घरमा र ९ जना महिलाले अन्य स्थानमा सुत्केरी गराएको तथ्याङ्क छ । स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने संख्या बढी भएतापनि घरमा र स्वास्थ्य संस्था बाहिर सुत्केरी गराउनेको संख्या समेत उल्लेख्य रहेको हुँदा त्यसले आमा र शिशुको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष रुपमा जोखिममा पर्दछ । सत प्रतिशत स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराउने वातावरण श्रृजना गरी व्यापक जनचेतनाको विकास गरी बर्थिङ सर्भिसलाई विस्तार गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

५.४.४ १५-४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान जन्म दिए/नदिएको विवरण

गाउँपालिकामा रहेका कूल ४४२७ जना १५ देखि ४९ वर्ष भित्रका विवाहित महिलाहरूको लिइएको तथ्याङ्कअनुसार दुईवटा जीवित शिशुलाई जन्मदिने महिलाहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात् १,४३३ जना भएको पाइयो । त्यसैगरी एक सन्तान जन्माउने १,०६१, तीन सन्तान जन्माउने ६४९, चार सन्तान जन्माउने २१० रहेका छन् । गाउँपालिकामा आठ वा सो भन्दा बढी जीवित सन्तान जन्माउने संख्यासमेत २ जना हुनुले धेरै बच्चा जन्माउने विगतको प्रवृत्ति पाको उमेर समूहका महिलाहरूमा अवशेषका रुपमा रहेको पाइयो । १ देखि २ वटा जीवित शिशुलाई जन्मदिनेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेको छ । यो तथ्याङ्कबाट क्रमशः गाउँपालिकाको परिवारको औषत आकारमा अर्थात् महिलाको खुद प्रजनन् दर घट्दै गईरहेको पाइन्छ। परिवार नियोजन कार्यक्रमको प्रभावकारिता, प्रजनन् स्वास्थमा आएको चेतना र शिक्षाको सामाजिक र पारिवारिक जागरणमा परेको सकारात्मक प्रभावका कारण परिवारको आकार घट्ने क्रममा रहेको पाइन्छ। यस तथ्याङ्कको अर्कोपक्ष भनेको सन्तान नै नभएका महिलाहरूको जनसंख्या हो जसअनुसार कूल १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाको संख्या कूल ४४२७ मध्ये ९१० महिलाबाट हालसम्म कुनै जीवित सन्तानसमेत जन्मेको छैन । मुख्यतया महिलाको प्रजनन् स्वास्थमा भएको जटिलता, प्रजनन् स्वास्थ्य बारेको चेतनाको कमी, औषधोपचारमा पहुँचको कमी, पोषणको कमी, वंशाणुगत कारण आदिले महिलामा बाँझोपन आउन सक्ने तथ्यलाई मनन् गरी त्यसतर्फ उचित कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ। महिलामा बाँझोपन हुँदा देखा पर्ने महिला हिंसा तथा नकारात्मक सामाजिक व्यवहारले लैङ्गिक हिंसा बढाएको तथ्य हामी सामु रहेको छ । वडागत विस्तृत विवरण तथा वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ८१: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जन्म दिएका सन्तानहरूको आधारमा जसंख्याको विवरण

विवरण	वडा नं.						
	१	२	३	४	५	६	जम्मा
१ सन्तान भएको	१७३	२१२	५१५	५६	२८	७७	१०६१
२ सन्तान भएको	३०७	२६८	७२३	८०	१	८७	१४६६
३ सन्तान भएको	१३८	१४२	२५३	५६	१	५९	६४९
४ सन्तान भएको	३७	४६	५९	२५	०	४३	२१०
५ सन्तान भएको	२०	२०	९	२५	०	२०	९४
६ सन्तान भएको	९	११	६	३	०	६	३५
७ सन्तान भएको	०	०	०	०	०	०	०
८ वा सोभन्दा बढी सन्तान भएको	०	०	१	१	०	०	२
सन्तान जन्मदिने महिला	६८४	६९९	१५६६	२४६	३०	२९२	३५१७
सन्तान जन्म नदिने महिला	९८	८३	२६७	१३७	२४४	८१	९१०
जम्मा महिला	७८२	७८२	१८३३	३८३	२७४	३७३	४४२७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.४.५ परिवार नियोजन

परिवार नियोजनबाट हुने फाइदाका बारेमा विभिन्न संघ संस्थाबाट गरिएका अध्ययन अनुसन्धानबाट आमा, बच्चा र नवजात शिशुको स्वास्थ्य सुधार गर्न उल्लेखनीय भूमिका खेल्ने कुरा प्रमाणित भएको छ । साथै यसले लैङ्गिक समानता, महिलाको शिक्षा र वृत्ति विकास गर्नको लागि सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यस कारण गुणस्तरीय परिवार नियोजन सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले सन् १९९१ देखि प्रजनन् स्वास्थ्य कार्यक्रम र परिवार नियोजन कार्यक्रमलाई विस्तार गरी अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, गाउँघर क्लिनिक र घुम्ती शिविरहरूमा विस्तार गरी महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाद्वारा सेवा पुऱ्याउँदै आएको छ ।

तालिका नं. ८२: गाउँपालिकामा भएका परिवार नियोजनका विधिहरू प्रयोगको विवरण

परिवार नियोजनका विधिहरू प्रयोग विवरण	श्रावण २०७३ देखि असार २०७४ सम्म	श्रावण २०७४ देखि असार २०७५ सम्म	श्रावण २०७५ देखि असार २०७६ सम्म
अस्थायी साधनको रुपमा पिल्स हालका प्रयोगकर्ता	७६९	७८९	८४७
अस्थायी साधनको रुपमा पिल्स प्रयोग गर्ने २० वर्ष मुनिका नयाँ प्रयोगकर्ता	३९	७३	६४
अस्थायी साधनको रुपमा पिल्स प्रयोग गर्ने २० वर्ष वा सो भन्दा माथिका नयाँ प्रयोगकर्ता	१०	३	१
हालको डिपो पोभेरा खोप वितरण प्रयोगकर्ता	१९४२	१८३७	१४४९
बीस वर्षभन्दा मुनिका डिपो पोभेराको नयाँ प्रयोगकर्ता	१०	८	१५
बीस वर्ष वा सोभन्दा माथिकाका डिपो पोभेराको नयाँ प्रयोगकर्ता	१४१	१२७	१३०

परिवार नियोजनका विधिहरू प्रयोग विवरण	श्रावण २०७३ देखि असार २०७४ सम्म	श्रावण २०७४ देखि असार २०७५ सम्म	श्रावण २०७५ देखि असार २०७६ सम्म
अस्थायी साधनको रुपमा आईयुसिडी प्रयोगकर्ता	२४	२२	२२
अस्थायी साधनको रुपमा इम्प्लान्ट हालका प्रयोगकर्ता	६५७	८४२	२३५३
अस्थायी साधनको रुपमा इम्प्लान्ट प्रयोग गर्ने बीस वर्ष मुनिका नयाँ प्रयोगकर्ता		५	१५
अस्थायी साधनको रुपमा इम्प्लान्ट प्रयोग गर्ने बीस वर्ष वा सो भन्दा माथिका नयाँ प्रयोगकर्ता	१९	१३३	१०५
अस्थायी साधनको रुपमा कण्डम प्रयोगकर्ता	८८१६	५२४०	६७५५

स्रोत: आँबुखैरेनी गाउँपालिका, स्वास्थ्य शाखा/HMIS, २०७६

५.४.६ खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन् । यसको लागि यिनीहरू स्वस्थ र निरोगी हुनु आवश्यक छ । बालक अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डी.पी.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । बालबालिकाको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित/पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ । नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ। जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.डि.जी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

बालबालिकाले बाल्य अवस्थामा लगाएको खोपले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्धारण गर्दछ । बालकबालिका स्वस्थ रहन बाल्य अवस्थामा लगाउनुपर्ने खोपहरू सबै पुरा गर्नुपर्छ । खोप कार्यक्रम प्रभावकारी भएको खण्डमा बाल अवस्थामा जोखिम हुने रोगहरूबाट बच्नुको साथै बाल मृत्युदर पनि कम हुन्छ ।

तालिका नं. ८३: गाउँपालिकामा भएका खोप सम्बन्धी विवरण

खोप सम्बन्धी विवरण	श्रावण २०७३ देखि असार २०७४ सम्म	श्रावण २०७४ देखि असार २०७५ सम्म	श्रावण २०७५ देखि असार २०७६ सम्म
वि.सि.जी. खोप लगाइएका बालबालिकाको विवरण	२९३	३१७	२९२
पहिलोपटक हेपाटाइटिस वि. खोप लगाइएको बालबालिकाको विवरण	३६७	३६२	३८६
दोश्रोपटक हेपाटाइटिस वि. खोप लगाइएको बालबालिकाको विवरण	३८२	३६५	३८९
तेस्रोपटक हेपाटाइटिस वि. खोप लगाइएको बालबालिकाको विवरण	३६३	३५२	३७५
रुबेला/दादुरा खोपलगाइएका नौ देखि एघार महिनाका बालबालिकाहरूको संख्या	३३९	३५८	३७४
रुबेला/दादुरा खोपलगाइएका बाह्र देखि तेइस महिनाका बालबालिकाहरूको संख्या	२६६	३०३	३४९
गर्भवती भएपछि पहिलोपटक टिडी खोप लगाएको महिलाको विवरण	१६२	१५७	१७९
गर्भवती भएपछि दोश्रोपटक टिडी खोप लगाइएको महिलाको विवरण	१२९	१६१	१५३
गर्भवती भएपछि दुई वा सो भन्दा बढी पटक टिडी खोप लगाइएको महिलाको विवरण	११९	१४५	१४७

स्रोत: आँबुखैरेनी गाउँपालिका, स्वास्थ्य शाखा/HMIS, २०७६

५.४.७ ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण

बाल्यकाल तथा उमेर पुगेपछि लाग्न सक्ने प्राणघातक रोगहरू जस्तै क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुषटंकार, हेपाटाइटिस बी, इन्फ्लुएन्जा टाइप बी, पोलियो, न्यूमोनिया, दादुरा, रुबेला र जापानिज इन्सफलाइटिस् विरुद्ध चरणबद्ध रुपमा समयमै खोपहरू अनिवार्य रुपमा लगाउनु पर्दछ । ती खोपहरू क्रमशः BCG, DPT, OPV, PCV, IPV, MR, JE / ID हुन् । यसरी खोपहरू समयमै लगाउँदा अत्यन्त सीमित लगानीमा ठूला रोगहरूको जोखिमबाट मुक्त भई बाल मृत्यूदर नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपाय हुन्छ ।

तालिका नं. ८४: ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण

वडा	पूर्णखोप पाएका			पूर्णखोप नपाएका			थाहा छैन			जम्मा		
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा
१	१५२	१०७	२५९	१४	१३	२७	१	३	४	१६७	१२३	२९०
२	१२२	१०६	२२८	३७	३३	७०	०	०	०	१५९	१३९	२९८
३	३१९	२६३	५८२	४०	४३	८३	०	३	३	३५९	३०९	६६८
४	७८	७६	१५४	७	५	१२	०	१	१	८५	८२	१६७
५	४७	४९	९६	१७	१९	३६	०	०	०	६४	६८	१३२
६	६१	७५	१३६	९	७	१६	०	०	०	७०	८२	१५२
जम्मा	७७९	६७६	१४५५	१२४	१२०	२४४	१	७	८	९०४	८०३	१७०७
प्रतिशत	५३.५४	४६.४६	१००.००	५०.८२	४९.१८	१००.००	१२.५	८७.५	१००	५२.९६	४७.०४	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा पाँच वर्षमुनिका कूल १,७०७ बालबालिकामा पूर्णखोप लगाएका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्कलाई हेर्दा पूर्ण खोप पाएका बालक ७७९ अर्थात ५३.५४ प्रतिशत र पूर्ण खोप पाएका बालिकामा ६७६ अर्थात ४६.४६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी पूर्ण खोप नपाएका बालकमा १२४ अर्थात ५०.८२ प्रतिशत र पूर्ण खोप नपाएका बालिकामा १२० अर्थात ४९.१८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी खोप पाएको वा नपाएको यकिन नभएको संख्या ८ जना उल्लेख रहेकोले बालबालिकाहरू खोपबाट टाढा हुँदा उनीहरूको स्वास्थ्य जोखिममा पर्दछ। यसले बाल मृत्युदर बढाउने र बालकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरी बाँच्न पाउने मौलिक अधिकारसमेत हनन् हुने हुँदा यसतर्फ सरोकारवालाहरूको ध्यान पुग्नु जरुरी छ ।

५.४.८ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम

५ वर्षमुनिका बालबालिकालाई विभिन्न रोगले संक्रमण गर्ने उच्च संम्भावना रहन्छ। नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११ का अनुसार बाल्यकालमा हुने प्रमुख संक्रमण एवं मृत्युका कारणका रुपमा श्वासप्रश्वास सम्बन्धी रोग, निमोनिया, झाडापखाला, कडा जलबियोजन, मलेरिया, दादुरा र कुपोषण पर्दछन्। सरकारले ती रोगबाट बचाउन तथा रोगको रोकथाम गर्न, बाल्यकालमा हुने रोगहरूको समुदायमा आधारित एकीकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गरेको छ । कार्यक्रमले यी रोगको एकीकृत व्यवस्थापन समुदायमै गर्दछ।

५.४.९ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर

राष्ट्रिय जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण २०१६ (National Demographic and Health Survey 2016) का अनुसार नवजात शिशु मृत्युदर प्रतिहजार २१, शिशु मृत्युदर प्रतिहजार ३२ र पँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर प्रतिहजार ३९ रहेको तथ्याङ्क सार्वजनिक भएको छ। आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर तथा शिशु मृत्युदरको तथ्याङ्क नभए तापनि राष्ट्रिय तथ्याङ्कले यहाँको अवस्था अनुमान गर्न सकिन्छ ।

५.४.१० बालपोषण सम्बन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रुपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रुपमा बालवृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ। बालअधिकार सम्बन्धी महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसालगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान, (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रुपमा राखेको छ। स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिकबिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ । गाउँपालिकामा समेत राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइ आएका छन् । स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् ।

तालिका नं. ८५: बालपोषण सम्बन्धी विवरण

विवरण	श्रावण २०७३ देखि असार २०७४ सम्म	श्रावण २०७४ देखि असार २०७५ सम्म	श्रावण २०७५ देखि असार २०७६ सम्म
एघार महिना भित्र मध्यम अवस्थाको शिशुको बृद्धि अनुगमनको विवरण	१८	८	१
एघार महिना भित्र सामान्य अवस्थाको शिशुको बृद्धि अनुगमनको विवरण	३३९	३०२	३८३
बाह्र महिनादेखि तेइस महिना बीचको मध्यम अवस्थाको शिशुको बृद्धि अनुगमनको विवरण	६	२६	८
बाह्र महिनादेखि तेइस महिना बीचको सामान्य अवस्थाको शिशुको बृद्धि अनुगमनको विवरण	६३	१८३	२०१
बाह्र महिनादेखि तेइस महिना बीचको जटिल अवस्थाको शिशुको बृद्धि अनुगमनको विवरण	१	१	१
पैतालिस आइरन चक्की प्राप्त गर्ने सुत्केरी महिलाको विवरण	१२२	९४	११८
१८० आइरन चक्की प्राप्त गर्ने गर्भवती महिला	१३७	१७७	२०४
पहिलो पटक आइरन चक्की प्राप्त गर्ने गर्भवती महिला	३७२	४०२	४११
जुकाको औषधी प्राप्त गर्ने गर्भवती महिला	३६७	३९२	४१०
सुत्केरी पश्चात भिटामिन ए खानेको विवरण	१२२	९४	११८
बाह्र महिनादेखि उनान्साठी महिनासम्मका बालबालिकालाई भिटामिन ए खुवाइएको विवरण	३२६५	२९४१	३४८२
छ महिनादेखि एघार महिनासम्मका बालबालिकालाई भिटामिन ए खुवाइएको विवरण	३३४	३२७	४२६

स्रोत: आँबुखैरेनी गाउँपालिका, स्वास्थ्य शाखा/HMIS, २०७६

५.४.११ जन्मदाको बखत शिशुको तौल सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ८६: विगत १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

वडा	जन्मदाको तौल					
	२.५ केजीभन्दा कम		२.५ केजीभन्दा बढी		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	४	२६.७%	१८	१०.८%	२२	१२.२%
२	१	६.७%	४२	२५.३%	४३	२३.८%
३	३	२०.०%	४४	२६.५%	४७	२६.०%
४	१	६.७%	१७	१०.२%	१८	९.९%
५	०	०.०%	२८	१६.९%	२८	१५.५%
६	६	४०.०%	१७	१०.२%	२३	१२.७%
जम्मा	१५	१००.०%	१६६	१००.०%	१८१	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा हेर्दा जम्मा १८१ शिशु जन्मिएकोमा २.५ के.जी.भन्दा कम तौल भएका शिशुहरूको संख्या १५ र २.५ के.जी. भन्दा बढी तौल हुनेको संख्या १६६ रहेको थियो । २.५ के. जी. भन्दा कम तौलको शिशु जन्मनुमा गर्भवती हुँदा आमाको उचित स्याहार र खानपान नपुग्नु तथा आवश्यक सम्पूर्ण पोषणसहितको आहार नहुनु, धुम्रपान र किशोरी अवस्थामै आमा बन्नुजस्ता कारणहरू जिम्मेबार हुन्छन् । यस्ता शिशुहरूको शिशु मृत्यु दरसमेत उच्च रहन्छ । तसर्थ यसको समाधानका लागि उपयुक्त उमेरमा विवाह, उचित खानपान र स्याहारको प्रबन्ध गर्नुका साथै गर्भवती अवस्थामा परिवारका सदस्यहरूले गर्भवतीको उचित हेरचाह पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

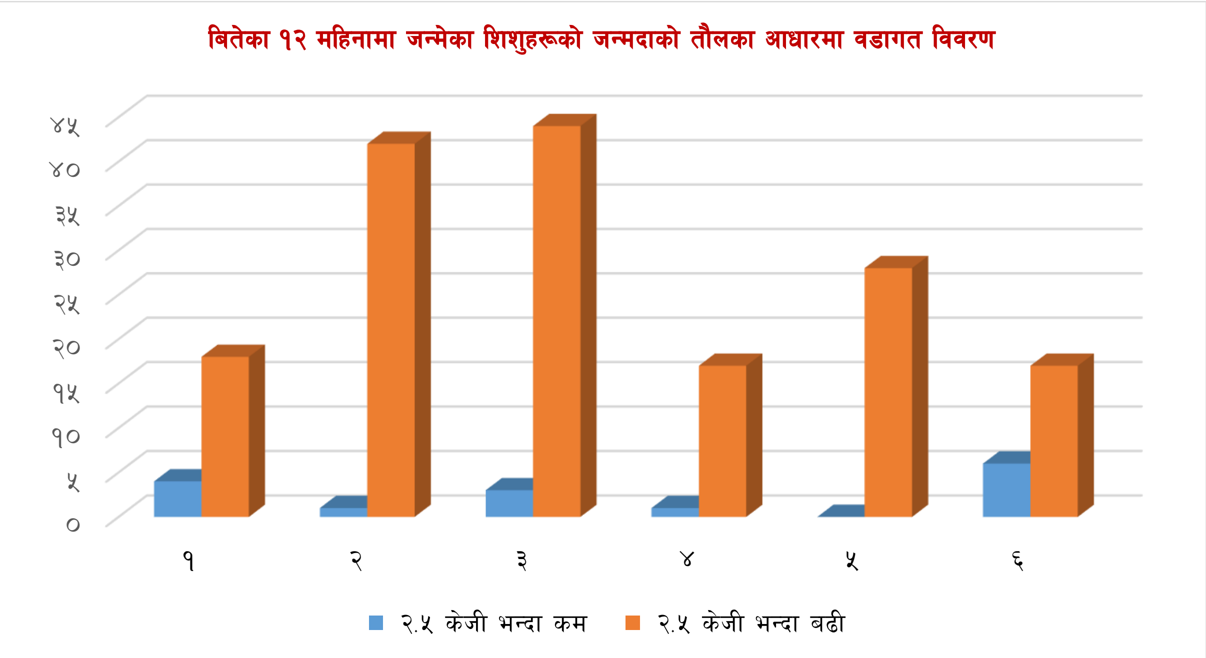

५.४.१२ १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ८७: १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	पहिलो विवाह गर्दाको उमेर															
	१५ वर्षभन्दा कम		१५-१९ वर्ष		२०-२४ वर्ष		२५-२९ वर्ष		३०-३४ वर्ष		३५-३९ वर्ष		४० वर्ष वा सोभन्दा बढी		जम्मा	
	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
१	१६	८९	२१६	६७५	३४२	२९७	१६९	४४	२३	३	५	१	२	०	७७३	११०९
२	१२	८६	२७३	६५४	३७०	३२५	१३१	४८	३३	८	४	३	८	२	८३१	११२६
३	२०	१२८	३४३	१२४७	७७५	८६७	३७०	११७	७२	१०	७	८	१२	३	१५९९	२३८०
४	१२	३९	१२८	३४०	१८२	१६९	८८	४०	२६	७	९	३	४	१	४४९	५९९
५	८	२०	११४	२२३	१७८	१५९	७३	१७	१५	७	९	१	१	१	३९८	४२८
६	६	२४	१२६	३६७	३१३	२१८	६७	३७	९	२	१	२	०	४	५२२	६५४
जम्मा	७४	३८६	१२००	३५०६	२१६०	२०३५	८९८	३०३	१७८	३७	३५	१८	२७	११	४५७२	६२९६
प्रतिशत	०.७	३.६	११.०	३२.३	१९.९	१८.७	८.३	२.८	१.६	०.३	०.३	०.२	०.२	०.१	४२.१	५७.९

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण हेर्दा पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ वर्षभन्दा कम भएका पुरुष ७४ जना र महिला ३८६ जना रहेको पाइयो । यसैगरी पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ हुने पुरुषको संख्या १२०० र महिलाको संख्या ३५०६ रहेको छ अर्थात् कुल विवाहित महिलाहरूमध्ये ३२.३ प्रतिशत महिलाहरूको १९ वर्ष नपुग्दै वा पुग्दा पुग्दै विवाह भइसकेको हुन्छ । अर्कोतर्फ २०-२४ वर्षको उमेरभित्र पहिलो विवाह गर्ने पुरुषको जनसंख्या महिलाको भन्दा बढी छ अर्थात् सो उमेर समूहमा नपुग्दै अधिकांश किशोरीहरूको विवाह भइसकेको देखिन्छ । समग्रमा महिला र पुरुषको संयुक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी ४७०६ जना अर्थात् ४३.३ प्रतिशत विवाहितहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ नै रहेको छ । कानूनी रूपमा हेर्दा समेत मुलुकी ऐनको प्रावधानअनुसार २० वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह गर्न नपाउने बन्देज रहे तापनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था नाजुक देखिन्छ । छिटो विवाह गर्नाले अध्ययन तथा रोजगारीमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका साथै शारीरिक तथा मानसिक विकाससमेत पूर्णरूपमा नभैसकेको अवस्थामा विवाह गर्दा त्यसले शारीरिक, पारिवारिक र सामाजिक रूपमा जटिलता थप्ने निश्चित छ । तसर्थ उपयुक्त समयमा विवाह गर्न अनिवार्य गर्नुपर्ने र छिटो विवाह गर्ने कार्यलाई पूर्ण रूपले निरुत्साहित गर्नुपर्ने देखिन्छ । समग्र विकासलाई मध्यनजर गर्दा २५ देखि २९ वर्षको उमेर विवाहका लागि उपयुक्त मान्न सकिन्छ । अन्य उमेर समूहअनुसारको वैवाहिक स्थितिको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

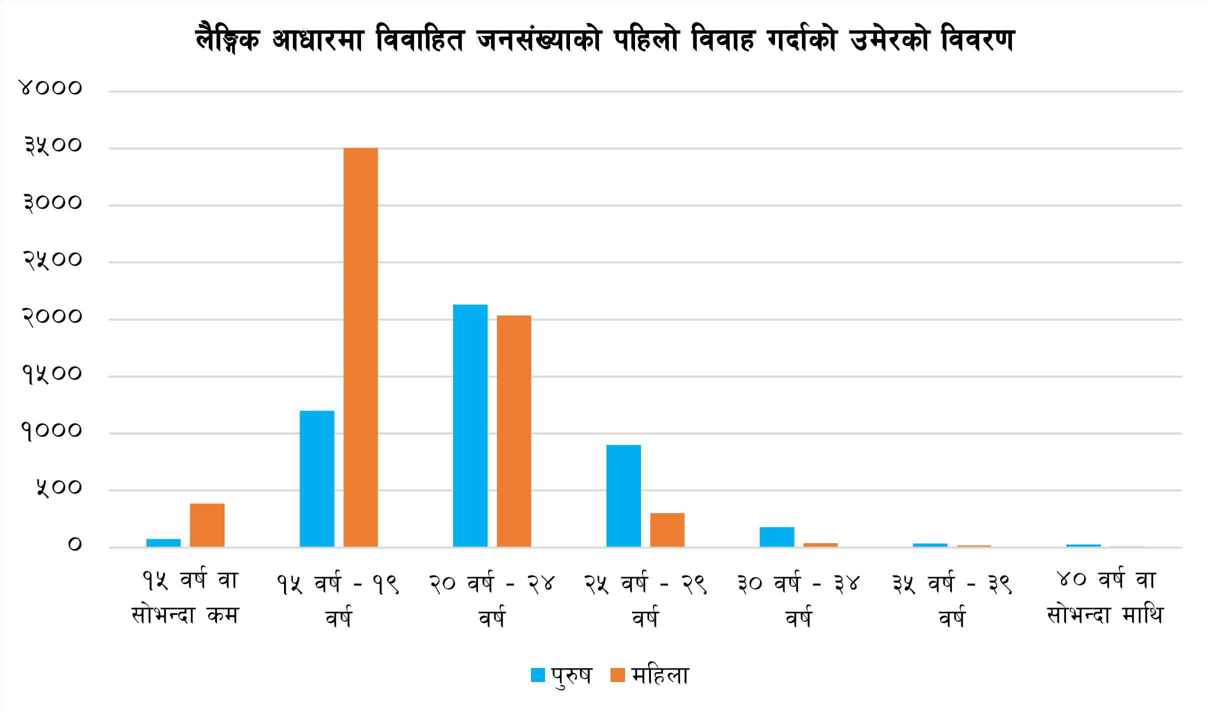

५.४.१३ पहिलो बच्चा जन्मिदा महिलाको उमेरको विवरण

कानूनी र प्रजनन् स्वास्थको दृष्टिकोणबाट २० वा सो वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु गैरकानूनी र मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ। शारीरिक, मानसिक, आर्थिक रुपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्धिक रुपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्कोतर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाईजस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको सिकार हुन सक्ने संभावना रहन्छ ।

नेपालले सहश्राब्दि विकास लक्ष्य २०००–२०१५ का बिचमा मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रगति हासिल गरेको छ। सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा नेपालमा कूल १००० जीवित जन्म भएका शिशुमध्ये १०८ जनाको मृत्यु हुने गरेकोमा यो संख्यामा सारभूत रुपमा गिरावट आई सन् २०१५ सम्म ३३ मा झरेको छ भने ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको मृत्युदर (प्रति हजार) ३८ मा झरेको छ। त्यसैगरी सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा मातृमृत्यु (प्रति एकलाख) मा ८५० रहेकोमा सन् २०१५ सम्म २५८ मा झरेको देखिन्छ भने तालिम प्राप्त स्वास्थकर्मीबाट प्रसुति गराउने महिलाको अनुपात ५५.६% पुगेको तथ्यांक देखिन्छ (Nepal and the Millennium Development Goals Final Status Report 2000-2015)। यसरी हेर्दा समग्र मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा सकारात्मक परिवर्तनका संकेतहरू देखा परिरहेका छन्।

गाउँपालिकाका कूल ३,५१६ महिलालाई पहिलो सन्तान जन्मिदाको उनीहरूको उमेरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा १,८५१ जना अर्थात् ५२.६ प्रतिशत महिलाले २०-२४ वर्षको बिचमा पहिलो सन्तान जन्माएको देखिन्छ। त्यसैगरी १,२१७ अर्थात् ३४.६ प्रतिशत महिला १५-१९ वर्ष उमेरमा, ३५८ अर्थात् १०.२ प्रतिशत महिला २५-२९ वर्ष उमेरमा र ५१ जना अर्थात १.५ प्रतिशत महिला ३०-३४ वर्ष उमेरमा आमा बनेको देखिन्छ। ३५ वर्षमाथि पहिलो पटक आमा बन्नेको संख्या जम्मा २५ जना अर्थात् ०.७ प्रतिशत रहेको छ भने १५ वर्षभन्दा कम पहिलो पटक आमा बन्नेको संख्या जम्मा १४ जना अर्थात ०.४ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका नं. ८८: १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धी विवरण

वडा	पहिलो बच्चा जन्मदिँदा आमाको उमेर						
	१५ वर्षभन्दा कम	१५ - १९ वर्ष	२० - २४ वर्ष	२५ - २९ वर्ष	३० - ३४ वर्ष	३५ वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा आमाको संख्या
१	१	२६८	३३६	६८	७	४	६८४
२	५	२७४	३४१	७०	५	४	६९९
३	६	४६७	८९५	१६५	२३	९	१५६५
४	२	१०७	१०२	२९	५	१	२४६
५	०	१२	९	३	५	१	३०
६	०	८९	१६८	२३	६	६	२९२
जम्मा	१४	१२१७	१८५१	३५८	५१	२५	३५१६
प्रतिशत	०.४%	३४.६%	५२.६%	१०.२%	१.५%	०.७%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.४.१४ मुख्य रोगहरूको विवरण

गाउँपालिकाको मुख्य रोगहरूमा दम, क्यान्सर, जण्डीस (कमलपित्त), रक्तचाप (उच्च तथा निम्न रक्तचाप), श्वास प्रश्वाससम्बन्धी रोगहरू, मुटुसम्बन्धी रोगहरू, टाउको सम्बन्धी (ब्रेन ह्यामरेज), कलेजो सम्बन्धी रोग, मृगौला सम्बन्धी रोग, क्षयरोग, निमोनिया, ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग, रुघाखोकी, फ्लु, हैजा/झाडा पखाला / आउँ, टाइफाइड, यौन रोग, कुष्टरोग तथा मानसिक रोग आदि पर्दछन्।

तालिका नं. ८९: गाउँपालिकामा देखापरेका रोग सम्बन्धी विवरण

विवरण	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५	श्रावण २०७५ देखि आषाढ २०७६
दोहोरिएका ओपिडीका पुराना विरामीहरू	१३४५	४३३	५८१९
टाउको दुखाई सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	७३८	५२१	९६४
ग्याष्ट्रिक भएकाहरूको विवरण	६९७	५६२	१०९६
चोटपटक तथा अंगभंग भएकाहरूको विवरण	५४०	३९०	८३९
ज्वरो आएकाहरूको विवरण	४९७	४२८	७८९
दाँत सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	४८६	२८५	१०५४
तल्लो स्वासप्रश्वास नली सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	४४८	५६९	६८०
माथिल्लो स्वासप्रश्वास नली सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	४०३	१५७	३०७
दाद भएकाहरूको विवरणी	२८७	१८७	५५४
टनसिल भएकाहरूको विवरण	२७६	१५२	४४७
पिसाबनलीमा समस्या भएकाहरूको विवरण	२७३	११८	४७९
झाडापखाला सम्बन्धी रोग भएकाहरूको विवरण	२६९	२४६	४८८
दाँत दुखेका हरूको विवरण	२५९	१५३	१०८८

विवरण	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५	श्रावण २०७५ देखि आषाढ २०७६
लुतो सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	२५९	१२९	२६८
पेट दुख्ने समस्या भएकाहरूको विवरण	२३३	२२१	५००
ढाडदुख्ने समस्या भएकाको विवरण	२२१	१२२	२८९
ग्याष्ट्रिक भएकाहरूको विवरण	१७५	६०	२८७
महिला गुप्तांग संक्रमण भएकाहरूको विवरण	१६०	६७	२४९
बाथ/हाडजोर्नी सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	१३५	१३२	१७८
टाइफाइड सम्बन्धी रोग भएकाहरूको विवरण	१३१	२२६	४१०
कान पाक्ने रोग भएकाहरूको विवरण	१२९	७१	७६
पिनास भएकाहरूको विवरण	१२७	११०	११०
युरिक एसिडका रोगीहरूको विवरण	१२०	५६	३४७
आँखा सम्बन्धी रोग भएकाहरूको विवरण	१०६	८८	२०६
भाइरल ज्वरो सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	९५	१५	४१
फोका उठेको सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	९४	२८	६७
फ्यारिङगाइटिस भएकाहरूको विवरण	८८	७५	२११
डाबर उठ्ने सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	७८	४०	९३
आउँ सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	७७	६६	९०
ग्याष्ट्रिक सम्बन्धी रोग भएकाहरूको विवरण	७५	११७	४४५
पिनास भएकाहरूको विवरण	७४	३७	११०
घाउ खटिरा सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	७४	१५४	२४०
निमोनिया भएकोहरूको विवरण	६१	५६	६२
दाद भएकाहरूको विवरण	५४	१००	३५५
कानेगुजी संक्रमित भएकाहरूको विवरण	५२	२९	१९०
इम्पेटिगो (घाउ हुने) सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	५२	१७	३
बारुलो/अरिङ्गालको टोकाइबाट घाइते भएकाहरूको विवरण	४३	२२	४३
जन्डिस (कमलपित्त) रोगीहरूको विवरण	४१	१४	३८
महिनावारी समस्या भएकाहरूको विवरण	४०	२७	८८
फोक्सो सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	४०	२६	५७
माइग्रेन सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	३७	११	१२३
पिलो भएकाहरूको विवरण	३६	६	३६
जलेको तथा डढेको समस्या भएकाहरूको विवरण	३३	१८	३१
जुका परेका रोगीहरूको विवरण	३३	३३	११७
तल्लो पेट दुख्ने समस्या भएकाहरूको विवरण	३०	४५	२९८

विवरण	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५	श्रावण २०७५ देखि आषाढ २०७६
कान पाक्ने दीर्घरोगीहरूको विवरण	२८	५	२०
मधुमेह भएकाहरूको विवरण	२८	२०	७९
मुखको अल्सर भएकाहरूको विवरण	२८	३२	६७
ओपिडी एनिमिया र पोलिन्युरोप्याथी भएकाको विवरण	२७	८	२७
कानमा समस्या भएकाहरूको विवरण	२६	२०	९
महिलामा पिसाब फेर्न गाह्रो हुने समस्या भएकाहरूको विवरण	२६	४४	१८२
मृगौलामा पत्थरी भएकाहरूको विवरण	२४	१५	४१
कलेजो सिरहोसिस समस्या भएकाहरूको विवरण	१९	२	३
बाथ/हाडजोर्नी सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	१४	७	३०
पिसाबमा रगत देखिएकाहरूको विवरण	१४	२१	९
डण्डीफोर सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	११	११	३८
पुरुष पिसाबनली सुनिने समस्या भएकाहरूको विवरण	१०	६	१
दाद भएकाहरूको विवरणी	१०	१	१४
गिजा सुन्निने समस्या भएकाहरूको विवरण	९	४	१८
प्रोस्ट्रेट सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	८		१
कुकुरको टोकाइबाट घाइते भएकाहरूको विवरण	७	६	५२
ठेउला भएकाहरूको विवरण	७	४	२२
हाडेका भएकाहरूको विवरण	७	७	३१
ट्रमाटिक आँखाका रोगीहरूको विवरण	६	५	२०
स्तनमा गाठो पलाएकाहरूको विवरण	५	२	२
पत्थरी भएकाहरूको विवरण	५	९	७०
पाइल्स तथा हेमेराइड भएकाहरूको विवरण	४		२
कम्पल्सिब डिसअर्डर भएकाहरूको विवरण	४	४	६२
दाँत किराले खाएको सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	४	२	५
आँखामा अन्नो सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	४	२	५५
कान घोचिएकाहरूको विवरण	३	९	२२
नाकमा मासु पलाउने सम्बन्धी रोग भएकाहरूको विवरण	३	११	१८
जनै खटिरा सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण	३	२	२३
घाटीमा अड्कीएर विरामी भएकाहरूको विवरण	२	३	१९
भिटामिनको कमि भएकाहरूको विवरण	२	३४	५०
रेविज तथा अन्य जनाबरको टोकाइबाट पिडीत भएकाहरूको विवरण	१	४	१६
महिला योनाङ्ग सम्बन्धी समस्या भएका हरूको विवरण	१		१९

विवरण	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५	श्रावण २०७५ देखि आषाढ २०७६
डिप्रेसनका रोगीहरूको विवरण			९
छारे रोगीहरूको विवरण			१०
सुत्केरी पश्चात रक्तश्राव भएकाहरूको विवरण			३
सालनाल अड्केकाहरूको विवरण			८
प्रजनन् अंगमा समस्या भएका महिलाहरूको विवरण		२	५
प्रजनन् अंगमा समस्या भएका पुरुषहरूको विवरण		१	१
जटिल निमोनिया भएकाहरूको विवरण			४
चायापोतो सम्बन्धी समस्या भएकाहरूको विवरण			१

स्रोतः आँबुखैरेनी गाउँपालिका, स्वास्थ्य शाखा/HMIS, २०७६

५.४.१५ दीर्घ रोगको प्रकारअनुसार दीर्घ रोगीहरूको जनसंख्या विवरण

गाउँपालिकामा रहेको कूल जनसंख्यामध्ये दीर्घ रोगका कारण पिडितहरूको संख्या १२२९ रहेको छ। यीमध्ये सबैभन्दा बढी रक्तचाप (उच्च/न्यून) रोग सम्बन्धी समस्या भएका ३०९ जना अर्थात २५.१ प्रतिशत, ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग सम्बन्धी समस्या भएका १७८ जना अर्थात १४.५ प्रतिशत, बाथ/जोर्नी दुखाई हुनेहरू १७३ जना अर्थात १४.१ प्रतिशत रहेका छन्। त्यसैगरी गाउँपालिकामा मधुमेह, मुटु रोगी, मृगौलासम्बन्धी रोगी, प्रसूतीसम्बन्धी, श्वासप्रश्वाससम्बन्धी र अन्य रोगीहरू रहेका छन्। विशेषगरी खानपान र जीवनशैली, धुम्रपान, मध्यपान, शारीरिक व्यायामको कमी, मानसिक चिन्ता तथा बंशाणुगत कारणले दीर्घ रोगहरू लाग्छन्। तसर्थ यस्ता रोगहरू कम गर्न व्यापक स्वास्थ्य चेतना फैलाउने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ९०: दीर्घरोग रोग पीडित भए नभएका जनसंख्याको विवरण

वडा	दिर्घरोग भएको					जम्मा
	छ		छैन		उल्लेख नगरिएको	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	१७२	५.३%	३०४४	९४.७%	१	३२१७
२	४८३	१५.०%	२७४१	८५.०%	१	३२२५
३	३६८	५.२%	६६८२	९४.८%	०	७०५०
४	१३४	७.५%	१६६०	९२.५%	०	१७९४
५	५३	३.७%	१३७३	९६.३%	०	१४२६
६	१९	१.०%	१९३५	९९.०%	०	१९५४
जम्मा	१२२९	६.६%	१७४३५	९३.४%	२	१८६६६

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

तालिका नं. ९१: दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण

दीर्घरोगको प्रकार	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
रक्तचाप (उच्च/न्यून)	५७	१०६	१२१	१६	८	१	३०९	२५.१%
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/ आन्द्राको रोग	२२	१००	३०	१५	८	३	१७८	१४.५%
बाथ/ हाडजोर्नी दुखाई	८	८२	४४	२३	१५	१	१७३	१४.१%
मधुमेह	२४	३५	७२	४	०	०	१३५	११.०%
अन्य	२५	५०	१९	१५	१०	३	१२२	९.९%
दम	९	२६	१३	२०	३	३	७४	६.०%
मुटुसम्बन्धी रोग	११	२३	१७	१३	५	०	६९	५.६%
स्वासप्रश्वास सम्बन्धी	२	२७	७	९	१	३	४९	४.०%
स्त्री रोग सम्बन्धी	२	१५	१२	९	१	१	४०	३.३%
मृगौला सम्बन्धी	४	६	५	३	१	२	२१	१.७%
माइग्रेन	३	१	१०	२	०	०	१६	१.३%
कलेजो सम्बन्धी	०	४	९	२	०	०	१५	१.२%
छारे रोग	४	६	१	२	०	२	१५	१.२%
पार्किन्सन/अल्जाइमर	०	१	४	०	०	०	५	०.४%
पेशागत रोग	०	०	२	१	१	०	४	०.३%
अर्बुद (क्यान्सर)	१	१	२	०	०	०	४	०.३%
जम्मा	१७२	४८३	३६८	१३४	५३	१९	१२२९	१००.०%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

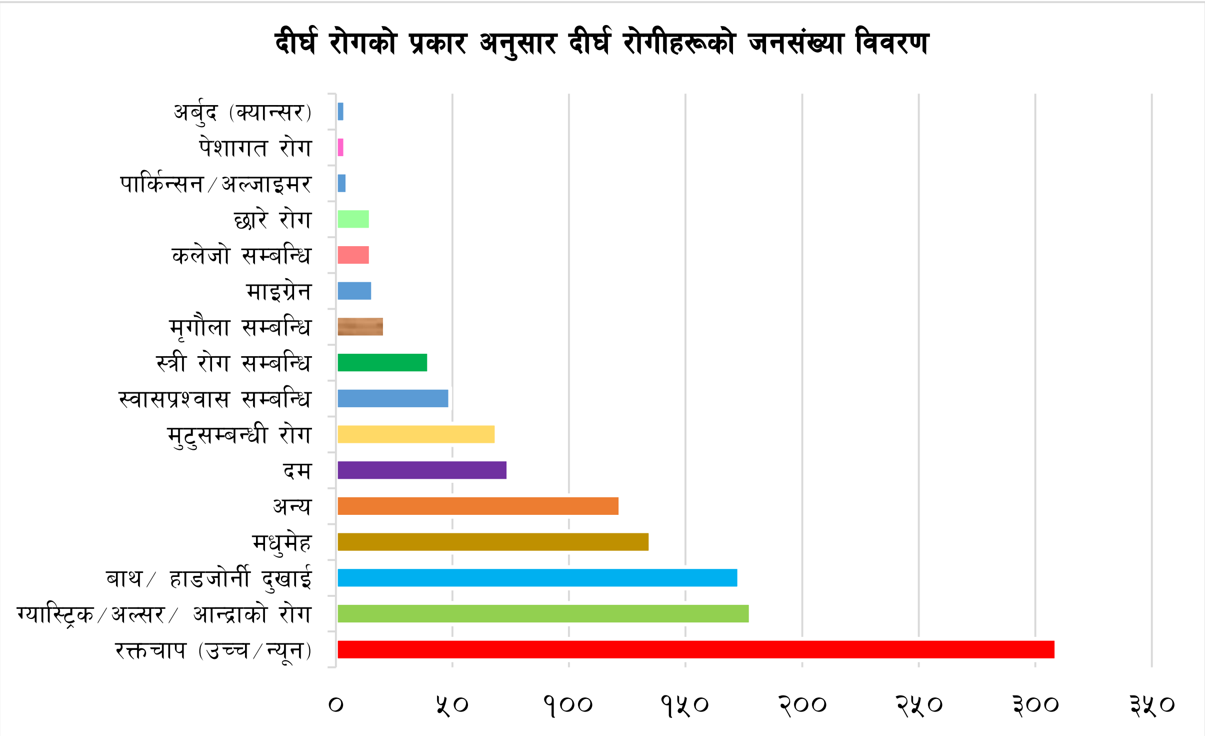

तालिका नं. ९२: दीर्घरोग रोगको भएको अवधिको आधार जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	दीर्घरोगबाट पिडित भएको वर्ष							
	०-२ वर्ष सम्म	३ - ५ वर्ष	६ - ९ वर्ष	१० - १४ वर्ष	१५ - १९ वर्ष	२० - २९ वर्ष	३० - ३९ वर्ष	४० वर्ष वा सोभन्दा बढी
१	४६	४१	३६	२२	९	१२	३	३
२	१०९	१३२	८५	७६	३७	२१	१०	१३
३	५३	१४२	६७	४९	३०	२२	३	२
४	२१	४९	१६	२२	७	११	३	५
५	१८	१५	३	९	३	३	०	२
६	९	३	३	२	०	२	०	०
जम्मा	२५६	३८२	२१०	१८०	८६	७१	१९	२५
प्रतिशत	२०.८%	३१.१%	१७.१%	१४.६%	७.०%	५.८%	१.५%	२.०%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

५.४.१६ २०७५/०७६ मा गाउँपालिकामा देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण

यस गाउँपालिकामा पछिल्लो समय देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ९३: रोगहरूको विवरण

क्र.सं.	प्रमुख रोगहरू
१	ग्याष्ट्रिक
२	मधुमेह
३	रक्तचाप (उच्च र न्यून)
४	क्यान्सर
५	स्त्रीरोग
६	मुटुसम्बन्धी रोग
७	स्वासप्रश्वास सम्बन्धी रोग
८	छालासम्बन्धी रोग
९	मृगौला सम्बन्धी रोग
१०	टाउको सम्बन्धी रोग

स्रोत : आँबुखैरेनी गाउँपालिका स्वास्थ्य शाखा, २०७६

५.५ महिला बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

५.५.१ बाल क्लबहरूको विवरण

बालबालिकाहरू संगठित भई आफुसँग सरोकार राख्ने विषयमा छलफल गर्न, प्रतिनिधित्व गर्न र आफ्नै क्षमता विकास, सचेतना लगायत बाल अधिकारको संरक्षण प्रबर्द्धनमा विविध क्रियाकलाप गर्न नेपालमा बाल-समूह, बाल क्लव, बालअधिकार मञ्च आदिका रुपमा बालबालिकाहरू क्रियाशिल रहेका छन्। बालक्लब,

बाल-सहभागिताको एक शसक्त माध्यम बनेको छ। जसलाई बालबालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै नीतिगत दस्तावेजहरूमा पनि उल्लेख गरिएको छ। बालबालिकालाई समूहमा आबद्ध गराउन र उनीहरूसँग सरोकार राख्ने विषयमा मत व्यक्तका गर्नका लागि विभिन्न स्तरका नीती तथा योजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन र अनुगमनसम्म बालक्लबको प्रतिनिधित्वलाई मान्यता दिइएको छ।

व्यक्तिगतरुपमा गाउँपालिकामा बालबालिकाको सहभागिता, सक्रियता र नेतृत्वमा गठन गरिएका बालक्लबहरूले बाल अधिकारसम्बन्धी चेतनामुलक कार्यहरू गरिरहेको छन्। बालक्लबहरूले संचालन गरेका कार्यक्रमहरूमा (१) जन्मदर्ता प्रचारात्मक अभियान, (२) विद्यालय भर्ना अभियान, (३) बालश्रम न्युनीकरण कार्यक्रम, (४) बालसहभागिता अभिवृद्धि कार्यक्रम, (५) बालबालिकालाई प्रदान गरिने खोप प्रचार कार्यक्रम, (६) निःशुल्क शिक्षा प्रचारात्मक र प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम, (७) भयरहित वातावरणमा शिक्षा पाउने अधिकारबारे प्रचारप्रसार, (८) वातावरणीय सुधार कार्यक्रम, (९) अभिभावक चेतनाशिक्षा कार्यक्रमर (१०) बालविवाह उन्मुलन सम्बन्धी प्रचारात्मक कार्यक्रम प्रमुख रहेका छन्।

तालिका नं. ९४: क्लबहरूको विवरण

क्र.स.	युवा क्लबहरूको विवरण	ठेगाना
१	मित्रता युवा क्लब	वडा नं. १
२	आदिमुल युवा क्लव	वडा नं. १
३	अकला युवा क्लव	वडा नं. १
४	स्वतन्त्र युवा क्लव	वडा नं. १
५	मार्कीचोक युवा क्लब	वडा नं. २
६	न्यु स्टार क्लब	वडा नं. २
७	आँबुखैरेनी भलिबल क्लब	वडा नं. ३
८	अल स्टार क्लब	वडा नं. ३
९	मिलन युवा क्लब	वडा नं. ३
१०	पुलजिप युवा क्लब	वडा नं. ४, पुलजिप
११	जम्मादेवी युवा क्लव	वडा नं. ४, बेनिटार
१२	आर्दश युवा क्लब	वडा नं. ४, साँखर
१३	थानी माई युवा क्लब खस्राङ	वडा नं. ४, खस्राङ
१४	नविन समटोल युवा क्लब	वडा नं. ४,
१५	पुष्पाञ्जलि संस्कृति युवा क्लव	वडा नं. ४,
१६	जनचेतना युवा क्लब	वडा नं. ५
१७	जुनतारा युवा क्लब	वडा नं. ५
१८	पञ्चकन्या युवा क्लब	वडा नं. ५
१९	हिलेखर्क युवा क्लव	वडा नं. ६
२०	प्युघर युवा क्लब	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.६ खेलकुद तथा मनोरन्जन

५.६.१ रंगशाला, खेलमैदान, व्यायामशाला सम्बन्धी विवरण

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी गाउँपालिकाको खेल तथा अनुशासन विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यताअनुसार यस गाउँपालिकामा खेलकुदको विकासका लागि प्रयासरत रहेको पाइन्छ। यसको लागि गाउँपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरूमा खेलकुदको लागि दिर्घकालीन पूर्वाधार तयार गरेको खण्डमा खेलकुदको विकास गर्न सकिन्छ ।

गाउँपालिकाले पनि आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र गतिशिल रहने गरी गाउँपालिकामा गाँउ खेलकुद विकास समितिहरू गठन गरेका छन्। विभिन्न तहमा विभिन्न प्रतिस्पर्धाहरूको आयोजना गरी खेलकुदको विकासमा योगदान पुऱ्याइरहेका छन्। यसका अतिरिक्त नेपाल सरकारद्वारा गठन हुने जिल्ला खेलकुद विकास समितिबाट पनि कतिपय राष्ट्रिय दिवसहरूमा कतिपय खेलहरूको आयोजना गर्ने गरिएको छ। समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वास्थ्य शारीरिक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्यून लगानी हुने गरेको देखिन्छ । विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठूलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। हालका दिनहरूमा आएर निजी क्षेत्रहरूबाट पनि क्रिकेट, व्याडमिन्टन जस्ता केही खास खास खेलहरूमा लगानी गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने क्रम सुरु भएको छ। यस क्रमलाई संघीय प्रादेशिक र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रुपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको खेलकुद तथा मनोरन्जनलाई विकास गरी गाउँपालिकाबासीहरूलाई खेलकुदमा आकर्षण गर्नका लागि विभिन्न योजनाहरू तयार पारेका छन् जसमा स्थानीय युवा क्लवको स्तरोन्नतिको लागि विभिन्न खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने, सामुदायिक रुपमा समन्वय गरी चिल्ड्रेनपार्कको व्यवस्था हुनपर्ने, खेलकुद प्याराफिट सहित खेलमैदान, वडा स्तरिय खेल मैदानमा आवश्यक चारैतिर पक्की नाली सहित माटो भरान, वडाका सबै क्लवहरूलाई खेलकुद सामाग्री उपलब्ध गराउने, खेल क्षेत्रमा स्तरउन्नति गर्न गाउँपालिका रहेका बालबालिका तथा युवाहरूमा रहेको खेलकुद प्रतिको रुचि मध्यनजर गर्दै गाउँपालिकामा रहेका संभावना पहिचान गरेको खण्डमा राष्ट्रिय खेलकुदमा टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

तालिका नं. ९५: खेल मैदानसम्बन्धी विवरण

क्र.स.	खेल मैदानहरूको विवरण	ठेगाना
१	आँधीमुल खेल मैदान	वडा नं. १
२	चम्पे टापु खेल मैदान	वडा नं. १
३	अकला खेल मैदान	वडा नं. १
४	गिरानचौर खेल मैदान	वडा नं. १
५	आँबुखैरेनी रंगशाला, कुडुलेफाँट	वडा नं. २

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

रामशाह मा.वि.को खेलमैदान, वडा नं. ३

५.६.२ पार्क तथा पिकनिक स्थल सम्बन्धी विवरण

क्रमिकरुपमा विकसित भैरहेका शहरोन्मुख क्षेत्र तथा गाउँपालिकामा रहेका पार्क तथा उद्यानहरू सार्वजनिक सम्पति हुन । विशेषगरी गाउँपालिकाको पर्यावरणीय प्रणालीलाई सुरक्षित गरी हरित क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्न यी क्षेत्रहरूको संरक्षण गर्नु आवश्यक छ। दैनिक नियमित कामकाजबाट पर रही मानसिक स्फूर्ति र स्वच्छताका लागि मनोरञ्जनको आवश्यकता पर्दछ । मनोरञ्जनका विभिन्न उपायहरूमध्ये स्वच्छ तथा प्राकृतिक वातावरणमा रमाउने तथा वनभोज गर्ने चलन सर्वव्यापी र प्राचिन चलन हो ।

सार्वजनिक सम्पदाको रुपमा रहेका उद्यान, पार्क तथा खेलमैदानहरूको दिगो रुपमा संरक्षण विकास र विस्तार गर्न सके गाउँपालिकाको विकास र विस्तार हुँदै जाँदा यी क्षेत्रहरू पर्यावरणीय महत्वका हिसाबले अत्यन्त आवश्यक र महत्वपूर्ण हुन्छन् । यी क्षेत्रहरूलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विश्राम स्थल तथा गाउँपालिकाको प्राकृतिक सुन्दरता कायम गर्न सहयोग गर्दछन् ।

५.७ शान्ति सुरक्षाको विवरण

सुरक्षाको प्रत्याभुति देशको संविधानमा सुनिश्चत हुन्छ। संविधानमा उल्लेख भए अनुरुप राज्यले नागरिकलाई सुरक्षित आभास गराउन सक्नु पर्दछ। हरेक राष्ट्रका नागरिकहरूलाई नागरिक सुरक्षा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हो। नागरिकले आफ्नो राज्यमा सुरक्षित महसुस हुन पाउनुपर्छ। यसलाई चुस्त बनाउन नागरिक समाजको पनि त्यतिकै महत्वपुर्ण भूमिका रहन्छ ।

गाउँपालिकामा भएका अपराधिक तथा सामाजिक नियम बाहिरका कार्य चोरी डकैती लगायतका अन्य कार्यहरू यी सुरक्षा निकाय मार्फत समाधान हुने गरेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकामा वर्षभरिमा कुनै अप्रिय घटना घटेको दर्ता खासै गरिएको देखिएन। गाउँपालिकामा सानातिना झैझगडा, कुटपिट, साँध, सिमानामा विवाद, चोरी डकैती, ठगी, घरेलु हिंसाका घटनाहरू यदाकदा हुने गरेको स्थानीयबासीको भनाई छ। गाउँपालिकामा प्रहरी चौकी कार्यालय आँबुखैरेनीको साथै जिल्लामा शान्ति सुरक्षासँग सम्बन्धित निकायहरूमा नेपाली सेना तथा नेपाल प्रहरीका विभिन्न ईकाइहरू रहेका छन्।

तालिका नं. ९६: गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख सुरक्षा निकायहरूको विवरण

क.स.	सुरक्षा निकायको नाम	ठेगाना
१	इलाका प्रहरी कार्यालय	आँबुखैरेनी-३
२	कृष्ण दल गण, आंबुखैरेनी	आँबुखैरेनी-३
३	अस्थायी प्रहरी चौकी	प्युघर फाँट-६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

खण्ड- ६: जलवायू, वन तथा वातावरण

६.१ जलवायू

समयको अन्तरालमा पृथ्वीको वायुमण्डल, हावाको गति र मौसममा भएको परिवर्तनका कारण पृथ्वी तथा यसको कुनै भागको औसत मौसममा आएको परिवर्तनलाई नै जलवायु परिवर्तन भनिन्छ। जलवायु परिवर्तनका कारण मौसममा फेरवदल हुने, वर्षा समयमा र नियमित नहुने, मौसमी फलफूल तथा तरकारीमा फेरबदल हुने, हिमगलन, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, हुरीबतास हुने आदि असर देखा पर्छन् । विश्वव्यापी रुपमा बढेको जलवायु परिवर्तन २१ औँ शताब्दीको सबैको साझा चुनौतीको विषय रहेको छ। एक राष्ट्रको एकल प्रयासले मात्र यसको न्यूनीकरण सम्भव नहुने भएकाले यसका असर न्यूनीकरणको लागि सबैको साझा चासो र सहयोग आवश्यक देखिन्छ। विश्वका अधिकांश मुलुकमा जलवायु परिवर्तनको असर देखापर्न थालेको छ।

जलवायु परिवर्तनको असर कम गर्नको लागि भएका प्रयासहरू

अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू

- विभिन्न राष्ट्रहरू सम्मिलित पृथ्वी सम्मेलन र त्यसले पारित गरेका एजेन्डाहरू,
- समय-समयमा हुँदै आएका कोप सम्मेलनहरू,
- विश्वका राष्ट्रहरूको ध्यानाकर्षण गर्न माल्दिभ्सद्वारा पानीमुनि मन्त्रिपरिषद् बैठक भएको,
- क्योटो प्रोटोकल अभिसन्धि जारी गरिएको,
- संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी अभिसन्धि १९९२ जारी भएको,
- हाम्रो साझा भविष्य नामक प्रतिवेदनलगायत अन्य थुप्रै प्रयास भएका ।

राष्ट्रिय प्रयासहरू

- नेपालको वर्तमान संविधानको भाग ३ को धारा ३० मा स्वच्छ वातावरणसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रुपमा समावेश गरिएको,
- धारा ५१ को राज्यको नीतिमा प्रकृतिको संरक्षण र संवर्द्धनमार्फत जलवायु परिवर्तनलाई न्यूनीकरण गरी यसवाट बच्ने उपायहरूको अवलम्बनमा जोड,
- राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषको स्थापना गरिएको,
- वातावरण ऐन २०५३ र नियमावली २०५४ को व्यवस्था भएको, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ को व्यवस्था गरिएको,
- जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि भएका राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय सभा-सम्मेलनको नेपाल पक्ष राष्ट्र भई सोही अनुरुपको कार्य भएको,
- यस सम्बन्धमा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्न सगरमाथाको आधार-शिविर कालापत्थरमा र मुगुको रारामा मन्त्रिपरिषद्को बैठक बसेको,
- जलवायु परिवर्तन नीति २०७५ तर्जुमा भएको ।

६.१.१ जलवायूको समग्र विवरण

कुनैपनि स्थानको समग्र विकासमा जलवायूको अवस्थाले व्यापक असर पार्दछ । अर्कोतर्फ नेपालमा विषम भौगोलिक अवस्था भएकाले भौगोलिक अवस्था अनुरुपको हावापानी हुने हुनाले मानिसको समग्र जीवनशैली, चालचलन, उत्पादन प्रणाली लगायत समग्र मानव जनजीवनका आयामहरूसँग जलवायूका पक्षहरू अन्तर

सम्बन्धित हुन्छन् । उदाहरणका लागि उच्च हिमाली भेगमा भौगोलिक हिसाबले जटिल भू-धरातल हुन्छ भने हावापानी पनि शीत प्रधान हुन्छ । हिउँदयाममा हिमपात हुने र खेतिपाती निकै नगण्य मात्रामा हुने गर्दछ । यसर्थ हावापानी बारेका जानकारी हुनु अत्यन्त आवश्यक रहेको छ ।

६.१.२ जलवायूको परिवर्तनका असरहरू

कुनैपनि स्थानको जलवायूले त्यहाँका मानिसहरू जनजीवनलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ । भने प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरूले समेत जलवायूलाई उत्तिकै असर गर्दछ । विशेषगरी विश्वमा भएको औद्योगिक क्रान्ति, विज्ञानको विकास, इञ्जिनहरूको विकास, जनसंख्या वृद्धि आदिले वनजंगल र पर्यावरणमा व्यापक नकारात्मक असर परेको छ । विशेष गरी व्यापकरुपमा भैरहेको कार्बन उत्सर्जन र क्लोफ्लोरो कार्बन जस्ता रसायनहरूको कारण हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) वृद्धि भई विश्वको तापक्रम क्रमश वृद्धि हुन थालेको छ । यसले व्यापकरुपमा जलवायू परिवर्तन भई त्यसका असर स्वरुप अतिवृष्टि, अनावृष्टि, प्राकृतिक विपद्हरू, बाढी, पहिरो, सामुद्रिक तटहरूका डुबान जस्ता समस्या देखापर्न थालेको छ । यसले स्थानीय स्तरबाटै विकास निर्माण तथा मानवीय व्यवहारहरूमै परिवर्तन गरी जलवायू परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्ने वातावरण मैत्री व्यवहारहरू अवलम्बन गर्नु अनिवार्य भएको छ ।

६.१.३ जलवायूको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू

माथि उल्लेख गरिए जस्तै जलवायू परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरू नै हुन् । तसर्थ जलवायू परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्न यिनै मानवीय गतिविधिहरूलाई व्यापकरुपमा सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसो गर्दा वातावरणमैत्री व्यवहारहरूलाई संवेदनशील हिसाबले अभ्यास गर्नुपर्दछ । अर्कोतर्फ मानवीय व्यवहारहरूमा पूर्ण नियन्त्रण गर्नु असम्भव जस्तै हुन्छ । तसर्थ जलवायू परिवर्तनका असरहरूलाई पूर्णत शुन्यमा झार्न सकिँदैन । यस परिस्थितिमा त्यस्ता असरहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि स्थानीयस्तरबाटै जलवायू अनुकूलताका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।

६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता

६.२.१ गाउँपालिकामा पाईने प्रमुख वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको विवरण

भौगोलिक विविधताले श्रृजना गरेको जैविक विविधताका कारण नेपाल विश्वमै जैविक विविधताका हिसाबले सम्पन्न मुलुकमा पर्दछ । सिमित भौगोलिक क्षेत्र भित्र समेत ठुलो जैविक विविधता पाईन्छ । यदि यसको संरक्षण र दिगो सदुपयोग हुन सक्यो भने नेपालजस्तो अतिकम विकसित राष्ट्रका लागि जैविक विविधता आफैमा एक बरदान हुन सक्छ । यस खण्डमा जैविक विविधता अन्तर्गत यस क्षेत्रमा पाईने प्रमुख वनस्पतिहरू, वन्यजन्तुहरू, जलचर, चराचुरुङ्गी आदीको विवरण उल्लेख गरिएको छ ।

६.२.२ प्रमुख वनस्पतिहरूको विवरण (काष्ठ तथा गैह्र काष्ठ) जडिबुटी छुट्याएर

यस गाउँपालिकामा केही उष्ण प्रदेशीय तथा समशितोष्ण जलवायु समेत भएको कारण पाइने प्रमुख बनस्पतीका प्रजातिहरूमा, सिसौं, चिलाउने, सल्ला, फलिट, कटुस, उतिस, चिराइतो, सिमल, जामुन, कदम, खयर, करम, पिठारी, छतिवन, वोहरी, खमारी, वोटधँगेरो, बकाईनो, इप्पील, टिक, वर, पीपल, बेल, अमला, निम, पलाँस, आँप, डुम्री, कटहर, लिची, नरिवल, सुपारी, वयर, काँशी अमला, कैंदल, राजवृक्ष, अशोक, चेरी, समी, मसला, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, दारिम, तित्री, फडिर, असारे, साज, सादन, कुम्भी, हर्रो-बर्रो, हल्लुडे, सिरीस, तारी, कुसुम, क्यामुना, दबदबे, टुनी, सान्दन, कर्मा, मालती, पाचपाते, वनसुन्तला, कुम्भी, नेवारो, अशोक, सपेटा । यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा हरहरे, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कन्याङकुरुङ, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन्।

जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा बोझो, सिउँडी, घ्युकुमारी, तुलसी, जिम्बु, बाबरी, भृंगराज, रिट्ठा, टिमुर, गुँरास, हर्रो, बर्रो, चिराँईतो चुत्रो अमला, रुदिलो, तितेपाती आदि पाईन्छ । यी जडिबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

६.२.३ प्रमुख वन्यजन्तुहरूको विवरण

यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरूमा मृग, चितुवा, बाँदर, हापसिलो, बँदेल, ब्वाँसो, स्याल, रातो बाँदर, वन बिरालो, दुम्सी, निगाले बाघ, जङ्गली मुसा, मल साप्रो, न्याउरी मुसा, लोखर्के आदी रहेका छन् ।

६.२.४ प्रमुख चराचुरुङ्गीहरूको विवरण

यस गाउँपलिकामा पंक्षी प्रजातीमा कालिज, ढुकुर, हुचिल, लाटोकोसरो, काग, जुरेली, गौथली, परेवा, चमेरा, सारौं, भँगेरा, कालो तित्रा, सिम तित्रा, लुईंचे, धनेश,सुगा, कालो गिद्ध, लामो ठुँडे गिद्ध, सिलसिले, कटुस टाउके मौरी चरी, जङ्गली लाटोकोसेरो, चिल, कोईली, हुट्टी ट्याउँ, कालो ढाडे लाहाँचे, भद्रे, सानो जलेवा, सानो बकुला, लालसर, कालो भूँडीफोर, चिभे, तोप चरा, कोकले, जुरेली/बुलबुल, गाजले चरी, धोबी चरा, श्यामा, रानी चरी, छिरबिरे माटो कोरे, कालिज, निलकण्ठ, बट्टाई, कुथ्रुके, ठूलो चमेरो, भँगेरी बाज, थोप्ले लाटोकोसेरो, बकुला, मलेवा आदि प्रमुख छन्।

घिस्रने जिवजन्तुहरू

यस गाउँपलिकामा विशेष गरी घिस्रने जीवजन्तु अन्तर्गत सर्प दुई मुखे, पानी सर्प, छेपारो, गोहोरा, सुन गोहोरो, कछुवा, भ्यागुता पाईएका छन् ।

(घ) कीरा फट्याङ्ग्राहरू

मौरी, खागो, पुत्को, कठेउरी, गोब्रेकीरा, जुका, बिच्छी, खजुरो, झुसिलो, बारुलो, उडुस, अरिंगाल, शङ्खेकीरा, बच्छ्युँ, माकुरा, डाँस, पतेरो, साङ्लो, लामखुट्टे सयौं प्रकारका किरा फट्याङ्गाहरू आदि ।

तालिका नं. ९७: वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षी

क्र.सं.	स्थानीय नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम
स्तनधारी (Mammals)			
१.	कस्तुरी मृग	Musk Deer	*Moschus moschiferus*
२.	चितुवा	Common Leopard	*Panthera pardus*
३.	स्याल	Jackle	*Canis aureus*
४.	ध्वाँसे चितुवा	Clouded Leopard	*Neofelis nebulosa*
५.	भालु	Black Bear	*Selenarctos thibetanus*
६.	लंगुर बाँदर	Common Langur	*Presbytes entellus*
७.	चमेरो	Fruit bat	*Rousettus spp.*
८.	सालक	Pangolin	*Manis crassicaudata*
९.	हाब्रे	Red Panda	*Ailurus fulgens*
१०	खरायो	Rufus tailed hare	*Lepus nigricollis*
प्रमुख घस्रने जनावरहरू (Reptiles)			
१.	साधारण सर्प	common cat snake	*Bioga trgonata*
३.	गोहोरो	CommonIndian monitor lizard	*Varanus spp.*
३.	छेपारो	Common lizard	*Calotes versicolor*
पंक्षी (Aves)			
१.	ढुकुर	Spotted Dove	*Streptopelia chinensis*
२.	वन कुखुरा	Red Jungle Fowl	*Gallus gallus*
३.	मयुर	Common Peafowl	*Pavo cristatus*
४.	डाँफे	Impeyan Pheasant	*Lophophorus impejans*
५.	कालिज	Kalij Pheasant	*Lophura leucomelana*
६.	मुनाल	Crimson Horned Pheasant	*Tragopan satyra*
७.	तित्रा	Black Patridge	*Francolinus fracolinus*
८.	काग	House Crow	*Carvus macrorhynchos*
९.	कोइली	Cuckoo	*Cuculus spp.*
१०	जुरेली	Bulbul	*Pycnonotus cafer*

स्रोत : तनहुँ जिल्ला वन कार्यालय, २०७६

६.२.५ वनका प्रकारहरू वर्गीकरण सहित सबैको विवरण (सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक आदि)

नेपालमा मुख्यतया स्वामित्व र व्यवस्थापनका आधारमा वन क्षेत्रलाई विभिन्न वर्गमा विभाजन गरिएको छ। वन ऐन, २०४९ र त्यसमा भएका पछिल्ला संशोधन अनुसार वनका प्रकारहरूलाई निम्नानुसार परिभाषित गरिएको छ।

क. राष्ट्रिय वन

राष्ट्रिय वन भन्नाले वातावरण सन्तुलन कायम राखी वनको विकास, संरक्षण तथा वन पैदावारको उपयोग र विक्रि वितरण गर्न तयार गरिएको वन सम्बन्धी कार्ययोजना भन्ने बुझिन्छ ।

राष्ट्रिय वन भन्नाले निजी वन बाहेक नेपाल भित्रको वन सिमाना लगाईएको वा नलगाईएको सबै वन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले वनले घेरिएको वा वनको छेउछाउमा रहेको पर्ती वा ऐलानी जग्गा तथा वन भित्र रहेको बाटो, पोखरी, ताल वा खोलानाला र बगर समेत जनाउँछ ।

ख. चकला वन

चकला वन भन्नाले कम्तिमा पाँच सय हेक्टर क्षेत्रफल भएको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कुनै भाग भन्ने बुझिन्छ ।

ग. साझेदारी वन

साझेदारी वन भन्नाले डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र उपभोक्ताको साझेदारीमा व्यवस्थापन गरिने राष्ट्रिय वनको कुनै भाग बुझिन्छ ।

घ. सामुदायिक वन

सामुदायिक वन भन्नाले सामुहिक हितको लागि वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न उपभोक्ता समूहलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ ।

तालिका नं. ९८: सामुदायिक वनको विवरण

क.स.	सामुदायिक वनहरूको नाम	ठेगाना
१	गाइखुरे सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. १
२	गढीमाई सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. १
३	कालिखोरिया सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. १
४	कौशलडाँडा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. १
५	वाङ्गे सिमल वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. २
६	खानीखोला वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. २
७	घोक्रिङ ढकालटार वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. २
८	ढापटार वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. २
९	कुकुरगाडे वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. २
१०	पहरेपानी सामुदायिक वन	वडा नं. ३
११	चिसापानी सामुदायिक वन	वडा नं. ३
१२	आँबुगाउँ सामुदायिक वन	वडा नं. ३
१३	थपना कोटगाउँ सामुदायिक वन	वडा नं. ३
१४	धारापानी सामुदायिक वन	वडा नं. ३
१५	भाँगे सामुदायिक भवन	वडा नं. ४
१६	रानीबन सिउडीभीर सामुदायिक वन	वडा नं. ४
१७	तेर्सेली सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ४
१८	बरालुङ सामुदायिक वन	वडा नं. ५
१९	जुरेढुङ्गा सामुदायिक वन	वडा नं. ५

क्र.स.	सामुदायिक वनहरूको नाम	ठेगाना
२०	थामडाँडा सामुदायिक वन	वडा नं. ५
२१	लाब्दी सामुदायिक वन	वडा नं. ५
२२	खेउसिङ सामुदायिक वन	वडा नं. ५
२३	रामडाँडा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ६
२४	जोगेना सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ६
२५	रानीवन सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ६
२६	राँगेभिर सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ६
२७	बाँगेसाल वेसारेखोला अरिंगाल ढुङ्गा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ६
२८	श्रीदेवीस्थान सिमलस्वरा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ६
२९	ठूलो ढुङ्गे बाँगेसाल सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ६
३०	दुम्सुरो कालिमाटी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ६

स्रोत: जिल्ला वन कार्यालय धादिङ, २०७५

ङ. कबुलियती वन

कबुलियती वन भन्नाले केही नेपाल ऐन संसोधन गर्न, २०७५ मा थप गरिएको समेत विभिन्न उद्देश्य प्राप्ति लागि प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै संस्था, वन पैदावारमा आधारित कुनै उद्योग वा समुदायलाई कबुलियत गरी प्रदान गरिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ ।

च. धार्मिक वन

धार्मिक वन भन्नाले वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न कुनै धार्मिक निकाय, समुह वा समुदायलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई सम्झनु पर्छ ।

छ. निजी वन

निजी वन भन्नाले प्रचलित कानून बमोजम कुनै व्यक्तिको हक पुग्ने निजी जग्गामा लगाई हुर्काएको वा संरक्षण गरिएको वनलाई जनाउँछ ।

६.२.६ वन पैदावार सम्बन्धी विवरण (निकासी भएमा)

सामान्यतया वन पैदावारको रुपमा प्रयोग हुने वस्तुहरू भनेका काठ, दाउरा, जडिबुटी, खोटो, खर आदि हुन् । वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरी वा हरित क्षेत्रको विकास गरी यस प्रकारका वन पैदावारहरूको व्यवसायिक उत्पादन तथा निकासी गरी आर्थिक उपार्जन गर्न सकिन्छ । विशेषगरी वनले ओगटेको क्षेत्रफल बढी भएको क्षेत्रहरूमा वनलाई नै स्थानीय विकासको मेरुदण्डको रुपमा लिन सकिन्छ ।

गाउँपालिकाबाट उत्पादन भएका वन पैदावारको बिक्री वितरण उपभोगको स्थितिलाई हेर्दा यहाँको उत्पादन यस गाउँपालिकाको आपूर्तिलाई पुऱ्याई जिल्ला भित्रकै अन्य गाउँपालिका तथा ग्रामिण क्षेत्र तथा अन्य जिल्लामा पनि जाने गरेको छ ।

यस गाउँपालिकामा काठ/दाउरा खपत मुख्य वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूमा हुने गर्दछ । यस अलावा यहाँको बढ्दो जनसंख्या र बसाई सराई तथा शहरीकरणले आवश्यक पर्ने काठ/दाउरा तथा विकास निर्माणमा काठको माग बढ्दै गएको छ । वनजंगलको नजिकका परिवारले बढी काठ/दाउरा खपत गर्दछन्, भने वनबाट टाढा रहने परिवारले धेरै कम परिमाणमा काठ/दाउरा खपत गर्ने गरेकोपाईन्छ ।

६.२.७ राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र आदि

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु, संरक्षण ऐन २०२९ का अनुसार राष्ट्रिय निकुञ्ज भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको साथै वन्यजन्तु, वनस्पति र भू-दृश्यको संरक्षण व्यवस्थापन र उपयोगका लागि छुट्याईएको क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ । साथै मध्यवर्ती भन्नाले स्थानीय जनताहरूलाई नियमितरुपले वन पैदावार उपयोग गर्न पाउने सहुलियत प्रदान गर्नको लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्ष वरिपरिको क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ । त्यसैगरी संरक्षण क्षेत्र भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण र प्राकृतिक श्रोतको सन्तुलित उपयोगको लागि एकीकृत योजना अनुसार व्यवस्थापन गरिने क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ ।

६.३ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

गाउँपालिकाका पहाडी भीर तथा खोचहरू, नदी तथा खोला किनारका भागहरू भूक्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। प्राकृतिक वातावरणमा असर पर्ने मानवीय गतिविधिका कारणबाट गाउँपालिका क्षेत्रमा अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रवृत्ति एवं खोलाबाट अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेतीतर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरूमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ । मूलतः गाउँपालिकाका खोलाहरूको वरिपरि नै केन्द्रीत भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले भूकम्पीय प्रकोपका कारण समेत यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भूक्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ। यसक्रमलाई रोक्नको लागि ढल निकासको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ । त्यस्तै, अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालीन उपायको रुपमा स्पर एवं तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालीन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरि वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालीन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्नेतर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ । उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

६.३.१ गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

तालिका नं. ९९: गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क स	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र गाउँपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा लागू नभएको	जुनसुकै समयमा
२	पहिरो	भौगोलिकरूपले विकट तथा नाङ्गा डाँडा पाखाहरू तथा भुकम्प प्रभावित भीर पाखाहरूमा पहिरो जाने गरेको ।	असार - असोज
३	बाढी	गाउँपालिकामा विशेषत: साना ठूला नदि/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी कटान गरि क्षति पुर्‍याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै सङ्ख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ–असोज
४	डढेलो	गाउँपालिकाको धेरै जसो भु–भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्वासी, वाढी विस्थापित) लगाएतका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको। साथै डढेलोको समस्या पनि देखिन्छ ।	चैत्र–जेष्ठ

क स	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
५	महामारी	प्रकोपका रूपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतनाकमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा
६	वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयामा
८	जङ्गली जनावर आतंक	गाउँपालिकाको वनजङ्गल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरूमा (बाँदर, बँदेल, बाघ) आदिको आक्रमण तथा बदमासीको डर त्रास भईरहन्छ।	जुनसुकै समयमा
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७६

खण्ड- ७: भौतिक विकास

७.१ खानेपानी तथा सरसफाई

नेपालजस्तो स्वच्छ पानीको पर्याप्तता भएको देशमा स्वच्छ पिउने पानीको अभावमा जनताहरूले दु:ख पाउनु विडम्बनाको कुरा हो । शुद्ध पिउने पानी भएन भने यसले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकुल असर पार्दछ । प्रदुषित पानीबाट विभिन्न किसिमका रोगहरूको संक्रमण हुन्छ। नेपालमा दुर्गम पहाडी ईलाकाहरूमा वर्षेनी प्रदुषित पानीका कारण थुप्रै नागरिकहरूले अनाहकमा झाडापखाला जस्तो सामान्य रोगबाट ज्यान गुमाउनु परिरहेको अवस्था छ। यसका अतिरिक्त शहरी क्षेत्रमा पनि खानेपानीको आपूर्ति आवश्यकताभन्दा अन्यन्तै न्यून छ। दोस्रो कुरा सुरक्षित ढल निकासको अभावमा पानीको प्रदुषणले बेलाबेलामा महामारी फैलने गरेको पाईन्छ। तसर्थ शुद्ध खानेपानी प्राप्त गर्नु जनताको नैसर्गिक अधिकार हो भने सुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराउनु सरकारको प्रारम्भिक दायित्व हो । आँबुखैरेनी गाउँपालिकामा सञ्चालित खानेपानी आयोजनाहरूले भने नागरिकहरूलाई खानेपानीको सहज आपूर्तिको लागि पर्याप्त काम गरेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा सञ्चालित आयोजनाहरू तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १००: गाउँपालिकामा भएका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण

क्र.स.	खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण	ठेगाना
१	आँधी मुल खानेपानी योजना	वडा नं. १
२	वरादी खानेपानी योजना	वडा नं. १
३	समस्तीपुर खानेपानी योजना	वडा नं. १
४	यान्चोक खानेपानी योजना	वडा नं. १
५	डुम्रीडाँडा खानेपानी योजना	वडा नं. १
६	डिहीगाउँ खानेपानी योजना	वडा नं. १
७	टाप्सरा खानेपानी योजना	वडा नं. १
८	जखेरु मिलनचोक खानेपानी	वडा नं. २
९	एक्लेफाँट खानेपानी	वडा नं. २
१०	खानीखोला खानेपानी	वडा नं. २
११	मार्कीलोक खानेपानी	वडा नं. २
१२	नारीघार खानेपानी	वडा नं. २
१३	अदुवाखर्क खानेपानी	वडा नं. २
१४	आँबुखैरेनी खानेपानी तथा सरसफाई संस्था	वडा नं. ३
१५	मिलनचोक जेखर खानेपानी तथा सरसफाई संस्था	वडा नं. ३
१६	अक्लाङ खानेपानी	वडा नं. ४
१७	पूर्वीवेशी खानेपानी	वडा नं. ४
१८	पुलजीप खानेपानी	वडा नं. ४
१९	बेनीटार खानेपानी	वडा नं. ४
२०	साँखर खानेपानी	वडा नं. ४

क.स.	खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण	ठेगाना
२१	घ्याप्रीङ खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५
२२	पन्ध्रेखोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५
२३	सरौली खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५
२४	धारापानी खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५
२५	गँगटे खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५
२६	धुम्कीखोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५
२७	फुर्लुङ खानेपानी	वडा नं. ६
२८	जालभञ्ज्याङ खानेपानी आयोजना	वडा नं. ६
२९	छापस्वाँरा खानेपानी	वडा नं. ६
३०	नयाँगाउँ खानेपानी	वडा नं. ६
३१	सार्ते खानेपानी	वडा नं. ६
३२	कुटमुटेस्वाँरा खानेपानी	वडा नं. ६
३३	केउरानी खानेपानी	वडा नं. ६
३४	हिलेखर्क खानेपानी	वडा नं. ६
३५	घलेडाँडा खानेपानी	वडा नं. ६
३६	प्युघर खानेपानी	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा (घरधुरी तथ्याङ्क)

तालिका नं. १०१: खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	पाइप धारा (कम्पाउण्डमा)	पाइप धारा (सार्वजनिक)	खुला ईनार/कुवा	मूल धारा	नदी/खोला	अन्य	जम्मा
१	१५३	७१४	०	४	७	०	८७८
२	२६६	५२७	०	३८	८	१	८४०
३	१९२०	११६	०	०	०	०	२०३६
४	११२	३२४	२	८	३	३	४५२
५	१	०	०	३१३	३	०	३१७
६	२१६	२३५	११	१५	२	०	४७९
जम्मा	२६६८	१९१६	१३	३७८	२३	४	५००२
प्रतिशत	५३.३४	३८.३०	०.२६	७.५६	०.४६	०.०८	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा रहेका ५,००२ घरपरिवारहरू मध्ये पाइप धारा (कम्पाउण्डमा) मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या २,६६८ अर्थात ५३.३४ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले पाइप धारा (कम्पाउण्डमा) को पानी पिउने गर्दछन् भन्न सकिन्छ । यद्यपि दोस्रोमा पाइप धारा (सार्वजनिक) को पानी पिउने परिवारको संख्या १,९१६ अर्थात ३८.३० प्रतिशत रहेका छन् । अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ । वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

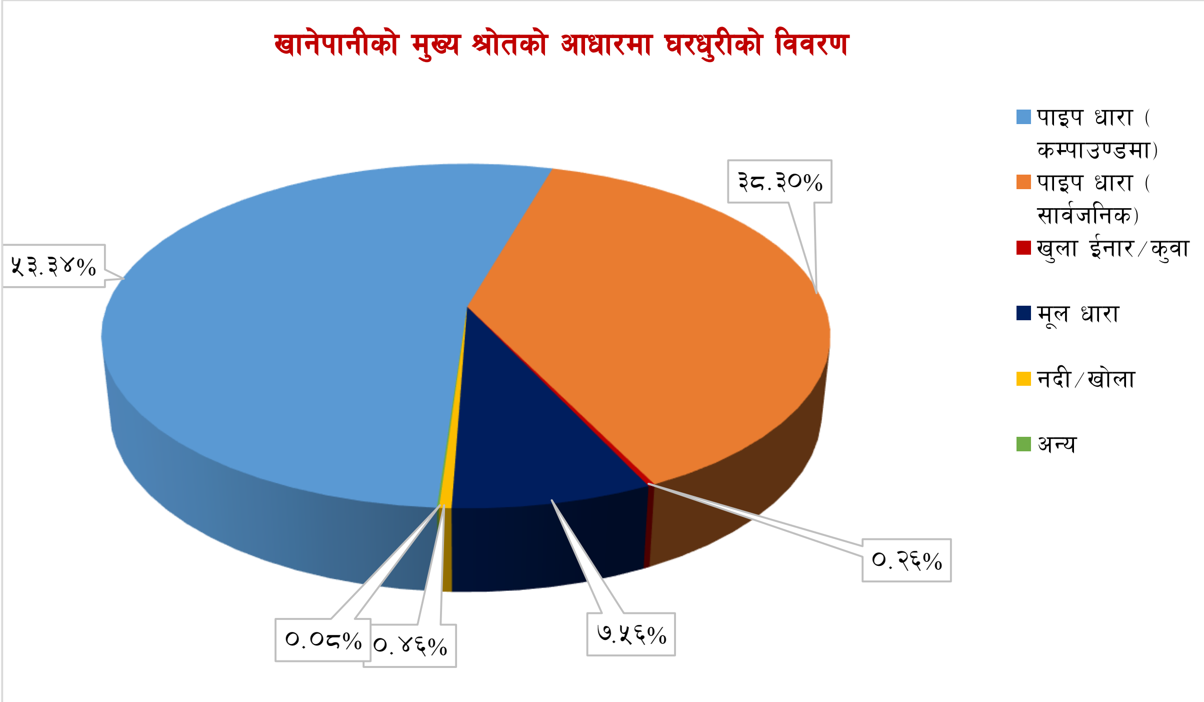

Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० का अनुसार (SDG – 6) आधार वर्ष २०१५ मा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्ने जनसंख्या १५% मात्र देखिन्छ। दिगो विकास लक्ष्य अनुगमन ढाँचासमेत उल्लेख भएको उक्त दस्तावेजअनुसार यो जनसंख्या क्रमश वृद्धि गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । जसअनुसार २०१९ मा ३५%, २०२२ मा ५०%, २०५५ मा ६५% हुँदै सन् २०३० सम्म सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग कर्ता कूल ज.स.को ९०% हुने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राखिएको छ। उक्त राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा टेवा पुऱ्याउन तथा आम जनसाधारणको जनस्वास्थमा सुधार गर्न पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षण र सुरक्षाको उपायहरूबारे व्यापक जनजागरण फैलाउनु पर्ने देखिन्छ।

७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

तालिका नं. १०२: खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

वडा	उमाल्ने	फिल्टर गर्ने	अन्य विधि अपनाउने (जस्तै सोडिस)	केही नगर्ने र सिधै खाने	जम्मा
१	८८	८६	१	७०३	८७८
२	२५	३२	१	७८२	८४०
३	२०८	२१३	३	१६१२	२०३६
४	८	१९	१	४२४	४५२
५	०	१	०	३१६	३१७
६	८	०	१	४७०	४७९
जम्मा	३३७	३५१	७	४३०७	५००२
प्रतिशत	६.७४	७.०२	०.१४	८६.११	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेका कूल ५,००२ परिवारहरू मध्ये ४,३०७ अर्थात ८६.११ प्रतिशत घरपरिवारहरूले पानीको शुद्धीकरण बिनानै श्रोतबाट ल्याएर सिधै पिउने गरेको पाइयो। प्राकृतिक श्रोतहरूमा प्राप्त पानीलाई शुद्धीकरण नगरी पिउनु जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिमपूर्ण हुन्छ। यसबाट संक्रामण रोगहरू जस्तै आउँ, झाडा पखाला, जुका, टाइफाइड लाग्नुका साथै दीर्घ रोगहरू जस्तै पत्थरी, क्यान्सरजस्ता प्राणघातक रोगहरूको संभावना प्रवल रहन्छ तसर्थ स्थानीय सरकार र गाउँपालिकाबासीहरूको सहकार्यमा पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी प्रयोग गर्ने र जनस्तरमा स्वास्थ्य शिक्षाको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ। त्यस्तै गाउँपालिकामा पानी उमालेर पिउनेको संख्या ३३७ अर्थात ६.७४ प्रतिशत, फिल्टर गरी पिउने संख्या ३५१ अर्थात ७.०२ प्रतिशतले पिउने गरेको देखिन्छ। अन्य विधि अपनाउने गरेर पिउने जनसंख्या नगन्य रहेकोले पानी शुद्धीकरण गरी पिउन सचेत बनाउने अभियान नै सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। जीवनको आधारको रुपमा रहेको स्वास्थ्य र सुरक्षित पानीको अभाव बहुआयामिक गरिबीको एउटा सूचक (HDI) समेत रहेको हुँदा स्वस्थकर पानीको प्रयोग वा प्रचलनको बाहुल्यताले उक्त स्थानको सम्पन्नतालाई समेत इंगित गर्दछ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

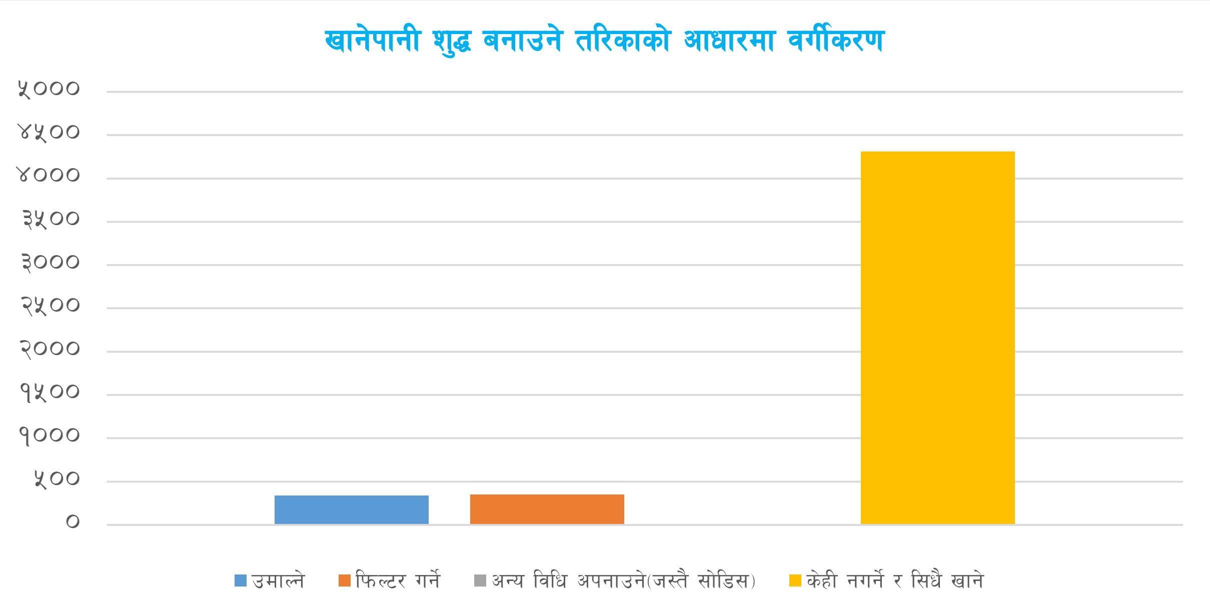

तालिका नं. १०३: खानेपानीको शुद्धताको आधारमा परिवारको विवण

वडा	पूर्णरुपमा सुरक्षित	धमिलो ढल मिसिएको	गन्ध आउने	आर्सेनिकयुक्त	अन्य	थाहा छैन	जम्मा
१	७९९	२२	४	२	१८	३३	८७८
२	८१४	१	०	०	१	२४	८४०
३	२०२९	६	०	०	०	१	२०३६
४	३६२	८७	१	०	१	१	४५२
५	३१७	०	०	०	०	०	३१७
६	४७५	३	१	०	०	०	४७९
जम्मा	४७९६	११९	६	२	२०	५९	५००२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

७.२ शौचालय

कतिपय दुर्गम गाउँवस्तीमा अहिले पनि मानिसहरू पानीका श्रोत तथा खुला ठाउँमा दिशा पिसाब गर्ने गर्दछन् । सभ्य समाजको निम्ति यो अभ्यास असभ्यताको प्रतीक हो । खुला क्षेत्रमा गरिने मलमुत्र विर्सजनले मानिसको शरीरमा खाना, पानी र श्वासप्रश्वास मार्फत किटाणुको प्रवेश हुन्छ । त्यसकारण प्रत्येक घरमा शौचालय निर्माण अनिवार्य आवश्यकता हो । सरकार तथा विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूले हाल आएर शौचालय निर्माणलाई प्राथमिकता दिएको पाईन्छ । निजी घर तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा हात धुने पानी सहित शौचालय हुनुपर्दछ । विपन्न समुदायका परिवारहरूले आफै शौचालय निर्माण गर्न नसकेको अवस्थामा सरकार विशेष गरी स्थानीय सरकारले शौचालय निर्माणमा अनुदान दिनुपर्ने हुन्छ ।

शिवमन्दिर परिसरको सार्वजनिक शौचालय

तालिका नं. १०४: सार्वजनिक शौचालयहरूको विवरण

क.स.	सार्वजनिक शौचालयहरूको विवरण	ठेगाना
१	आँबुखैरेनी चोक शौचालय	वडा नं. ३
२	शिवालय मन्दिर तीनढोका नजिक सार्वजनिक शौचालय	वडा नं. ३
३	बसपार्क २ कोठे सार्वजनिक शौचालय	वडा नं. ३
४	पुलजीप सार्वजनिक शौचालय	वडा नं. ४

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.२.१ घरधुरीको शौचालय प्रयोगको अवस्था (प्रकारको आधारमा)

तालिका नं. १०५: परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क)	साधारण चर्पी	सामुदायिक चर्पी	चर्पी नभएको	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	११	७८६	५२	६	२२	१	८७८
२	१२	५५५	२५५	७	११	०	८४०
३	२०५	१७१८	९६	०	१७	०	२०३६
४	०	३५७	८८	३	४	०	४५२
५	३	७८	२२४	१	११	०	३१७
६	४	२०३	२६४	२	६	०	४७९
जम्मा	२३५	३६९७	९७९	१९	७१	१	५००२
प्रतिशत	४.७०	७३.९१	१९.५७	०.३८	१.४२	०.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरू मध्ये ३६९७ अर्थात ७३.९१ प्रतिशतले फ्लस भएको (सेप्टीट्याङ्क) चर्पी, ९७९ अर्थात १९.५७ प्रतिशतले साधारण चर्पी, २३५ अर्थात ४.७० प्रतिशतले फ्लस भएको सार्वजनिक ढलयुक्त चर्पी, १९ अर्थात ०.३८ प्रतिशतले सामुदायिक चर्पीको प्रयोग गरेको र ७१ अर्थात १.४२ प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको पाइयो । १.४२ प्रतिशत घरपरिवारहरूले चर्पीको प्रयोग नै नगर्नुले व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यमा जोखिम बढी रहेको देखाउँछ । सानो संख्याले मात्र खुल्ला स्थानमा दिसापिसाब गर्दा समेत समुदायको ठूलो हिस्साको जनस्वास्थ्य प्राणघातक संक्रामक रोगहरूको जोखिममा पर्ने हुँदा चर्पी प्रयोगलाई अनिवार्य गर्ने र चर्पीको गुणस्तर सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

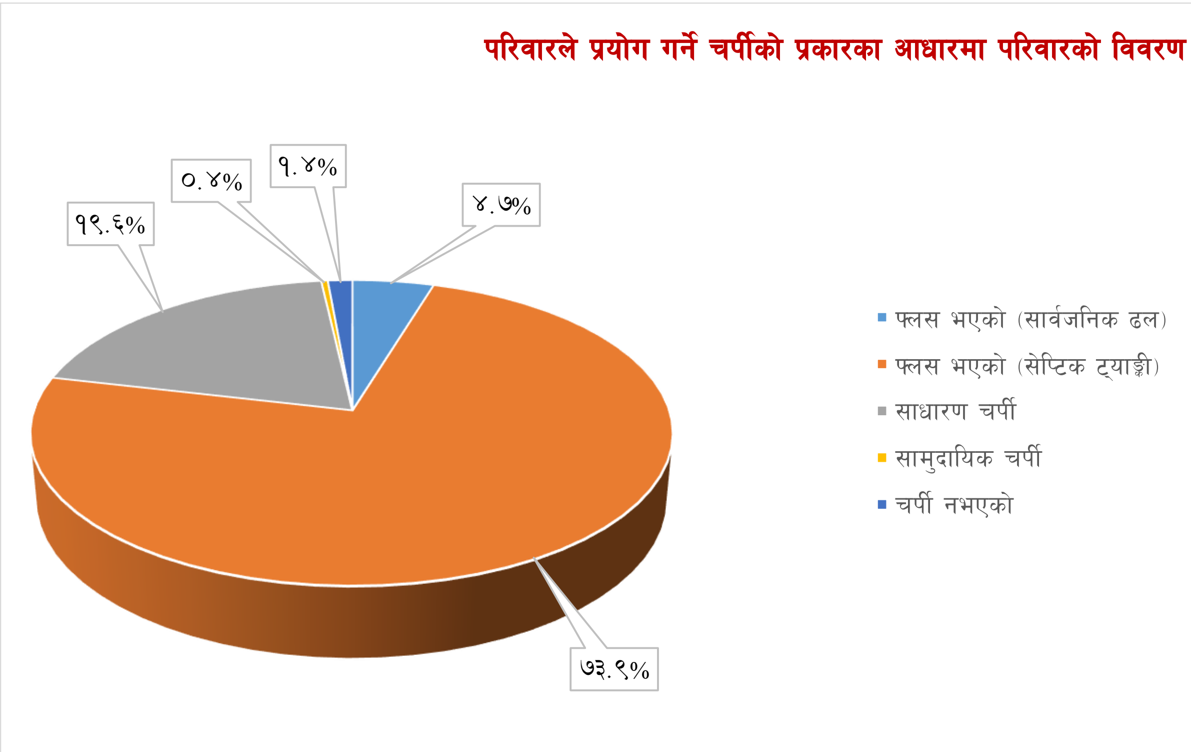

७.२.२ फोहर व्यवस्थापन प्रणाली सम्बन्धी विवरण (मुख्य बजार क्षेत्र साथै सर्वत्र)

विशेषगरी शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा जनघनत्व बढी हुने भएका कारण मानव उत्सिर्जित तथा उद्योगधन्दा र कलकारखानाबाट निस्कने फोहरले बस्तीको सौन्दर्यलाई विरुप पार्नुकासाथै सार्वजनिक स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यस्तो अवस्थामा सरकार तथा समुदाय दुवैको तर्फबाट फोहर व्यवस्थापन प्रणालीलाई दीर्घकालीनरुपमा सम्बोधन गर्नुपर्दछ। फोहरले स्वास्थ्य र सौन्दर्य दुवैलाई हानी गर्दछ भन्ने कुरा हृदयंगम गर्दै फोहरको समुचित व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ। कतिपय कुहिने प्रकृतिको फोहरबाट प्राङ्गारिक मल पनि बनाउन सकिन्छ ।

तालिका नं. १०६: गाउँपालिका अन्तर्गत फोहोरमैला व्यवस्थापन संस्थाको सम्पर्क व्यक्ति र नम्बर

सि.नं.	संस्थाको नाम ठेगाना	सम्पर्क व्यक्तिको नामथर	सम्पर्क नं
१	स्वच्छ वातावरण संरक्षण नेपाल प्रा.लि. (अध्यक्ष)	देवी घिमिरे	९८५१०१५७६४
२	स्वच्छ वातावरण संरक्षण नेपाल प्रा.लि. (कर्मचारी)	रामकृष्ण उप्रेती	९८४०२२७२१२
३	स्वच्छ वातावरण संरक्षण नेपाल प्रा.लि. (ड्राईभर)	केशव परियार	९८१५११५२३५
४	स्वच्छ वातावरण संरक्षण नेपाल प्रा.लि (कामदार)	बाबुराम घले	
५	स्वच्छ वातावरण संरक्षण नेपाल प्रा.लि (कामदार)	अन्नपूर्ण के.सी.	९८४६२१६३९४
६	स्वच्छ वातावरण संरक्षण नेपाल प्रा.लि (कामदार)	पूर्ण बहादुर परियार	९८२६१६७४९३
७	स्वच्छ वातावरण संरक्षण नेपाल प्रा.लि (कामदार)	गिता पन्त	९८१४१६४५११
८	स्वच्छ वातावरण संरक्षण नेपाल प्रा.लि (कामदार)	सरिता गुरुङ्ग	

तालिका नं. १०७: घरबाट निस्कने ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	घरमा नै लिन आउँछ	फोहर थुपार्ने ठाउँमा/ क्यानमा	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने)	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/ थुपार्ने)	नदी वा खोल्सामा फाल्ने	सडक/ सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने	कम्पोष्ट मल बनाउने	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	४२४	४५	२०३	१९१	१०	३	१	०	१	८७८
२	४७१	३४	२०६	७०	४०	१२	६	१	०	८४०
३	१७६१	१५३	११९	३	०	०	०	०	०	२०३६
४	४९	१५७	७५	२४	७५	२	७०	०	०	४५२
५	०	१३	२७९	१	१९	५	०	०	०	३१७
६	८	९४	२०८	१११	१७	८	३३	०	०	४७९
जम्मा	२७१३	४९६	१०९०	४००	१६१	३०	११०	१	१	५००२
प्रतिशत	५४.२४	९.९२	२१.७९	८.००	३.२२	०.६०	२.२०	०.०२	०.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरू मध्ये २७१३ अर्थात ५४.२४ प्रतिशतको घरमा नै लिन आउछ, १०९० अर्थात २१.७९ प्रतिशतले आफ्नै कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने), ४९६ अर्थात ९.९२ प्रतिशतले फोहर थुपार्ने ठाँउमा/क्यानमा राख्ने गरेको, ४०० अर्थात ८ प्रतिशतले आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/थुपार्ने) गरेको पाइयो । त्यसैगरी नदी वा खोल्सामा फाल्ने, सडक/सार्वजनिक स्थलमा फ्याल्ने, कम्पोष्ट मल बनाउने र अन्य रहेका छन् । ग्रामीण इलाका तथा कृषि मुख्य पेशाको रुपमा रहेकोले यहाँका घरपरिवारले फोहरलाई

कम्पोष्ट मलको रुपमा प्रयोग गर्नु सर्वोत्तम हुने भएकोले यो फोहर व्यवस्थापनको उत्तम उपाय रहेतापनि फोहरको प्रकृतिअनुसार प्लाष्टिक जन्य तथा अन्य नसड्ने फोहरहरू खेतीयोग्य जमिनमा पर्न जाँदा क्रमशः भू-प्रदुषण वृद्धि भई उत्पादकत्वमा ह्रास आउन सक्ने देखिन्छ । अर्कोतर्फ जलाउने, खोल्सामा फाल्ने साथै सार्वजनिक स्थलमा समेत फाल्ने कार्यहरूले प्रदुषण वृद्धि गराई जनस्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ । तसर्थ फोहरको उचित व्यवस्थापनमा सजग बनाई गाउँपालिकामा अव्यवस्थित फोहर व्यवस्थापनलाई समयमै सम्बोधन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण

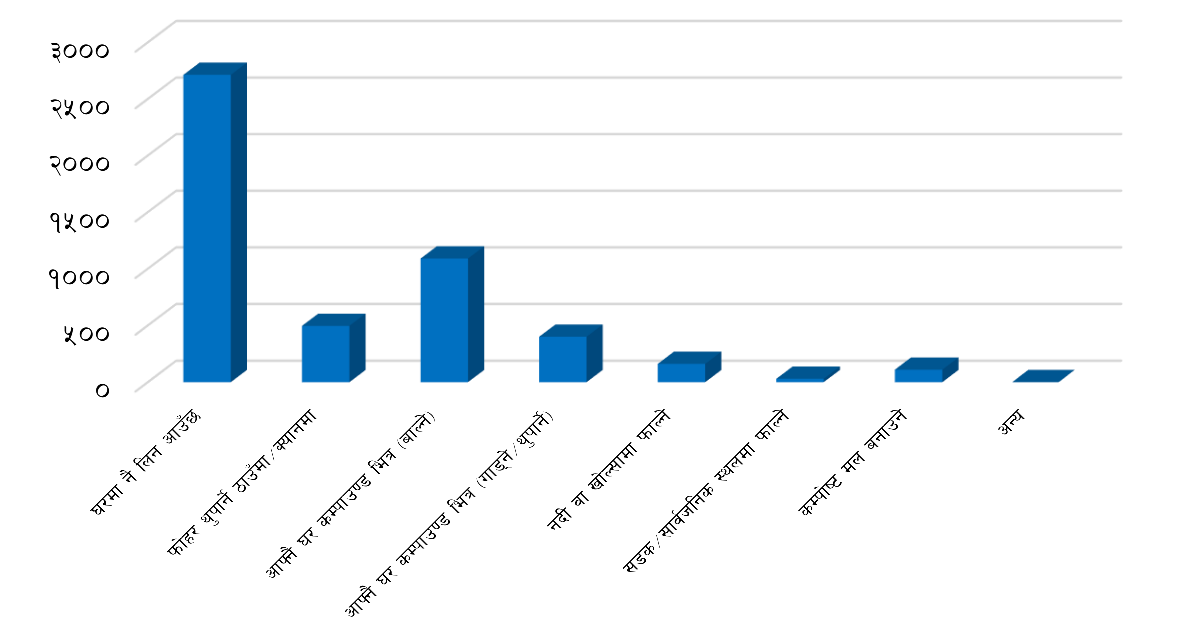

७.२.३ ढल निकासको अवस्था, ल्याण्डफिल साइटको अवस्था

शहर बजार केन्द्र र एकीकृत बस्ती भएका ठाउँमा ढल निकासको राम्रो प्रबन्ध हुनु आवश्यक छ । ढल निकास पनि भौतिक विकासको एक महत्वपुर्ण पुर्वाधार हो । सडक निर्माणसँगै ढल निकासको व्यवस्थापन भएको खण्डमा सरकार पुर्वाधार विकासमा गरिने दोहोरो खर्चबाट बच्दछ । यसका अलावा मानव बस्तीबाट उत्सर्जित फोहरलाई मानव बस्तीभन्दा निश्चित टाढाको दुरीमा ल्याण्डफिल साईट बनाएर व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । फोहर रहित स्वच्छ र सफा वातावरण सभ्यताको परिचायक हो ।

वडा नं. ३ को कुँडुले फाँटमा हाल गाउँपालिकाले अस्थायी प्रकृतिको ल्याण्डफिल साइट बनाएको पनि छ । तर मर्स्याङ्दी नदीको किनारमा अवस्थित उक्त फोहोर व्यवस्थापन स्थलले भविष्यमा नदीलाई नै प्रदुषित गर्ने भएकोले सो तर्फ गाउँपालिका सजग रहन जरुरी छ ।

७.२.४ सडक नालाहरूको अवस्था

सडकहरूको निर्माण गर्दा सडकलाई फराकिलो तथा कालोपत्रे बनाएर मात्र पुग्दैन । हिलो, फोहर तथा भूक्षयबाट जोगाउनका लागि सडकको दुवै किनारमा सडक नालाहरूको विकास गर्नु आवश्यक हुन्छ । हाल आएर सरकारले तोकेको मापदण्डलाई अबलम्बन गरी सडक निर्माण गर्दा अनिवार्यरुपमा सडक नालाहरू बनाउनुपर्दछ ।

७.३ यातायात पूर्वाधार

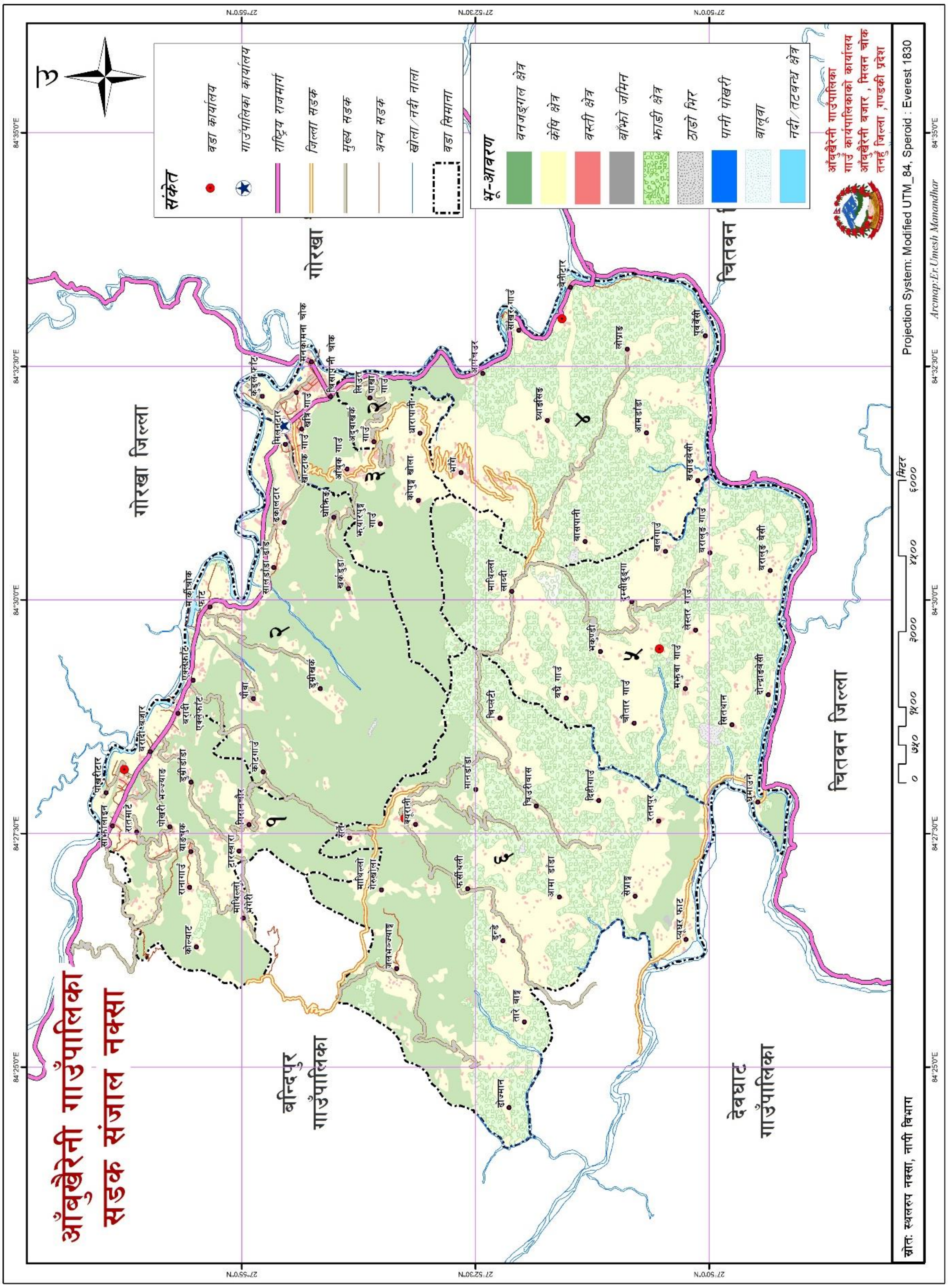

नक्सा नं. ६: *गाउँपालिकाको सडक सञ्जालको विवरण*

७.३.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था

सडक कुनै पनि स्थानको भौतिक विकासको निम्ति सम्भवत प्रारम्भिक शर्त हो । सम्पुर्ण सुविधा सम्पन्न सडक यातायातको विकाससँगै समग्र विकासको ढोका खुल्दछ । स्थानीय तहको हकमा वडा केन्द्रहरूलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोड्नु तथा गाउँपालिका केन्द्रलाई जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु आवश्यक हुन्छ । गाउँबस्तीहरूमा कृषि सडकहरूको विकास र स्तरोन्नति मार्फत कृषि उत्पादनहरूको बजारीकरण गरी जनताको आर्थिक अवस्थालाई मजबुत बनाउन सकिन्छ । सुविधा सम्पन्न सडक सञ्जाल मार्फत उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी आर्थिक क्रान्ति सम्भव छ । यसको अलावा धार्मिक क्षेत्रहरूमा सडक सञ्जालमार्फत पहुँच पुऱ्याएर आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू आकर्षित गर्न सकिन्छ ।

छिम्केश्वरी पदमार्ग

राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली, रणनैतिक सडक, जिल्ला सडक तथा स्थानीय सडक भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधारको आधार स्तम्भ अर्थात माध्यम हो । यस गाउँपालिकामा पृथ्वी राजमार्ग, गोरखा मार्ग कालो पत्रे सडक छन् । यी दुई पक्की सडक संजालबाट गाउँपालिका जोडिनु भौतिक विकासको हिसाबले अत्यन्त राम्रो अवस्था मान्न सकिन्छ । यद्यपि गाउँपालिकाका शाखा सडकहरू कच्ची भएको हुँदा बर्खायाममा सडक सञ्जालमा अवरोध आउँछ ।

२०५० को नक्सांकन कार्य गर्ने समय सम्म नेपालका पहाडी क्षेत्रमा सडकको अवस्था निकै कमजोर थियो । तर २०४६ को आम परिवर्तन पछि स्थानीय निकायलाई राष्ट्रिय कोषबाट रकम बिनियोजन गर्ने परिपाटी भए अनुसार ग्रामीणक्षेत्रमा पनि सडक बिस्तारको कार्यले गती लिन थाल्यो । तत्पश्चात सडक सञ्जालको बिस्तारमा ग्रामीण क्षेत्रले पनि फड्को मारेको छ । तर दुर्गम पहाडी भूभागका कारण कतिपय त्यस्ता स्थलगत संरचनाको नक्सांकन कार्य हुन नसकेको र तथ्यगत सूचनाको अभावमा ती क्षेत्रहरूमा के कति सडक सञ्जालको बिस्तार भएको छ भन्न एकिन तथ्याङ्क उपलब्ध छैन । यही प्रशंगमा गाउँपालिका यातायात गुरुयोजनाः (MTMP अर्थात Municipality Transport Master Plan) को परिकल्पना हरेक नगर क्षेत्रको यातायात सञ्जालका तथ्यांकमा आधारित नक्सा र तथ्यको आधारमा गर्नु पर्ने वाध्यात्मक व्यवस्था गरिएको थियो । तर ग्रामीण बस्तीहरूमा त्यो पुगेको थिएन । २०७२ को नयाँ संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ ले व्यवस्था गरेको स्थानीय तह निर्धारण पश्चात हरेक गाउँ विकास समिति पनि गाउँपालिकाको मातहतमा आएका कारण गाउँपालिकामा समेत गाउँपालिका यातायात गुरुयोजनाको कार्य क्षेत्र भित्र परेको हुँदा यस गाउँपालिकामा पनि तत्सम्बन्धी कार्य प्रारम्भ भएका कारण यहाँको सडक सञ्जालको तथ्यांक तथा त्यसका लागि आवश्यक सडकको क्षेत्रगत विस्तारको अध्याबधिक तथ्यांक यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रगतिचोक, वडा नं. ३

तालिका नं. १०८: सडक सञ्जालको विवरण

क्र.स.	सडक सञ्जालहरूको विवरण	ठेगाना	प्रकार
१	पृथ्वी राजमार्ग	वडा नं. १, २, ३, ४	कालोपत्रे
२	बरादी देखि हिलेखर्क	वडा नं. १	कालोपत्रे
३	सत्रसय देखि राना गाउँ	वडा नं. १	ग्राभेल
४	तिलवारी रिङरोड स्थानीय	वडा नं. २	कालोपत्रे
५	ढकलटार डाँडा, खानीखोला	वडा नं. २	ग्राभेल
६	पतिनेकोट ग्रामीण कृषि सडक मार्ग	वडा नं. २	धुले
७	पौवा, खोला गाउँ	वडा नं. २	धुले
८	आँबुगाउँ धोकरिङ डाँडा	वडा नं. २	धुले
९	ढाड गंगन स्वेरा	वडा नं. २	धुले
१०	जखेर छिम्केश्वरी पर्यटन मार्ग	वडा नं. ३	धुले
११	चक्रपथ स्थानीय मार्ग	वडा नं. ३	कालोपत्रे
१२	स्थानीय मार्ग	वडा नं. ३	धुले
१३	गोरखा मार्ग	वडा नं. ३	कालोपत्रे
१४	वेनिटार ध्याङसिङ कृषि मोटर मार्ग	वडा नं. ४	ग्राभेल
१५	पुलजिप घुमाउने मोटर मार्ग	वडा नं. ४	ग्राभेल
१६	खानी भिक्ता कृषि मोटर मार्ग	वडा नं. ४	ग्राभेल
१७	बाँसपानी लोप्राङ्ग कृषि मोटरमार्ग	वडा नं. ४	ग्राभेल
१८	छिम्केश्वरी घुमाउने मोटर मार्ग	वडा नं. ५	धुले
१९	लाब्दी भोटेश्वारा मोटरमार्ग	वडा नं. ५	धुले
२०	लाब्दी सरौली मोटरमार्ग	वडा नं. ५	धुले
२१	भकुन्डी खेउसी मोटरमार्ग	वडा नं. ५	धुले
२२	भकुन्डी चिताखोर मोटर मार्ग	वडा नं. ५	धुले
२३	भकुन्डी, जयडाँडा, दुम्सीढुंगा हुँदै बरालुङगाउँ खाल्टेपानी मोटरमार्ग	वडा नं. ५	धुले
२४	बन्दीपुर - हिलेखर्क	वडा नं. ६	धुले
२५	हिलेखर्क - बुद्धसिंह मार्ग	वडा नं. ६	धुले
२६	हिलेखर्क - बरादी	वडा नं. ६	धुले
२७	हिलेखर्क - छिम्केश्वरी - लाब्दी	वडा नं. ६	धुले
२८	हिलेखर्क - खौली घुमाउनी	वडा नं. ६	धुले

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

गोरखा र आँबुखैरेनी-३ जोड्ने झोलुङ्गे पुल

तालिका नं. १०९: गाउँपालिकामा भएका पुल/पुलेसाहरूको विवरण

क्र.स.	पुल पुलेसाहरूको विवरण	नदी, खोला, खोल्सीको नाम	पुलले जोड्ने वस्तीहरू	ठेगाना
१	पोखरीटार झोलुङ्गे पुल	नदी	तनहुँ- गोरखा	वडा नं. १
२	खुदी खोला पुल	खोला	समस्तीपुर-भँगेरी	
३	गोरखा पुल	मर्स्याङ्दी	आँबुखैरेनी - दरैगाउँ	वडा नं. २
४	मनकामना पुल (झोलुङ्गे)	मर्स्याङ्दी	आँबुखैरेनी - कानटार	वडा नं. २
५	मनकामना पुल (पक्की दरौदी)		आँबुखैरेनी - दोभान	वडा नं. २
६	अधेरी खोला पुल		मिलनचोक -ठाप्टार	वडा नं. २
७	ढकलटार पुल	खहरे खोला	मिलनचोक - ढकलटार	वडा नं. २
८	भालुढुंगा पुल	त्रिशुली नदी	भालुढुंगा र बरालुङवेशी	वडा नं. ३

क.स.	पुल पुलेसाहरूको विवरण	नदी, खोला, खोल्सीको नाम	पुलले जोड्ने वस्तीहरू	ठेगाना
९	झोलुङ्गे पुल सिमलताल	त्रिशुली नदी	दोन्द्राङवेशी र सिमलताल	वडा नं. ३
१०	घुमाउने झोलुङ्गे पुल	त्रिशुली नदी	घुमाउने - गराङ	वडा नं. ३
११	नेवाखोला पुल (पक्की)	नेवाखोला	बरालुङ (वारीपारी)	वडा नं. ३
१२	आमडाँडा बेशी झोलुङ्गे पुल			वडा नं. ४
१३	बाँसडाँडा झोलुङ्गे पुल			वडा नं. ४
१४	झोलुङ्गे पुल		डाँडा, लोप्राङ, खस्राङ	वडा नं. ४
१५	मुलिङ पुल		पूर्व वेशी	वडा नं. ४
१६	झोलुङ्गे पुल	मस्याङ्द्री	बासडाँडा-गोरखा	वडा नं. ४
१७	बेनीटार (पृथ्वीराज मार्ग)			वडा नं. ४
१८	भुत खोला (झोलुङ्गे पुल)		सराङ कुट्मुरेस्वाँरा र सराङ र बुद्ध सिहं मार्ग	वडा नं. ६
१९	लाब्दी खोला		छिम्केश्वरी र देउराली बुद्धसिंह मार्ग	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

मुग्लिन र आँबुखैरेनी-४ जोड्ने नवनिर्मित पक्की पुल

तालिका नं. ११०: सडक सुविधा पहुचको प्रकारको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण

वडा	घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्था						जम्मा
	पक्की/कालोपत्रे	ग्राभेल सडक	धुले सडक (कच्ची)	गोरेटो बाटो जोडिएको	अन्य	उल्लेख नगरिएको	
१	२४७	२५४	१५५	२२२	०	०	८७८
२	३१५	४	२८४	२३६	१	०	८४०
३	१२९३	३१	५६४	१४८	०	०	२०३६
४	५३	११	४७	३३८	०	३	४५२
५	१	४	६९	२४३	०	०	३१७
६	५	७९	२५७	१३८	०	०	४७९
जम्मा	१९१४	३८३	१३७६	१३२५	१	३	५००२
प्रतिशत	३८.२६	७.६६	२७.५१	२६.४९	०.०२	०.०६	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेका ५,००२ घरपरिवारहरूमध्ये सबैभन्दा धेरै अस्थायी सडकको पहुँच रहेको देखिन्छ । जसमा अस्थायी सडकको पहुँच भएको घरपरिवारहरूको संख्या १३७६ अर्थात २७.५१ प्रतिशत, गोरेटो सडकको पहुँच भएको घरपरिवार संख्या १३२५ अर्थात २६.४९ प्रतिशत, ग्राभेल गरेको सडकसम्म पहुँच भएको ३८३ अर्थात ७.६६ प्रतिशत, कालोपत्रे बाटोको पहुँच भएका घरपरिवारहरू १,९१४ अर्थात ३८.२६ प्रतिशत र अन्य १ घरपरिवार रहेका छन् । तथ्याङ्कलाई हेर्दा ५४ प्रतिशत घरपरिवारमा सहज प्रकारको सडक पहुँच छैन अर्थात यी परिवारहरूमा या त अस्थायी प्रकृतिको वा गोरेटोमा मात्र पहुँच भएको देखिन्छ। पूर्वाधार विकासमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण सडकको अवस्था नाजुक हुँदा अन्य विकासले गति लिन सक्दैन तसर्थ सहज आवागमनका लागि गाउँपालिकाले सडक सञ्जालको विकास र स्तरको उन्नतिका लागि यातायात गुरुयोजना निर्माण गरी लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ। अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

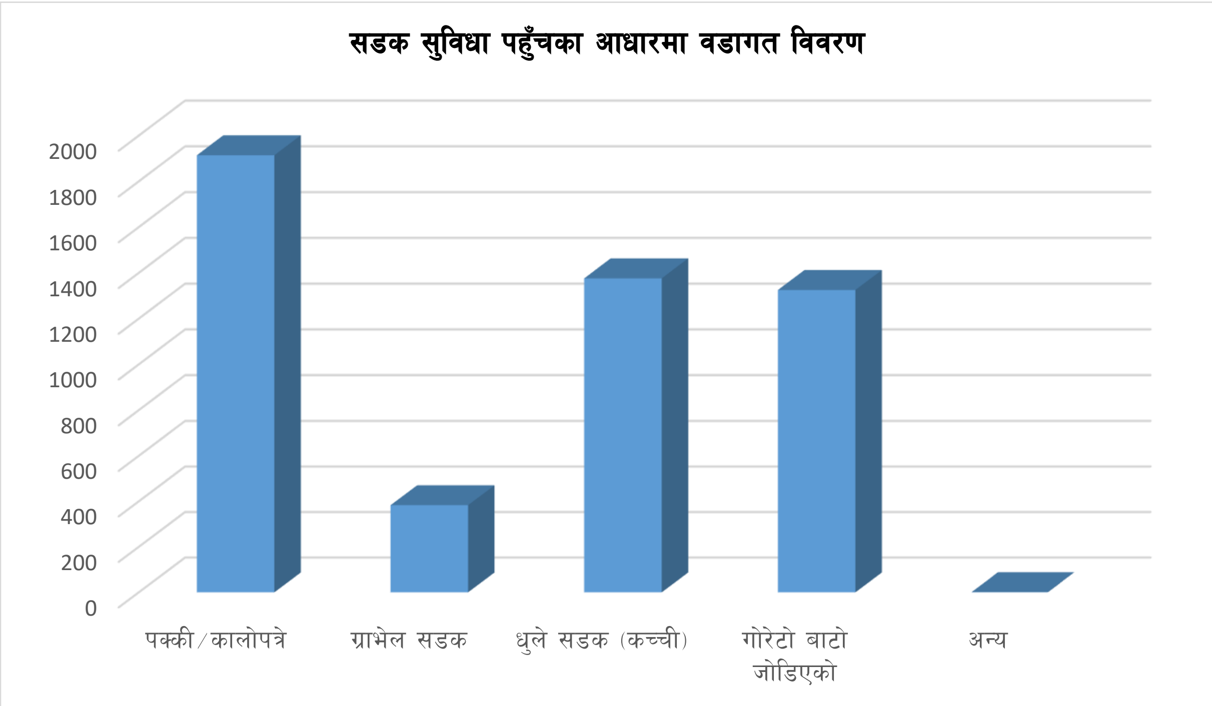

पृथ्वी हाईवे, वडा नं ३

७.३.२ सवारीका प्रकारहरू

हाल आएर नेपालका शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा सडक यातायात अन्तर्गत लामो दुरीमा बस, मिनिबस तथा हायस, माईक्रो बस सञ्चालनमा आएका पाईन्छन् भने छोटो दुरीमा माईक्रोबस, टेम्पो, सिटि रिक्सा, ट्याक्सी, कार, बिजुलीबाट चल्ने सफारी, रिक्सा, साईकल र मोटरसाईकलहरू देखिन्छन्। यी सवारी साधनहरू मध्ये कतिपय निजी र कतिपय सार्वजनिक हुन्छन् ।

कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासलाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न यातायात एउटा महत्वपूर्ण पुर्वाधारको रुपमा रहेको हुन्छ ।

यस गाउँपालिकामा मुख्यतया ट्रेक्टर, जिप, कार, बस, ट्याक्सी, मोटरसाइकलहरूको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ। गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा बाह्रै महिना सुचारु हुने गरी सडकमार्गहरूको स्तर उन्नति गर्नुपर्ने देखिन्छ । सडक यातायताको लागि यस गाउँपालिकामा आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनी सम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रुपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ।

७.३.३ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रुटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा)

विभिन्न स्थान र भौगोलिक क्षेत्रमा बस्ने जनताहरूको बीचमा आपसी सम्पर्क स्थापनाका लागि सार्वजनिक यातायातलाई सहज, प्रभावकारी, सुलभ र नियमित तुल्याउन रुटहरूको विकास जरुरी हुन्छ । विभिन्न रुटहरूमा यातायात सेवा सञ्चालनमा आएको खण्डमा यसले विभिन्न समुदाय र क्षेत्रलाई एकआपसमा जोडेर जनताको बीचमा एकताको भावना स्थापित गर्दछ ।

तालिका नं. १११: यातायातका मुख्य रुट सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	रुटसहित यातायात सेवाहरूको विवरण	ठेगाना
१	आँबुखैरेनी गा.पा.बाट १ नं. वडा सिमानासम्म (पृथ्वीराजमार्ग)	वडा नं. २
२	आँबुखैरेनी - गोरखा (माइक्रो)	वडा नं. ३
३	सत्रसय - आँबुखैरेनी (माइक्रो, म्याजिक)	वडा नं. ३
४	आँबुखैरेनी - ढापटार	वडा नं. ३
५	आँबुखैरेनी - लाब्दी, भोटेश्वारा, घलेडाँडा, जयडाँडा, भकुन्डी, सानोभञ्ज्याङ हुँदै घुमाउने	वडा नं. ५
६	हिलेखर्क - बन्दिपुर - डुम्रे (बस, जिप)	वडा नं. ६
७	प्युघर - घुमाउने - दमौली (बस, जिप, ट्याक्टर)	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.३.४ गाउँपालिकाका वडा केन्द्र देखि गाउँपालिकाको केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

सडक यातायात सुविधाको विस्तार तथा सडकहरूको स्तरोन्नति गरी वडा केन्द्रहरूलाई गाउँपालिका केन्द्रसम्म जोड्नु आवश्यक छ। वडा केन्द्र र गाउँपालिका केन्द्रको बीचमा कनेक्टिभिटि स्थापित गर्न झोलुङ्गे पुलहरूले पनि भूमिका खेल्दछन्। सडक सञ्जालको विकास भएमात्र उद्योग, बन्द व्यापारको विकासका साथै कृषिको आधुनिकीकरण र कृषि उत्पादनको बजारीकरण संभव छ। ग्रामीण इलाकाका सडकहरू वर्षायामको बेलामा हिलाम्य हुने भएका कारण ती सडकलाई **"फेयर वेदर सडक"** का रुपबाट **"अल वेदर"** सडकको रुपमा स्तरोन्नति गरी वडा केन्द्रहरूलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोडेर जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु पर्ने हुन्छ।

गाउँपालिकाका वडा केन्द्र देखि गाउँपालिकाको केन्द्र र टाढाको बस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीले गाउँपालिकासँग जनताको पहुँचलाई निर्धारण गर्दछ। त्यसैले गाउँपालिका केन्द्र र वडा केन्द्र बीचको दुरी सबै वडा तथा टाढाको बस्तीहरू सापेक्ष हुनु जरुरी हुन्छ। स्थानीय संरचनामा जनताले आफ्नो वडा केन्द्र तथा गाउँपालिका केन्द्रबाट आवश्यक सेवा सजिलै ग्रहण गर्न सक्ने किसिमको हुनु पर्छ। जनताले सार्वजनिक सेवा ग्रहण गर्न वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका कार्यालयको दुरी सेवाग्राहीको सहज पहुँचमा आधारित हुनुपर्दछ। जसले गर्दा जनताले सेवा सुविधा प्राप्त गर्न कठिनाइ हुँदैन। त्यसको लागि सबै स्थानका जनताहरूलाई मध्यनजर गर्दै वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका केन्द्र निर्धारण गर्नु उचित हुन्छ। यसर्थ टाढाको बस्तीबाट वडा केन्द्र कति दुरीमा पर्छ भन्ने कुरा महत्वपुर्ण हुन्छ। टाढाको बस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ११२: टाढाको बस्तीवाट वडा केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

क्र.सं.	वस्तीको नाम	वडा नं.	वडा केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय	
			पैदल	गाडीमा
१	गिरनचौर	वडा नं. १		
२	समस्तीपुर	वडा नं. १		

क्र.सं.	वस्तीको नाम	वडा नं.	वडा केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय	
			पैदल	गाडीमा
३	भंगेरी	वडा नं. १		
४	कोलेट	वडा नं. १		
५	पतेनीकोट	वडा नं. २	२ घण्टा	
६	खर्कडाँडा, गगनस्वारा	वडा नं. २	२ घण्टा	
७	पौवा खोला गाउँ	वडा नं. २	४	
८	डुम्रीखर्क नयाँगाउँ	वडा नं. २	४ घण्टा	
९	कोपुङ खोला	वडा नं. ३	१$^{१/२}$ घण्टा	१ घण्टा
१०	कोटगाउँ	वडा नं. ३	१ घण्टा	३० मिनेट
११	अक्लाङ भँगेरो	वडा नं. ४	१ घण्टा	
१२	खस्राङबेशी आम डाँडा बेशी	वडा नं. ४	१ घण्टा	
१३	दुवावेशी लोप्राङ, काफल डाँडा	वडा नं. ४	१ घण्टा	
१४	धयाङसिङ सम्पूर्ण वस्तीहरू	वडा नं. ४	१ घण्टा	
१५	प्युघर	वडा नं. ६	४ घण्टा	२ घण्टा
१६	डिखेत	वडा नं. ६	४ घण्टा	२ घण्टा
१७	धोजवन	वडा नं. ६	४ घण्टा	२ घण्टा
१८	जाल भञ्ज्याङ	वडा नं. ६	२ घण्टा	१ घण्टा
१९	पर्लुङ	वडा नं. ६	३ घण्टा	१.५ घण्टा

श्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.३.५ वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

नेपालले अभ्यास गरेको संघीय प्रणाली अन्तर्गत स्थानीय तह निर्माणको मर्म भनेकै दुरदराजका गाउँवस्तीमा बस्ने जनताको घरआँगनसम्म विकास निर्माण पुऱ्याउनु हो । त्यसकारण स्थानीय सरकारले सडक यातायातको विकास र विस्तार गर्दा टाढाको बस्तीबाट समेत गाउँपालिका तथा नगरपालिका केन्द्रसम्म सकेसम्म छिटो पुग्न सकिने विषयलाई मध्यनजर गर्नुपर्दछ ।

७.३.६ बसपार्क सम्बन्धी विवरण

बिजुली, पानी, यात्रु, प्रतिक्षालय, शौचालय, पब्लिक मोबाइल चार्जिङ स्टेशन लगायतका सुविधाहरू भएका बसपार्कको निर्माण गरी जनताको अवागमलाई सहज बनाउन सकिन्छ । विकसित मुलुकहरूको अभ्यास हेर्दा बसपार्कहरूमा हेल्प डेस्क लगायत शान्तिसुरक्षाको उचित प्रबन्ध मिलाएको पाईन्छ । सुविधा सम्पन्न र सुरक्षित बसपार्कहरू निर्माण भएको खण्डमा यातायात सेवाको गुणस्तर वृद्धि हुन्छ । बसपार्कमा बनाइने संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री हुनुपर्दछ ।

७.३.७ वैकल्पिक यातायात सेवा

सडक यातायातमा चल्ने सवारी साधनका बाहेक अन्य किसिमका सवारी साधनहरूको विकासले मानव जीवनलाई सहज, सुविधासम्पन्न र द्रुत बनाएको पाईन्छ। नेपाल जस्तो भुपरिवेष्ठित मुलुकका लागि समुद्रले छोएका वा घेरिएका देशहरूमा जस्तो ठुला पानी जहाजहरूको सम्भावना नभएपनि सानो आकारका पानीजहाजको संभावना प्रवल छ । यसका साथै हवाईजहाज, हेलिकप्टरहरूले पनि अवागमनलाई सहज बनाएको पाईन्छ। हिमाली तथा पहाडी भू-भागको प्रधानता रहेको हाम्रो देशमा रोप वे र केवुलकारले पनि वैकल्पिक सवारी साधनको रुपमा महत्वपुर्ण योगदान पुऱ्याउन सक्ने देखिन्छ।

७.४ विद्युत तथा उर्जा

केही सिमित दुर्गम क्षेत्रका विपन्न घरहरूमा विद्युतिकरण नभएतापनि त्यसको सङ्ख्या नगन्य रहेकाले विद्युतिकरणमा ठूलो लगानी गर्नुपर्ने अवस्था छैन। तथापि प्रशारण लाइनको सुदृढीकरणका लागि भने प्रसस्त काम गर्नुपर्ने देखिन्छ। विद्युत प्रशारण लाईन सुधारमा सर्वप्रथम काठका पोलहरू पक्की वा फलामका पोलहरूले विस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ भने Low Voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

विद्युत सेवा बाहेक वैकल्पिक र नविकरणीय उर्जा प्रबर्द्धनका लागि ठोस कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। पशुपालन हुने क्षेत्रमा गोबरग्याँस निर्माणमा प्रोत्साहन र अनुदान दिने र अन्य दुर्गम तथा सुगम दुवै क्षेत्रमा सौर्य उर्जा जडान गर्न सके त्यसबाट उर्जाको नियमित आपुर्ति हुनुको साथै थप विकासका क्रियाकलापहरूलाई उर्जाको सदुपयोग मार्फत गति दिन सकिन्छ। सौर्य उर्जाबाट लिफ्ट सिँचाइ खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्न ग्राहस्थ उपभोगका निम्ति प्रयोग गरी बढी भएको उर्जालाई राष्ट्रिय प्रशारण लाइनमा विक्रि समेत गर्न सकिन्छ।

सामान्तया एउटा सामान्य परिवारले दैनिक २ किलो वाट विद्युत खपत गर्दछ। त्यसमा पनि यो उपभोगको मात्रा ग्रामीण भेगहरूमा त्यो भन्दा न्युन हुन्छ। १७.६ वर्ग फिटको सोलार pannel ले २५० वाट विद्युत उत्पादन गर्दछ। दिनभर करिब ६.८ घण्टा सूर्यको किरणबाट 250 watt X 6.8 hours गर्दा १.७ किलोवाट विद्युत निस्कन्छ। १.७ K.W X ३० दिन गर्दा महिनामा ५१ कि.वा.विद्युत उत्पादन हुन सक्दछ।

यसको अर्थ ६०० वर्ग फिट ओगट्ने घरबाट

$$५१ \text{ कि.वा.} \times \frac{६००}{१७.६} = १७३८\text{कि.वा.}$$

यसको अर्थ ६०० वर्गफिट ओगट्ने घरमा सौर्यउर्जा जडान गर्दा सो घरलाई पुग्ने उर्जा उत्पादन गर्न सकिन्छ। यद्यपि ग्रामीण घरहरू सौर्य उर्जा उत्पादन मैत्री बनाउनुपर्ने हुन्छ। अर्कोतर्फ पानीका सदाबहार स्रोतहरू भएको र जलाशयमा आधारित विद्युतको समेत संभावना अध्ययन गरी लघु विद्युत योजनाहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ। यसरी उत्पादित विद्युत बढी भएको खण्डमा राष्ट्रिय प्रशारण लाइनमा बेच्न सकिन्छ। हालसम्म समेत काठदाउरालाई खाना पकाउने मुख्य इन्धनको रूपमा प्रयोग गर्ने घरपरिवार धेरै भएकाले काठदाउरा विस्थापन गर्न विद्युत तथा सौर्य उर्जाले सहयोग पुऱ्याउन सक्दछ। यसबाट वातावरण संरक्षणमा समेत टेवा पुग्दछ। तसर्थ गाउँपालिकाका विभिन्न वडामा विद्युत प्रशारण लाईन मर्मत संभार तथा सुधार, ट्रान्सफर्मर जडान, वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा प्रबर्द्धनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

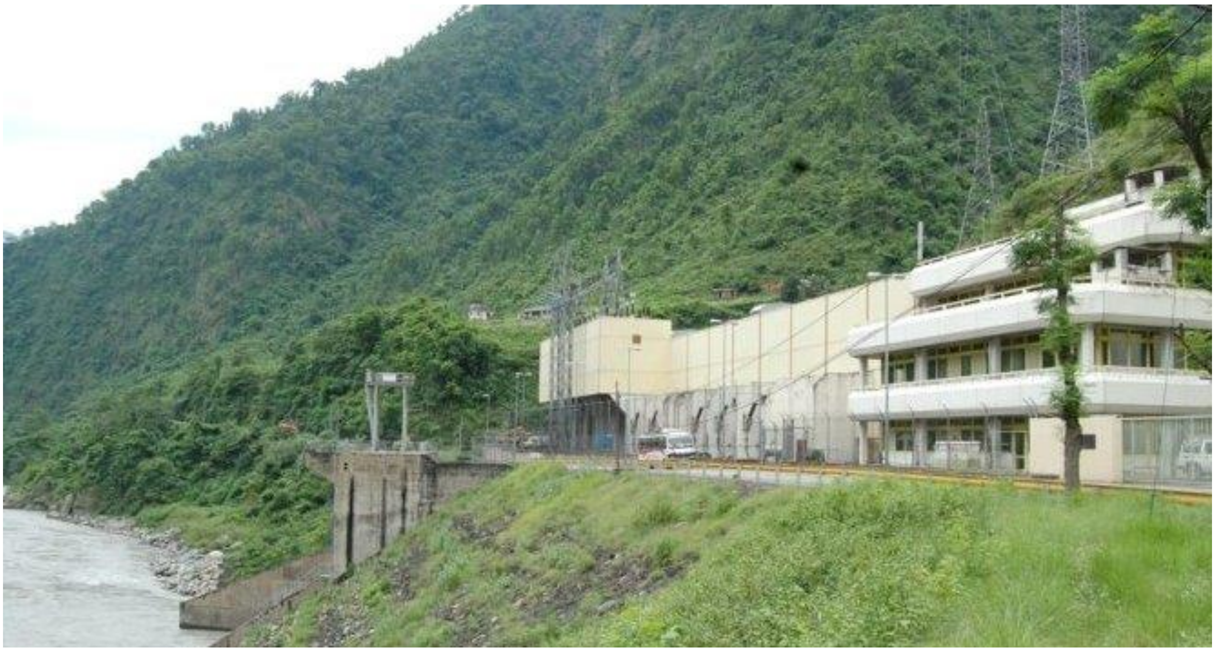

मर्स्याङ्दी जलविद्युत आयोजना, वडा नं ४

७.४.१ खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

अपार जलस्रोतको सम्पदा भएर पनि त्यसको सदुपयोग हुन नसकिरहेको कारण शहर र ग्रामीण ईलाकामा उर्जा संकट व्याप्त छ । नेपालको पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा अहिलेपनि ठुलो संख्यामा जनताहरूले खाना पकाउने इन्धनकोरुपमा काठदाउराको प्रयोग गर्दछन् भने तराई क्षेत्रमा गुइँठाको प्रयोग व्यापकरुपमा भईरहेको छ ।

तालिका नं. ११३: खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा	काठ दाउरा	एलपी ग्यास	मट्टीतेल	विद्युत	गोवरग्याँस	गोवर/गुइठा	अन्य	जम्मा
१	२३१	६३५	०	१	१०	१	०	८७८
२	२४१	५८१	०	०	१८	०	०	८४०
३	१२८	१८९८	२	४	२	०	२	२०३६
४	३२७	१२५	०	०	०	०	०	४५२
५	२९२	२५	०	०	०	०	०	३१७
६	४७२	७	०	०	०	०	०	४७९
जम्मा	१६९१	३२७१	२	५	३०	१	२	५००२
प्रतिशत	३३.८१	६५.३९	०.०४	०.१०	०.६०	०.०२	०.०४	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकाको कूल घरपरिवारहरूमध्ये १६९१ अर्थात ३३.८१ प्रतिशतले काठदाउरा, ३२७१ अर्थात ६५.३९ प्रतिशतले एल.पी ग्याँसको प्रयोग गर्दछन् भने मट्टीतेल, विजुली, गोवरग्याँस र अरु प्रयोग गर्ने जनसंख्या नगन्य रहेको पाइयो । स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमश: स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समयसमेत बढी खर्च हुने देखिन्छ । तसर्थ ग्रामीण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रुपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी गाउँपालिकावासीलाई काठ दाउराको विकल्पतर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

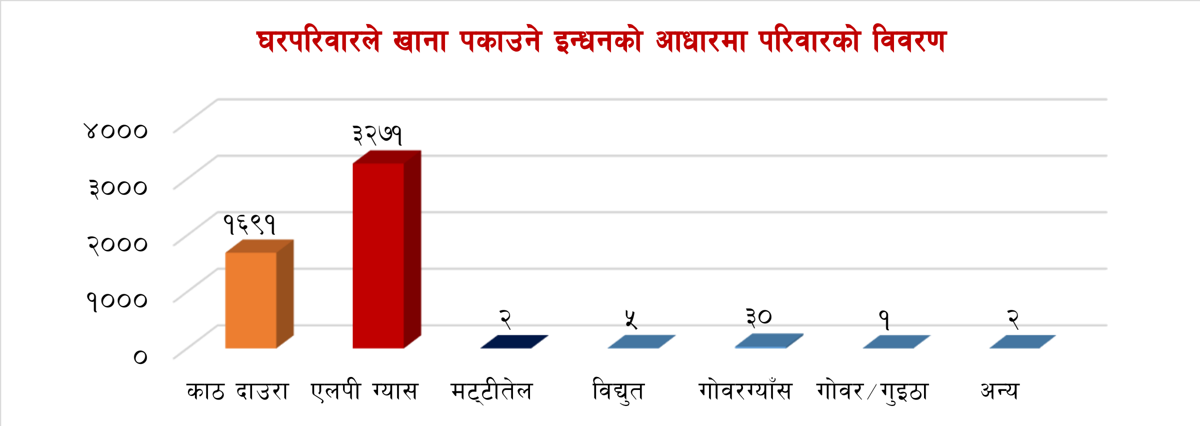

दिगो विकासको अवधारणा अनुसार पर्यावरणीय सन्तुलन बनाइ राख्न मानिसको उपभोग शैलीमा परिवर्तन गर्नु अपरिहार्य छ । उदाहरणका लागि नेपालले आधारवर्ष २०१५ मा ७४.७ % रहेको इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म ३०% मा झार्ने (SDG–7) तथा पकाउने प्रयोजनार्थ LPG प्रयोगलाई १८% (२०१५) बाट ३३% मा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई आत्मसाथ गर्दै यस गाउँपालिकाका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई त्यसतर्फ उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ ।

७.४.२ विद्युतिकरणको अवस्था

नेपालमा निजी, सरकारी तथा अन्तराष्ट्रिय लगानीमा विद्युतीकरणका प्रयासहरू भईरहेका भएपनि कतिपय नीतिगत अस्पष्टता, प्राविधिक कठिनाई, राजनैतिक अस्थिरता र कडा अनुगमन प्रणालीको अभावजस्ता कारणले तीब्र गतिमा विद्युतिकरण हुन सकिरहेको छैन । ग्रामीण विद्युतीकरण, लघु जलविद्युत आयोजना तथा बृहत जलविद्युत परियोजना सञ्चालन गरेर देशमा निर्वाहमुखी मात्र होइन कि निर्यातमुखी उत्पादन गरी उर्जा संकट समाधान गर्नुको साथै विदेशी मुद्रा आर्जन गर्न सकिने प्रचुर संभावना नेपालसँग छ । यसका लागि लगानी मैत्री वातावरणको आवश्यकता छ ।

७.४.३ बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

यस गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा विद्युत मर्मत संभार, महसूल असुली तथा विद्युतीकरण योजनाको कार्यान्वयन नेपाल विद्युत प्राधिकरणले गर्दै आएको छ । घरधुरी तथ्याङ्क सकंलन, २०७६ को नजिता अनुसार दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनमा विद्युत प्रमुख स्रोतको रुपमा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ११४: बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	बिजुली		सोलार		मटितेल		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८७१	९९.२%	१	०.१%	६	०.७%	०	०.०%	८७८
२	८३२	९९.०%	०	०.०%	४	०.५%	४	०.५%	८४०
३	२०२७	९९.६%	८	०.४%	०	०.०%	१	०.०%	२०३६
४	४४२	९७.८%	२	०.४%	८	१.८%	०	०.०%	४५२
५	२३३	७३.५%	५२	१६.४%	३२	१०.१%	०	०.०%	३१७
६	२७४	५७.२%	१९४	४०.५%	११	२.३%	०	०.०%	४७९
जम्मा	४६७९	९३.५%	२५७	५.१%	६१	१.२%	५	०.१%	५००२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा घरपरिवारहरूले दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गर्ने इन्धनको स्रोत विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाका कूल घरपरिवारहरूमध्ये ४६७९ अर्थात ९३.५ प्रतिशतले विद्युत, २५७ अर्थात ५.१ प्रतिशतले सोलार, ६१ अर्थात १.२ प्रतिशतले मटितेल र बाँकीले अन्य इन्धनको स्रोत प्रयोग गर्ने न्युन पाइयो । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ग्रामीण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास भई गाउँपालिकामा विद्युतको पहुँच लगभग उत्साहजनक भएको देखिन्छ भने विद्युत सेवाको पहुँच नपुगेको परिवारहरू नगन्य रहेको देखिन्छ । सेवा नपुगेका क्षेत्रहरूमा त्यसको विस्तार हुनु जरूरी छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.४.४ बैकल्पिक उर्जाका श्रोतहरूको विवरण

पेट्रोलियम पदार्थ माथिको निर्भरतालाई घटाउँदै नवीकरणीय वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगमा व्यापकता ल्याउन सकेको खण्डमा पर्यावरणीय सन्तुलनलाई कायम राख्न मद्धत पुग्दछ । डिजेल, पेट्रोल, मट्टितेल जस्ता पदार्थको उत्पादन नेपालमा नहुने भएका कारण वर्षेनी अरबौं रुपैंया हामीले पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा खर्चिनु परेको छ । तेस्रो विश्वको एक भूपरिवेष्ठित विकासोन्मुख देश नेपालका लागि यो वैदेशिक व्यापार घाटाको एक प्रमुख कारण हो । हामीले आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन नीतिलाई व्यवहारमा प्रभावकारी तरिकाले उतार्न नसकिरहेको परिप्रेक्ष्यमा वायू उर्जा, सौर्य उर्जा, विद्युत उर्जा तथा बायो ग्याँसको विकास मार्फत उर्जाको श्रोतमा हामी आत्मनिर्भर बन्न सक्छौं । त्यसैले नेपालको हकमा स्थानीय सरकार, प्रादेशिक सरकार र संघीय सरकारले नवीकरणीय वैकल्पिक उर्जाको विकासमा आवश्यक नीति निर्माण गरी काम गर्नु पर्दछ ।

सीता आयल स्टोर। आँबुखैरेनी चोक, वडा नं ३

७.५ रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, इन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल, हुलाक तथा कुरियर सेवा सम्बन्धी तथ्याङ्क विवरण

एक्काईसौं शताब्दीको भूमण्डलीकृत समाज सूचना र सञ्चारको युगमा छ । सूचना र सञ्चारको क्षेत्रमा आएको क्रान्तिलाई नेपालको शहरी क्षेत्रले लगभग आत्मसाथ गरिसकेको भएपनि ग्रामीण क्षेत्रमा टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, ईन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल र कुरियर सेवा विस्तार हुन बाँकी छ । सञ्चार र प्रविधिका यी माध्यमहरूको पूर्णरुपले विकास गरी ग्रामीण जनतालाई सूचना र सञ्चारको दुनियाँमा प्रवेश गराउनु चुनौतिपूर्ण रहेको छ । नेपालको संविधानले जनताको सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रुपमा परिभाषित गरेको छ ।

तालिका नं. ११५: गाउँपालिकामा भएका सञ्चारहरूको विवरण

क्र.सं.	सञ्चार माध्यमको विवरण	सम्पर्क नम्बर
१	सञ्चार माध्यम आँबखैरेनी सन्देश साप्ताहिक	९८६१३७५७३३
२	मनकामना एफ.एम.९८.७	०६४-४६०२५०
३	मेरो साथी एफ.एम. १०७.२	०६५-५४०५९९
४	ईच्छाकामना एफ.एम. १०२.४	०५६-४१०००४
५	ईच्छाकामना न्युज डटकम	९८१७१०२९९३
६	एन.टि.सी. टावर (च्यासीडाँडा)	वडा नं. १, वडा नं. २
७	एन.टि.सी. र एनसेल (आँबुखैरेनी चोक)	वडा नं. ३

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.५.१ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

तालिका नं. ११६: परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

विवरण	वडा नं.						जम्मा
	१	२	३	४	५	६	
रेडियो	२६१	१९१	२७४	१५७	७५	३३५	१२९३
टेलिभिजन	५४४	६०६	१५६५	१८५	५१	१०१	३०५२
केबल टीभी/ डिस	५८४	५८१	१०६७	१३०	३१	२५	२४१८
कम्प्युटर /ल्यापटप	२३८	५६	३५४	१५	१	२	६६६
ईन्टरनेट सुविधा	३३७	५३४	८७२	२६६	४०	९०	२१३९
ल्याण्डलाइन फोन	४२	१३	२२२	२	०	४	२८३
मोबाइल फोन	७७९	७९६	१८३९	४०६	२२७	३६०	४४०७
मोटरसाईकल /स्कुटर	१४२	१८६	४२७	२९	२	८	७९४
कार/ जीप/ भ्यान निजी प्रयोगका लागि	१०	१०	६१	७	०	२	९०
अन्य ढुवानी साधन (बस, ट्रक, कार, जीप ...)	१०	१४	३६	४	०	२	६६
अन्य सवारी (टाँगा, ठेला, गाडा)	३	२	४	०	०	०	९
ट्याम्पु/ई-रिक्सा	०	४	८	०	०	०	१२

विवरण	वडा नं.						जम्मा
	१	२	३	४	५	६	
साइकल/रिक्सा	७	११	५०	२	०	०	७०
पावर टिलर/ पम्पसेट	९	१३	१	०	०	०	२३
रेफ्रिजेरेटर (फ्रिज)	३४७	३२२	१०१८	४९	८	१८	१७६२
एयर कन्डिसन/ कुलर	०	१२	२१	०	०	०	३३
वासिङ मेसिन	९	५	४१	१	०	०	५६
गिजर/ सोलार	५	११	५५	०	०	०	७१
पङ्खा/हिटर	५९६	६५७	१४४९	९०	२२	५०	२८६४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा साधन तथा सुविधाको उपलब्धताको तथ्याङ्क हेर्दा नगरमा रहेका कूल घरपरिवारहरूमध्ये उल्लेखनिय ढंगले मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताको संख्या उच्च आर्थत् ४४०७ रहेको छ । दोस्रोमा टेलिभिजन भएको परिवार संख्या ३०५२, पङ्खा/हिटर हुने परिवार संख्या २८६४, केवल/डिस च्यानल हुने परिवार संख्या २४१८ रहेको देखिन्छ भने इन्टरनेट सुविधा २१३९ रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी रेफ्रिजेरेटर/फ्रिज हुने परिवार संख्या १७६२, रेडियो हुने परिवार संख्या १२९३ रहेको छ । तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताहरू झण्डै पूर्णरुपमा भएको अवस्था छ । मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृष्य, सुचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न सहज हुने भएकोले टेलिभिजन, रेडियो प्रयोगकर्ताको संख्या पछिल्लो समयमा इन्टरनेट तथा मोबाइल फोनको प्रयोग बढ्दै जाँदा न्यून हुँदै गएको देखिन्छ। अर्कोतर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजरजस्ता उच्च सुविधाका सामाग्रीहरूको संख्या भने कम देखिन्छ । यद्यपि ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमश: आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भइरहेको देखिन्छ । वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिवारमा उपलब्ध साधन तथा सुविधाको आधारमा परिवारको विवरण

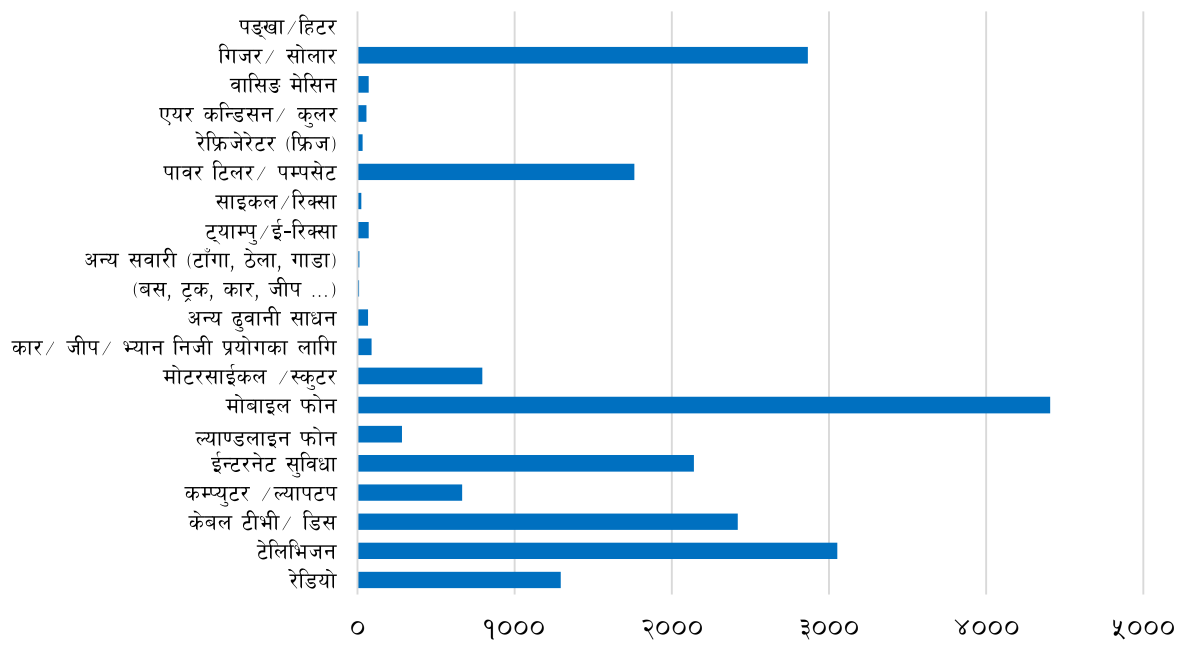

७.६ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू

७.६.१ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ११७: परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	निजी		भाडामा		संस्थागत		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	७४२	८४.५%	१३५	१५.४%	०	०.०%	१	०.१%	८७८
२	६७२	८०.०%	९१	१०.८%	८	१.०%	६९	८.२%	८४०
३	११३२	५५.६%	८९८	४४.१%	६	०.३%	०	०.०%	२०३६
४	४२३	९३.६%	२३	५.१%	२	०.४%	४	०.९%	४५२
५	३०९	९७.५%	८	२.५%	०	०.०%	०	०.०%	३१७
६	४७६	९९.४%	२	०.४%	१	०.२%	०	०.०%	४७९
जम्मा	३७५४	७५.०%	११५७	२३.१%	१७	०.३%	७४	१.५%	५००२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ५००२ घरपरिवारहरूमध्ये अधिकांश ७५ प्रतिशत अर्थात ३७५४ परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको घर, २३.१ प्रतिशत अर्थात ११५७ घरपरिवार भाडामा बस्ने गरेको, ०.३ प्रतिशत अर्थात १७ घरहरू संस्थागत हिसाबले प्रयोग गरेको र अन्यमा १.५ प्रतिशत अर्थात ७४ घरपरिवारहरू रहेको पाइयो । व्यवसायिक, भाडाको प्रयोजन र संस्थागत हिसाबले प्रयोग भएका घरहरूको संख्या नगन्य हुनुले गाउँपालिका पूर्ण रुपमा शहरी परिवेशको अवस्थामा पुगिनसकेको रहेको स्पष्ट हुन्छ । अन्य वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

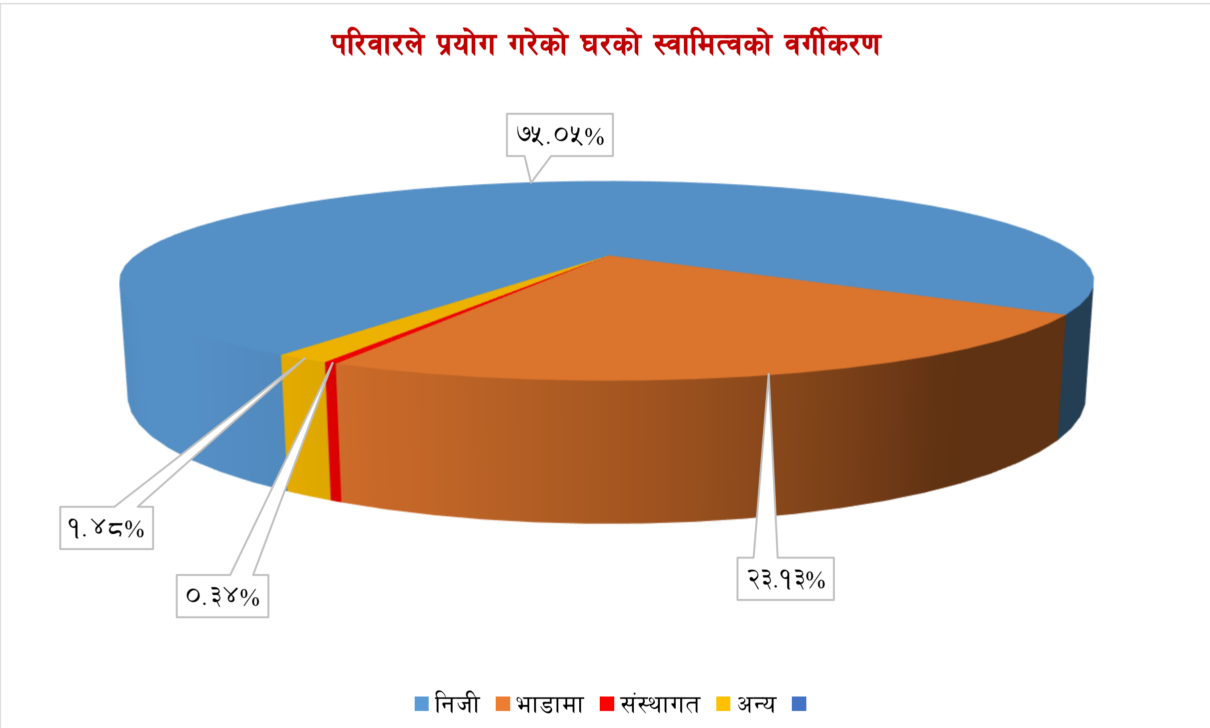

७.६.२ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

तालिका नं. ११८: परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

वडा	निजी		गुठी		सार्वजनिक / सुकुम्बासी / ऐलानी		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८६४	९८.४%	०	०.०%	८	०.९%	६	०.७%	८७८
२	७०६	८४.०%	१	०.१%	१३१	१५.६%	२	०.२%	८४०
३	१८६२	९१.५%	५	०.२%	१६९	८.३%	०	०.०%	२०३६
४	४१९	९२.७%	०	०.०%	३०	६.६%	३	०.७%	४५२
५	३१५	९९.४%	०	०.०%	०	०.०%	२	०.६%	३१७
६	४७७	९९.६%	०	०.०%	२	०.४%	०	०.०%	४७९
जम्मा	४६४३	९२.८%	६	०.१%	३४०	६.८%	१३	०.३%	५००२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिका स्थित ५००२ घरपरिवारहरूमध्ये ४६४३ अर्थात ९२.८ प्रतिशत घरपरिवारहरूले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व निजी भएको देखिन्छ । ३४० अर्थात ६.८ प्रतिशत घरपरिवारहरू सार्वजनिक/सुकुम्बासी/ऐलानी रहेको र ६ अर्थात ०.१ प्रतिशत घरपरिवारहरूले गुठीको जग्गामा घर बनाएको र अन्यमा अर्थात स्पष्ट नखुलेको घरपरिवार १३ रहेको पाइयो । देशमा लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था लागू भई आवास जस्तो आधारभूत मानवीय आवश्यकतालाई संविधानले धारा ३७ मा मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरेपनि यस गाउँपालिकामा सकुम्बासीको संख्यासमेत रहेकोले आवास विहीन सुकुम्बासीहरूलाई सस्तो, सुलभ र सुरक्षित आवासका एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने देखिन्छ । ९२.८ प्रतिशतको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको जमिनमा घर हुनु राम्रो भएतापनि आवासको स्तरबारे स्पष्ट नभएकोले सबैलाई सुरक्षित आश्रयस्थल हुनु राज्यको दायित्व रहेकोले स्थानीय सरकारको रुपमा रहेको गाउँपालिकाले यसतर्फ दीर्घकालिन योजना निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

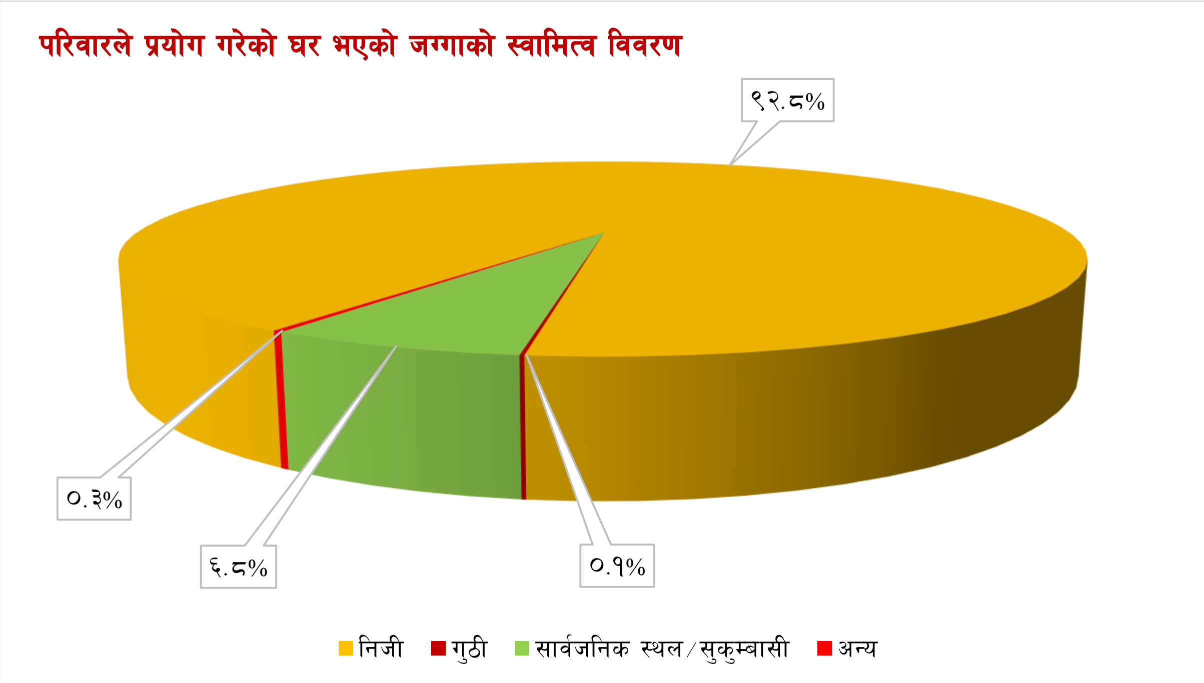

७.६.३ कच्ची, पक्की, अर्धपक्की घरको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण

भूकम्पीय दृष्टिकोणले संवेदनशील रहेको नेपालमा घरहरू निर्माण गर्दा भूकम्प प्रतिरोधी बनाउनु आवश्यक छ । यसको अलावा घरहरू जाडो, गर्मी, तुषारो र हिमपातबाट जनतालाई जोगाउने किसिमका हुनुपर्छ । अति विपन्न परिवारका लागि एकीकृत बस्ती निर्माण गरी सरकारले उनीहरूको आवास सुरक्षाको अधिकार सुनिश्चित गरेको खण्डमा राज्यको लोककल्याणकारी भूमिका पुष्टि हुन्छ ।

तालिका नं. ११९: घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण

वडा	पक्की	अर्धपक्की	कच्ची	टहरा/झुप्रो/छाप्रो	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	३३१	२७६	६	०	०	२६५	८७८
२	२५३	२३९	३	१	०	३४४	८४०
३	१६१७	१५५	३	०	०	२६१	२०३६
४	२१	२४४	५	१	१	१८०	४५२
५	३	२२९	२१	०	०	६४	३१७
६	१	३०८	५	४	०	१६१	४७९
जम्मा	२२२६	१४५१	४३	६	१	१२७५	५००२
प्रतिशत	४४.५०	२९.०१	०.८६	०.१२	०.०२	२५.४९	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिकाका कूल ५,००२ मध्ये सबैभन्दा बढी २,२२६ अर्थात ४४.५० प्रतिशत घरहरू पक्की, १,४५१ अर्थात २९.०१ प्रतिशत घरपरिवारहरू अर्धपक्की, ४३ अर्थात १०.८ प्रतिशत घरपरिवारहरू कच्ची, ६ अर्थात ०.१२ प्रतिशत टहरा/झुप्रो/छाप्रो, र १ घरपरिवार अर्थात ०.०२ प्रतिशत घरपरिवारहरू अन्य प्रकारको घरमा बस्ने गरेको पाइयो । गाउँपालिकामा ०.८६ प्रतिशत घरहरू कच्ची हुनुले भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले अत्यन्त जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ। केही घरहरू कच्ची रहनु आर्थिक विपन्नताको सूचकसमेत रहेकोले सुरक्षित आवासका दीर्घकालीन योजना निर्माण गर्नु अनिवार्य देखिन्छ । अर्कोतर्फ ०.१२ प्रतिशत घरहरू विपन्न अवस्थामा निम्न गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गरी झुप्रो/छाप्रो/टहरामा बस्ने गरेको देखिन्छ । ४४.५० प्रतिशत घरहरू पक्की अवस्थामा रहेपनि भूकम्पीय जोखिमको संवेदनशीलता भएकोले ती घरहरू भू-कम्प प्रतिरोधी समेत हुनुपर्दछ । राष्ट्रिय भवन संहिता अनुरुप सम्पूर्ण घरलाई मापदण्ड भित्र ल्याउनु गाउँपालिकाको जिम्मेवारी हो । भूकम्पको क्षतीको तुलनामा घरहरू मापदण्ड भित्र ल्याउन लाग्ने लागत अतुलनीय रुपमा कम पर्दछ। तसर्थ सावधानी अपनाउनु बुद्धिमानी हुन्छ। वडागत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

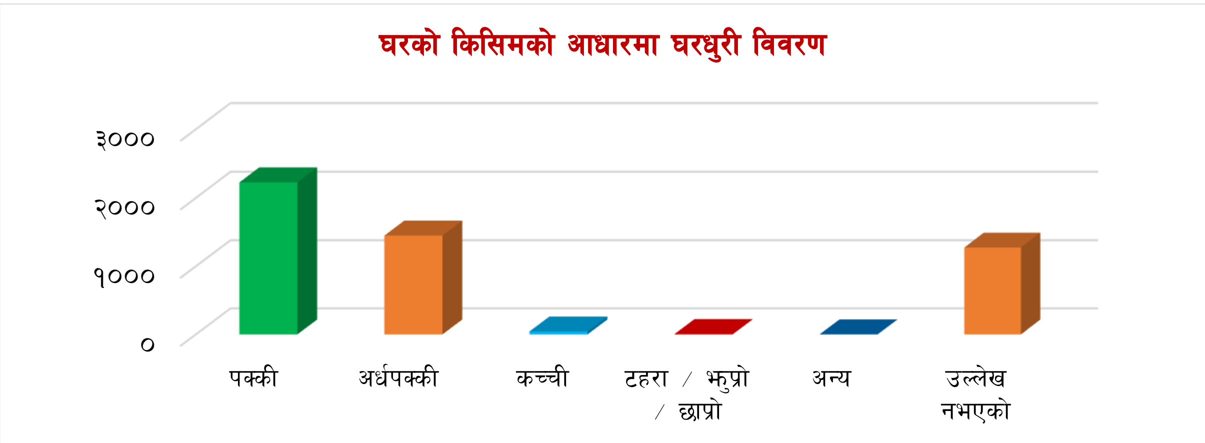

७.६.४ कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १२०: कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण

वडा नं.	१ - २ कोठा	३ - ४ कोठा	५ - ६ कोठा	७-१० कोठा	११-१४ कोठा	१५ वा सोभन्दा बढी कोठा	जम्मा
१	३४८	३७४	१२४	३०	२	०	८७८
२	३४२	३५३	१००	४४	१	०	८४०
३	१०७१	५७२	२७७	१०२	१०	४	२०३६
४	२५३	१७३	२३	२	१	०	४५२
५	२८८	२७	२	०	०	०	३१७
६	३०१	१५०	२३	३	२	०	४७९
जम्मा	२६०३	१६४९	५४९	१८१	१६	४	५००२
प्रतिशत	५२.०४	३२.९७	१०.९८	३.६२	०.३२	०.०८	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा रहेको घरहरूमा कोठाहरूको संख्याको आधारमा हेर्दा १ देखि २ वटासम्म कोठा भएका घरहरू २६०३ अर्थात ५२.०४ प्रतिशत, ३-४ वटा कोठा भएका १६४९ अर्थात ३२.९७ प्रतिशत, ५ देखि ६ वटा कोठाहरू भएका ५४९ अर्थात १०.९८ प्रतिशत, ७ देखि १० वटा कोठाहरू भएका घरहरू १८१ अर्थात ३.६२ प्रतिशत, ११ देखि १४ कोठाहरू भएका घरहरू १६ अर्थात ०.३२ प्रतिशत र १५ वा सोभन्दा बढी कोठाहरू भएका घरहरू ४ घर रहेको देखिन्छ। कूल घरपरिवारको ५२.०४ प्रतिशत घरमा जम्मा १ देखि २ वटा मात्र कोठा हुनुले ती परिवारहरूले अत्यन्त साघुँरो र कष्टपूर्ण तरीकाले जीवन निर्वाह गरेको स्पष्ट हुन्छ। कोठाको संख्या कमीहुँदा विद्यार्थीहरूलाई पढ्न शान्त वातावरणको कमी, सबै घरेलु कृयाकलाप जस्तै खाना पकाउने, सुत्ने र केही स्थानहरूमा त घरपालुवा पशु चौपाया वा पंक्षीहरूसमेत सँगै राख्नु पर्ने वाध्यताका कारण व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य र सरसफाईका दृष्टिले समेत अत्यन्त जटिल अवस्था देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

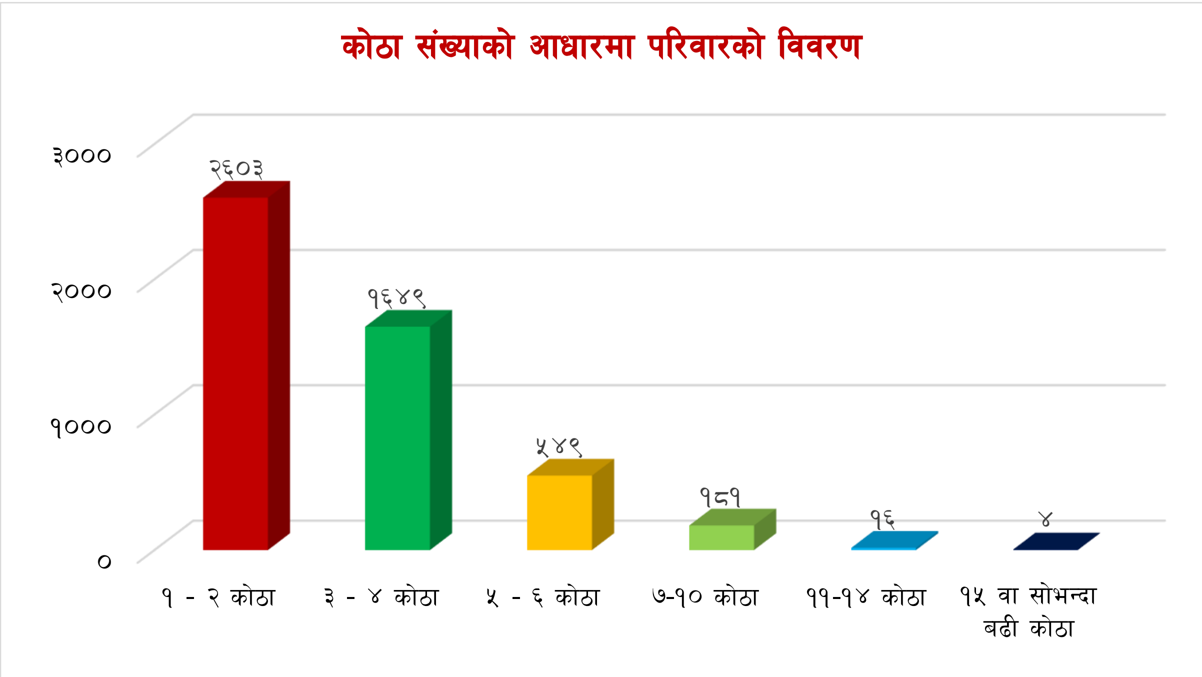

७.६.५ घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १२१: घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धी विवरण

वडा	महिलाका नाममा घर/जग्गा छ ?							जम्मा
	छ		छैन		थाहा छैन		उल्लेख नभएको	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	२४६	२८.१%	६२०	७०.७%	११	१.३%	१	८७८
२	२६१	३१.१%	५७८	६८.८%	१	.१%	०	८४०
३	४४४	२१.८%	१५६१	७६.७%	२९	१.४%	२	२०३६
४	५८	१२.८%	३९०	८६.३%	४	.९%	०	४५२
५	३६	११.४%	२७८	८७.७%	३	.९%	०	३१७
६	३३	६.९%	४४०	९१.९%	६	१.३%	०	४७९
जम्मा	१०७८	२१.६%	३८६७	७७.४%	५४	१.१%	३	५००२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ५००२ घरपरिवारहरूमध्ये १०७८ अर्थात २१.६ प्रतिशत घरपरिवारमा महिलाको स्वामित्वमा घर तथा जमिन रहेको छ भने ३८६७ अर्थात् ७७.४ प्रतिशत घरपरिवारमा पुरुषको नै स्वामित्व रहेको देखिन्छ। ५४ अर्थात १.१ प्रतिशत घरपरिवारहरूबाट भने थाहा नभएको अर्थात स्पष्ट उत्तर प्राप्त भएन । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा झण्डै ३ भागको १ भागभन्दा कम महिलाको जमिन र घरमा स्वामित्व रहेको देखिन्छ । हालका वर्षहरूमा शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव, सञ्चार माध्यमको विकास र त्यसको प्रचारात्मक प्रभाव, प्रमुख राजनैतिक तथा सामाजिक परिवर्तन जस्ता कारणले लैङ्गिक भेदभाव क्रमशः कम हुँदै गएतापनि गाउँपालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा जम्मा १/३ भागभन्दा कम महिलाहरूमा नाममात्रको जग्गा जमिनको स्वामित्व रहेको छ। यस तथ्यले लैङ्गिक भेद्भाव हटाउन राज्यले प्रभावकारी कदमहरू कडाइका साथ चाल्नु अनिवार्य छ। तथ्याङ्कको वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

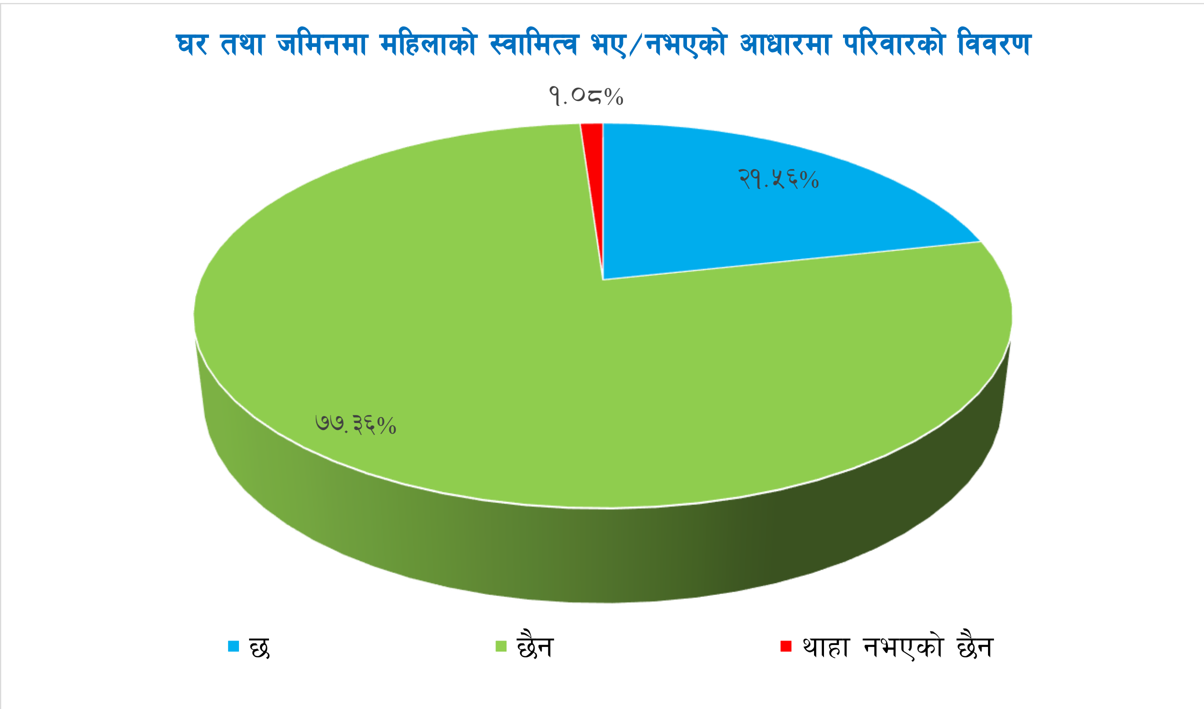

७.६.६ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

तालिका नं. १२२: कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

वडा	छ		छैन		निजी घर हुने परिवार	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	९३	१२.५%	६४९	८७.५%	७४२	९३
२	६०	८.९%	६१२	९१.१%	६७२	६०
३	४२१	३७.२%	७११	६२.८%	११३२	४२१
४	५	१.२%	४१८	९८.८%	४२३	५
५	१	.३%	३०८	९९.७%	३०९	१
६	४०	८.४%	४३६	९१.६%	४७६	४०
जम्मा	६२०	१६.५%	३१३४	८३.५%	३७५४	६२०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा आफ्नै घर भएका ३,७५४ घरपरिवारमध्ये ३१३४ अर्थात ८३.५ प्रतिशतले कोठा भाडामा लगाएका छैनन् भने मात्र ६२० अर्थात १६.५ घरपरिवारहरूले कोठा भाडामा लगाएको पाइन्छ जुन अत्यन्त नगण्य संख्या हो । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । व्यापक रुपमा आर्थिक, शैक्षिक र अन्य कृयाकलापहरू हुने शहरी क्षेत्रहरूको विकास नभएकोले अत्यन्त सिमीत संख्यामा मात्र कोठाहरू भाडामा लगाएको देखिन्छ ।

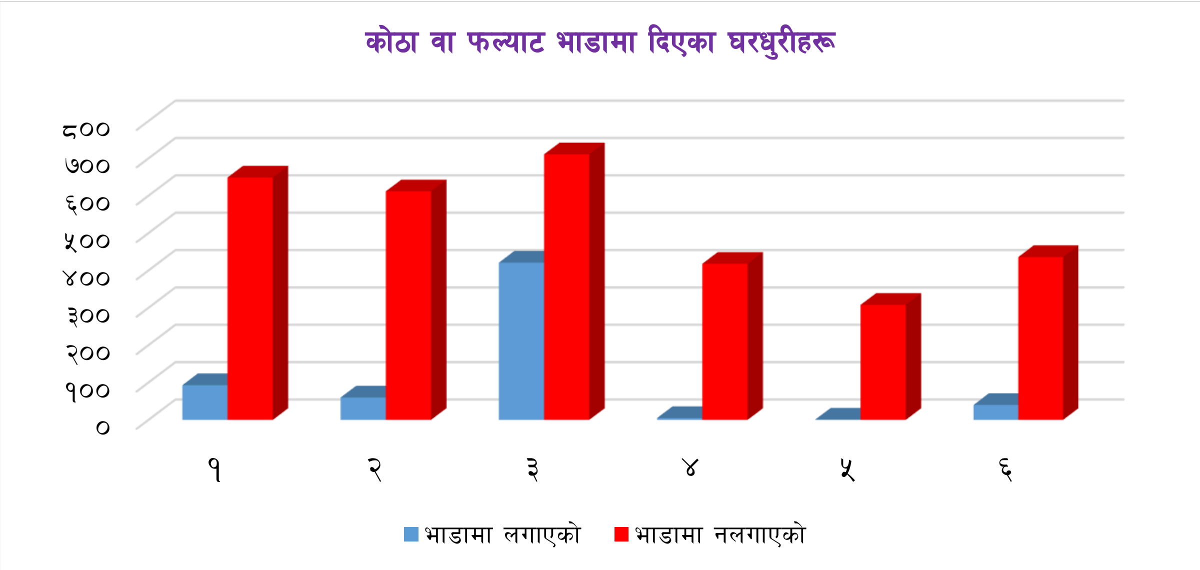

७.६.७ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहल सम्बन्धी विवरण

संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत निर्माण भएका स्थानीय तहमा आवश्यक भौतिक संरचनाहरू निर्माण गरी स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनुपर्ने मान्यता अनुरुप गाउँपालिका/ नगरपालिकाको आफ्नै सामुदायिक भवन तथा सभाहल हुनु आवश्यक छ । गाउँपालिकाले आफ्नो बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन निर्माण गरी त्यस भवनमै सभाहल लगायतका अन्य हलहरू निर्माण गर्नु उपयुक्त देखिन्छ। यसो गर्दा विभिन्न वडाहरूमा आवश्यकता र क्षमता अनुसार यस्ता संरचनाको निर्माण हुनुपर्दछ । गाउँपालिकामा रहेका सार्वजनिक तथा सामुदायिक भवनहरुको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १२३: सार्वजनिक तथा सामुदायिक भवन सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	भवनको नाम	ठेगाना
१	मिलीजुली सामुदायिक भवन	वडा नं. १
२	मण्डली सामुदायिक भवन	वडा नं. १
३	याध्चोक सामुदायिक भवन	वडा नं. १
४	पोखरीटार सामुदायिक भवन	वडा नं. १
५	मर्स्याङ्दी सामुदायिक भवन, एक्लेफाँट	वडा नं. २
६	लालीगुराँस आमा समूह, एक्लेफाँट	वडा नं. २
७	मित्रता आमा समूह भवन, तीलवारी	वडा नं. २
८	मार्कीचोक आमा समूह	वडा नं. २
९	छकछके वाङ्गे वन उपभोक्ता समिति भवन	वडा नं. २
१०	प्ले घ्यु संघ भवन	वडा नं. २
११	छिम्केश्वरी आमा समूह भवन	वडा नं. २
१२	सौबोटे भवन	वडा नं. ३
१३	उद्योग वाणिज्य संघ हल	वडा नं. ३
१४	मनकामना चोक टोल सुधार समिति भवन	वडा नं. ३
१५	बेनीटार सामुदायिक भवन	वडा नं. ४
१६	जलदेवी सामुदायिक भवन, आमडाँडा	वडा नं. ४
१७	अकलाङ सामुदायिक भवन	वडा नं. ४
१८	पुलजीय सामुदायिक भवन	वडा नं. ४
१९	जलदेवी महिला सामुदायिक भवन	वडा नं. ५
२०	लाब्दीखोला सामुदायिक भवन	वडा नं. ५
२१	इन्द्रदेवी सचेतना केन्द्र	वडा नं. ५
२२	मझुवा सामुदायिक भवन	वडा नं. ५
२३	पाहुनाघर	वडा नं. ५
२४	हिलेखर्क सामुदायिक भवन	वडा नं. ६
२५	पृथ्वीदेवी आमा समूह	वडा नं. ६
२६	डाँडागाउँ आमा समूह	वडा नं. ६
२७	छापस्वारा आमा समूह	वडा नं. ६
२८	कुटमुदेस्वाँरा आमा समूह	वडा नं. ६
२९	सेतीवेशी युवा क्लब	वडा नं. ६
३०	रतनपुर आमा समूह भवन	वडा नं. ६
३१	घलेडाँडा आमा समूह भवन	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.६.८ गाउँपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण

स्थानीय तहले पालिका कार्यालय भवन, वडा कार्यालय भवनहरू तथा अनावश्यक अन्य सरकारी भवनहरू आफ्नै जग्गामा अथवा नेपाल सरकारबाट प्राप्त जग्गामा निर्माण गरी कार्यसम्पादनलाई चुस्त, दुरुस्त र प्रभावकारी बनाई जनतालाई सरकारको उपस्थितिको आभास दिलाउनु आवश्यक हुन्छ । यस्ता प्रकारका स्थायी संरचनाहरूको निर्माण भएपछि संघीयताले संस्थागत रुप धारण गर्दै जान्छ ।

७.६.९ पाटी, पौवा, धर्मशाला, चौतारा तथा विश्रामस्थलहरूको विवरण

पाटी, पौवा, धर्मशाला, चौतारा तथा विश्रामस्थलहरू हाम्रा साँस्कृतिक चिनारी हुन् । यी परम्परागत संरचनाले हाम्रो पुर्ख्यौलीलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् । त्यसैले यी संरचनाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र स्तरोन्नति गरी भावी पुस्तालाई समेत हाम्रो परम्परा र संस्कृतिसँग परिचित गराउनु पर्दछ । यसो गरेको खण्डमा हाम्रो परम्परागत मौलिक पहिचान बच्दछ । विकासका आधुनिक संरचना बनाउने क्रममा हामीले मौलिक साँस्कृति सम्पदाको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

कसैको हक वा स्वामित्वमा नभएको परापुर्वदेखि सार्वजनिक रुपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउनेचौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी, पौवा, अन्त्येष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक प्रयोगको स्थल वा सम्पत्ति नै सार्वजनिक सम्पत्तिहरू हुन । विगतमा सडक यातायातको विस्तार र विकास नहुँदा यी पाटी, पौवा तथा चौताराहरू बटुवाहरूका विश्रामस्थल (Refresh Center) वा थकान मेटाउने महत्वपूर्ण स्थलको रुपमा विकसित भएको र हाल यी स्थलहरू सार्वजनिक बहस र सामुदायिक अन्तरकृया हुने अनौपचारिक स्थलको रुपमा रहेका छन् भने सडक सञ्जालको समुचित विकास नभएको स्थानहरूमा यी विश्राम स्थलकै रुपमा प्रयोग हुँदै आइरहेका छन् । यस्ता क्षेत्रहरूको विकास र संरक्षण गर्ने दायित्व हामी सबैको हो ।

वडा नं. २, एक्लेफाँटमा अवस्थित चौतारो

तालिका नं. १२४: चौतारा सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	चौतारो/चौपारीहरूको विवरण	ठेगाना
१	यान्चोक नयाँ चौतारा	वडा नं. १
२	देउलीटार चौतारा	वडा नं. १
३	समस्तीपुर स्वामीको चौतारा	वडा नं. १
	डिही गाँउ वरपिपल चौतारा	वडा नं. १
४	पतेनी चौतारा, पौवा चौतारा, नयाँगाउँ चौतारा, धाकेरिङ चौतारा	वडा नं. २
५	खैरेनी चौतारा, थुम्की चौतारा, बेनी चौतारा, पानीघट्ट चौतारा, सैवोटे चौतारा, चन्देनी चौतारा	वडा नं. ३
६	पुलजिप चौतारा	वडा नं. ४
७	बरालुङवेशी चौतारा	वडा नं. ५
८	जोगिनी भञ्ज्याङ (चौतारा र पौवा)	वडा नं. ६
९	नातास्वरा डाँडा पौवा	वडा नं. ६
१०	आहाल (नानास्वारा)	वडा नं. ६
११	फार्सीथली (आहाल)	वडा नं. ६

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.६.१० पशुबधशालाहरूको विवरण

स्थानीय सरकारले जनस्वास्थ्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर काम गरेको खण्डमा स्वस्थ्य, निरोगी र सरकारात्मक सोच भएका नागरिकहरूको उत्पादन भई उनीहरूले विकास, निर्माण र सेवाका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउन सक्छन् । त्यसकारण आधुनिक प्रविधियुक्त सफा पशु बधशालाको निर्माण गरी जनताको खाद्य सुरक्षाको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै स्थानीय सरकारले मासुजन्य पशुपन्छीको वध गर्नु भन्दा पहिले निश्चित मापदण्ड पुरा गर्नुपर्ने नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु बाञ्छनीय देखिन्छ ।

७.६.११ शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

तालिका नं. १२५: शबदाहस्थाल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

क्र.स.	शबदाहस्थल, चिहानस्थल तथा कब्रस्थानहरूको विवरण	ठेगाना	समुदाय
१	अकला शवदास्थल	वडा नं. १	सबै
२	सत्रसय घुमाउने घाट	वडा नं. १	सबै
३	गाँट खोला शवदाह	वडा नं. १	बाहुन
४	गिरनचौर शवदाह	वडा नं. १	गुरुङ्ग
५	एक्लेफाँट	वडा नं. २	सबै
६	आँबुखैरेनी दोभान	वडा नं. ३	सबै
७	बस्ती पिच्छे चिहानडाँडा भएको	वडा नं. ५	
८	दाहसंस्कार स्थल	वडा नं. ४	सबै
९	बेनीटार शंखर आर्यघाट	वडा नं. ४	गुरुङ, मगर,

क्र.स.	शबदाहस्थल, चिहानस्थल तथा कब्रस्थानहरूको विवरण	ठेगाना	समुदाय
१०	अक्लाङ भौगे पावर हाउस	वडा नं. ४	दलित
११	जोगिन डाँडा माथि	वडा नं. ६	गुरुङ
१२	पुरानो गाउँ डाँडामाथि	वडा नं. ६	गुरुङ
१३	ज्यामिरे डाँडा माथि	वडा नं. ६	गुरुङ
१४	सिनार खोला	वडा नं. ६	भुजेल
१५	देउकुना शबदाह स्थल (गाड्ने, पोल्ने) डाँडामा	वडा नं. ५	
१६	बरालुङ चिहान जंगल	वडा नं. ५	
१७	मजुवा गाउँ चिहानडाँडा	वडा नं. ५	
१८	बरालुङ बेशी शबदाह स्थल	वडा नं. ५	दलित, क्षेत्री, बाहुन

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

खण्ड- ८: विविध

८.१ समग्र विकास स्थिति

घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ अनुसार १८६६६ जनताको बसोबास भएको यस गाउँपालिकामा खास गरी सामाजिक रुपले पछि परेका र आर्थिक रुपले विपन्न अवस्थामा रहेका गरिबीमा परेका जनताको जीवनस्तरलाई कसरी माथि उठाउने र सामाजिक भेदभाव रहित एवं आर्थिक रुपले समुन्नत गाउँपालिकाको निर्माण कसरी गर्ने भन्ने चुनौतीलाई समयसापेक्ष रुपमा समाधान गर्न विगतदेखि वर्तमानसम्म गरिएका मानवीय प्रयासहरू र तिनबाट प्राप्त प्रतिफलको आधारमा जीवनस्तरमा भएको रुपान्तरणलाई नै अहिलेसम्मको मानवीय विकासको रुपमा लिन सकिन्छ। यसरी हेर्दा गाउँपालिकाबासीहरूको मानवविकास सूचकांक, लैंगिक समता सूचकांक, जनताको बाँच्ने औसत आयु, औसत गार्हस्थ्य उत्पादन, औसत साक्षरतादर र औसत आम्दानीजस्ता विभिन्न आयामहरूलाई दृष्टिगत गर्नु आवश्यक हुन जान्छ। संक्षेपमा गाउँपालिकाको मानवीय विकासको स्थितिलाई हेर्दा जनताको यातायात सेवामा पहुँच अझै पनि बाह्रै महिना भरपर्दो गरी पुऱ्याउन सकिएको छैन। यसै गरी स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा खास गरी आदिवासी जनसमुदायको बसोबास र बाहुल्य रहेको भौगोलिक क्षेत्रमा थप सेवा प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता विद्यमान छ। अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी र स्थापित भएबमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको पर्याप्तता नहुँदा जनताको स्वास्थ्य सेवा पाउने स्थितिमा गुणात्मक परिवर्तन आएको देखिँदैन। घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ अनुसार गाउँपालिकामा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न श्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ। जसमा कम्पाउण्डमा धारा/पाइप मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या २६६८ अर्थात ५३.३ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा/पाइपको पानी पिउने गर्दछन् भन्न सकिन्छ । यद्यपि दोस्रोमा सार्वजनिक धारा/पाइप मार्फत पानी पिउने परिवारको संख्या १९१६ अर्थात ३८.३ प्रतिशत रहेका छन् । अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ ।

सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रुपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो गाउँपालिका तनहुँ जिल्लाका अन्य स्थानीय निकायहरूको तुलनामा सामान्य अवस्थामा रहेको देखिन्छ। घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ अनुसार यस गाउँपालिकामा १५ वर्ष देखि ६० वर्ष उमेर समूहका कूल जनसंख्यामध्ये ७९.१ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् ।

शिक्षातर्फ र प्राथमिक शिक्षालाई सबै गाउँपालिकाबासीहरूको प्राथमिक अधिकारको रुपमा अझै पनि व्यवहारिक रुपमा स्थापित गर्न सकिएको छैन र अद्यावधिक स्कूल जाने उमेरका केही बालबालिकाहरूले स्कूल भर्ना भई पढ्न पाइरहेका छैनन् । पहिलो कुरा त स्थापित स्कूलहरूमा समेत कक्षा कोठाहरूको कमी हुनु र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कमी रहनु स्वयंमा विडम्बनापूर्ण स्थिति छ भने अर्कातिर माध्यामिक शिक्षा पुरा गरेका युवाहरूको समेत रोजगारीको प्रत्याभुति हुन सकेको छैन । माध्यमिकस्तरको शिक्षालाई व्यवसायिक नबनाएसम्म हाल शिक्षामा देखिएको निराशजनक स्थितिको अन्त्य हुने सम्भावना पनि देखिँदैन ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची-१: आँबूखैरेनी गाउँपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण

सि.नं.	नाम थर	पद	ठेगाना	सम्पर्क नं.
१	गिर बहादुर थापा	अध्यक्ष		९८४६३२२९५७
२	पुष्पा देवी श्रेष्ठ	उपाध्यक्ष		९८४१५९४६४४
३	किशन थापा	वडा अध्यक्ष	वडा नं. १	९८५६०४१५८८
४	कटक बहादुर थापा	वडा अध्यक्ष	वडा नं. २	९८१९१०१०२०
५	पूर्ण बहादुर आले	वडा अध्यक्ष	वडा नं. ३	९८४६९०८२९०
६	नेत्र गुरुङ्ग	वडा अध्यक्ष	वडा नं. ४	९८४५१७८६९५
७	पञ्च बहादुर गुरुङ्ग	वडा अध्यक्ष	वडा नं. ५	९८४५२१२२४५
८	सुना राम गुरुङ्ग	वडा अध्यक्ष	वडा नं. ६	९८४५७१११८८
९	सरस्वती अधिकारी	कार्यपालिका एवं वडा सदस्य १ नं.	आँबुखैरेनी-१, तनहुँ	९८४६०९३६५१
१०	अनु परियार	कार्यपालिका एवं वडा सदस्य १ नं.	आँबुखैरेनी-१, तनहुँ	९८१६१४३०४७
११	सन्तमाया गुरुङ्ग	कार्यपालिका एवं वडा सदस्य ५ नं.	आँबुखैरेनी-५, तनहुँ	९८४१०३१८७८
१२	दिपक विश्वकर्मा	कार्यपालिका सदस्य	आँबुखैरेनी-१, तनहुँ	९८१६६२०४४४
१३	मनमाया कामी	कार्यपालिका सदस्य	आँबुखैरेनी-४, तनहुँ	९८२६१६९४३१
१४	प्रेम बहादुर गुरुङ्ग	वडा सदस्य १ नं.	आँबुखैरेनी-१, तनहुँ	९८०६५२९६६६
१५	विष्णुराज अधिकारी	वडा सदस्य १ नं.	आँबुखैरेनी-१, तनहुँ	९८४६१६४५२५
१६	मिनु मगर	वडा सदस्य २ नं.	आँबुखैरेनी-२, तनहुँ	९८०४१००६७३
१७	सम्झना वि.क.	वडा सदस्य २ नं	आँबुखैरेनी-२, तनहुँ	९८४६३०२०५१
१८	जीवन कुमार श्रेष्ठ	वडा सदस्य २ नं.	आँबुखैरेनी-२, तनहुँ	९८४६१७९४२३
१९	धनराज गुरुङ्ग	वडा सदस्य २ नं	आँबुखैरेनी-२, तनहुँ	९८१९१७८०३५
२०	मिरमिसी मगर	वडा सदस्य ३ नं.	आँबुखैरेनी-३, तनहुँ	९८१६६१३२४४
२१	ऋषि के.सी.	वडा सदस्य ३ नं	आँबुखैरेनी-३, तनहुँ	९८४६०४३९९३
२२	दिनेश के.सी.	वडा सदस्य ३ न	आँबुखैरेनी-३, तनहुँ	९८५६०६००४५
२३	माया दर्जी	वडा सदस्य ३ नं.	आँबुखैरेनी-३, तनहुँ	९८०४१९३७३८
२४	मिलन भुजेल	वडा सदस्य ४ नं	आँबुखैरेनी-४, तनहुँ	९८४६०८७९४४
२५	टकमाया दमै	वडा सदस्य ४ नं.	आँबुखैरेनी-४, तनहुँ	९८१४२३४७३७
२६	टेक बहादुर थापा	वडा सदस्य ४ नं.	आँबुखैरेनी-४, तनहुँ	९८४६०६०२४९
२७	लेप बहादुर आले	वडा सदस्य ४ नं.	आँबुखैरेनी-४, तनहुँ	९८०५८८७८९८
२८	जीतमान गुरुङ्ग	वडा सदस्य ५ नं	आँबुखैरेनी-५, तनहुँ	९८४५५४६३४२
२९	देवीलाल गुरुङ्ग	वडा सदस्य ५ नं.	आँबुखैरेनी-५, तनहुँ	९८६१६९२९२९
३०	भिम कुमारी वि.क.	वडा सदस्य ५ नं	आँबुखैरेनी-५, तनहुँ	९८१७२९३८१८
३१	मैती गुरुङ्ग	वडा सदस्य ६ नं.	आँबुखैरेनी-६, तनहुँ	९८६९१४२०६१
३२	सुमित्रा कामी	वडा सदस्य ६ नं	आँबुखैरेनी-६, तनहुँ	९८१७१७१४९१
३३	बसन बहादुर आले	वडा सदस्य ६ नं.	आँबुखैरेनी-६, तनहुँ	९८६६०१३७०४
३४	संजय कुमार गुरुङ्ग	वडा सदस्य ६ नं	आँबुखैरेनी-६, तनहुँ	९८५९१९६८५९

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

अनुसूची- २: आँबूखैरेनी गाउँपालिका कार्यालयमा हाल कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

क.स.	कर्मचारीको नामथर	पद तह	सम्पर्क नं.
१	लेखनाथ न्यौपाने	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	९८५६००६१११
२	साधुराम पौड्याल	शाखा अधिकृत	९८५६०६०९८१
३	शिला खनाल	अधिकृत सातौं	९८५६०४१४५५ ९८४६४३६९०६
४	बुद्धि प्रसाद भुषाल	अधिकृत छैटौं	९८५५०१७५०५
५	तोप बहादुर कुंवर	स्रोत व्यक्ति	९८४५०४७६५०
६	पंकज चितौरे मगर	इन्जिनियर	९८४६०९३६२५
७	निरोज श्रेष्ठ	सूचना प्रविधि अधिकृत	९८१४१६३९००
८	कमला गैह्र	रोजगार संयोजक (अधिकृत स्तर)	९८४९६०१११९
९	रेवती रमण सापकोटा	ना.सु.	९८५६०४०८५८
१०	चिज कुमार श्रेष्ठ	सव इन्जिनियर	९८४६०७००६७
११	प्रकाश पौडेल	लेखापाल	९८५६०६६९४३
१२	रामचन्द्र जोशी	हे.अ.	९८४८४३६१२९
१३	सिखरलाल डोटेल	सहायक स्तर पाँचौ	९८४६३४४२०७
१४	विशाल थापा	सव-इन्जिनियर	९८४६२१५७१६
१५	अञ्जु गुरुङ्ग	सहायक स्तर पाँचौ	९८४६७६८०७५
१६	निलम लामिछाने	सह-लेखापाल	९८४७७५६००६
१७	सरोजचन्द्र अधिकारी	अमिन	९८५५०५१८८६
१८	अमृत लुम्रे मगर	हलुका सवारी चालक	९८६६०२४५९०
१९	धन बहादुर दर्लामी	कार्यालय सहयोगी	९८४६०९०४१८
२०	श्रीमाया खनाल	कार्यालय सहयोगी	९८४६३९११०९
२१	विमला ढकाल	कार्यालय सहयोगी	९८४६६३१२७६
	१ नं. वडा कार्यालय तर्फ		
१	अशोक घिमिरे	सहायक स्तर पाँचौ	९८४१९७७४७०
२	शुभकन्या गुरुङ्ग	कार्यालय सहयोगी	९८१७७१०४०४८
	२ नं. वडा कार्यालय तर्फ		
१	अनिशा गुरुङ्ग	कार्यालय सहायक	९८०४१०६९८३
	३ नं. वडा कार्यालय तर्फ		
१	रोशन के.सी.	सहायक स्तर चौथो	९८४६९०८२०२
२	कृष्ण कुमारी पण्डित	कार्यालय सहायक	९८४६४८९०७३
३	रश्मी मगर	कार्यालय सहयोगी	९८२५१४६७६८
	४ नं. वडा कार्यालय तर्फ		
१	गंगा देवी बराल मगर	सहायक स्तर चौथो	९८४६३९१७९९
२	ममिता गुरुङ्ग	कार्यालय सहायक	९८१८१७०७२८
	५ नं. वडा कार्यालय तर्फ		

क.स.	कर्मचारीको नामथर	पद तह	सम्पर्क नं.
१	अपेक्षा श्रेष्ठ	सहायक स्तर पाँचौ	९८४६१२९४९४
२	निरुता गुरुङ्ग	कार्यालय सहायक	९८४६७४६३४८
३	रिममाया मगर	कार्यालय सहयोगी	९८१९१८३०४७
	६ नं. वडा कार्यालय तर्फ		
१	मात्रिका हरि न्यौपाने	ना.सु.	९८६५६३६९६४
२	सृजना गुरुङ्ग	कार्यालय सहायक	९८४५७१२६८३
३	सुरेश भुजेल	कार्यालय सहायक	९८०२९२३७४५
४	चन्द्रध्वज गुरुङ्ग	कार्यालय सहयोगी	९८४५३२७३४३
	कृषि ईकाई		
१	खित कुमार श्रेष्ठ	प्राविधिक सहायक	९८४६३०२०८८
२	मोहन सुनुवार	ना.प्र.स.	९८०७६२७१८२
३	रामजी पौडेल	कार्यालय सहयोगी	९८१९१६९५२१
	पशु सेवा ईकाई		
१	दिगम्बर चौधरी	प्राविधिक सहायक	९८४६२४३३१६
२	अनिल थापा	नायव पशु स्वास्थ्य प्राविधिक	९८४६४८६३८०
३	सम्पूर्ण थापा	नायव पशु स्वास्थ्य प्राविधिक	९८४६७२१५६०
४	रामचन्द्र न्यौपाने	कार्यालय सहयोगी	९८४३९०३५५२
	राष्ट्रिय पुर्ननिर्माण प्राधिकरण, आँबुखैरेनी गा.पा., तनहुँ		
सि.नं.	**नामथर**	**पद**	**सम्पर्क नं**
१.	अनिल भुजेल	इन्जिनियर	९८४६१९८९७२
२.	गणेश बहादुर खड्का	सव-इन्जिनियर	९८४३०६२६८३
३.	देवराज जोशी	अ.सव. इन्जिनियर	९८४८३८७७००

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

अनुसूची- ३: गण्डकी प्रदेशका मन्त्रालय तथा स्थानीय तहहरूको विवरण

सि.नं.	मन्त्रालयको नाम	सम्पर्क नं.
१	श्री मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, गण्डकी प्रदेश नेपाल	०६ ४-६७६४८, ४६७६६४
२	श्री भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल	०६१-४६५५५६
३	श्री आन्तिरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल	०६१-४६७७११
४	श्री आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल	०६१-४६७९३०
५	श्री सामाजिक विकास मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल	०६१-४६७९१४
६	श्री उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल	०६१-५२०४४३
७	श्री भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल	०६१-४६७८८५

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

अनुसूची- ४: स्थानीय तह प्रमुख/अधयक्षहरूको विवरण

सि.नं.	प्रमुख/अध्यक्षहरूको नाम	स्थानीय तह	फोन नं.	मोबाइल नं.
१	श्री बैकुण्ठ न्यौपाने	व्यास नगरपालिका, दमौली	०६५५६०२३३	९८५६०६११६२
२	श्री किशान गुरुङ्ग	शुक्लागण्डकी नगरपालिका, तनहुँ	०६५४१४१०५	९८५६००४१११
३	श्री उदयराज गौली	भानु नगरपालिका, तनहुँ		९८४६०४३१२०
४	श्री मेख बहादुर थापा	भिमाद नगरपालिका, तनहुँ	०६५५७२४३६	९८५६००४००१
५	श्री गिर बहादुर थापा	आंबुखैरेनी गाउँपालिका, तनहुँ	०६५५४००८२	९८४६३२२९५७
६	श्री पूर्ण सिं थापा	बन्दिपुर गा.पा., तनहुं	०६५५२०१२३, ५२०१७७	९८५६०४२२४२
७	श्री दुर्ग बहादुर थापा	देवघाट गा.पा., तनहुँ	०६५५०००७२	९८५६०६०६८८
८	श्री माया देवी राना आले	म्याग्दे गा.पा., तनहुं	०६५४००११६	९८५६०६२२४४
९	श्री रन बहादुर राना	घिरिङ्ग गा.पा., तनहुँ	०६५६९३६८१	९८४६०८०२१०
१०	श्री राजेन्द्र कृष्ण श्रेष्ठ	ऋषिङ गा.पा.तनहुँ	०६५६२००९५	९८४६०३३४९१

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

अनुसूची- ५: जिल्ला स्थित सरकारी कार्यालयका प्रमुखहरूको सम्पर्क नम्बर

क्र.सं	नाम	कार्यालयको नाम	कार्यालय	निवास	का.प्रमुखको मो. नं
संघीय सरकार अन्तरगतका कार्यालयहरू					
१	श्री भरत कुमार शर्मा	जिल्ला प्रशासन कार्यालय	५६०१३३	५६०६२२	९८५६०६७७७७
२	श्री प्रेम राज गिरी	जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय	५६०१७४	५६०५९९	९८५६००५२२२
३	श्री विष्णु हरि वाग्ले	कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय	५६२२७६		९८५६०६०२७६
४	श्री दामोदर आचार्य	शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ	५६०६२१		९८५६०६०१०५
५	श्री ठाकुर प्रसाद सिग्देल	मालपोत कार्यालय	५६०१७७		९८४६०३६७१२
६	श्री राम प्रसाद अधिकारी	जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय	५६०१०३		९८४६०३७४७०
७	श्री सूर्य सेडाई	आन्तरिक राजश्व कार्यालय दमौली	५६०१२९		९८५११४०५५५
८	श्री राजु कंडेल	कृ.अ.के. वन्दिपुर (बाखा)			९८५६०६३५७५
९	श्री जगत वहादुर श्रेष्ठ	जिल्ला हुलाक कार्यालय	५६०११३		९८४६०२५१११
१०	श्री महेश शर्मा	जिल्ला निर्वाचन कार्यालय	५६०६४४		९८४७६३२९२७
११	श्री नारायण अधिकारी	जिल्ला कारागार कार्यालय	५६०१०६		९८५६०६०६२१
१२	श्री कृष्ण प्रसादआचार्य	नापी कार्यालय	५६०११२		९८५६०६३११२
१३	श्री विरेन्द्र प्र. कंडेल	भानु भक्त प्राणी उद्ययान			९८४१७७५८१८
१४	श्री कुल प्रसाद अधिकारी	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनीकरण			९८५६०६१५३०
१५	श्री सूर्य प्रसाद क्षेत्री	जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन ईकाई (शिक्षा)			९८५६०६१५३४
१६	श्री दिपेन्द्र कुमार रोहिता	जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन इकाई (अनुदान विवरण तथा स्थानीय पुर्वाधार)			९८५६०६३७१८
१७	श्री शिवजी बराल	खाद्य प्रविधी तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन			९८४६०३७५८१

क्र.सं	नाम	कार्यालयको नाम	कार्यालय	निवास	का.प्रमुखको मो. नं
प्रदेश सरकार अन्तरगतका कार्यालयहरू					
१८	श्री विष्णु प्रसाद काफ्ले	डिभिजन सडक कार्यालय	५६०१७०		९८५१०९६९००
१९	श्री विकेश बधानथाछे	खा.पा.तथा सरसफाई डि. का.	५६०११०		९८५११९८६५३
२०	श्री पूर्ण कुमार श्रेष्ठ	जलस्रोत तथा सिंचाई विकास डिभिजन	५६०११४		९८४१५३०१८८
२१	श्री तेज प्रसाद दवाडी	कृषि ज्ञान केन्द्र	५६०१३०		९८५६०६४१३०
२२	श्री केदार बराल	डिभिजन वन कार्यालय	५६०१३५		९८५६०६३१३५
२३	डा. श्री रमेश बह्राकोटी	स्वास्थ्य कार्यालय	५६०११९		९८५२०३३०७०
२४	मे.सु. सुनिल पौडेल	दमौली अस्पताल	५६०२०३		९८४१४६१५९५
२५	डा.श्री ऐश्वर्य श्रेष्ठ	जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र	५६०४८३		९८४६०४०३२५
२६	श्री ईन्द्र प्रसाद अधिकारी	भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय	५६०१७५		९८५६०६३१७५
२७	डा. श्री बालकुमार श्रेष्ठ	भेटेरीनरी अस्पताल तथापशु से.वि. केन्द्र	५६०२०५ ५६१७९२		९८४६११०१८०
२८	श्री शिव कुमार सापकोटा	शिक्षा तालीम केन्द्र	५६१३०१		९८५११७८४१७
२९	डा. श्री संगिता पुडासैनी	बन्दिपुर अस्पताल तनहूं बन्दिपुर	५२०१८८		९८४१८९९७४४
३०	श्री यामकुमार श्रेष्ठ	प्र.सि.वी.का.श्रो.केन्द्र, बन्दीपुर,	५२०१०४		९८५६०६३१०४
३१	श्री दिनेश कुमार कार्की	यान्त्रिक कार्यालय, डुम्रे	५८०१४५		९८४६०२४५०५
३२	श्री विष्णु बहादुर क्षेत्री	यातायात सेवा कार्यालय	५८०३७२		९८५११४७४१८
३३	श्री पुजन न्यौपाने	नयां शहर आयोजना डुम्रे	५८०३७६		९८५११४९५२५
३४	श्री नेपाल हरि रानाभाट	युवा समितिको कार्यालय			९८५६०४६५०१
३५	श्री विश्वकुमार श्रेष्ठ	यातायात सेवा कार्यलय डुम्रे			९८४६१९१७५९
स्थानीय तहको विवरण					
३६	श्री हरि प्रसाद बास्तोल	व्यास नगरपालिका, दमौली	५६०२३३	५६०४००	९८५६००२१११
३७	श्री मोहन मरासनी	शुक्लागण्डकी न.पा.दुलेगौडा, तनहुं			९८५६००४१११
३८	श्री राजेन्द्र पाण्डे	भानु न.पा., भानु, तनहुं			९८५६००५१११
३९	श्री थमन सिं थापा	भिमाद नगरपालिका			९८५६००२७७७
४०	श्री श्रीकृष्ण पौडेल	आंबुखैरेनी गा.पा. आंबुखैरेनी, तनहुं	५४००८२		९८५६००६१११
४१	श्री तिर्थ प्रसाद वाग्ले	ऋषिङ गा.पा.तनहुं			९८४१४६०४१५
४२	श्री सन्तोष ढुंगाना	घिरिङ गा.पा., तनहुं			९८४६०८०२१०
४३	श्री रमेश सुवेदी	देवघाट गा.पा., तनहुं			९८५५०६०९९०
४४	श्री भेष बहादुर कुवर	बन्दिपुर गा.पा., तनहुं			९८५६००३१११
४५	श्री दयाराम तिवारी	म्याग्दे गा.पा., तनहुं			९८४१४०३०१३

क्र.सं	नाम	कार्यालयको नाम	कार्यालय	निवास	का.प्रमुखको मो. नं
समिति/वोर्ड/प्राधिकरण/संस्थान					
४६	श्री रामवहादुर राना	घरेलु विकास समिति			९८५६०६३७१५
४७	श्री शिवनारायण गोसली	नेपाल विद्युत प्राधिकरण			९८५६०८७००२
४८	श्री तोयनाथ मैनाली	नेपाल दूर संचार			९८५२६४५२३४
४९	श्री शोभाखनाल	तनहुं प्राविधिक शिक्षालय, भिमाद			९८५१२२२६०५
५०	श्री बल बहादुर पन्थ	कृषि सामाग्री कम्पनी लि.			९८४६०९२७२४
५१	श्री शुभारम्भ विक्रम शाह	१३२ के.भि. प्रसारण लाइन			९८५८०३६६६६
५२	श्री शान्तिकुमारी विक	महिला तथा बालबालिका कार्यालय	५६०१४२		९८४५६०४१८४

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

अनुसूची- ६: आँबुखैरेनी गाउँपालिकाको महत्वपूर्ण सम्पर्क नम्बरहरू

सि.नं	कार्यालय तथा संघ संस्थाको नाम	सम्पर्क नं.
१	आँबखैुरेनी गाँउपालिका	०६५-५४००८२, ७०१
२	१ नं. वडा कार्यालय	०६५-४०२०९५
३	२ नं. वडा कार्यालय	०६५-५४०७०२
४	३ नं. वडा कार्यालय	०६५-५४०७०२
५	४ नं. वडा कार्यालय	९८४५१७८६९५
६	५ नं. वडा कार्यालय	९८४५२१२२४५
७	६ नं. वडा कार्यालय	९८४५७१११८८
८	ईलाका प्रहरी कार्यालय, आँबखैुरेनी	०६५-५४००९९
९	आँबखेुरेनी स्वास्थ्य चौकी, आँबुखैरेनी	०६५-५४०१८१
१०	नेपाल टेलिकम, आँबखैुरेनी	०६५-५४०१२२
११	विद्युत प्रधिकरण,शाखा कार्यालय, आँबखैुरेनी	०६५-५४००४२
१२	विद्युत पावर हाउस, मस्याङ्गदी	०६५-५४००७७
१३	आबखैुरेनी क्याम्पस	०६५-५४०४५२
	गाउँपालिका स्तर विभिन्न राजनैतिक दलहरू:	
१	नेपाल कम्प्युनिष्ट पार्टी, आँबुखैरेनी, तनहुँ (प्रेम गुरुङ्ग)	९८१४११२५११
२	नेपाली कांग्रेस, आँबुखैरेनी, तनहुँ (केशवनाथ खनाल)	९८४६२१७८३८
	विभिन्न संघ/संस्थाहरू:	
१	उद्योग बाणिज्य संघ, आँबुखैरेनी, तनहुँ (कृष्णमान तमाङ्ग)	९८५६०२५३३६
२	निर्माण व्यवसायी संघ, आँबुखैरेनी, तनहुँ (रत्न कुमार श्रेष्ठ	९८५६०४०५७७
३	अखिल नेपाल फुटबल संघ, आँबुखैरेनी, तनहुँ (रत्न कुमार श्रेष्ठ)	९८५६०४०५७७
४	नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, आँबुखैरेनी, तनहुँ (सोल बहादुर चितौरे मगर)	९८१६६१७५७५

सि.नं	कार्यालय तथा संघ संस्थाको नाम	सम्पर्क नं.
५	सामाजिक संस्था सामदुायीक सेवा केन्द्र	०६५-५४०६५५
६	आँबखुैरेनी खानेपानी उ.स.	०६५-५४०१८५
७	मिलनचोक जरेवर खा.उ.स.	०६५-६४०३६६
८	छिम्केश्वरी जनरल अस्पताल	०६५-५४०६७६, ५४०६९८
९	प्राथमिक आँखा उपचार केन्द	९८४६०६२५२४
१०	गोरखकाली पोलिक्लिनिक	०६५-५४०४८५
११	भू.पु. सैनिक आँबुखैरेनी, तनहुँ	
	एम्बुलेन्स सेवा	
१	एम्बुलेन्स इमरजेन्सी एम्बलेुन्स	९८४६७४६२४४
२	चिसापानी टोल सुधार एम्बुलेन्स	९८४६७४६२२२

स्रोत: गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

अनुसूची- ७: घरधुरी तथ्याङ्क संकलकहरूको नामावली

क्र.सं.	प्रयोगकर्ताको नाम	वडा
१	प्रेम बहादुर गुरूङ	१
२	सुसिल छिदाल	१
३	गंगाराम मिश्र	१
४	शोभा बि.क.	१
५	आशा गुरूङ	२
६	नम्रता गुरूङ	२
७	संगीता बि.क.	२
८	सर्जुमाया थापा आले	३
९	अनिशा दर्लामी मगर	३
१०	सिर्जना अधिकारी (थापा)	३
११	रस्मी केसी	३
१२	संगिता गुरूङ	३
१३	दिपा गुरूङ	४
१४	कपिल थापा मगर	४
१५	अमृत मगर	४
१६	दिनेश थापा	४
१७	बुद्धि बहादर गुरूङ	४
१८	चन्द्र बहादुर गुरूङ	४
१९	कुश्मा गुरूङ	५
२०	रमिला गुरूङ	५
२१	शान्ति बि.क.	६
२२	रुद्र बहादुर गुरूङ	६

अनुसूची-८: नगरपालिकाको घरधुरी तथ्याङ्क संकलनका लागि गणक तालिमका तस्वीरहरू

जि.खा.पा.नं.-१२
आँबुखैरेनी गा.पा.
जि.खा.पा.न.१२
आँबुखैरेनी गा.पा.

नगरपालिकाको पाश्वर्चीचित्र मस्यौदा प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरणका तस्वीरहरू

जि.सा.पा.नं.-१२
आँबुखैरेनी गा.पा.

नगरपालिकाका केही तस्वीरहरू

शिव मन्दिर प्रवेश द्वार

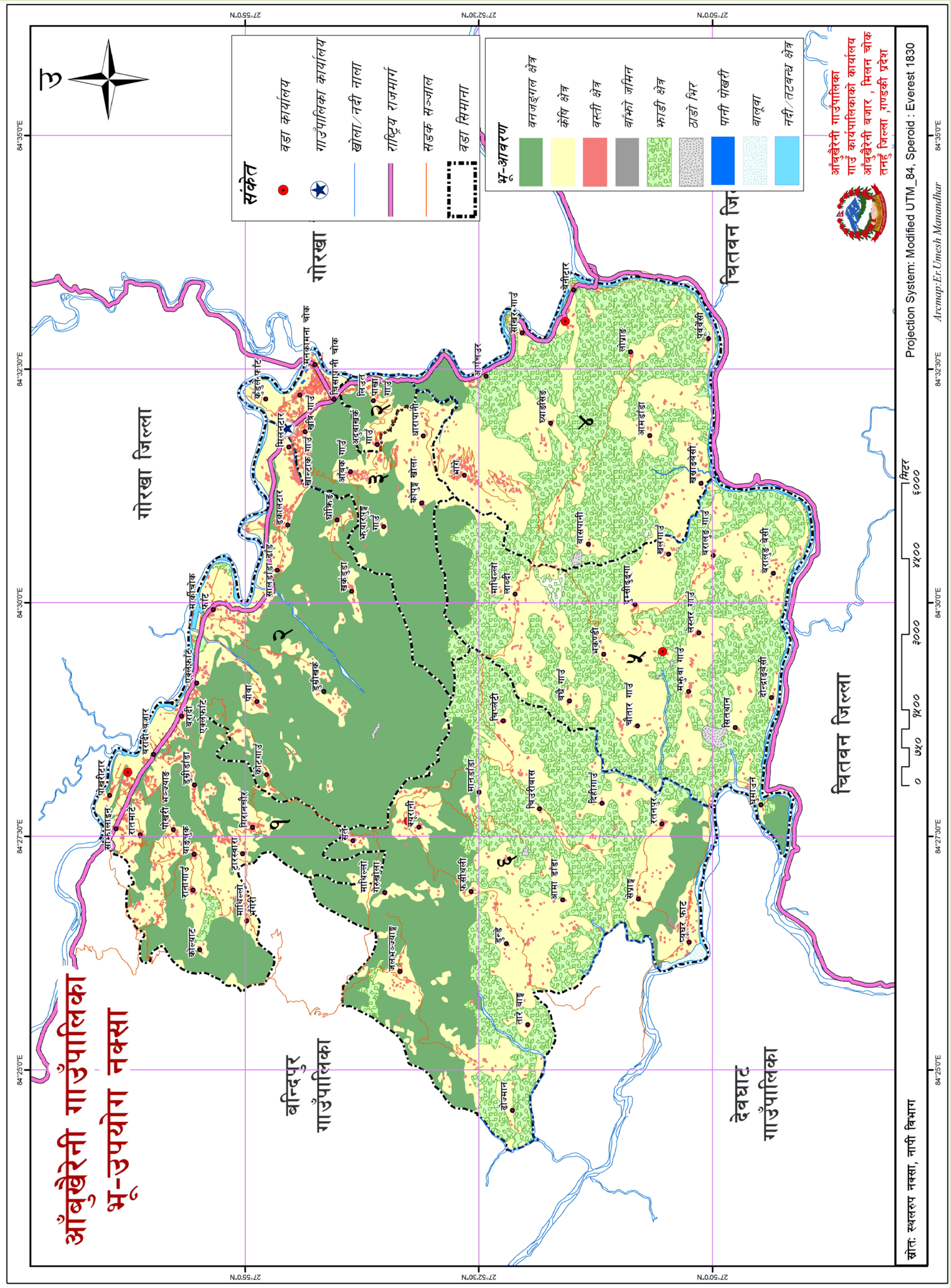

आँबुखैरेनी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

तनहुँ, गण्डकी प्रदेश, नेपाल

इमेलः akruralmunicipality73@gmail.com

ito.aanbookhairenimun@gmail.com

वेबः www.anbukhairenimun.gov.np